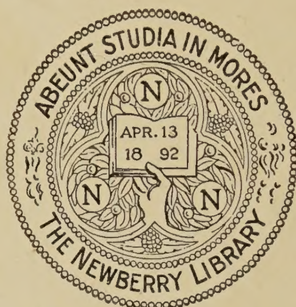

ABEUNT STUDIA IN MORES
N
APR. 13
18 92
N
N
THE NEWBERRY LIBRARY

FORNVÄNNEN

MEDDELANDEN
FRÅN
K. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

1923

UNDER REDAKTION
AV
EMIL ECKHOFF
OCH
SIGURD CURMAN

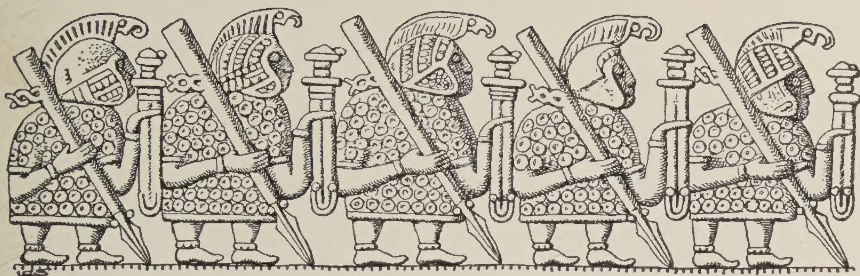

ÅRGÅNGEN
— 18 —

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND
STOCKHOLM.
(I KOMMISSION)

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Överstycket å omslagets framsida: från en hjälm i Vendelfyndet (grav XIV). Ryttarbilden å samma sida: från en annan hjälm i Vendelfyndet (grav I).

FORNVÄNNEN

MEDDELANDEN

FRÅN

K. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

1923

UNDER REDAKTION

AV

EMIL ECKHOFF

OCH

SIGURD CURMAN

ÅRGÅNGEN

— 18 —

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND
STOCKHOLM.
(I KOMMISSION)

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Överstycket å omslagets framsida: från en hjälm i Vendelfyndet (grav XIV). Ryttarbilden å samma sida: från en annan hjälm i Vendelfyndet (grav I).

INNEHÅLL:

Stockholm 1924
Cederquists Grafiska Aktiebolag

Om uppkomsten av stil II.

Av

GUNNAR EKHOLM.[1]

Alltsedan Hans Hildebrand i en år 1876 framlagd uppsats[2] fäst uppmärksamheten på de klassiska förebilder, till vilka den nordiska djurornamentiken måste anses återgå, har diskussionen pendlat mellan betonandet av främmande impulser och det motsatta hävdandet av stilens rent germanska ursprung. Såsom fullödiga uttryck för dessa motsatta åskådningssätt kommo under det följande årtiondet Sven Söderbergs[3] och Sophus Müllers[4] arbeten. Till dem fogar sig efter ytterligare ett decennium Bernhard Salins Thierornamentik[5] såsom den syntetiska och fullkomnande avslutningen.

Diskussionens nästa fas, som kan dateras från Osebergs-

---

[1] Nedan framlagda synpunkter överensstämma med docent N. Åbergs i *Fornvännen* 1922 intagna uppsats *Stil II* i påvisandet, att nämnda stil föreligger in nuce redan på kontinenten, i det allmänna betonandet av de sydgermanska inflytelserna, i understrykandet av Gammertingenfyndets stora betydelse för frågans belysande samt vidare i vissa detaljer, exempelvis parallelliseringen av Lindenschmit, IV, Pl. 29:1 med vissa reliefprydda Vendelplåtar. Det bör därför nämnas, att föreliggande uppsats utgör en resumé av ett föredrag å seminariet för nordisk fornkunskap vid Uppsala Universitet vårterminen 1921.

[2] *Djurtyper i den äldre nordiska ornamentiken. Tidskr. f. konst o. konstindustri* 1876.

[3] *Om djurornamentiken under folkvandringstiden. Ant. Tidskr.*, D. 11:3, 1893.

[4] *Dyreornamentiken i Norden. Aarbøger f. nord. Oldkynd.* 1880.

[5] *Die altgermanische Thierornamentik.* Stockh. 1904.

Överstycket: djurfigur från Åloppe-fyndet, lerkärlsornament från skånsk gånggrift.

materialets begynnande bearbetning, visar motsättningarna betydligt avtrubbade, ehuru de gamla frontlinjerna alltjämt kunna skönjas. Det är Haakon Shetelig,[1] som nu står som förkämpen för läran om kontinuiteten inom den nordiska ornamentikens utveckling, sekunderad av Nils Åberg,[2] under det att J. Brønd-

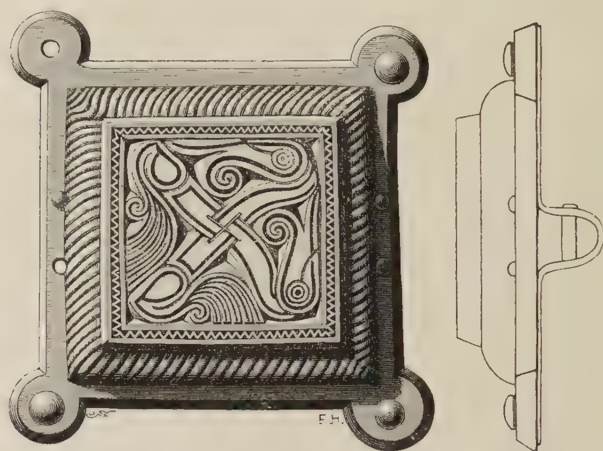

Fig. 1. Stora Ihre, Helvi sn. 1/1.

sted[3] med lärdom och skarpsinne söker efter de främmande inslagen i väven. En förmedlande ställning intar Sune Lindqvist,[4] som visserligen framhåller betydelsen av de främmande inpulserna, men samtidigt starkt betonar de nordiska folkens egna insatser i utvecklingen.

Med hänsyn till ymnigheten av den i ämnet flödande litteraturen kan det förefalla hopplöst att för närvarande söka komma med nya synpunkter i diskussionen. Något försök i denna riktning skall icke heller göras i föreliggande uppsats. Här kommer endast att prövas, om ej en mer ingående gransk-

[1] *Dronning Aasas Kunstnere. Kunst og Kultur* 1918. — Dens., *Osebergfundet,* Bd 3 (1917).

[2] *Stil III och Jellingestil. Fornvännen* 1921.

[3] *Nordisk og fremmed Ornamentik i Vikingetiden. Aarbøger* 1920.

[4] *Den svenska folkrandringsstilens uppkomst. Rig* 1919.

ning av materialet tilläventyrs kan lämna närmare upplysningar om förloppet vid uppkomsten av Salins stil I och II, och särskilt av den sistnämnda, vilken Lindqvist betecknar såsom den specifikt svenska.

Under hänvisning till motsättningarna mellan de svenska och norska kulturförhållandena under äldre järnåldern gör Lindqvist gällande, att även de båda nämnda folkvandringsstilarna äro uttryck för divergensen mellan det väst- och östnordiska området. Stil II är att betrakta såsom en syster, "låt

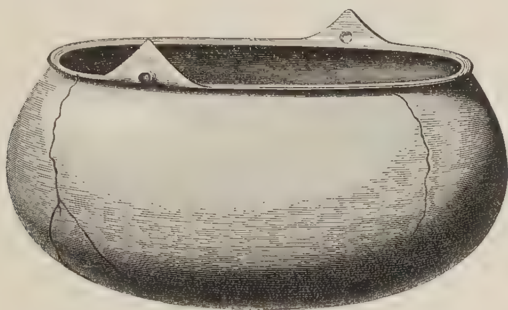

Fig. 2. Bjärs, Hejnums sn. 1/4.
Efter Eckhoff och Arne.

vara senare mognad", och ej en dotter av stil I. Han tvekar ej "att i de två konstarterna se uttryck för en länge bestående motsättning mellan den konstnärliga läggningen och traditionen hos de två folk, som alstrat dem".

Utan ingående på den vanskliga frågan, i vad mån de båda folkens konstnärliga läggning spelat in, skall här något närmare skärskådas uttalandena om de båda stilarnas olika orientering. Beträffande stil I skulle kunna hänvisas till det svenska områdets fyndlöshet, och på grundval härav mot framställningen riktas den sedvanliga varningen för argumenta e silentio. Den kända, även av Lindqvist berörda fördelningen av de fåtaliga svenska stil-I-fynden till Norrland torde dock svårligen kunna tolkas på annat sätt än som ett stöd för den västnordiska härstamningen. Stil I växer ju fram ur den starkt barbariserade, senklassiska konststil, som haft sin spridning "allt-

ifrån Balkanhalvön till Belgien".[1] De förbindelser, som från Västeuropa förde dessa stilelement till Norden, finna där sitt påtagligaste uttryck i de till över ett 30-tal uppgående stora, präktiga bronskittlarna, vilka tillhöra det tidsskede, som föregår stil I. Dessa kärls uppträdande i Norrland har, säkerligen med rätta, tolkats såsom verkan av handels- och kulturförbindelser med Norge. Samstämmigheten i spridningslinjerna för de nämnda bronskärlen och för smyckeformer med stil I kan icke gärna tolkas annat än som ett bestyrkande av teorierna om denna ornamentiks västnordiska ursprung. Och antingen man förlägger stilens mognadsstund till mitten av 400-talet[2] eller ett par årtionden senare, vill man gärna sammanställa denna kraftyttring av den nordiska stildaningen med den avmattning i förbindelserna med Västeuropa, som visas av de ovannämnda bronskärlens frånvaro i det framskridna 400-talets gravar. Möjligen står denna avmattning i sammanhang med det avbrott i utvecklingen, som i Belgien och Nordfrankrike är en följd av den frankiska expansionen från början av det femte århundradet.[3]

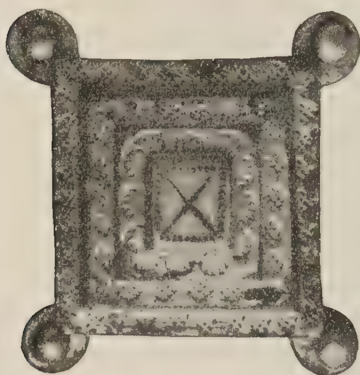

Fig. 3. Gammertingen.1/1. Efter Gröbbels.

Det förefaller sålunda, som skulle Lindqvists uppfattning av stil I i sina allmänna drag[4] vara riktig. Däremot torde hans framställning av stil II i en del punkter kunna diskuteras. Angående de närmare omständigheterna vid dess uppkomst göres gällande, att den utgör en på svensk botten skedd samman-

---

[1] Almgren, *Det runristade guldhornets datering (Namn och Bygd* 1914), s. 221.

[2] Almgren, anf. arb., s. 211.

[3] Almgren, anf. arb.

[4] Angående enskildheterna, jfr Åberg i *Fornvännen* 1922, s. 1 ff.

smältning av den från Norge via Norrland invandrade stil I och den från sydgermanskt område kommande bandornamentiken samt de från samma håll härrörande kantbeslagen i form av fågelhuvuden. Gentemot Sophus Müllers benämning "den gotlandske Stil" opponeras under hänvisande till de på fastlandet och framförallt i Uppland gjorda fynden.

Fig. 4. Gammertingen. 1/1. Efter Gröbbels.

Med erkännande av det berättigade i oppositionen mot Müllers terminologi kan dock åtskilligt framhållas, som talar för att Gotland vid denna ornamentiks tillblivelse spelat en icke obetydlig roll. I denna riktning pekar redan Gotlands fyndrikedom, och som ytterligare ett stöd härför kan påpekas omständigheten, att grannön Bornholm är den enda provins i det nutida Danmark, som har att uppvisa ornamentik i stil II.

Göres det gotländska materialet till föremål för en närmare granskning, träda i dagen en del omständigheter, som synas bekräfta denna förmodan. På Gotland finna vi dels ren bandornamentik, dels former av stil II, som stå i en viss motsägelse till det mesta av samma art, som möter oss på fastlandet genom en grövre och, såsom det förefaller, typologiskt mindre utvecklad stil (fig. 1).[1] Vidare märkes, att i nära samband med denna ornamentik uppträda en hel rad former, som förut varit okända inom det gotländska materialet och därför göra intryck av importgods. Hit höra fyrkantiga remkorsningsbeslag, platta remändebeslag, runda skivor med genombrutet mönster, små slevar med silbotten m. m. Återkommande i ett dussintal fynd äro vidare fragmenten av rund-

[1] Detta beslags ornamentik — korsmönster med löst påhängda huvuden, lår och fötter — kan lämpligen jämföras med den fullt utbildade stilen i *Thierornamentik,* fig. 545—547.

bukiga, av mycket tunt gods förfärdigade bronsspann med trekantiga fästen för hanken (fig. 2).

Av särskilt stor betydelse äro de nämnda kärlen. Deras form utvisar en nära överensstämmelse med de ovan omtalade i Norge och vissa trakter av Norrland uppträdande bronsspannen. Dock äro de gotländska kärlen mera rundbukiga, och i fråga om godsets beskaffenhet äro de, såsom framgår av det i regel ytterligt fragmentariska tillstånd, vari de uppträda, mycket underlägsna de äldre. Denna sistnämnda omständighet kunde möjligen tolkas såsom en antydan om att kärlen äro inhemska produkter. Även om detta vore förhållandet, kunna de dock omöjligt lösgöras från förbindelsen med de äldre spannen, vilka enstämmigt betecknats såsom importerade från Västeuropa. Kärltypen måste i varje fall betraktas såsom införd och sålunda i likhet med de ovan uppräknade nyuppträdande formerna tolkas som ett vittnesbörd om främmande inflytelser.

Vid sökandet efter utgångspunkten för dessa nya strömningar måste med hänsyn till Gotlands geografiska läge den europeiska kontinenten i främsta rummet komma i åtanke. Den nu uppträdande bandornamentiken pekar närmast mot sydliga delen av fastlandet, under det att de nämnda bronsspannen antyda, att det är något område, där de västeuropeiska inflytelserna göra sig gällande. Det är sålunda snarast mot Syd- eller Sydvästtyskland man efter en översikt av materialet är böjd att rikta sina blickar.

I ett sedan länge publicerat fynd från Gammertingen i Hohenzollern[1] är det också, som vi anträffa en rad av fornsaksformer, som tydligen stå i direkt samband med de nämnda på Gotland uppträdande nyheterna. Här finna vi sålunda en fullständigt identisk kärltyp, vidare remkorsnings- (fig. 3)[2] och

[1] Gröbbels, *Der Reihengräberfund von Gammertingen.* München 1905.

[2] Dylika "trappformigt pyramidala beslag" förekomma enligt Stjerna (*Ant. Tidskr.*, d. 18:1, s. 258) på Bornholm, Gotland och i Västergötland. Härtill kan nu läggas även Södermanland (*Bidr. t. Söderm. äldre kulturhist.*, XVI, s. 55, fig. 32).

remändesbeslag (fig. 4) samt runda, genombrutna skivor — allt nära överensstämmande med det gotländska materialet. Vad ornamentiken beträffar, möta oss i Gammertingen pressade bleck med dels rena bandornament, dels dylika, försedda med löst tillfogade fötter och djurhuvuden, delvis i stil II.

Den slutsats, som närmast kan dragas av här framlagda redogörelse för Gammertingenfyndet, är att Lindqvists ovan refererade framställning av uppkomsten av stil II knappast kan vara fullt riktig. Det är ej i Sverige, som kombinationen av olika beståndsdelar — bandornamentik och djurhuvuden — har skett, utan stil II föreligger in nuce redan på kontinenten. Sin högsta blomstring når denna stil på det östsvenska fastlandet, men de främmande förebilderna kunna icke förbises, och icke heller den viktiga roll, som av allt att döma Gotland spelat såsom mellanhand.

Mot de här framlagda synpunkterna på frågan skulle möjligen kunna riktas invändningen, att den stilistiska påverkningen gått i den motsatta riktningen, och att de ornerade blecken i Gammertingen stå under inflytande från Norden. Häremot talar dock för det första den ovan påvisade omständigheten, att materialet för övrigt visar en strömning från söder till norr. I samma riktning pekar även en närmare stilistisk granskning av Gammertingenfyndets ornamentik. Den här uppträdande djurstilen visar sig vara en sådan i särdeles ofullgånget skick, närmast att karaktärisera såsom bandflätning med oorganiskt tillfogade djurhuvuden, av vilka en del otvivelaktigt måste betecknas såsom tillhörande en simpel stil II. Att denna ornamentik icke kan uppfattas såsom någon degenererad avkomling av den nordiska stil II utan tvärtom måste betraktas såsom utgångspunkt för denna, framgår av det tyska fyndets kronologiska förhållanden. Såsom Gröbbels gör gällande, tillhör nämligen den rikast utstyrda graven, vari representanter för här behandlade typer äro funna, gravfältets äldre del och bör tillskrivas 500-talet.

Det torde sålunda få anses ofrånkomligt, att det sydger-

manska inslag i stil II, varmed även Lindqvist räknar, måste ha varit betydligt starkare, än han antar. I analogi med Lindqvists egen uppfattning av förloppet vid uppkomsten av stil I — de västeuropeiska strömningarnas befruktande inflytande — är man snarast böjd att i stil II i främsta rummet se verkningarna av en från ett mera östligt och sydligt område utgående kulturström, som sköljt över den svenska östkusten och framförallt Gotland, men som icke synes i någon större utsträckning ha nått fram till Norge, att döma av de här fullkomligt felande fynden av yngre bronsspann.[1] De båda äldre folkvandringsstilarnas olika orientering skulle således i främsta rummet vara att tillskriva skiljaktliga kulturpåverkningar.[2]

Över förhållandet mellan stil I och stil II vilar sedan gammalt ett visst dunkel. Enligt den gängse föreställningen har stil I mot slutet av 500-talet degenererat och småningom bortdött för att i stil II uppstå i förklarad gestalt. Denna tämligen svävande förklaring hava Åberg och Lindqvist sökt giva en närmare utformning, den förre genom att underkasta materialet ett ingående typologiskt studium, den senare genom hänsynstagande till de svenska och norska folkens olika psyke. I föreliggande uppsats slutligen har ett försök gjorts att bidraga till frågans belysande genom att klarlägga handelsvägar och kulturförbindelser.

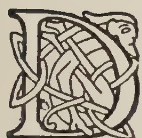
[1] Enligt benäget meddelande av professor Haakon Shetelig.

[2] Sedan denna uppsats föreligger utarbetad, utkommer ett nytt arbete av docent Lindqvist (*Fornvännen* 1922, s. 166 ff.), där synpunkterna på problemet i mycket närma sig de här framlagda.

Om skifferspetsarna i svensk stenålder.

Av

AXEL BAGGE.

en första, som fäste uppmärksamheten på skifferspetsarna såsom bildande en egen grupp inom det svenska stenåldersmaterialet, var Sven Nilsson i arbetet *Skandinaviska Nordens Ur-invånare* omkr. 1840 (2 uppl., Sthlm 1866, s. 40). År 1866 framkastade Hans Olof Hildebrand den förmodan, att Norrlands stenålder icke var en fortsättning av södra Sveriges utan snarare sammanhängde med Finlands och de östra ländernas (*Svenska folket under hednatiden,* Sthlm 1866, s. 43—44). Vid ungefär samma tid uttalade Oluf Rygh som sin åsikt, att de i Norge ganska talrika föremålen av skiffer med skäl torde kunna tillskrivas lapparnes stenålder. (*Aarsberetning* 1866, s. 100). Denna åsikt utvecklade han närmare några år därefter — 1871 — med anledning av en detta år företagen utgrävning av en “avfaldsdynge“ vid Stenkjær vid innersta ändan av Trondhjemsfjorden. Fyndmaterialet från denna boplats visade en från det sydnorska stenåldersmaterialet avvikande prägel, och Rygh fixerade nu sin förut uttalade åsikt så, att man måste antaga två stenålderskulturer och två stenåldersfolk i Norden, den “arktiska stenåldern“, som uppburits av lapparne, och den “sydskandinaviska“ (*Aarsber.* 1871, s. 113). Vid Sthlms-kongressen 1874 framhöll Rygh ånyo denna delning av Nordens stenålder, och vid samma tillfälle uppställde O. Montelius för Sverige samma schema (*Compte rendu* etc., Sthlm 1874, I, s. 177 ff.).

Montelius såväl som Rygh framhöllo, att skifferredskapen förekomma nästan uteslutande i de nordliga delarna av skandinaviska halvön, varest å andra sidan flintföremålen av sydskandinaviska former äro mycket sällsynta, och att exemplar av de bägge grupperna dittills aldrig blivit funna tillsammans. Allt efter som materialet växte, framkommo emellertid en hel del fynd av "arktiska" skifferredskap även från sydligare delar av såväl Sverige som Norge. Därtill fick man också se flinta och skiffer blandade i flera boplatsfynd. På Gotland anträffades i en tydlig enmansgrav flera pilspetsar av skiffer och ben jämte bl. a. 2 tjocknackiga flintyxor (*Mbl.* 1887, s. 110).

Dessutom visade Yngvar Nielsen, att lapparna under de senaste århundradena långt ifrån att ha varit tillbakaträngda tvärtom hade utbrett sig åt söder (*Det norske geogr. Selskabs Aarb.* 1889—90) och alltså tidigare icke torde ha behärskat det stora område, som skifferfynden tillhöra.

Slutligen framlade S. Müller (*Aarb.* 1896, s. 313) 2 typiska skifferspetsar från en bornholmsk gånggrift och platsen för en kjökkenmödding på Falster. Fyndförhållandena medgåvo väl, men anledning förelåg ej till tvivel om sistnämnda styckes datering till äldre stenåldern.

Oluf Rygh ändrade nu (1895) sin åsikt därhän, att de "arktiska" formerna från början varit skandinaviska, men att de sedan upptagits av lapparna och hos dem blivit de enda stenåldersredskapen (Shetelig i *Bergens Mus. Aarb.* 1901). Detta var ju dock, ehuru en ganska stor avvikelse från den tidigare åsikten, en halvmesyr, vars svagheter påpekades av Karl Rygh i *Trondhjems Videnskabs-Selskabs Skrifter* 1902.

Ett par år senare framställdes av A. M. Hansen den hypotesen, att den s. k. arktiska kulturen var en fortsättning av den på gränsen mellan äldre och yngre nordisk stenålder stående Nöstvetkulturen. Såsom bärare av denna arktiska kultur antogs en "anarisk" kortskallig befolkning (*Landnåm i Norge,* Kria 1904).

A. W. Brøgger ansåg sig år 1906 (*Studier over Norges*

stenalder) kunna visa den "arktiska" skifferkulturens avhängighet av den paleolitiska Madeleinekulturen, närmast genom att jämföra de bägge gruppernas ornamentik. Denna hypotes tog han emellertid själv tillbaka i sitt stora arbete *Den arktiske stenalder i Norge* år 1909. Där låter han också åsikten om lapparna som bärare av skifferkulturen falla, men upprätthåller ännu antagandet, att den arktiska och den sydskandinaviska stenåldern representera två olika folk samt att den förra kulturformen kommit med det främmande folket från öster, från Finland och Ryssland.

I sin avhandling *Några svensk-finska stenåldersproblem* (ATS 20 : 1, 1914) uttalade emellertid Oscar Almgren som sin åsikt, att den finska boplatskeramiken hade ett avgjort yngre tycke än den östsvenska. Vidare påpekade han det anmärkningsvärda faktum, som framgick av Julius Ailios stora arbete om Finlands stenåldersboplatser (*Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finnland,* Hälsingfors 1909), att de i Sverige vanligaste skifferspetstyperna i Finland voro ytterst sällsynta, samt att i de ryska guvernementen Olonetz och Arkangelsk ävensom i trakterna söder om Finska viken skifferspetsfynd över huvud taget nästan voro helt okända; ett sakförhållande, som ju vittnar högst ofördelaktigt mot Brøggers hypotes, att skifferindustrin skulle ha uppstått just i dessa trakter och spritt sig därifrån.

Almgren uppställde i motsats härtill det antagandet, att skifferspetstillverkningen är av nordskandinaviskt ursprung.

Den skulle tillhöra ett från Sydskandinaviens samtida inbyggare kulturellt skarpt skilt folk, boplatsbefolkningen, som, när den hunnit upp till Norrland, i därvarande rika skifferförekomster upptäckt ett material, som förträffligt ägnade sig för de redskap, vilka man tidigare plägat göra av ben. En intensiv skifferindustri uppblomstrade, och dess alster exporterades söderut till de närbesläktade stammarna i mellersta Sverige och södra Sverige. Liknande förhållanden ägde rum i Norge. Men på en viss punkt i den nordskandinaviska skifferindu-

striens utveckling avbröts exporten söderut totalt och detta avbrott sammanföll med själva boplatskulturens försvinnande från Södra Skandinavien. Sistnämnda områdes skifferspetsar skulle tillhöra den äldre gånggriftstidens boplatskultur, men försvinna i och med att båtyxkulturen vann insteg, vilket markerade den yngre gånggriftstidens inträde.

Sune Lindqvist framhöll 1912 (*Nerikes sten- och bronsålder, Meddelanden från Örebro läns museum,* V, s. 70), att många av de mellansvenska skifferspetsarna ha den karaktäristiska form[1] och materialstruktur, som härvarande fig. 5 d visar. Lindqvist ansåg det sannolikt, att denna skiffer är hämtad från ett område vid Grythyttan i nordvästra Västmanland. I varje fall ansåg han uppenbart, att de flesta mellansvenska spetsarna äro av där inhemskt ursprung och ej, som förut allmänt antagits, importerade från Norrland.

Då vidare flertalet av Nerikes skifferspetsar anträffats vid 30-m:snivån, angav han dem som samtida med den yngre gånggriftstidens vid samma nivå särskilt vanliga båtyxor. Han förnekade vidare att skiffersakerna äro typiska för boplatserna (boplatskulturen). I flera fall ha de sannolikt nedlagts i enmansgravar precis som båtyxorna. Spånpilar av flinta och små skifferpilar sammanställas utan vidare. "Skifferföremålen från Nerike och övriga delar av mellersta Sverige torde sålunda kunna fullständigt inordnas som en del av det stora redskapsförrådet av sten och flinta. — — Det är med andra ord i fullaste överensstämmelse med en enkel ekonomisk lag, som vi finna, att inom Sverige lerskifferspetsarna bli sällsyntare, ju närmare vi komma området för flintans naturliga uppträdande, samt att, ju längre vi avlägsna oss därifrån, dess talrikare bli redskapen av dess surrogat, skiffer." (a. a. s. 98.)

På samma gång skiffersakerna sålunda frånkännas egenskapen av rasmärke, lämnar dock Lindqvist här frågan olöst, huruvida trindyxornas brukare i Nerike och Körartorpsboplat-

---

[1] Jfr Brøgger, *Den arkt. sta.*, s. 54.

sernas bebyggare tillhört samma folk, som senare varit bofast i landskapet, vilken fråga är beroende av andra förhållanden.

Gunnar Ekholm ansluter sig till uppfattningen om skiffern som surrogat för flinta och om skifferredskapens osjälvständighet i förhållande till de sydskandinaviska flintformerna (*Ymer* 1913, s. 141 ff.; *Studier i Upplands bebyggelsehistoria,* 1915, s. 96 ff.). Förnekande, att något rasproblem föreligger, låter han "boplatskultur" och "åkerbrukskultur" beteckna "två olika utvecklingsskeden i en och samma bebyggelserörelse", och betraktar (*Studier* 1915, s. 33) skifferredskapen såsom särskilt karaktäristiska för "boplatstidens" sista del, "Åloppeskedet", som tillhör en tidig del av gånggrifttiden.

De primitivaste skifferpilspetsarna äro efterbildningar av flintspånpilen och "ur denna enkla typ med trekantig genomskärning ha . . . jämförelsevis hastigt utvecklat sig de långa, slanka skifferharpuner, vi känna från de uppländska boplatserna." (*Ymer* 1913, s. 146; *Studier* 1915, s. 96—97).

Flera norska forskare ha, med speciell tillämpning på sitt lands förhållanden, uttalat sig i större överensstämmelse med de av Lindqvist och Ekholm intagna ståndpunkterna.[1] I fråga om dateringen överensstämma de närmast med Ekholm.

I en handskriven festskrift tillägnad prof. Almgren 1917 utvecklar Lindqvist ytterligare sin 1912 uttalade åsikt genom att parallellisera de större skifferspetsarnas utveckling med flintdolkarnas under betonande av den förras avhängighet av den senare.

Han utgår från, att den av Sophus Müller i *Nordiske Fortidsminder* I framlagda flintdolksserien behöver kompletteras dels genom tillfogandet av ett yngre, med bronsdolkarna samtidigt led, dels ock genom insättandet av en eller ett par former framför där angivna begynnelsetyp, den lancettformiga,

---

[1] Th. Petersen i *Aarbøger* 1920, s. 18 ff., särskilt s. 23, 25, 28. Anathon Bjørn i *Bergens Museums Aarbok* 1919—20, *Hist.-ant. R.*, nr 4 (*Træk af Søndmørs stenalder*), s. 43. Helge Gjessing, *Rogalands stenalder* (Stavanger 1920), s. 57. — Under tryckningen tillkom: H. Shetelig, *Primitive Tider i Norge* (Bergen 1922).

tunna klingan utan särskilt utmärkt skaftdel. Müller själv har påvisat denna äldre typ, som han kallar "madkniv" (*Aarb.* 1896, s. 358 f.), men har hänfört densamma till ett så tidigt stadium som tiden före dösarna (*Aarb.* 1913, s. 257), sålunda lämnande mellan deras och de vanliga dolkarnas tid ett stort tidsrum, då inga liknande flintarbeten skulle ha funnits. Denna datering av "matknivarna" tillbakavisas emellertid i *Finsk Museum* 1915 (*Ett dateringsförsök*) av C. A. Nordman, vilken synes kunna nöjaktigt fastslå, att de i stället tillhöra sen gånggrifttid eller rent av övergången mellan denna period och hällkisttiden — den egentliga dolktiden.

Den egentliga flintdolkens begynnelseform (med bortseende från de ännu äldre flintbladen *Müllers Ordning* 149—150, vilkas tjocklek och form i övrigt gör det svårt att avgöra, om de äro dolkar eller yxor) är då den s. k. matkniven med raka, parallellt eller mot udden svagt konvergerande egglinjer, vilka tvärt böja in vid spetsen, som sålunda i de flesta fall blir ganska trubbig. Denna form övergår sedan genom en rad mellanformer till den rent lancettformiga typen och genomlöper härefter Müllers hela serie tills den utmynnar i den begynnande bronsålderns dolk med rent triangulärt blad, som enligt Montelius tydligen är en efterbildning av de första metalldolkarnas, fig. 3.

Samma utvecklingsgång, som flintdolkarna visa, ansåg sig nu Lindqvist kunna följa inom det svenska skiffermaterialet. Han påpekar den slående likheten mellan den företrädesvis mellansvenska skifferformen med raka eggar och trubbig udd och de Müllerska "matknivarna". Nu finns i Sverige några få exemplar av en skifferdolktyp, som har blad och skaft i ett, fig. 5 a—c, och vilkas blad hava precis samma karaktär som de nämnda mellansvenska bladens med trubbig udd och raka eggar, om man bortser från bladets avslutning, och vilkas skaft dessutom avslutas med tvenne ändknoppar. Denna senare detalj återfinner man nu på en av Müller i *Aarb.* 1896, s. 356, avbildad bendolk, som i sin tur står i tydligt formellt sam-

band med den bredvid avbildade flintdolk, vars skaftända skyddas av en benhylsa med två hörnutsprång.

Vidare påpekar Lindqvist, att flertalet av de norrländska skifferspetsarna uppvisa mera jämt böjda egglinjer, som löpa ut i en spetsig udd. Dessa motsvara då i stort sett ett senare utvecklingsstadium inom flintdolksserien, nämligen de lancettformiga och ännu yngre dolkarnas.

Hittills har man i allmänhet, när fråga varit om skifferspetsarna, indelat dem i trenne stora grupper: pilspetsar, spjutspetsar och knivar, en- eller tvåeggade. Lindqvist utbyter nu termen spjutspetsar mot *dolkblad.* Några direkta, säkra belägg för att de företrädesvis använts som sådana, har man icke, då ännu intet sådant större skifferblad anträffats med bevarad skaftning. Men när skifferbladen följa flintdolkarnas utveckling, ligger det ju mycket nära till hands att tänka sig att de varit använda på samma sätt som förebilderna och att *benämna* de förra på samma sätt som de senare (vilka ju också de tidigare benämnts spjutspetsar). Vidare har Lindqvist muntligen hänvisat på en del väst-eskimåiska "harpuner" eller fiskspjut i Köpenhamns Nationalmuseum (fig. 1 a—e), som visa, att hans tankegång icke ligger utom rimlighetens gränser. Några av dessa eskimåspjut ha till udd ett med små hullingar försett blad av skiffer, som, ehuru smidigare, erinrar om våra. Detta blad är försett med ett träskaft, som surras fast medelst bast och snören. Denna surrning sitter omedelbart under hullingarna, som tydligen endast ha till ändamål att hindra skifferbladets förskjutande in i surrningen. De kunna ej gärna ha tjänstgjort som hullingar på en harpun, om vi därmed förstå ett sådant fångstredskap, vars udd, sedan den träffat, lossnar från skaftet, men kvarhålles vid detsamma av en lina. Man använder även spetsar, som äro precis lika utom såtillvida, att de ha en lång tånge av skiffer i ett stycke med bladet. Denna skillnad i skaftdelens utseende beror tydligen endast på materialtillgång. D. v. s. hade man som råmaterial ett tillräckligt långt skifferstycke, kunde man tillåta sig den lyxen att göra skaftningen

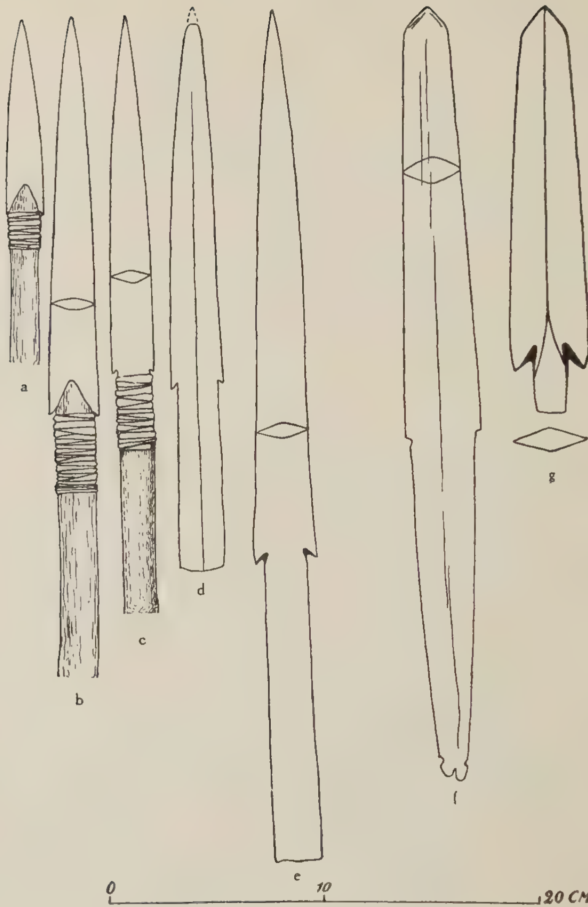

Fig. 1. a—e: väst-eskimåers fiskspjutspetsar av skiffer, a—c med kort tånge, fastsurrade vid ej kluvna träskaft (skaftets ända ses ovan lindningen å a och b, bladets under lindningen å c), d och e med lång tånge. f: skifferdolk, Öland. (Kalm. M.) g: skifferdolkblad, Nerike (St. H. M.).

extra stadig genom en lång långe. I annat fall kunde man reda sig med en mycket kort tånge.

Med hänsyn till det stora tidsavståndet kunna dessa eskimåarbeten väl ej användas som bevis för, att även de nordiska skifferspetsarna varit fiskspjut. Men kännedomen om de förra stödjer rimligheten av, att de senare sammanställas med de i

samma område förekommande skifferbladen av identisk form, ehuru med lång skaftdel: fig. 1, f. Med hänsyn till skaftets grovlek och form kan det ej ifrågasättas, att de senare i regel varit fiskspjut. Detsamma borde då även gälla bladen med kort tånge. fig. 1, g. Den gjorda jämförelsen med flintdolkarna kan avgöra frågan.

Det var närmast för att pröva ovannämnda hypotes, som förf. till denna uppsats företog sig att underkasta hela det tillgängliga svenska skifferspetsmaterialet en utförligare typologisk och fyndstatistisk granskning. Materialet omfattar skifferspetsar från landets alla museer t. o. m. år 1919 jämte det mesta, som inkommit till Statens Hist. Museum under 1920. Fynden från Stockholms, Uppsala och Örebro museer känner förf. genom självsyn, det övriga genom avbildningar. Amanuensen Gustaf Hallström har godhetsfullt ställt teckningar från flera norrländska museer till förfogande. Likaså doc. Lindqvist dylika från Hernösands museum.

Flintdolkseriens begynnelseform, den s. k. matkniven, förekommer endast i ett mindre antal exemplar i Sverige. Statens Hist. Museum har från Skåne 25—30 ex., därav 5 av en variant med bladet bredare mot spetsen än vid basen, alltså lik fig. 35, s. 358, i *Aarb.* 1896 eller Nordmans fig. 1 i Finskt Mus. 1915. Denna variant torde väl närmast vara att betrakta som en specialiserad särform av den jämnbreda formen *Müllers Ordning* 153. Av denna senare form har Statens Hist. Mus. från Skåne 7 exemplar, fig. 3 a, samt dessutom omkr. 15 av en form närmast lik Müllers Ordn. 152 eller Nordmans fig. 2, d. v. s. med spetsigare udd, fig. 3, c—d. Norr om Skåne äro exemplaren lätt räknade; Statens Hist. Mus. har från Halland ett gott exemplar av formen Müller 153, fig. 3 b, samt ett representerande en mellanform mellan denna och den lancett-

formiga typen och funnet "i stenkista med skelett" tillsammans med en hjärtformig pilspets med urnupen bas (Blixtorp, Hunnestads sn); från Västergötland (Skaraborgs län) 2, som äro en mellanform mellan "matkniv" och lancettlik typ; från Bohuslän 2, av vilka den ena är mera triangulär; från Blekinge ett typiskt exemplar av varianten med bredare udd än

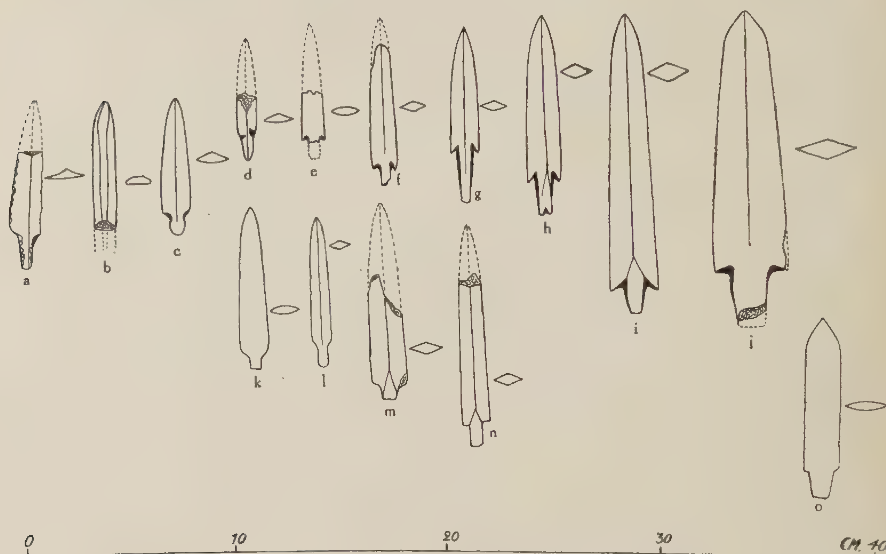

Fig. 2. Pilspetsar och ett dolkblad (j); a av flinta, övriga av skiffer; a—n från Körartorpet, Nerike, o (ångermanländsk variant), funnen i Uppland; (c St. H. M. o. Upps. M., övriga Örebro L. M.).
Pilspetsarnas grupp **A:** b—d, **B:** e—f, k—n, o, **C:** g, **D:** h—i.
Dolkbladens grupp **A:** j.

bas; från Småland (Kronobergs län) ett exemplar närmast motsvarande Müllers 153, dock med mot basen mera avsmalnande skaftdel.

Dessutom känner jag från Örebro museum en typisk "matkniv", lik Müllers 153, samt ett par exemplar av en form närmast lik Müllers 152, alla funna i Nerike, och från Fornhemmet i Sundsvall ett blad av ganska typisk matknivsform, dock med lindrigt böjda egglinjer, av fläckig, grå flinta. Det är funnet i Ljustorps socken, Medelpad.

Ehuru skäligen få, visa dock dessa fynd, att den tidigaste formen av de egentliga flintdolkarnas långa serie funnit vägen till flera av de norr om Skåne belägna sydvästsvenska landskapen, ja, t. o. m. till det avlägsna Medelpad.

Jag övergår så till skifferbladen, men behandlar här endast vad som innefattas under benämningarna: pilspetsar, (spjut- eller) dolkblad och dolkar; däremot icke andra föremål av skiffer, som räknats till den "arktiska" gruppen, såsom krumknivar av skilda former, yxor, T-formiga redskap etc.

Pilspetsarna indelar jag i fyra grupper: A, B, C, D.

A-gruppens pilspetsar utmärkas av triangulärt tvärsnitt och obetydliga hullingar, om sådana överhuvud förekomma, fig. 2 b, c, d. De representera det i stort sett primitivaste stadiet, den rena översättningen i skiffer av spånpilen av flinta. En del äga på den icke ryggade sidan märken, som visa, att pilämnet *slagits* från ett större stycke alldeles som flintspånpilarna. Jag känner i allt 40 exemplar, varav 37 (se den fyndstatistiska tabellen) komma på Mellansverige (d. v. s. Svealandskapen utom Dalarne, vilket jag räknar till Norra Sverige), och resterande 3 på Sydsverige (= Götaland). Det är betecknande, att av denna tidiga form ingenting finns från det skifferrika Nordsverige. Allesammans utom möjligen 2, om vilka jag saknar uppgift om färg, äro gjorda av mörkare eller ljusare grå-grön skiffer, som ej behöver vara importerad från Norrland utan lika väl kan härröra från mellansvensk skifferförekomst. Trettio äro funna vid den viktiga boplatsen Körartorpet i Nerike, och dessa åtminstone torde med ganska stor säkerhet vara gjorda på platsen och av inhemskt material (t. ex. från Grythyttefältet i nordvästra Västmanland).

B-gruppens pilspetsar äro sådana, som stå på ett övergångsstadium mellan A-gruppens primitiva och C-gruppens fullt utvecklade pilar. Gruppen omfattar flera varieteter: med spetsovalt eller rombiskt tvärsnitt och obetydliga hullingar, fig. 2 e—f; med spetsovalt eller rombiskt tvärsnitt och tvärhak fig. 2 k—n; och med utplattat tvärsnitt, små tvärhak (eller obetyd-

	Pilspetsar					Doll	
	A	B	C	D	Summa	A	B
Lappland	—	1	—	2	3	—	1
Jämtland	—	5	1	3	9	4	11
Härjedalen	—	—	—	—	—	—	—
Norrbotten	—	—	—	2	2	—	—
Västerbotten	—	—	—	—	—	1*	1
Ångermanland	—	17^{4}	1	16	34	3	16
Medelpad	—	1	1	1	3	1	5
Hälsingland	—	2	—	6^{2}	8	5	4
Gestrikland	—	—	—	—	—	—	1
Dalarne	—	1	—	4	5	3*	—
Summa	—	27	3	34	64	17	39
%	—	27	33	52	30	29	50
Uppland	3	6^{3}	1	1	11	8	8
Västmanland	—	1	—	—	1	6 (2*)	5
Nerike	33^{30}	53^{51}	4^{4}	12^{11}	102	11^{2} (1*)	8^{2}(1**
Södermanland	1	3	—	1	5	3	7
Värmland	—	2	—	3	5	5	4
Dalsland	—	—	—	—	—	—	—
Summa	37	65	5	17	124	33	32
%	93	64	56	26	58	56	41
Östergötland	—	—	1	1	2	2	2 (1**
Småland	—	1	—	—	1	5	—
Blekinge	1	1	—	—	2	—	1**
Öland	—	1	—	1	2	—	1
Gotland	—	—	—	9^{8}	9	—	—
Bohuslän	2	5^{4}	—	1	8	—	2
Västergötland	—	1	—	1	2	2	1**
Halland	—	—	—	—	—	—	—
Skåne	—	—	—	1	1	—	—
Summa	3	9	1	14	27	9	7
%	12	9	11	22	7	15	9
Totalsumma	40	101	9	65	215	59	78

* Med tvärhak i stället för hullingar.
** Med urskärningar i bladet för fastbindning.
*** Triangulärt blad.
Indexsiffrorna ange antalet exemplar funna tillsammans. T. ex. Nerike, pilspets

l a d			D o l k a r						Total-summa
C	D	Summa	α	A	B	C	D	Summa	
(1***)	2	5	1	3	3	—	1	8	16
	2	20	—	6	5	4	2	17	46
	—	1	—	—	—	—	—	—	1
***	—	4	1	1	2	—	—	4	10
(3***)	1	8	2	3	1	1	—	7	15
(10***)	1	33	3	9	7	2	4	25	92
—	—	6	—	—	—	—	—	—	9
(2***)	—	14	1	2	1	3	—	7	29
	—	2	1	—	—	—	—	1	3
	—	3	—	1	—	—	1	2	10
+1	6	96+1	9	25	19	10	8	71	231+1
	100	54	60	93	70	100	100	80	48
	—	16	1	—	4	—	—	5	32
	—	12	—	1	3	—	—	4	17
	—	20	—	—	—	—		—	122
	—	10	1	1	—	—	—	2	17
	—	9	—	—	—	—	—	—	14
	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	67	2	2	7	—	—	11	202
	—	37	13	7	26	—	—	13	42
	—	4	1	—	-	—	—	1	7
	—	5	—	—	1	—	—	1	7
	—	1	1		—	—	—	1	4
	—	1	2	—	—	—	—	2	5
	—	—	—	—	—	.	—	.	9
	—	2	—	—	—	.	—	—	10
	—	4	—	—	—	—	—	—	6
	—	—	—	—	—	—	—	-	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	—	17	4	—	1	—	—	5	49
	—	9	27	—	4	—	—	7	10
	6	181	15	27	27	10	8	87	483

33^{30} betyder: 33 från Ner., därav 30 funna på samma plats (Körartorpet).

Nerike, dolkblad A: $11^{2}(1^{*})$ betyder: 11 exemplar från Nerike, därav 2 funna till-
ımans och ett (1) av en variant, som beskrives av noten *= med tvärhak i stället
hullingar.

liga hullingar) och jämnbrett, trubbigt blad, fig. 2 o, en form, som är koncentrerad till Ångermanland (9 ex., därav 2 från Överveda; dessutom en röd från Uppland och en från Hälsingland). — B-gruppens huvudmassa kommer på Mellansverige (65 ex., 64 %), dock endast tack vare de många spetsarna från Körartorpet (51), medan Nordsverige har 27 %.

C-gruppen är mycket liten, bestående av endast 9 ex. Den har rombiskt snitt, skarpa hullingar (samt en i alla avseenden regelmässig och vårdad utformning fig. 2 g.).

D-gruppen omfattar smala och smidiga skifferspetsar med rombiskt tvärsnitt, väl utbildade hullingar och raka, oftast parallella egglinjer. Udden i allmänhet spetsig. Fig. 2 h—i.

Gruppen är en gränsklass mellan pilspetsar och dolkblad såtillvida, att den omfattar en stor del spetsar, beträffande vilka man ej kan avgöra, om de varit brukade som dolkklingor eller pilspetsar. De exemplar, vilkas små dimensioner närmast hänvisa dem till pilspetsarnas grupp, kunna betraktas som representanter för den högsta utvecklingsformen av dessa; de exemplar, vilkas storlek avgjort talar för att de använts som dolkklingor (eller möjligen spjutspetsar), äro för smidiga för att kunna inpassas i några av dolkbladens grupper.

Jag räknar hit 65 st., varav 34 eller 52 % från Nordsverige, 17 från Mellan- och 14 från Sydsverige. Av dessa sista äro 8 funna tillsammans i den bekanta Västerbjersgraven på Gotland. Av rödbrun norrlandsskiffer äro 18, alla från Nordsverige, av randad struktur på grå botten äro 1 från Öland, 1 från Nerike (Körartorpet) och 2 av Västerbjersgravens spetsar. De övriga 6 Västerbjersspetsarna äro av en grågrön skiffer, som torde kunna vara mellansvensk.

Den av mig här ovan antydda utvecklingsgången av skifferpilspetsarna föreligger rikligt representerad i alla sina olika stadier i materialet från den ur skiffersynpunkt säkerligen viktigaste fyndplatsen i Sverige söder om Dalälven, nämligen boplatserna vid Körartorpet i Götlunda socken, Nerike.

Allra största delen av det där uppsamlade fornsaksmaterialet ligger nu i Örebro läns museum, Örebro, förnämligast till följd av intendenten Hugo Hedbergs nitiska verksamhet.

Det är egentligen två boplatser vid Körartorpet, belägna på c:a 150 m:s inbördes avstånd inom ett mosandfält strax söder om Arbogaån på ungefär 34 m:s höjd över havet. Marken är numera odlad, och en del av föremålen ha upptagits direkt från åkerytan eller ur det vid plöjning omrörda ytlagret. (Lindqvist: *Meddelanden fr. Örebro l. mus.* V. 1912). Men havsvågor, som vräkt över boplatsen, ha även verkställt omlagringar, så att talrika fynd på läsidan gjorts ända till ett par meter djupt. Boplatserna anses ha varit i bruk under gånggrifttiden, närmare bestämt från omkr. dess mitt, då havet stod högst, 34 m. högre än nu, och under tiden närmast därefter.

Utom de talrika skifferspetsarna, som behandlas längre ned, bestå fynden av lerkärlsskärvor, oftast porösa, en del ornerade med intryck av glestandad stämpel så ordnade, att hela ytan jämnt fylles av lika långt från varandra liggande smågropar („Körartorpsornamentik“ Lindqvist), en del stenyxfragment, spånskrapor av flinta, varav några äro slagna ur tjocknackiga yxor, slipstenar, en ofullbordad skafthålsyxa av sten, några *spånpilar av flinta,* 2 *flintpilar med rent triangulärt tvärsnitt* och vacker tillhuggning, en hjärtformig dylik med urnupen bas, samt till slut en bronssyl, från senare tid.

Dessutom finnas i Örebro museum bevarade en del ben och tänder av människa, mård, bäver, grönlandssäl, vildsvin, älg, nötkreatur (Bos taurus 2), får eller get; av fiskar finnas ben av: abborre, id, mört.

Körartorpets skifferbestånd utgöres huvudsakligast av pilspetsar och fragment därav; men även några dolkblad finnas och införas, ehuru jag ännu ej behandlat denna redskapsgrupp, i följande förteckning:[1]

---

[1] Alla, som ej ha utsatt färgbeteckning av grå, grågrön eller grön skiffer lik Grythyttefältets.

Körartorpets skifferbestånd (jfr fig. 2).

Dolkblad

tillhörande grupp A: 2;
„ „ B: 2 (deformerade genom slipning);
„ „ D: 11, varav 2 med randad struktur, 1 gulbrun.

Pilspetsar

tillhörande grupp A: 30, varav 1 ljusbrun; 6 ha tydliga slagmärken;
„ „ B: 51, varav 29 med tvärhak, 4 utan hak eller hulling och 18 med uppsågade hullingar, 3 äro ljusbruna;
„ „ C: 4, varav 1 mörkbrun.

Dessutom 5 mycket små, avvikande från ovanstående typer: 1 med kvadratiskt, 2 med triangulärt tvärsnitt, 1 lik en tväreggad flintpil, 1 lik en väl utvecklad skifferpil, men mycket flat och bred.

Fragment:

av stora spetsar: 30, varav några brunaktiga (alla med slipytor, som emellanåt mötas i spetsig vinkel, en del med sågmärken).

av små spetsar (pilspetsar):

med rombiskt tvärsnitt: 36, varav några få ljusbruna;
„ triangulärt „ 15, „ „ „ „
„ annat „ 95, „ „ „ „

Dessutom en mängd obearbetade skifferstycken.

Alltså sammanlagt:

15 dolkblad,
90 pilspetsar,
176 fragment av dolkblad och pilspetsar, talrika avfallsstycken.

Körartorpsboplatsens spetsar äro nästan samtliga gjorda av en grå-grågrön eller grön skiffer, 2 exemplar visa en randad struktur, ett ringa fåtal ha en mycket ljust brun färg. Mate-

rialet torde vara inhemskt, d. v. s. mellansvenskt, möjligen från Grythyttan, i alla händelser lider det intet tvivel, att redskapen äro gjorda på platsen och ej importerade i färdigt skick.

Här ha vi nu koncentrerad till en plats exempel på hela skifferpilsutvecklingen. A-gruppens primitiva spetsar, fig. 2, b—d, som utgöra en översättning i skiffer helt enkelt av flintspånpilen, fig. 2 a, begynna serien. Så ersättes det triangulära snittet med ett spetsovalt eller rombiskt och tången avskiljes genom en vinkelrät inskärning, då vi komma över till B-gruppens ena variant, fig. 2, k—n, eller små hullingar sågas upp, tvärt in eller snett upp samtidigt som tvärsnittet blir spetsovalt eller rombiskt, då vi få B-gruppens andra variant, fig. 2, e—f. Denna senare utvecklar sig vidare genom att hullingarna alltmera frigöras från tången och till slut ha vi C-gruppens vackra, formfulländade pil, fig. 2, g. Tilltar storleken på denna slutform en smula (D-gruppen), blir det svårt att avgöra, om redskapet tjänstgjort som pil eller dolkblad, i många fall har det givetvis varit et dolkblad, fig. 2, h—i. Man bör lägga märke till, att hela denna utveckling från spånpilen till det stora dolkbladet är *fullständigt kontinuerlig* och att den med undantag av begynnelseformen, som till teknik och form är en kopia av den slagna flintspånpilen (på Körartorpet funnen i några exemplar), skulle kunna betraktas som helt intern utan märkbar påverkan från annat håll. Materialet är en dominerande faktor för formgivningen; skifferns säregna struktur, som inbjuder till sågning och slipning, tvingar den i en viss riktning.

De stora, sedan gammalt i allmänhet som spjutspetsar ansedda skifferbladen utgöra två naturliga grupper, med och utan skifferskaft. De förra kallar jag dolkar, de senare kallar jag i likhet med Lindqvist dolkblad, utan att därmed vilja förneka rimligheten av att många av dem funktionerat som spjutspetsar.

Fig. 3. Dolkar (och dolkblad) av flinta: k Jämtland, b Halland, e och g Västergötland, l Småland, f och h Östergötland, i Nerike, j Bleking, övriga troligen Skåne; (alla St. H. M.).

Fig. 4. Dolkar av skiffer: e Småland, d och f Västmanland, h Helsingland, c och i Jämtland, a, b och g Västerbotten; (alla St. H. M. skala som för fig. 1—3).
Dolkarnas grupp **A:** a—d, **B:** e—g, **C:** h och i.

Dolkbladen ordnar jag i fyra grupper enligt deras form:

A-gruppen omfattar exemplar med raka, parallella eller mot udden svagt konvergerande egglinjer, som vid spetsen tvärt böja in. Tvärsnittet rombiskt, hullingar väl utbildade. Fig. 1 g, 2 j, 5 d.

Av 59 ex. äro 33 eller 56 % från Mellansverige, 17 eller 29 % från Nordsverige och 9 eller 15 % från Sydsverige.

Denna typ är alltså företrädesvis mellansvensk, såsom förut konstaterats av Brøgger och Lindqvist (se ovan). Med avseende på färgen fördela sig de 59 bladen sålunda: 18 ha en ljusare eller mörkare grå, grågrön eller grön färg och dessutom den av Lindqvist påpekade karaktäristiska randade struktur, som t. ex, spetsen fig. 5 d från Nerike visar. Av dessa komma 15 på Mellansverige (Uppland 2, Södermanland 2, Västmanland 4, Nerike 6, Värmland 1) och resterande 3 på Sydsverige (Småland 2 och Östergötland 1). Dolkblad av denna skifferart synas ej förekomma i Norra Sverige. (Av gruppen B finns ett ex. från Ångermanland).

Exemplaren av rödbrun färg, alltså av norrländsk skiffer, äro 13, därav 6 från Nordsverige, 5 från Mellansverige (Uppland 3, Västmanland 1, Värmland 1) och 2 från Sydsverige (Västergötland 1, Småland 1). Frågan är, hur man rättast skall tyda förekomsten av dessa fem mellansvenska exemplar. Har endast råmaterialet hämtats på ett eller annat sätt från de norrländska skifferbrotten eller ha dolkbladen kommit till Mellansverige i färdigt skick? Är den senare förklaringen riktig, så borde ju rätteligen dessa 5 räknas till Nordsverige, vilket skulle innebära, om därtill även läggas de 2 i Sydsverige funna röda exemplaren, att Mellansveriges fyndstatistiska övervikt i förhållande till Nordsverige skulle i det närmaste utjämnas.

Emellertid kan det förstnämnda alternativet anses lika rimligt. Vi ha visserligen inga mellansvenska eller sydsvenska fynd av norrlandsskiffer i form av dolkämnen, men ett fynd från Hafverö socken, Medelpad (St. Hist. Mus. 13925 : 15) av ett dolkblad tillsammans med ett ämne till ett dylikt, båda av

Fig. 5. Dolkar (a—c) och dolkblad (d—h) av skiffer. a Södermanland, d och e Nerike, c Helsingland, f Medelpad, b och h Ångermanland, g trol. Norrbotten; (h Härnösands M., övriga St. H. M., skala som för fig. 1—3). Dolkarnas grupp α: a—c. Dolkbladens grupp **A:** d, **B:** e, f, **C:** g och h.

samma röda skiffer, visar, att material i obearbetad eller snarare halvbearbetad form sänts omkring.

C-gruppen låter jag omfatta dels exemplar med egglinjerna löpande i fullständigt jämn böjning mot udden, som är spetsig, fig. 5 g, dels exemplar med egglinjerna löpande från den ganska breda basen rätlinjigt ut i den spetsiga udden, så att bladet äger rent triangulär form, fig. 5 h. Hullingarna äro väl utbildade och tvärsnittet på ett undantag när, Nerike, fig. 7 b, rombiskt.

Jag känner 38 C-dolkblad med buktiga egglinjer som fig. 5 g, varav Nordsverige dominerar med 35 eller 92 %. Mellansverige och Sydsverige ha endast resp. 2 och 1 exemplar (om fördelningen på landskap, se tabellen). Denna form visar sig alltså ha en specifikt *nordlig* utbredning.

Varianten med triangulärt blad räknar 20 exemplar, alla från Norrland.

Med avseende på färgen kan nämnas, att av de nordsvenska dolkbladen 20 äro av den vanliga rödbruna norrlandsskiffern, som inom denna typ icke utgör materialet i några sydligare fynd. Det mellansvenska bladet (Nerike St. Hist. Mus. 12807 : 1) av ljusgrågrön skiffer är med sina jämnt böjda egglinjer och spetsovala, tunna tvärsnitt en synnerligen trogen kopia av ett lancettformigt flintblad, fig. 7 b.

Den triangulära varianten, särskilt det i Ångermanland funna originalet (Hernösands mus. nr 67) till fig. 5 h, påminner starkt om klingan till en tidig italiensk bronsdolk.

B-gruppen omfattar de ganska talrika dolkblad, vilka till formen stå emellan A- och C-gruppens; till densamma har jag även räknat en del exemplar, som i sitt fragmentariska tillstånd eller på grund av deformering ej med säkerhet kunna hänföras till den ena eller andra av sistnämnda huvudformer. Det gemensamma för B-gruppens dolkblad är dock, att de alla ha väl utbildade hullingar, rombiskt tvärsnitt och en storlek, som berättigar till benämningen “dolkblad“, fig. 5 e—f. Jag tror, att genom tillförandet av endast säkert bestämbara ex-

emplar till resp. A- och C-gruppen och behållandet av alla på gränsen dem emellan stående i en särskild grupp en stor del annars oundviklig godtycklighet vid klassificerandet eliminerats.

Av B-gruppens 78 exemplar tillhöra 39 eller 50 % Nordsverige, 32 Mellansverige och 7 Sydsverige. Av rödbrun, norrländsk skiffer äro 18 exemplar funna i Nordsverige, 3 i Mellansverige (Uppland 3, Västmanland 2), samt slutligen 1 i Bohuslän. Randad struktur ha 4 (Södermanland 1, Västmanland 1, Värmland 1, Öland 1). Fyra exemplar tillhörande B-gruppen (från Blekinge, Västergötland, Östergötland och Nerike) ha på bladet strax ovan hullingarna i vardera eggen en djup urskärning, som tydligen gjorts för att underlätta bladets fastsurrning vid ett skaft.

D-gruppens spetsar ha rombiskt tvärsnitt, smidigt blad med jämnt böjda egglinjer slutande i en spetsig udd; de sakna tånge, men ha i stället bladets bas urhålkad på båda sidor. Fig. 6.

Gruppen omfattar endast 6 exemplar med mycket nordlig utbredning, såsom framgår av fyndtabellen. Samtliga äro av rödbrun skiffer utom västerbottningen, som är svart.

Fig. 6. Skifferdolkblad 2/3. Vilhelmina sn. Lappland. Dolkbladens grupp **D.**

Under benämningen *dolkar* sammanfattar jag alla de skifferspetsar med tveeggat blad och med skaft av skiffer i ett stycke med bladet, vilka icke förete någon nämnvärd böjning.

Att deras egentliga hemland är Nordsverige framgår därav, att av de 87 ex., jag känner, 71 eller 80 % tillhöra denna landsdel.

Till *a-gruppen* räknar jag dolkar, vilkas blad slående påminner om dolkblad av A-gruppen, med skaftet i rak linje med bladet och ofta slutande i ett par ändknoppar. Tvärsnitt rombiskt eller spetsovalt. Fig. 1 f, 5 a—c.

Enligt min mening äro de helt enkelt att anse som skifferskaftade A-dolkblad. Jämför de ovan beskrivna eskimådolkarna. I regel ha de, såsom de sistnämnda, ett obetydligt hak mellan blad och skaft. Några sakna dock, likt matknivarna, hak.

Av de 15 exemplaren tillhöra 9 eller 60 % Nordsverige, 2 Mellan- och 4 Sydsverige.

Två sydsvenska exemplar (Blekinge, Öland) äro av röd norrländsk skiffer, likaså de flesta nordsvenska. – Den mellansvenska randade strukturen visar 1 exemplar (Östergötland).

Fig. 7. Av skiffer: a dolk, tillhörande **D**-gruppen, Lappland; b dolkblad, Nerike; c kniv, Helsingland. (St.H.M., skala som för fig. 1—3).

På 11 av de 12 exemplar, som ha skaftändan bevarad, avslutas denna med ett par små knoppar. Almgren har tytt dessa som degenererade former av de djurhuvuden, som finnas på vissa norrländska skifferblad, fig. 7 c (*Fv.* 1907; ATS 20 : 1). Med djurhuvudets form som ledmotiv uppställde han därför en typologisk serie, börjande med dessa djurhuvudförsedda spetsar och utmynnande i de små, starkt krumböjda knivarna, som finnas exempelvis från Övervedaboplatserna i Ångermanland. Exemplar som fig. 5 a, b anser han representera tvenne parallella serier. I likhet med Lindqvist betraktar jag emellertid det fullt utbildade djurhuvudet som en ornamental detalj, som i och för sig lika väl kan tänkas vara utvecklat ur de enkla, av praktiska skäl tillkomna ändknopparna. Avgörande för min gruppering, där fig. 5 a och b sammanförts inom α-gruppen, har uteslutande varit bladets form, som visar överensstämmelse med dolkbladen inom A-gruppen. För ändknopparna ges, såsom redan förut framhållits, en enklare förklaring genom att anse dem som kopierade efter for-

mer lika den bekanta flintdolken („matkniven") med benhylsa i *Aarb.* 1896. Detta stämmer även gott överens med dessa dolkars ställning såsom de tidigaste i serien.

A-gruppens dolkar ha tämligen raka, parallella eller mot udden svagt konvergerande egglinjer och en mer eller mindre trubbig udd. Skaftet övergår i bladet utan hak; tvärsnittet är spetsovalt eller rombiskt.

Vissa av dessa dolkar, fig. 4 a, förefalla vara rena kopior av „matknivar" av flinta. Andra synas ha nått ett något mer framskridet stadium, i det skaftdelen blivit mera utpräglad, fig. 4 b—d. Men som övergångarna mellan dessa varianter äro flytande, har jag förenat dem i samma grupp. Denna grupp har en specifikt nordlig utbredning; av de 27 ex. tillhöra 25 Nordsverige.

B-gruppens dolkar utgöra liksom dolkbladens B-grupp ett slags gränsklass mellan den typiskt primitiva A-formen och den tydligen mera utvecklade och sena C-formen; I allmänhet ha denna grupps exemplar mera jämnt böjda egglinjer och spetsigare udd än A-formen, fig. 4 e—g. Sex exemplar äro rent „lancettformiga", fig. 4 e (Ångermanland 1, Västerbotten 1, Norrbotten 1, Jämtland 2, Småland 1). Tre exemplar (Hälsingland, Ångermanland?, Lappland) ha visserligen ett ganska brett och trubbigt blad likt A-formens, men ha skaftet så tydligt avskilt, att jag ansett dem stå på ett mer utvecklat stadium än nämnda form. Två exemplar (Jämtland, Ångermanland) äro lika *α*-dolkarna men med spetsigare och smidigare blad. Gruppen har övervägande nordsvensk utbredning; av de 27 exemplaren komma 19 på Nordsverige.

Dolkarna i *C-gruppen,* fig. 4 h—i, ha ett utseende, som osökt erinrar om de sena flintdolkarnas med tydligt avgränsat skaft och ett stundom nästan triangulärt blad. De 10 exemplaren tillhöra alla Nordsverige. De flesta ha på vardera sidan en längsgående ränna som ornamental detalj. Den bekanta vackra dolken från Jämtland (St. Hist. Mus. 13750) har ju dessutom i skaftets kanter ett slags „pringling", tydligt efterbildande liknande ornament på vissa flintdolkar av sen typ.

D-gruppens 8 dolkar, alla från Nordsverige, ha en smal och spetsig form, bladet övergår utan hak i skaft, tvärsnittet är rombiskt, fig. 7 a.

Övriga former av skifferspetsar såsom särskilt de många krumknivarna av olika typer stå alla på ett sent stadium i utvecklingen. Deras hemort är Nordsverige och Norge. De medräknas ej här.

* *
*

Sammanfattas nu det föregående, kunna vi konstatera följande huvudpunkter.

Pilspetsarnas begynnelseform (A) faller helt utanför Norrland, med huvudmassan i Mellansverige. B-formen uppträder även i Norrland med 27 %, medan Mellansverige fortfarande har övervikten med 64 %. C-formen har för litet fyndtal (9 ex.) för att lämpa sig för statistik, men medräkna vi även D-formen, varav ett stort antal säkerligen varit pilspetsar, och som i alla händelser naturligt kan härledas i obruten succession ur den primitiva A-formen (se Körartorpet), så se vi en stark förskjutning norrut; på Nordsverige komma nämligen 50 % mot Mellansveriges 29 %.

Dessa siffror synas otvetydigt ge vid handen, att skifferpilspetsarna härstamma från Mellansverige, men att tillverkningen under ett senare skede huvudsakligen kommit på Norrlands del.

A-dolkbladen falla med sin huvudmassa (56 %) inom Mellansverige, ehuru Nordsverige äger en icke liten del (29 %). Inräknar man i dessa siffror även α-dolkarna, som ju strängt taget höra till samma grupp, ändra sig talen till Nordsveriges favör; de bliva då för Mellansverige 47 % och för Nordsverige 35 %, alltså dock fortfarande med övervikt för det förra.

Däremot visa sig A-dolkarna, som måste anses vara en självständig parallell till ovannämnda tvenne former, ha en otvetydigt norrländsk orientering, i det Nordsverige av dessa innehar 93 %.

Av dessa siffror må väl den slutsatsen kunna dragas, att A-dolkblad och α-dolkar uppstått inom Mellansverige, varifrån formen spritts till Nordsverige, där samtidigt A-dolkarna uppstått.

Detta styrkes än mer genom det förhållandet, att B-dolkbladen fördela sig tämligen likartat över Nord- och Mellansverige (med resp. 50 % och 41 %), medan B-dolkarna såsom avläggare av A-dolkarna koncentrera sig med 70 % på Nordsverige. De förra visa dock, som synes, en förskjutning till den nordligare landsändans favör, sett i förhållande till föregångarna, de specifikt mellansvenska A-dolkbladen. Än starkare blir denna förskjutning norrut, när vi komma till C-dolkbladen. Med sina 92 % för Norrland visar sig denna grupp, vars ursprungsform dock med sin huvudmassa tillhörde Mellansverige, vara specifikt nordsvensk. Att C-dolkarna, vars föregångare varit nordsvenska, med 100 % falla inom denna landsdel är ej ägnat att förvåna.

Utvecklingens gång skulle alltså i stort sett kunna tänkas på följande sätt.

Någon gång vid mitten av gånggrifttiden eller något senare, "Körartorpstid",[1] begynner i Mellansverige (bl. a. vid Körartorpet) pilspetstillverkning av inhemsk skiffer under omedelbart inflytande av de på den tiden vanliga spånpilarna av flinta. Till en början tillslås skifferpilarna på samma sätt som flintpilarna, men då skiffern i själva verket fordrar en annan tillverkningsteknik än flintan, tvingar denna faktor snart utvecklingen in på egna banor. Skifferämnena sågas och slipas och pilarna erhålla härigenom den karaktäristiska fullt utvecklade C-

---

[1] Gånggriftstiden delar Lindqvist (enligt föreläsningar vid Stockholms Högskola) för Mälarlandskapens del i fyra skeden: 1 Åloppetid och 2 Sätertid, karaktäriserade i *Fornv.* 1916, sid. 177—180; 3 Körartorpstid med keramik som ovan karaktäriserats, första uppträdandet av skifferarbeten m. m.; 4 Tierptid med keramik motsvarande nedre Jettbölestadiet, sena, smaleggade båtyxor, och därmed ofta samfunna avrundade hålmejslar, lancettlika dolkar och dolkblad av flinta, motsvarande skiffervapen av mellansvenska former m. m.

och D-formen med smidigt blad, ryggat på båda sidor och med väl utbildade hullingar för skaftningens underlättande.

Många av D-pilarna ha en så betydande storlek, att de säkerligen använts som dolkblad (och spjutspetsar). De senare formerna av skifferpilen (-dolken) ha spritt sig ut över det mellansvenska området och nått Norrland. Där finnes skiffer som material i mycket större utsträckning än i Mellansverige, och detta förhållande jämte den norröver alltmer kännbara fattigdomen på flinta gör, att skifferspetstillverkningen här snart överflyglar ursprungsområdets.

Denna utveckling kunde betraktas som helt intern, om man undantager begynnelseformen.

Men under dess förlopp började ett nytt främmande inflytande göra sig gällande i och med uppträdandet av de till gånggrifttidens slutskede hörande "matknivarna" av flinta. Inom det mellansvenska området uppstår en bastardform, A-gruppens karaktäristiska, rakeggade, trubbiga dolkblad. Deras hullingar och rombiska tvärsnitt äro arv från den föregående, inhemska utvecklingen, deras breda blad med sin trubbiga udd är den nya flintformens tribut. Samtidigt med A-dolkbladen tillverkas även α-dolkar i mån av materialtillgång.

Även Nordsverige nås direkt av det nya inflytandet, ty vid sidan av A-dolkbladen uppträder här, rimligtvis samtidigt, en parallellform, A-dolken, som förefaller vara en ganska trogen, direkt kopia av flintblad av matknivstyp. Som förebilden saknar kopian hullingar, och tvärsnittet är oftast mycket flackt rombiskt eller spetsovalt.

Den påfallande skillnaden mellan mellersta och norra Sverige ifråga om de tidigaste dolk- och dolkbladformerna visar, att det inflytande från flintområdet, varav dessa antagits bero, verkat på en tidpunkt, då skifferpiltillverkningen ännu icke för Norrland vunnit den stora betydelse, som detta områdes rikedom på de senaste pilspetsformerna förutsätter.

Flintdolkarnas fortsatta utveckling — under hällkisttiden — blir nu bestämmande även för skifferdolkarnas och dolkbladens,

som nu löpa parallellt. I båda dessa gruppers C-form ha vi tydligen utvecklingens slutstadium. Under detta skede har Norrland nått fullständig hegemoni inom skifferindustrien; i Mellansverige har den i allt större kvantiteter importerade flintan utträngt den enbart som surrogat begagnade skiffern.

Krumknivarna och andra mer eller mindre besynnerliga former av skifferredskap, som äro helt hemmahörande i Nordsverige (och Norge), få betraktas som antingen sena utvecklingsprodukter av vissa av ovannämnda former eller som annorlunda uppkomna nybildningar.

Skifferredskapen ha, såsom den inledande historiken visat, givit anledning till vittfamnande teorier om ett ursprungligt, djupgående motsatsförhållande i fråga om ras och kultur mellan å ena sidan dem, som använde dessa redskap, och å andra sidan den från Sydskandinavien sig utbredande nya befolkning, varifrån den nutida befolkningen i mellersta och norra Sverige skulle stamma.

Frågan om det förstnämnda folkets ras har visserligen besvarats på mångahanda sätt, ja, rasmotsättning har t. o. m. helt förnekats, men ändock har den ursprungliga åskådningen i regel bibehållits oförändrad i det grundväsentliga: beträffande skifferkulturens föregivna oavhängighet av den sydskandinaviska.

Norrland (Nordskandinavien) har alltså alltjämt fått gälla som skifferindustriens säte; som importgods därifrån har man tolkat alla de i Mellan- och Sydsverige funna skifferarbetena, vilka också förklarats intimt knutna till dessa områdens s. k. boplatskultur; och nämnda skifferimport har ansetts upphöra i och med åkerbrukskulturens inträngande i samma trakter.

Är ovanstående utredning riktig, befinnas emellertid skifferredskapen sakna all betydelse för den stora fråga, de väckt till liv. Deras uppkomst och utveckling är att anse som ett av de många vittnesbörden om den sydskandinaviska kulturens starka inflytande på det nordligare, flintsaknande området — i stort

sett en sen parallell till exempelvis förekomsten av tunnackiga och tjocknackiga yxor av grönsten i samma trakter.

Kunna förhållanden av annan art motivera den undantagsvis använda delningen av ett Mälarlandskaps stenålder i s. k. "boplatstid" och åkerbrukstid — med gräns ungefär vid gånggrifttidens mitt — måste man i varje fall ihågkomma, att de för samma område karaktäristiska stora dolkbladen av skiffer äro samtidiga med sena båtyxor och sålunda otvivelaktigt tillhöra sistnämnda epok. Även Körartorpets spetsar borde snarast falla efter ifrågavarande gränslinje.

Bildvävnaderna från Över-Hogdal och Skog.

Av

MARIA COLLIN.

et märkliga härjedalska textilfynd, som fått namn av Över-Hogdalstapeten, ter sig för mina ögon som fem ursprungligen självständiga vävnader, vilka endast av någon tillfällighet en gång kommit att sys samman på det meningslösa sätt som skett. Att så många präktiga bildvävnader vid tiden för hopfogandet förefunnos på en och samma plats är ju i och för sig av intresse, och det synes som om man i allmänhet i Över-Hogdal gömt på gamla skatter. Sålunda har denna lilla kyrka det rikaste innehavet av fornhandlingar i provinsen, däribland ett pärmebrev av 1372 och ett avlatsbrev av 1479.[1]

Den nedersta längden på "tapeten" är hel, de övriga mer eller mindre stympade. Den översta längden, a, den nedersta, b, och den vertikalt tillsydda biten behandla tydligen ett likartat ämne. Det är med a och b vi huvudsakligen skola sysselsätta oss.

---

[1] E. Modin, *Härjedalens ortnamn och bygdesägner*, sid. 291 ff., Sthlm 1911.

Troligen suggererad därav, att de olika vävstyckena nu framträda i hopsytt skick, har intendenten G. J:son Karlin i den utredning, som utgavs till Kulturmässan i Östersund 1920, gjort en annan ihopsättning i det han börjat med längden inunder a samt därtill fogat a och sedan tänkt sig b som fortsättning, varefter han ur bilderna fått fram ett händelseförlopp, som skulle gå ut på att skildra Hälsinglands apostel Staffans "missionsfärd" genom bygderna.

Det förefaller orimligt att med a och b förena den i K:s hopsättning först placerade längden, då den ju har ett annat innehåll än de andra och till följe bildernas glesare placering en helt annan prägel. Det förefaller dessutom som om den yxbärande ryttaren skulle utgöra medelpunkten, och en bit av vävnaden skulle då vara bortklippt. Fröken V. Sylwan, som tillsammans med experter i Östersund, i vars museum detta fornminne är deponerat, undersökt vävtekniken, har visserligen framhållit, att a hör tekniskt samman med längden inunder, i det att ett vävfel i varpen går i genom båda,[1] men även om så är behöver detta ju ej betyda annat än att två särskilda bonader blivit utförda på samma varp. Åtskilligt annat i tekniken tyder liksom färggivningen på, att dessa tre föremål kunna hava utgått från samma textilverkstad. Vad vidare b beträffar, så har denna vävnad bård på alla fyra sidorna, varigenom den framträder hel och avslutad, och bården har annat mönster än de båda andra. Denna vävnad är dessutom något bredare än de två andra.

Vi betrakta nu något närmare denna i ursprungligt skick bibehållna vävlängd, b. Det mest dominerande motivet är ett stiliserat träd, vilket avdelar bonaden i två hälfter. Ett liknande trädmotiv behärskar a, varför det faller sig naturligt att taga detta till utgångspunkt. På marken vid dess stam se vi hos b ett fyrfotadjur, ett lamm, i dess topp sitter en fågel. Detta är

---

1 Vivi Sylwan, *Tekniken i Överhogdalstapeten,* sid. 17. *Jämten,* Östersund 1920.

livsträdet, sådant det gestaltats i samband med Kybele-Attiskulten och de med denna förenade vårfestligheterna.

Kybelekulten utövades i Mindre Asien, förnämligast av fryger och lyder. Småningom överfördes kulten till Kreta och de grekiska hamnstäderna, varifrån den spred sig vidare och kom att bliva synnerligen varmt omhuldad. Kybele, identisk med Rhea och närbesläktad med andra grekisk-romerska gudinnor, representerade Moder Jord, den evigt skapande, livgivande naturkraften, Attis var hennes älskade, som på hösten, då växtligheten dör ut, tänktes nedstiga i underjorden och om våren återuppstå till nytt liv. Solstrålar över Attis huvud jämte månskäran angiva å bildverken mytens och de båda huvudpersonernas kosmiska betydelse. Festligheterna ägde rum vid vårdagjämningen. Klagan över den döde älsklingen och jubel över hans uppståndelse bildade festens huvudmoment, ett motstycke således till vårmyten i annan och dock liknande omklädnad: Istar-Tammuz, Isis-Osiris, Venus-Adonis o. s. v.

Kybele dyrkades ursprungligen på berg och i skogar, och festen utspelades då som ett larmande tåg genom skog och mark, därvid man under gråt och klagorop sökte efter den försvunne Attis. De mest framträdande kultställena synes hava varit grotthelgedomar. I dylika grottor, vilka även spela en roll i Attiskulten, stod gudinnans bild.[1] I Pessinus vid foten av det berg, där den av en vildgalt dödade Attis fått sin grav, stod gudinnans centralhelgedom innehållande hennes bild, en människoliknande, från himlen nedfallen sten (meteorsten?). Under andra puniska kriget överfördes den svarta stenen till Rom, 205 f. Kr.

Enligt Roscher inleddes festen i Rom redan den 15 mars med ett midnattligt tjuroffer för markens gröda. Men de egentliga festdagarna inföllo under 22—27 mars. Första dagen, ARBOR INTRAT, började sorgeceremonierna. Det ständiga grönskande barrträdet, sinnebilden av den aldrig utdöende naturkraften, var vårguden Attis symbol. Man drog ut i skogen och fällde

---

[1] *Archäol. Zeitung* 1880, pl. 1—4.

en tall eller pinje, varpå efter hemkomsten Attis bild blev fästad (cruci fixus) och trädet pryddes med musikinstrument, violer, kransar, fåglar och fyrfotadjur samt omlindades med band. Solen stod vid denna tid i Väduren. Som anspelning på ekvinoktialtecknet ställde man ett lamm vid stammen av det träd, på vilket guden dött, och lammet offrades enligt en viss ritual, då prästerna på natten celebrerade Attis lidandesmysterium. Det färdigsmyckade trädet fördes i högtidlig procession till Kybeles tempel, som hade form av en grotta, och nedlades där under gråt och klagan inför gudamodern. Under tre dagar vilade den döde Attis på ett slags lit de parade, beskådad och begråten av mängden åskådare. Sorgebetygelserna kulminerade den 24, DIES SANGUINIS, då den religiösa yran och extasen steg till sådan höjd, att prästerna sargade sig själva till blods.

Omedelbart därefter, den 25, följde den stora jubeldagen, HILARIA, då man firade Attis uppståndelse, ljusets seger över mörkret, den tidpunkt, då dagen för första gången var längre än natten. Den 26 var en vilodag, REQUIETIO, och den 27 skedde avslutningen, LAVATIO, då gudinnans bild i procession fördes till badet i Almo.

Vid de med kulten förenade taurobolierna och kriobolierna, offrandet av en tjur eller vädur, mottog den invigde ett bloddop, som hade innebörden av ett reningens och pånyttfödelsens bad.

Den frygiska myten med dess karaktär av mysterium kom att utöva stor makt över människornas sinnen och vann allt mer tillslutning, vilket man finner bl. a. därav att skalder som Lucretius och Catullus gärna sysselsätta sig med dess ceremonier. Gudinnan kallades den himmelska jungfrun, gudamoder, smärtornas moder o. s. v. Ansedda män och kvinnor tjänstgjorde som präster och prästinnor åt den heliga modern, och de intogo en synnerligen hög social ställning. Prästerna uppträdde i kvinnlig dräkt.[1]

I *Revue numismatique* 1885 beskriver och avbildar P. Ch.

---

[1] F. Nork, *Der Festkalender,* sid. 907 ff. Stuttgart 1847. L. Preller, *Röm. Mythologie* II, sid. 387 ff. Berlin 1883. Hithörande art. i *Roschers Lex.* m. fl.

Robert (sid. 34 ff.) några av de romerska "contorniatmynt", på vilka olika faser av festligheterna återgivas.

Om kultens utbredning vittna flerstädes minnesmärken i form av tauroboliealtaren, exempelvis ett i Lyon, som bär årtalet 160 samt vidare i Rhentrakten och Österrike. Ett dylikt altare från Athens grannskap tillhörande 2—3 årh. har på ena kortsidan en inskrift, som förmäler att en viss Archelaus rest det till Attis och Rheas ära samt till minne av ett fullgjort taurobolion, det första som ägt rum i Athen.[1]

Det är tydligen Attisträdet och den lössläppta festyran kring detsamma, vi se som motiv för utsmyckningen av Tomba del Triclinio på gravfältet i Corneto vid Rom. En vädur vid stammen tycks förekomma endast en gång, men för övrigt återgives i ständig upprepning det med band och djur smyckade kultträdet, omväxlande med graciöst dansande och musicerande män och kvinnor. Weege har dock ej insett vad det här rör sig om utan uppfattat dessa bilder som en avmålning av det etruskiska elysium.[2]

Se vi nu vidare på vävnaderna, så särskilja vi i övre vänstra hörnet av a ett fyrfotadjur. Om denna figur håller jag före, att den framställer en enligt romerskt bruk gördelsmyckad offergalt. Motsvarigheter finna vi på romerska reliefer, t. ex. på den bekanta talartribunen å Forum romanum, där man förevigat minnet av det vid högtidliga tillfällen brukliga offret av galt, vädur och tjur på en gång (suovetaurilia). Något längre åt höger ses en människogestalt i liggande ställning, och på andra sidan trädet en liknande. Man bringas här på den tanken, att dessa bilder skulle kunna vara ämnade att återgiva en grotta och ett grottliknande tempel med Attis på dödsbädden. På båda bonaderna står till vänster om trädets topp ett behornat djur, troligen det tredje av de förut nämnda offerdjuren, nämligen tjuren.

---

[1] A. Conze i *Archäol. Zeitung* 1863, sid. 74 ff. Pl. 176, 177.

[2] F. Weege, *Etruskische Malerei,* Abbild. 1, 20. Beilage 1, Taf. 31, 32, 36. Avb. m. vädur, se H. Rydhs anmälan av verket i *Nord. Tidskrift* 1922 : 3, sid. 170.

Myllret av figurer i a och b med tempel, kapell, astralbetecknade djur och heliga tecken som valknut och dubbelyxa synes genomgående tala om gammal kult.

Festtågen gingo ut på att åskådliggöra allt som hörde till myten eller läran om årets växling och så plägade man i processionerna föra fram även det skepp, på vilket mån- eller solguden färdades över världsoceanen. Ett dylikt gick från Borsippa till Babylon för att beteckna ljusguden Marduks begynnande herravälde. På kanalen nalkades guden och överfördes sedan till ett på hjul vilande skepp. som förde honom till templet i Babylon. Det är i själva verket denna CAR NAVAL, som givit vårfesterna det namn, som bibehålles än i dag.[1] Det förefaller rimligt att antaga, att det med två astraltecken försedda skeppet i a har kultisk betydelse.

Skeppet var ett av mån- och jordgudinnans attribut. Rikt smyckat fördes det i de romerska Isisprocessionerna. Tacitus berättar i *Germania* 9 om Nerthus skeppsvagn, och i *Solarliod* v. 77 färdas Frigg på jordens skepp. I den gammalorientaliska världsbilden spelade skeppet en viktig roll. Måne och sol uppfattades som farkoster och himlavalvet som en upp- och nedvänd båt. Och så kunde himmels- och jordgudinnan själv — exempelvis Kybele — komma att betraktas som ett kosmiskt skepp.[2] Strax t. v. om skeppet stå några upp- och nedvända runor vilka av professor E. Hellquist uttytts som KUDBU. Det för K använda tecknet tillhör det äldre runalfabetet.

Det kan icke undgå vår uppmärksamhet, att flera av Ö-H-textiliernas djur giva en antydan om att vara prydda med brokiga täcken. Som romerska reliefer visa oss smyckades processions- och offerdjur med blommor, schabrak och gördel. Bruket fortlever än i dag som varje turist kan få se påskafton i Florens, där i den romerska kyrkans hägn vårljusets seger över mörkret firas med en folkfest, därvid en kultvagn föres

---

1 H. Winckler, *Die babylonische Geisteskultur*, sid. 111, Leipzig 1919.

2 R. Eisler, *Weltenmantel und Himmelszelt*, sid. 725. München 1910.

genom gatorna, dragen av fyra vita blomstersmyckade oxar med röda schabrak.

Den från Notre Dame till Clunymuseet i Paris överflyttade "tjuren med de tre tranorna" bär ett täcke som i veck faller ned på marken.[1] Denna TARVOS TRIGARANVS behandlas av S. Reinach,[2] som påpekar detta dorsuale och hänvisar till M. Mowats utredning av detta ord:[3] Il est formé à la manière de quelques noms de vêtements rappelant la partie du corps qu'ils étaient destinés à couvrir — — — et désigne le caparaçon placé en travers sur le dos des animaux menés processionellement au sacrifice. Men han tillägger: il est prudent de lui réserver cette acception spéciale, car on ne sait s'il était employé comme terme générique pour toute espèce de housse pendante, posée sur le dos des animaux de parade, par exemple sur les chevaux attelés à un char dans la représentation triomphale qui décore l'arc de Constantin etc. Vi anföra vidare e. K. E. Georges:[4] dorsualis: auf dem Rücken befindlich, dorsualia: Rückendecken für die Thiere. Vi äro tvivelsutan berättigade att i detta sammanhang betrakta rygg-(röd)-lakanen på de i fråga varande bonadernas djur. Täckenas form synes varierande, och i ett par fall, t. ex. på hästen till höger om trädet i b går täcket upp på hans huvud. Se Schulthess' Lex. Caparaçon: hästtäcke (med huva).

Attis träd fortlever i majstång och julgran. Ännu har majstången flerstädes en tupp på spetsen. Troels Lund meddelar[5] ett par intressanta bilder av majträd, den ena en fransk miniatyr från 15 årh., där dansen livligt trådes av kvinnor och män i tidens dräkt kring ett barrträd i ett landskap, där får synas beta. På något avstånd har konstnären placerat ett lamm bakom trädstammen så, att man tydligt ser avsikten att poin-

[1] Avb. i mitt arb. *Bygdeslöjd och forntidskult,* sid. 9. Lund 1921.

[2] *Cultes, Mythes et Religions* I, sid. 233 ff., avb. sid. 234. Paris 1905.

[3] M. Saglio, *Dictionnaire.*

[4] *Lat.-Deutsch Wörterbuch.*

[5] *Dagl. Liv i Norden i det XVI Aarh.*, Bd VII. 4 Udg., sid. 198—99.

Fig. 1. Bildvävnaderna från Över-Hogdal.

tera djurets samhörighet med trädet. Vidare ses ett träsnitt av 1609 med majdans på en öppen plats i en stad och kring ett träd, vari band och andra föremål äro upphängda. Och hur påtagligt antikens vårkult fortlevat i folkfester, därom kan man övertyga sig, om man exempelvis tager del av Reinsberg-Düringsfelds[1] och Martin P. Nilssons[2] sammandrag av majfirandet på skilda orter i Europa.

Söker man göra klart för sig innehållet i Skogsbonaden är det väl templet, som i främsta rummet tilldrager sig uppmärksamheten. På ena sidan därom synas ryttare, på andra sidan lejon. Inom och utom tempel och stapel se vi officianter vid någon gudstjänst. Stapeln är korsprydd, och det ringes i klockorna.[3]

Det är ganska överraskande, att på östskånska dukagångsdrätter, s. k. blådragningar, finna i huvudsak samma framställning, dock i strängare symmetrisk formgivning. Dessa drätter hava väl i likhet med de flesta gamla skånska textilier tillkommit på 1700- eller i början av 1800-talet, men gå tydligen tillbaka på genom tiderna undan för undan kopierade förebilder. Även i drätterna finner man kultbyggen, officianter, ryttare och fåglar jämte andra djur. Så hava några varianter på vävnadens ena hälft lejon, under det att andra hava hjorten, båda i förening med fåglar och den bekanta åttauddiga stjärnan.

Redan tidigare[4] har jag givit uttryck åt den uppfattning, att drätterna av denna typ återgiva dioskurernas kultapparat, att de båda gestalterna över kultbygget föreställa det heliga brödraparet, att ynglingarna till häst med en kvist i hatten äro deltagare i ett ryttartåg, och att raden av kvinnor med ljus i händerna åskådliggöra någon till riten hörande dans. Fåglarna synas vara tuppar och höns. Dioskurernas huvudfest i Rom firades vid mitten av juli, och därvid förekom ett ståtligt tåg genom

---

[1] *Das festliche Jahr,* sid. 158 ff. Leipzig 1898.

[2] *Årets folkliga fester,* sid. 23 ff. Sthlm 1915.

[3] Se detalj av denna vävnad i *Fornvännens tilläggshäfte* 1915, sid. 46.

[4] Mitt anf. arb., sid. 14.

staden av riddare till häst. Att lejon figurera i detta sammanhang kan måhända tydas som en hänsyftning på, att solen vid tiden för festen stod i Lejonets stjärnbild. Även hjorten var en astralsinnebild, och att han hade samhörighet med juli framgår av symbolerna på runkalendrar.

Det vill synas som bonaden vore en förkristligad omvandling av idéinnehållet i drätten, varvid man ändrat bygget till ett kristet tempel, men i enlighet med gammal tradition bibehållit fåglarna däröver. Danserskorna på drätterna pläga vanligen bära något emblem i händerna. Kanske äro de tempeljungfrur. Ett slags motsvarighet till dem tycker man sig se i de gestalter inom och utanför bonadens kyrka, vilka tydligen hålla någon sinnebild i hand. Av dräkten att döma äro de senare manliga tempeltjänare.

Fig. 2. Kosmas och Damianus som barberarnas skyddspatroner. Baring-Gould, The Lives of the Saints, X.

Vid bonadens ena kortsida stå tre människogestalter i större format än de övriga och de stå på ett plan för sig själva. Jag har icke kunnat undgå att med dem jämföra reliefen fig. 4. Påfallande är överensstämmelsen i hållning och dräkt, fötternas ställning och växtmotiven. Särskilt gäller detta tre av reliefens figurer. Vidare har skulpturen en textilslinga som kantornament. Samma slinga återfinnes i bården under och över trion på vävnaden, vadan det här synes röra sig om vedertagen schablon.

Reliefen är av kalksten, och förvärvad från Venedig av Kaiser Friedrichmuseum i Berlin. Den är inordnad i samlingen av italienska medeltida minnesmärken före gotiken. Museikatalogen framhåller, huru Italiens romanska konst framväxer på den av longobarderna skapade grunden under byzantinskt inflytande och efterverkan av antika och gammalkristliga stilformer. De germanska invandrarna medföra endast primitiva typer av mellaneuropeisk djurornamentik. Denna råa figurstil,

varpå fig. 4 är ett exempel, överföra de på kristliga kompositioner.

Det skulle väl snarast kunna tänkas, att bonaden går ut på att skildra någon kristlig fest, vilken i likhet med så många högtids- och helgdagar i den kristna kyrkan efterträtt någon tidigare hednisk — i detta fall någon motsvarighet till dioskurernas högtidsdag.

Fig. 3. Detalj av Skogsbonaden.

Forntida vise grubblade över Makrokosmos och Mikrokosmos, den spekulation, som gick ut på att se världen i stort inrättad som människan i smått. Världsalltet betraktades som en besjälad organism och kunde således inverka på den mindre organismen, människan. Vi veta vilken vikt som lagts vid ställandet av horoskop: sol, måne, planet och zodiaktecken avgjorde en människas livsöde.

I den forntida tidräkningen sammanföll nyåret med vårdagjämningen. Se vi efter i en av våra almanackor, där zodiaktecknen äro upptagna, finna vi vid denna tid Vädurens tecken. Detta är emellertid oriktigt. Till följe jordaxelns rörelse i rymden i motsatt led mot den dagliga rotationen äger en förflytt-

ning rum från öster mot väster. För närvarande befinner sig dagjämningspunkten i slutet av Fiskarnas stjärnbild och skall snart vara belägen i Vattumannen. Denna sakta men väldiga omgestaltning av himlen fullbordar sin bana under en period av omkring 26,000 år. Man kallar denna rörelse vårdagsjämningspunktens präcession.[1]

Med tanke på forntidens astrala syn på tingen är man redan på förhand böjd att tro, att stort avseende skulle fästas vid det ekvinoktialtecken, vilket under en tidrymd av något

Fig. 4. Kalkstensrelief.

mera än 2,000 år framför andra blev det ledande. Denna förmodan bekräftas även. Nyss framhölls Vädurens betydelse i samband med livsträd och Attiskult. Under Vädurens tidsålder sattes kristendomen i system, och vilken förnämlig plats har icke lammet intagit i den kristna symboliken och konsten?

Vädurtidräkningen infördes under konung Nabonassar i Babylonien (747—735), en kalenderreform, som genast vann efterföljd och antogs i hela Orienten.

Mera än 2,000 år dessförrinnan måste man hava räknat efter Oxens stjärnbild. Detta för oss tillbaka till all historias

[1] C. Flammarion, *Populär Astronomi,* Övers. av N. V. E. Nordenmark, Sthlm 1897, sid. 30 ff.

början över huvud, och till den tid, då Babylon grundlades. Babylonisk-assyriska samt vediska hymner och konstverk visa till fullo Tjurens och Kons herravälde. Egypterna dyrkade Apis, Isis och Hathor avbildades som kor, hos kreterna rådde Minotaurus, gallerna hava efterlämnat minnesmärken, på vilka Tjuren med de tre tranorna är avbildad. Även häruppe spåras återklangen; de gamla nordborna höllo oxar och kor heliga, blotade till dem och använde dem som orakeldjur.

Den astrala världsåskådningen var emellertid redan tidigare satt i system i samband med en förutvarande kultur, som kan spåras på alla områden, och som förstått att gjuta religion, tänkande och samhällsskick i fasta former. Åtskilliga vittnesbörd bevara minnet av denna tid och av Tvillingtecknets inflytande. Tvillingarnas månad var i den nybabyloniska kalendern helgad åt månguden, alla gudars fader. Dennes faser som av- och tilltagande måne motsvarades av Tvillingarna (Kastor och Pollux). Också är dioskurlegenden i mytisk-historisk omklädnad vanligen betecknande för en ny utvecklingsepok. Legenden handlar om två bröder, vilka ej kunna vara varaktigt förenade; den ene bringar den andre döden. Detta är förhållandet mellan måne och sol liksom mellan ljusmåne och svartmåne. Den bibliska historien börjar med Kain och Abel, Roms historia med Romulus och Remus. (Jfr Balder och Höder).[1]

Ursprungligen voro således Tvillingarna måninkarnationer. Enligt grekisk uppfattning stodo de mellan mörkret och ljuset, symboliserande gryning och skymning. Den jämförande mytologien har sammanställt dem med de indiska Asvins, "morgonrodnadens förridare". Av inskriptioner, som Winckler upptäckt i Boghaz-Köi[2] framgår, att Tvillingarna dyrkades där i 14 årh. f. Kr. i förening med Mithra, Varuña och Indra. Hymner i Rigveda I skildra brödraparet som himlavalvets väktare och huru

---

[1] Winckler, anf. arb., sid. 10 ff., 78 ff.

[2] Winckler, *Die Arier in den Urkunden von Boghaz-Köi. Orient. Lit. Zeitung* 1901, sid. 289 ff.

de i denna egenskap tre gånger om dagen och tre gånger om natten färdas i båt över världsoceanen.

Sannolikt överfördes kulten redan under de stora vandringarna till öarna och Mindre Asien och höll sig till en början i folkets nedre skikt som en dyrkan av småväxta underjordiska varelser, de där skänkte växtlighet och trivsel samt bot för sjukdomar. Tidigt trängde kulten fram till Sicilien och Italien, och även i Etrurien måste de hava varit föremål för ivrig dyrkan, då deras bilder höra till de vanligaste prydnaderna på de etruskiska speglarna. Omsider blevo de i Storgrekland som i Rom i egenskap av hästtämjare och ryttare samt utövare av allsköns idrott det unga sportälskande ridderskapets speciella idoler. Deras fest var en av de mest glänsande i Rom och firades den 15 juli, således vid fullmånen efter sommarsolståndet. Det med festen förenade ryttartåget erbjöd riddarna ett framträdande i fulla glansen av deras krigiska ståt. Smyckade med olivkvistar drogo de upp till Forum och Kapitolium för anställande av tackoffer. I Circus Flaminius ärades dioskurerna som alla idrotters främjare med spel och tävlingslekar. Deras bildstoder plägade uppställas vid ingången till rännarbanorna och de avbildas ofta på grekiska och romerska mynt.

Som sjöfarandes beskyddare ärades de i hamnar och identifierades i denna egenskap med kabirerna på Samothrake m. fl. platser, vilkas kult återigen var förenad med Moder-Jord-dyrkan, även den uppfattad som tvåtal: Demeter-Persefone. Vid slutet av 2 århs. f. Kr. fanns på Delos en helgedom ägnad åt dioskurkabirkult. Moder-Jord-templet plägade vara beläget i omedelbar närhet av de manliga gudarnas. Kabirerna voro yxbärande.

Kvinnorna sågo i dioskurerna beskyddare och helbregdagörare vid sjukdomsfall, och särskilt i detta avseende hade kulten slagit djupa rötter hos folkets stora massa.

Uråldrig var uppfattningen av Tvillingarna som en vit och en svart häst eller som två vita hästar. Som chtoniska makter uppträdde de i gestalt av två ormar och i egenskap av ljus-

gestalter som två tuppar, Deras förnämsta attribut voro spetsig, äggformad huvudbonad, lans, stjärna, krans och palmgren. På mithraiska minnesmärken avbildas de, en med höjd, en med sänkt fackla i hand. Ett annat attribut, som tilldelats de läkekunniga bröderna var den av forntiden som kryddväxt högt

Fig. 5. Skånsk dukagångsdrätt. Nordiska Museet.

skattade örten Silphion, vilken lämnade den ända in i vår tid i folkmedicinen flitigt brukade drogen dyvelsträck. Den äldsta kultsymbolen i Grekland bestod av två vertikala stänger, sammanhållna av två tvärslåar. Detta tecken medförde spartanerna, när de gingo till strids.[1]

Men Tvillingarnas tecken hade även formerna Ɏ, variant Y, samt H, I och Z.[2] Och dem torde vi väl allt emellanåt möta i textil och annan ornamentik. Det skulle således icke vara

[1] L. Preller, *Röm. Mythologie* II, sid. 300 ff. Berlin 1883. *Roschers Lex.* I, 1164. Pauly-Wissowa, *Realencyclop.* V, 1987, m. fl.

[2] W. Schultz, *Das Hakenkreutz als Grundzeichen des westsem. Alphabets,* sid. 187. *Memnon* III, 1910.

riktigt, när Déchelette[1] och andra upptaga S-symbolen bland soltecknen. Äldre än solkulten var månens herravälde i myt och konst.

I sitt arbete *Hjemligt Hedenskab* har G. Schütte sid. 238 efter Baltzer återgivit en hällristning från Tanum och däri velat se stjärnbilder. Mera angående denna fråga kan läsas i *Scott. Geograph. Magazine,* Oct. 1920. Jag meddelar här i fig. 6 a en del av nämnda ristning. De båda över hjorten placerade

Fig. 6 a. Bilder på hällristning i Tanum. b, c ornering på drätter i Nordiska Museet.

mänskliga gestalterna har dr S. uppfattat som Tvillingarna. Betrakta vi dem närmare, så synes mig deras månkaraktär avsiktligt betonad. De båda silhuettartat framställda figurerna vända varandra ryggen och äro böjda i form av månskära. De synas framväxa ur eller vila på hornen av en hjort. Närmast över dessa figurer stå fyra parvis mot varandra vända fyrfotadjur.

Det egendomliga är nu att finna dessa ristade bilder upprepade textilt, nämligen just i de här avhandlade blådragningarna. På vävnaden fig. 6 b är det tvillingar, tempel och hjort, på fig. 6 c samma kultbild med två par lejon. Vidare är

---

[1] *Revue Archéologique* XIII. Paris 1909.

det märkligt att på fig. 6 b finna de båda tvillingtecknen H och S inkomponerade i orneringen, H under tempelbilden och S i bården vid hjortmotivet. Och man undrar, huruvida de i fig. 5 och 6 b, c i fotsid dräkt framställda människoparen äro präster eller kunna vara Demeter och Persefone. Här bör anmärkas, att i några varianter både det övre och det nedre paret bära manlig dräkt, men detta kan möjligen bero på förvanskning av den ursprungliga typen.

Hjortens kosmiska betydelse hänger nära samman med gammal tidräkning. Taggarna på hans horn motsvarade månfaser. Hjort och hind eller en gud med hjorthorn spelar en betydande roll i myt och saga, och de gingo över i de kristna legenderna. Kelterna hade en gud, Cernunnos med hjorthorn, litauerna guden Perkunos, som avbildades med älghorn. Hornens taggar motsvarade veckodagar, och detta förklarar betydelsen av de båda ringar, som hänga på Cernunnos horn som sol och måne eller som av- och tilltagande måne.[1] Guden Frej bar hjorthorn och använde enligt Snorres Edda hjorthorn i kampen med jätten Bele. Hjorten förekom i religiösa processioner och som dragare för kultvagnar. På Själland byggde kung Hroar hallen Hjort, troligen Danmarks huvudtempel för hjortdyrkan, och därmed stämmer en hel del sägner, vilka i dunkel form omtala offerfesterna vid Lejre.[2]

Tvillingarna hos Baltzer, pl. 49—50 : 8 identifierar jag utan tvekan med ristningen i samma verk, 51—52 : 4, där månbröderna synas vara framställda under färden i himmelsbåten. Båtmotivet ingår även i drätterna i sådan form, att man torde vara berättigad att däri se fartyg av kultisk betydelse, fig. 7. Jag jämför därmed farkosterna på ett par bronsknivar, den ena med två ormliknande liggande S-figurer, den andra med besättning av två människor, som sträcka armarna mot höjden. Båtmotivet å den förra går igen i en röllakanstyp, som även den hör

---

[1] v. Lichtenberg, *Buchstabenreihe und Mythos,* sid. 98 ff. *Memnon* VII, 1915.

[2] G. Schütte, *Hjeml. Hedenskab,* sid. 122 ff. Köpenh. 1919.

hemma i "Österlen". Se *Bygdeslöjd,* fig. 3, 4, 10. I drätterna ser man även ett annat skeppsmotiv, där två fåglar sitta på båten eller i tacklingen. Liknande skepp finna vi på den dubbelvävda längden bland Ö. H.-vävnaderna. Ett annat intressant röllakan från samma skånska landsända visar riklig användning av S-tecknet tillsammans med kultdjur, livsträd och Moder Jords åttauddiga stjärna, fig. 8. Och än i dag hör man i Torna härad benämningen essatäcke för en viss typ upphämtaväv. Jag skulle här vilja hänvisa till den i Montelius: *Vår Forntid*[1] av-

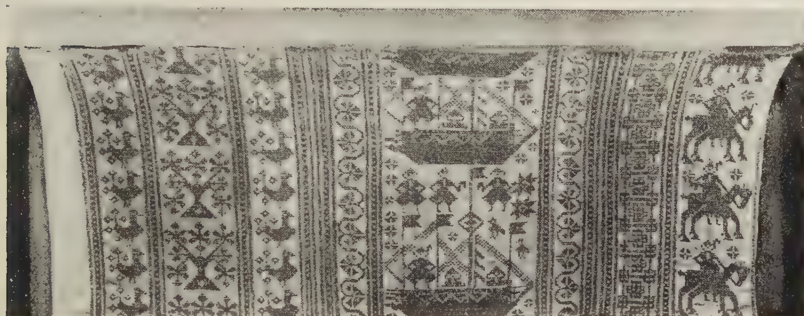

Fig. 7. Drätt i Simrishamns museum.

bildade kniven med S-ornering. Den är närmast handtaget prydd med två liggande S, därefter med två par sådana, vartdera löpande ut i och sålunda förenade med en månskära.

Till de övriga märkliga östskånska vävnader, vilka med bestämdhet tyckas tala om Tvillingkult, sluter sig det i två varianter föreliggande röllakan, vari en rituell vagnfärd återgives, *Bygdesl.* fig. 8. Kan månne någon slutsats dragas därav, att alla dessa närbesläktade textilier tillhöra samma landsända, som hyser hällristningarna i Järrestad och Simris samt kungagraven i Kivik? Även i det angränsande Listers härad i Blekinge finner man hängkläden med bårder, där dans och kultdjur utgöra ämnet.[2]

---

[1] *Sv. Hist.* I, sid. 107. Sthlm 1919.

[2] Dylika hängkläden pläga vara utställda i Blekingestugan på Skansen.

Den ådagalagda överensstämmelsen mellan innehållet i den ristade gruppen, fig. 6 a, skånska dukagångsdrätter och bildvävnaden från Skog synes giva vid handen, att det här rör sig om ett genom tiderna segt bibehållet religiöst bildschema. Man undrar nu, om Tvillingarna äro representerade även i Skogsbonaden.

När de kristna kyrkofäderna började bekämpa hedendomen, funno de snart, att Tvillingarnas kult var för djupt rotad att kunna avskaffas. Det gällde sålunda att skapa en motsvarighet, och så gingo de båda bröderna över i den kristna kulten som Kosmas och Damianus, läkare och skyddspatroner för ett antal olika yrken. Kulten blomstrade raskt upp som var att vänta, då dessa helgon lovade bot för alla sjukdomar. I Rom firades deras fest den 1 juli. Åt dem helgade påven Felix V (526—530) den gamla basilikan vid Forum romanum. De äro alltjämt i Rom barberarnas skyddshelgon, fig. 2. I vissa delar av Ryssland slaktade man höns och bryggde Kosmas-Damiansöl till de i samband med dessa helgons dag firade familjefesterna.[1] Måhända får man i denna sedvänja se en kvarleva av en forntida offerfest, där den åt dioskurerna helgade tuppen var offerdjuret? Drätternas liksom Skogsbonadens bevingade varelser äro utan tvivel hönsfåglar.

Mannen med yxan på Skogstextilet har förmodats vara S:t Olof.[2] Egendomligt är ju, att lejonsymbolen följer detta helgon. Se t. ex. hans bild i Över-Enhörna kyrka, Södermanland, från slutet av 1400-talet. Likaså har den undergörande bilden i S:t Olofs kyrka i Skåne fyra lejonhuvuden på sitt bälte. Även S:t Olofs dag med det ända in i våra dagar ivriga vallfärdandet till helgonbilden och källan infaller i juli månad, nämligen den 29.

Kunna de två männen vid sidan av S:t Olof vara Kosmas och Damianus? Även dessa heliga hade gjorts till martyrer. Sedan de motstått såväl eld och vatten som kors, sten och pil

---

[1] L. Deubner, *Kosmas u. Damian.* Leipzig u. Berlin 1907.

[2] A. Branting i *Sv. Slöjdf:s Tidskr.* 1913.

blevo de avrättade med svärd. Nork[1] sätter undergöraren Kosmas i förbindelse med slagrutan. Det förefaller som om de attribut våra två män hålla i händerna kunde vara svärd och slagruta, Deubner nämner, sid. 81, att Kosmas redan omkr. år 400 hade ett kapell vid Aleppo. En kyrka i eller vid Jerusalem omtalas i 6 årh. I Palestina stiftades till dessa helgons ära en riddarorden. Å sid. 63 förmäles, att en procession den 1 juli ägde rum, som utgick från Hagia Sophia, gjorde halt på torget för att förrätta bön och sedan upplöstes vid ett annat tempel. Sådana processioner torde väl i allmänhet hava tillhört kulten. Måhända bevaras i Skogsbonaden minnet av en dylik festprocession, firad vid klockors klang med tillhörande apparat av heliga höns, silphionkvistar eller palmblad? m. m. dock mera ideellt än realistiskt skildrad. I den grekiska kyrkan firas deras dag den 27 sept.

Fig. 8. Röllakanstäcke från Åhus, Krist. län. Hemslöjdskommitténs Betänkande I, sid. 250. Sthlm 1918.

I *Sv. Folkets underb. öden,* sid. 177 meddelar dr Grimberg bilden av en ristad sten i Eggeby kyrka i Uppland och

---

[1] Anf. arb. 598 ff.

säger, att den återger en hingsthetsning och enligt hans åsikt visar, att dylika häststrider hållits även i Sverige. Det synes emellertid som om denna ristning borde betraktas i samband med den nämnda föreställningen om dioskurerna som de båda månhalvorna i hästhamn. Det är nämligen inga vanliga hästar det här är fråga om. De bära månskäran på hjässan. Grimberg anför som text till bilden ur *Nials saga* berättelsen om kampen mellan Starkads och Gunnars hingstar, till vilken mycket folk samlats, och hur leken skänkte alla den största gamman. I denna skildring spåras intet av den astrala mystik, som måhända varit förenad med hingsthetsningen: uppfattningen av månens växlande faser som en kamp mellan ljus och mörker, ljusmånen uppslukad eller dödad av svartmånen. Flera bilder å hällristningarna tyckas återgiva denna lek liksom de båda djuren i Ö-H-vävnaden nära ryttaren med yxan. Liknande hästpar förekomma på två av stenarna i Kiviksgraven. Kanske var leken under äldre tider en religiös ceremoni.[1]

Vi återfinna denna kosmiska symbolik i vad som berättas från det av byzantinsk etikett påverkade karolingerhovet. På rännarbanan där tyglade gröna och blå vagnskörare sina snabba spann. De gröna vigdes åt moder jorden, de blå åt himlen och havet. Fyrspända kapplöpningsvagnar pryddes av solens sinnebild, tvåspända av månens. De senare voro förspända med en svart häst och en skimmel för att symbolisera natt och dag.[2]

Härifrån föras vi följdriktigt vidare till den intressanta avhandling,[3] där W. Schultz visar, att åtskilliga bildverk från gångna tider böra förstås som symboliska framställningar av månfaser. Å sid. 20 visar han, att alla dessa tretalsgrupper med en mittfigur och två mot eller från varandra vända djur eller andra bilder utgöra fullmåne- eller nymånegrupper, d. v. s. äm-

---

[1] Se Baltzer, 9—10 : 1.

[2] A. v. Gleichen-Russwurm, *Riddarliv*. Övers. Sthlm 1921.

[3] *Die Anschauung v. Monde u. seine Gestalten in Mythos u. Kunst d. Völker.* Verl. d. Treptow-Sternwarte, Berlin-Treptow 1912.

nade att återgiva månen med en månhalva vid vardera sidan, under det att liknande bilder utan mittfigur betyda de båda månskärorna. Denna mening delas av E. Diez,[1] som omtalar, att han sett en mängd dylika mångrupper på selbågar i Nordiska Museet. Dessa tretalsgrupper gå tillbaka till förhistorisk tid och förekomma över hela världen. De äro talrikt företrädda i den textila bygdeslöjden i vårt land och i såväl kyrkliga som profana orientaliskt påverkade praktvävnader från äldre tider.

Inom heraldiken hava dylika sammanställningar kommit till riklig användning, och de hava ju rent av namn av vapenstil. En sådan grupp, bestående av en örn med utbredda vingar, vilande på två lejon, förekommer på en relief i Louvre med konung Ur-Ninas namn (2750). Troligen har stenen varit insatt över en palatsport och utgjort staden Lagaschs vapen. Enligt Woermann är detta världens äldsta vapen.[2]

Först och sist får man vid en undersökning som denna klart för sig hur relativt oförändrade symboler och därav härrörande ornament bibehållas och föras vidare. Helt visst äro vi berättigade att i mycket av det som i form och färg glatt vårt öga och väckt vår undran, se minnen från Tvillingarnas långt avlägsna era. Och vi förstå, att den religiösa åskådning, som då omfattades, med nödvändighet måste skapa en bildvärld, där tvåtalet skulle komma att göra sig starkt gällande.

---

1 *Ein seldschukischer Türklopfer. Zeitschr. f. bild. Kunst* 1921, sid. 18.

2 *Geschichte der Kunst* I, sid. 118. Leipzig u. Wien 1915.

Det nyaste bidraget till vår fornhistoria.

Några kritiska synpunkter.

Av

GUNNAR EKHOLM.

Genom sitt arbete *Sveriges och Danmarks äldsta historia* (Lund 1922) riktar docenten dr Curt Weibull den svenska vetenskapliga litteraturen med ett bidrag, som i mycket är förtjänstfullt. I en lättläst och behaglig form men samtidigt med goda och rikliga källhänvisningar lämnas här en översikt av vårt eget och södra grannlands forntid ända fram till historiens gryning. Vad angår de anlagda, starkt personligt färgade synpunkterna och den frikostigt utdelade kritiken, finns där åtskilligt, som förtjänar erkännande. När exempelvis författaren starkt hävdar kontinuiteten inom den nordiska utvecklingen och ställer sig avvisande mot den ännu icke helt bortvuxna benägenheten att i uppdykandet av varje ny kulturform eller fornsakstyp se uttryck för invasionen av ett främmande folk, så befinner han sig onekligen i god samklang med det bästa inom svensk arkeologisk tradition.

Det måste dock sägas, att en del av dessa synpunkter icke äro fullt så nya och originella som framställningssättet synes göra anspråk på. Vad särskilt beträffar det med så mycken styrka betonade förhållandet, att det förhistoriska kulturcentret är att söka på danskt område, kan insikten härom betecknas såsom årsbarn med den nordiska fornkunskapen. Om nu dessa synpunkter från fornforskarhåll icke blivit så mångordigt utlagda, så har det väsentligen sin grund däri, att detta icke ansetts av behovet påkallat. Att Danmark “under hela stenåldern, liksom

under bronsåldern, intar en central och ledande ställning inom det nordiska kulturområdet“,[1] har i själva verket så ingått i det allmänna arkeologiska medvetandet, att det icke ansetts kräva vidlyftiga utredningar. Huru vidare olika naturförhållanden skapat olika livsbetingelser har särskilt den yngre generationen av fornkunskapens utövare haft anledning att betona,[2] och insikten härom avspeglar sig i den allmänt vedertagna terminologien för de många olika bebyggelseformerna: Ertebölle-, Lihult-, megalitkultur etc. Den egentligen enda nyhet, som Weibull i denna punkt har att rikta den svenska fornforskningen med, är den från Sophus Müller upptagna termen “de gammaldanska landen“. Huruvida detta uttryck, som då det tillämpas på årtusendena före vår tideräknings början, måste betecknas som en historisk anakronism, skall — särskilt ur de i arbetet så starkt betonade *historiska* synpunkterna — beteckna en förbättring i förhållande till termerna “Sydskandinavien“ och andra hittills använda för detta kulturområde, må lämnas därhän.

Huru berättigat detta betonande av de sydskandinaviska områdenas ledande ställning och den roll, flintförekomsten härvid spelar, måste erkännas vara, kan det dock ifrågasättas, om ej Weibull vid behandlingen av dessa frågor gör sig skyldig till betydande överdrifter. Väl är det sant, att “de gammalsvenska“ landskapen i fråga om fyndens antal komma starkt i efterhand. Att märka är dock, att en dylik jämförelse kräver hänsynstagande till de olika landsdelarnas odlingsförhållanden. Fyndfrekvensen står i direkt proportion till den areal, som lagts under plogen. I Uppsverige liksom i Norrland äro så väldiga vidder alltjämt obruten mark, att de icke kunnat lämna sin tribut till våra museer. Vad vidare beträffar de sydliga landsdelarnas rikedom på flintartefakter, är den väl också att sätta i samband med den råvarans överväldigande rikedom och lättillgänglighet, som Weibull så starkt betonar. Man torde i dessa landsändar kunna räkna med ett visst slöseri med materialet,

[1] Almgren, *Svenska folkets äldsta öden* (*Fordomtima* III, 1920), s. 6.

[2] Se exempelvis *Ymer* 1913, s. 141 ff.

vartill de nordliga trakterna icke givit tillfälle. Vad slutligen angår Sydskandinaviens överlägsenhet i fråga om fornsakernas kvalitet, torde man på arkeologiskt håll icke vara hågad att utan vidare underskriva Weibulls uttalanden. Beträffande boplatstiden måste flintområdets material betecknas såsom tämligen formfattigt, under det att Uppsverige med sin enligt Weibull så torftiga kultur både i fråga om stenredskap och framförallt keramik utvisar en långt mångsidigare och mera differentierad utveckling. De stora stenkammargravarnas kultur får väl aldrig på uppsvenskt område sin motsvarighet, men enmansgravarna med sina båtformiga yxor, som beteckna den nordiska grönstensteknikens högsta fulländning, äro dock här väl representerade, om också några fackmässigt gjorda gravundersökningar härifrån ännu icke föreligga.

Till en bestämd gensaga uppkallar Weibulls framställning av den svenska bebyggelserörelsens allmänna gång. Väl är det riktigt, att Montelius' argumentering för den av honom påvisade vägen Västkusten—de mellansvenska sjöarna—Mälareprovinserna icke är förenlig med vad vi nu veta om nivåförändringarnas inverkan på kustlinjerna. Att emellertid även den yngre generationen svenska arkeologer alltjämt fasthåller vid Montelius' uttalanden i denna fråga har sin grund i landskapsundersökningarnas resultat. Dessa ha nämligen visat, dels att den äldre bebyggelsen å Sveriges östkust icke sträcker sig längre norrut än ungefär i jämnhöjd med Ölands nordspets,[1] dels att icke heller Östergötlands mot havet vettande partier,[1] som lågo ovan vattnet, ha några fynd att uppvisa av äldre karaktär.[2] Under sådana förhållanden kan Östergötlands bebyggelse, som till sin äldre del är starkt koncentrerad till Vätterns nordöstra strand, icke gärna anses vara uttryck för en folkrörelse längs Sveriges östkust. Snarare knyter den an till den vida mera närliggande västgötska bebyggelsen, även om

---

[1] Åberg, *Kalmar läns stenålder* (Kalmar 1913), pl. II.

[2] Nerman, *Östergötlands stenålder* (*Medd. f. Österg. Fornm.* 1911), karta I.

någon starkare fyndfrekvens på den motliggande Vetterstranden ännu icke låter sig påvisa.

Det skäl, varmed Weibull motiverar sin mening, hänvisningen till att de gammalsvenska landskapens stenålder har "i huvudsak samma karaktär, som det gammaldanska kulturområdets östliga utmarker i Blekinge", kan för övrigt från arkeologiskt håll icke utan vidare godtagas. Den uppsvenska bebyggelsen sätter ju an under det skede, som karaktäriseras av Lihult- och Limhamnsyxorna, vilka otvivelaktigt få betraktas såsom från varandra något varierande efterbildningar av kärnyxan i flinta. Vid ett utredande av det håll, varifrån folkströmmen har utgått, bör det då vara av det största intresse att undersöka i vilken proportion dessa yxor förekomma inom olika landsdelar. En blick på Erixsons översikt av Blekinge stenålder[1] upplyser om att där förekomma 78 Limhamnsyxor men endast 18 av Lihultliknande typ. Från Kalmar län upptar Åberg 13 Lihult- och endast 7 Limhamnsyxor. Då emellertid Åberg i sin översikt endast medtar de typologiskt oklanderliga och fullständigt lämnar åsido alla mer obestämda former, torde dessa siffror icke behöva anses innebära någon motsägelse till vad som iakttagits i Blekinge. Härför talar förhållandena på Gotland, varifrån av Lithberg[2] förtecknats 30 Limhamns- och 4 Lihultyxor. Inom Östergötland äro ingendera av de båda yxformerna iakttagen, vilket är ägnat att förvåna, i synnerhet som från det närmast i nordväst liggande landskapet Nerike, föreligga i respektive 4 och 5 exemplar. Även från Södermanland äro Lihultyxor kända.[3]

Övergå vi till Västmanland, iakttaga vi där synnerligen klara förhållanden i berörda hänseende. Av Lihultyxor upptar Olssons[4] tabeller 37 st., under det att enligt texten (s. 114) en-

---

1 *Stenåldern i Blekinge* (*Fornvännen* 1913), s. 136 f.

2 *Gotlands stenålder* (Stockh. 1914), s. 17 f.

3 Arne, *Om det forntida Södermanland* (*Bidr. t. Söderm. äldre kulturhist.*, Bd 4, 1903—09), s. 4 f.

4 *Stenåldern i Västmanland, Dalarne och Gästrikland. Ymer* 1917.

dast "några" av de till ett antal av 14 uppgående "slagteknikyxorna" uppgivas ha en viss likhet med Limhamnstypen. Vad beträffar Uppland betecknades i 1915 års översikt 2 av de 26 st. slagteknikyxorna såsom säkra Lihulttyper.[1] Bland de till ett 20-tal uppgående tidiga yxor, som sedan inkommit till Uppsala universitets museum, så gott som alla från Ramsjöboplatsen, måste 5 betecknas såsom fullt säkra exemplar av samma art. De övriga slagteknikyxorna, som efter de sista årens fynd kunna betecknas såsom "Ramsjötyper", måste såsom förut framhållits,[2] till alldeles övervägande del anses stå Lihultyxan mer eller mindre nära, men icke ha något direkt att skaffa med Limhamnstypen. Till den senare kategorien kunna bland det uppländska materialet endast 3 exemplar hänföras. Med de uppländska förhållandena överensstämmer väl, att inom Gästrikland det tidigaste bebyggelsestadiet för närvarande företrädes av 1 Lihult- och 3 st. Ramsjö-yxor.[3]

Såsom denna översikt visar, företer det äldsta stenåldersmaterialet i de trakter av Uppsverige, varifrån noggranna iakttagelser föreligga, en alldeles motsatt prägel till Blekinges. Limhamnsyxorna äro här i en försvinnande minoritet, under det att Lihulttypen är rikligt företrädd. Det är tydligen i en annan riktning än rakt söderut vi måste söka efter ursprunget till denna bebyggelse.

Den i Uppsverige dominerande Lihultyxan har fått sitt namn efter en boplats i norra Bohuslän, och detta förhållande gör det i och för sig antagligt, att det är från Västsverige som folkrörelsen norrut skall anses utgå. Från Bohuslän i sin helhet föreligga ännu inga siffror över dessa typer, men på Orust och Tjörn[4] visa sig antalet Lihultyxor vara 242, under det att icke en enda säker Limhamnsyxa finnes upptagen. Enligt Sahlström[1]

---

[1] Ekholm, *Studier i Upplands bebyggelsehistoria*, 1 (Upps. 1915), s. 8, not 2.

[2] Ekholm, anf. arb., s. 8.

[3] Hanna Rydh, *Gästrikland under stenåldern. Från Gästrikebygder, Västerbergs Elevförbunds Årsbok*, Årg. 3 (1922).

[4] Enqvist, *Stenåldersbebyggelsen på Orust och Tjörn* (Uppsala 1922).

råda i Västergötland liknande förhållanden, av det förra slaget föreligga över 600, av det senare nämnes icke en enda. Denna fullständiga enhetlighet i Sahlströms material förefaller väl något misstänkt, men av hans siffror får i alla fall utläsas, att bland de tidiga formerna Lihultyxan befinner sig i överväldigande majoritet. Detta antagande bekräftas därav, att inom Värmland äro funna 19 säkra exemplar av detta slag, under det att blott ett enda "har dragning åt" Limhamnshållet.

Granskningen av Västsveriges material kompletterar, såsom synes, på ett värdefullt sätt den förut vunna överblicken. Lika bestämt som vi förut kunde iakttaga, att den tidiga uppsvenska bebyggelsen står i motsatsförhållande till Sydsveriges, lika avgjort visar den sig nu anknyta till Västsverige. Dessa iakttagelser motsägas icke av de resultat, som vinnas vid en granskning av keramiken. Weibulls uttalande (s. 38) om de uppsvenska lerkärlen, att de härstamma "närmast från boplatserna i Skåne och Blekinge", är alldeles missvisande. Vad beträffar keramiken i Uppland och Västmanland, visar den verkligen i sitt äldsta stadium, såsom Almgren framhållit, sydliga inflytelser, dock ej från boplatsernas utan från megalitgravarnas keramik.

Från boplatserna vid Bråviken föreligga även spår av lerkärl, som stå under inflytelsen från megalitområdet, men de flesta av de här funna keramikfragmenten erinra onekligen mer om de sydsvenska från Ringsjön och Blekinge än de uppländska. Att märka är dock, att denna östsvenska lerkärlsgrupp icke kan sättas längre tillbaka än till gånggriftstiden. Det är sålunda alldeles omöjligt att av den draga några slutsatser beträffande orienteringen hos den tidigaste uppsvenska bebyggelsen, från vilken ingen keramik ännu är känd, och som varat i åtskilliga århundraden. Alltjämt bestå de på studiet av det äldsta materialet dragna slutsatserna, att den första bebyggelsen från Västergötland över Vettern tagit nordvästra Östergötland i besittning

[1] *Om Västergötlands stenåldersbebyggelse* (Stockh. 1915), s. 24.

och uppför Vetterns östra strand och längs de till denna sjös nordspets anknutna sjösystemen över den smala vattendelaren[1] nått fram till innersta hörnet av den vida havsbukt, som Uppland och Mälardalen vid denna tid bildade.

Vad bettäffar de i arbetet uttalade åsikterna om kronologien för denna första bebyggelse, kunna de förtjäna att något dryftas. I fråga om den kritik, som i detta sammanhang ägnas metoderna för den svenska stenålderskronologien — det alltför schematiskt typologiska uppfattningssättet — (s. 31 f.), får då till en början framhållas, att den är av föga aktuellt intresse. I minst tjugu år har man på arkeologiskt håll exempelvis haft klart för sig sådana saker som att en del av de fornsaksformer, som utmärka det äldsta skiktet i Danmarks stenålder, och där också upphöra vid kjøkkenmöddingtidens inträde, på andra håll av det nordiska området fortlevat längre.[2] Vad beträffar kjøkkenmøddingarnas ledtyper — skiv- och kärnyxor — hänfördes de ju ursprungligen av Montelius uteslutande till äldre nordisk stenålder, och detta vållade verkligen, "då det tillämpades något väl schematiskt", en del feltolkningar av vissa förhållanden. Redan för närmare ett decennium sedan blevo emellertid dessa frågor utredda,[3] och det är nu en allmänt erkänd sak, att skiv- och kärnyxor på "Ertebøllekulturens" boplatser delvis kunna vara samtida med gånggrifterna, och att Lihultyxorna på vissa håll gå ned i döstiden.

Dessa fornforskningens längesedan fastslagna rön synas för avhandlingens författare icke vara bekanta. På annat sätt kan man svårligen förklara hans tolkning av dessa tidiga yxformers förekomst i Uppsverige — de skola där "betraktas såsom importrelikter av en gången tids kulturform", och med

---

[1] Se Lindqvist, *Från Nerikes sten- och bronsålder* (*Medd. fr. Örebro Läns mus.*, 5, 1912), karta 1.

[2] Prof. Almgrens föreläsningar 1904, Stjerna i *Ant. Tidskr.*, D. 19 : 2 (1911); senast härom Shetelig, *Primitive Tider i Norge* (Bergen 1922), s. 92 f.

[3] Ekholm, anf. arb., s. 75 ff. — Se även Rydbeck i *Fornvännen* 1920, s. 136 ff.

sin sparsamma förekomst i dessa trakter markera ett senare tidsskede än på andra håll.

Till dessa uttalanden måste för övrigt anmärkas, dels att de tidiga grönstensformerna, såsom framgår av de ovan framlagda siffrorna, icke kunna sägas vara så sällsynta i Mälarlandskapen — när Södermanlands material blir ordentligt genomgånget, komma siffrorna säkerligen att erhålla ytterligare en väsentlig ökning. Vidare måste framhållas, att den från arkeologiskt håll givna tidsbestämningen för denna tidigaste bebyggelse icke i främsta rummet fotar sig på materialets former utan på de av geologerna utredda nivåförhållandena. När exempelvis den uppländska Ramsjöboplatsen visat sig ligga på omkr. 50 % högre nivå än den till förra hälften av gånggriftstiden daterade Aloppeboplatsen, så måste detta givetvis beteckna en betydande åldersskillnad, och enligt erfarenheter från andra håll kan Ramsjöboplatsen icke sättas senare än till yngre stenålderns första period. Då vidare Västmanlands fynd av samma grupp, dels visa en tidigare prägel, dels ligga på en annan nivå, inemot 90 % av Litorinamaximum, delvis troligen ännu något högre, måste Olsson anses vara i sin goda rätt, när han, hänvisande till förhållandena i andra trakter, anser sig kunna förlägga Västmanlands äldsta bebyggelse till äldre stenåldern.

I detta sammanhang kan jag icke underlåta att fästa uppmärksamheten på den livliga diskussion i en analog fråga, som för närvarande pågår i Norge.[1] Där rör sig dock ej striden om huruvida bebyggelsen börjat under äldre eller yngre skandinavisk stenålder utan om den skall räknas från Maglemose- eller Ertebølletid. En rad av Norges bästa namn inom den arkeologiska vetenskapen — Shetelig, Th. Petersen, Nummedal — återfinnas bland förkämparne för teorien, att vissa högt liggande “flintplasser“ utan kulturlager och ben- eller hornredskap men med vissa enkla flintredskap äro att hänföra till An-

---

[1] Shetelig, anf. arb., s. 34 ff.

cylustiden. Om denna forskargrupp kommer att avgå med segern — och med denna möjlighet måste givetvis räknas — är därmed fastslaget, att Norge i stor utsträckning varit bebott redan årtusenden tidigare, än man hittills vågat räkna med. Men under sådana förhållanden kunna vi näppeligen tänka på att med Weibull sätta ned tiden för vårt eget lands första bebyggelse. Tvärtom måste vi då bereda oss på att högst avsevärt skjuta den tillbaka.

De invändningar, som ovan riktats mot Weibulls framställning av stenåldern, kunna i åtskilligt anses gälla även det kapitel i hans avhandling, där bronsåldern behandlas. Också i fråga om de där framlagda synpunkterna på den uppsvenska bronsålderns torftighet får hänvisas till den odlade arealens mindre omfång. Vidare kan erinras om att den uppsvenska bronsåldern redan under sitt äldre skede visar en i mycket från den sydskandinaviska självständig utveckling med egna förbindelser inåt kontinenten (Bragbysvärdet, hängtutuli från Torslunda). Under den yngre bronsåldern äger man rent av rätt att tala om ett uppsvenskt kulturområde med delvis egna fornsaksformer. Denna uppsvenska odling visar sig också mäktig av en expansion, som åtminstone i fråga om utsträckning (Tröndelagen, Volga-området) överträffar den sydskandinaviska kulturens. Ett av Mälarlandskapen har att uppvisa epokens rikaste svenska gravfynd (Hågahögen). Även förtjänar påpekas, att sydvästra Uppland genom de senare årens upptäckter visat sig utgöra ett av vårt lands viktigase hällristningsområden.[1]

Vad som emellertid framförallt uppkallar till kritik i Weibulls framställning äro de där framlagda åsikterna, att brons-

---

[1] I detta sammanhang skulle också kunna hänvisas till Gotland med dess i skrivande stund 335 fynd och omkr. 550 föremål samt ett 30-tal gravar. Ön går under denna tid i mycket samma vägar som Uppsverige, lösgör sig under yngre bronsåldern från de sydskandinaviska inflytelserna och anknyter kraftiga östsvenska och sydöstbaltiska förbindelser. (Enligt meddelande av kand. Harald Hansson; jfr härmed Weibulls framställning av öns begynnande uppsving vid övergången till järnåldern, s. 66 f.).

ålderns metallföremål endast utgjort ett supplement till de alltjämt använda stenverktygen eller att med andra ord någon bronsålder i den mening, ordet hittills tagits, aldrig existerat i Norden. Dessa åsikter äro ju icke helt nya. Hösten 1919 framlades de i någon annan form av professor Lauritz Weibull i hans installationsföreläsning vid Lunds universitet. Föreläsningen i fråga är dock, ännu när detta skrives, icke tillgänglig i tryck.

Såsom det förnämsta stödet för dessa teorier åberopas resultatet från de undersökningar av en del bronsåldersboplatser, som av Sophus Müller publicerats i *Aarbøger for nord. Oldkynd.* 1919. Av hans redogörelse framgår, att de här funna bronsföremålen voro ytterst fåtaliga och till sin art måste betecknas såsom synnerligen obetydliga. Däremot tillvaratogos från kulturlagret tusentals bitar av flintavfall samt enkla knivar, skrapor och andra småredskap av samma stenart med enkla och tillfälliga former. Men dessutom ingingo i dessa fynd även ett 20-tal flintredskap av typer kända från stenåldern, och bestående av tunn- och tjocknackiga yxor, dolkar, sågar o. s. v. samt dessutom en s. k. rombyxa av porfyrit.

Dessa förhållanden tolkas av Müller så, att de simpla flintorna av mera obeständ form tillkommit och använts under bronsåldern, och vidare är han starkt benägen att till denna tid hänföra även rombyxan både på grund av fyndomständigheterna och med hänsyn till att denna yxform faktiskt aldrig funnits tillsammans med odisputabla stenåldersföremål. Beträffande de 20 flintorna av ren stenålderstyp betraktar han dem såsom tillhörande en äldre tid och rent tillfälligt inkomna i bronsålderns kulturskikt.

Såsom ovan antytts, inlägger Weibull i dessa fynd en helt annan betydelse. Samtliga de funna flintsakerna skola enligt honom anses tillhöra bronsåldern; vi ha här att göra med epokens arbetsredskap, vilka endast undantagsvis förfärdigats av brons. Metallen har överhuvud taget under denna tid på grund av sin dyrbarhet "företrädesvis använts till vapen och

finare föremål“. Därför är också under bronsåldern flintans förekomst en minst lika viktig förutsättning för Sydskandinaviens dominerande roll som bärnstenen. Den har givit människorna material till deras arbetsverktyg och samtidigt också varit en viktig exportvara. “Bärnsten och flinta — — — ha tillsammans uppburit de gammaldanska landens bronsålderskultur“.

Såsom flerstädes i arbetet möter oss i dessa uttalanden en blandning av redan länge fullt erkända saker och helt nya och obevisade påståenden. Att gränsen mellan sten- och bronsåldern måste vara ganska flytande har av ingen bestritts, och från arkeologiskt håll är allmänt antaget, att exempelvis de simpla skafthålsyxorna gå ett avsevärt stycke ned i det följande skedet — de kunna ju påvisas i ett, dock osäkert fynd från den tredje perioden. Till samma tid hänför man i Nordtyskland de yngsta pilspetsarna av flinta. Av det nordiska yngre flintmaterialet daterar Montelius till bronsåldern en hel grupp bland dolkarna, och hit hänför han även en sådan sak som det kroksabelliknande föremål, som funnits i Danmark.[1] Ett annat fynd från samma land visar spetsen och eggdelarna till ett träsvärd, som väl snarast får hänföras till andra perioden.[2]

Vad beträffar arbetsredskapen, har aldrig förelegat någon anledning att uteslutande eller ens i övervägande grad antaga dem ha varit av brons. Liksom i våra dagar ha de säkerligen i mycket stor utsträckning varit förfärdigade av trä, ben, horn eller andra organiska ämnen och även i någon mån av sten. Att inom de flintrika trakterna också denna stenart kommit till flitig användning för vissa enkla redskap kan icke vara något tvivel om. Att flintan såsom Weibull framhåller, för de flesta arbetsverktyg var “ett långt billigare och fullt ut lika gott, i många fall bättre material än brons“, torde visserligen vara stor överdrift men innehålla en portion av sanning.

Allt detta innebär emellertid icke det ringaste stöd för Weibulls åsikter, att man under bronsåldern alltjämt fortsatt att

---

[1] *Chronologie*, Fig. 227 a.

[2] *Aarbøger* 1907, s. 80.

tillverka flintredskap av samma typer som under stenåldern. Häremot talar först och främst det ovan påvisade förhållandet, att de skrapor, knivar etc., som utgöra det typiska inventariet från bronsåldersboplatserna ha en mycket godtycklig formgivning och visa en starkt vårdslösad teknik, varigenom de på det bestämdaste skilja sig från de fulländade typer, som karaktärisera stenålderns avslutningsskede. Det 20-tal hela och fragmentariska, sena stenålderstyper, som verkligen föreligga från dessa boplatser, bevisa häremot ingenting. Den danska jorden är i själva verket så genompyrd med flintartefakter från stenåldern — Nationalmuseet mottager ju sedan lång tid tillbaka inga flintföremål annat än av särskildt osedvanlig form — att det helt enkelt icke kan undvikas, att man på för bosättning gynnsamma orter, vilket ju dessa boplatser måste utgöra, stöter på dylika föremål från olika tider. Med hänsyn till den genomgrävda arealens storlek skulle man på ifrågavarande boplatser snarast ha väntat flera fynd av denna art. Det finns väl knappast någon kjökkenmödding, från vilken icke upphittats dolkar, sågar och andra flintföremål, men ingen har därav dragit slutsatsen, att dessa äro samtida med boplatsernas material. Det förefaller också egendomligt, att Weibull, som så starkt betonar "de gammaldanska landens" överväldigande flintrikedom, kunnat i så hög grad och stick i stäv mot Müllers uppfattning vantolka dessa fyndförhållanden.

I händelse förhållandena verkligen voro de, som Weibull gör gällande, och stenålderns redskapstyper alltjämt i rikt mått fortlevde vid sidan av de fåtaliga vapnen och "småsakerna" av brons, så innebär detta givetvis, att en högst avsevärd del av de stenföremål, som fylla våra museer, måste anses förskriva sig från den mer än ett tusental år omfattande bronsåldern. Hittills har arkeologien, såsom Weibull även erkänner, lyckats att på ett i stort sett tillfredsställande sätt uppdela stenålderns typer efter de olika tidsskedena. Det återstår således nu att uppgöra ett typologiskt och kronologiskt system även för de stenartefakter, som utfylla bronsålderns perioder.

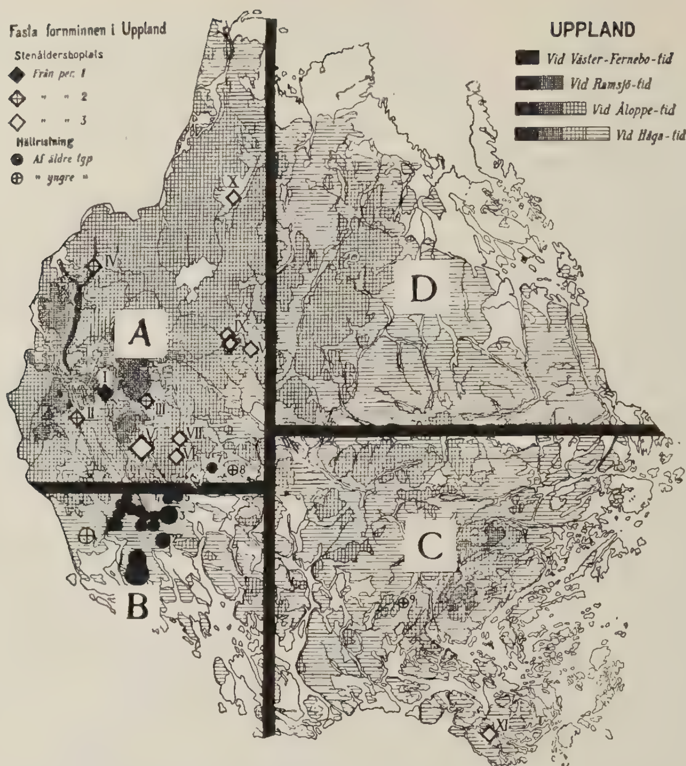

Fig. 1. Karta över Uppland med inlagda nivåer samt stenåldersboplatser och hällristningar.

Vid upprättandet av sten- och bronsålderns hittills rådande periodsystem har gravmaterialet varit det viktigaste hjälpmedlet. Enligt Weibull kunna vi emellertid ej vänta att i gravarna eller över huvud taget i några samlade fynd från bronsåldern finna de genuina arbetsredskapen av sten. En möjlighet att i detta hänseende ernå vissa resultat eller åtminstone vägledande fingervisningar synes emellertid vara att granska förhållandena i trakter, som under stenåldern varit icke alls eller föga bebodda, men som i eminent grad kunna betecknas såsom bronsåldersbygder. Lyckligtvis föreligger även ett svenskt landskap, där sten- och bronsåldersområden låta sig tämligen väl särskilja,

nämligen Uppland. Då härtill kommer, att i Uppland såväl sten- som bronsåldern föreligga undersökta, erbjuder sig här ett tillfälle att konfrontera Weibulls teorier med materialsiffrornas nyktra och objektiva språk.

Såsom sedan länge är utrett, kan man i Uppland tack vare de starka nivåförändringar, landet genomgått, iakttaga bygdens förskjutning från de högre liggande delarna ut mot landskapets periferi. Det har också påvisats, att det föreligger möjlighet att avläsa och i siffror fixera denna den mänskliga kulturens expansion genom att bestämma fyndens läge i förhållande till de 4 sektoriska områden, vari Uppland låter sig uppdela. Resultatet av en dylik statistisk sammanställning av materialet utgör nedanstående förut publicerade tabell.

	A	B	C	D
Ramsjö-skedet Yxor med slagteknik och tidiga trindyxor	100 %			
Vittinge-skedet Trindyxor av fullt utbildad typ	97,4 %	0,65 %	1,95 %	
Åloppe-skedet Tunnackiga yxor och sena trindyxor	94,4 %	3,4 %	2,2 %	
Äldre åkerbrukstid Dubbeleggade, mångkantiga och båtformiga yxor	85 %	7,4 %	5,7 %	1,9 %
Yngre åkerbrukstid Simpla skafthålsyxor och flintdolkar	78,6 %	12,8 %	5,4 %	2,9 %
Äldre bronsåldern	56,8 %	29,7 %	8,1 %	5,4 %
Yngre bronsåldern	43,3 %	17,9 %	23,9 %	14,9 %

Det för vårt syfte viktigaste i denna tabell är dess klara markering av den bestämda gränsen mellan fördelningen av

materialet från stenålderns slutperiod och äldre bronsåldern, och detta i trots av att åtskilliga sena stenålderstyper, såsom ovan framhållits, även från arkeologiskt håll anses gå ned i metalltiden. Av de i tabellen upptagna typgrupperna visar ingen en fördelning, som gör det antagligt eller ens möjligt att den till någon väsentlig del skall tillhöra bronsåldern. Endast för två här icke medtagna stridsyxor med skafthål — rombyxorna och de nackböjda — äro såsom förut framhållits,[1] statistikens siffror ganska överensstämmande med bronsåldersmaterialets, vilket talar för att dessa yxors samtidighet med detta kunna vara riktiga. Beträffande rombyxan är ju detta också uttalat av Müller.

De för Uppland framlagda siffrorna göra det möjligt att i detalj fullfölja dessa jämförelser mellan sten- och bronsåldersmaterialets geografiska fördelning. År 1912 utgjorde antalet i inom landskapet funna stensaker 2,765, fördelade på lågt räknat 2,700 fynd. Om bebyggelsen i dessa trakter i anslutning till Weibulls förmodanden antages börja så sent som 3,500 år f. Kr. och stenmaterialet i överensstämmelse med Weibulls åsikter får anses fortsätta under bronsåldern, kommer det således att spänna över i runt tal 3 årtusenden, varvid på vart och ett av dem komma 900 fynd. Dessa siffror måste dock betraktas såsom icke blott approximativa utan rent av missvisande till de senare stadiernas nackdel. Landskapet är ju genom strandlinjens förskjutning i ständig tillväxt, och detta måste rimligtvis gälla även folkmängden och med den även antalet av använda redskap. Vad särskilt beträffar bronsåldersområdet, är det många gånger större än den egentliga stenåldersbygden, varför Weibulls teorier om stenens stora betydelse vid denna tid snarast tala för att huvudmassan av redskap här borde hänföras till bronsåldern. Siffran 900 såsom uttryck för de till detta skede hörande fynden av stenredskap på uppländskt område måste således anses ytterligare lågt räk-

---

[1] Ekholm, anf. arb., s. 103, not 1.

nat.[1] När nu emellertid bronsåldersfynden här äro omkr. 150, kan enligt dessa beräkningar förhållandet mellan sten- och metallfynd från landskapets bronsålder uttryckas med siffrorna 900 : 150 = 6 : 1.

Göra vi med tillhjälp av de tabellariska materialöversikter, som äro publicerade, en sammanställning av sten- och bronsföremål från de till ett antal av 60 uppgående socknar inom Uppland, som ha att uppvisa bronsåldersfynd och följaktligen under denna tid varit bebodda, finna vi, att 36 av dem verkligen ha att uppvisa stenföremål i denna minimimängd och därutöver. Vid närmare granskning visar sig dock, att av dessa socknar 24 st. eller två tredjedelar falla inom A-området, således stenålderns huvudbygd, vilket förklarar den höga frekvensen i fråga om dessa föremål. Frånräknas dessa områden, finna vi således, att allenast 33 % av bronsålderssocknarna, av vilka dock de flesta få antagas ha börjat bebyggas redan under slutet av stenåldern, fylla måttet beträffande proportionerna mellan sten och metall. Från tre av dessa socknar (Funbo, Orkesta och Järfälla) förelågo 1912 icke ett enda redskap av sten. Undersöka vi vidare arten av de stenredskap, som skänka dessa 12 socknar platsen bland dem, som icke blivit befunna för lätta, så finna vi, att de till överväldigande grad bestå av simpla skafthålsyxor, således av typer, som enligt arkeologiskt åskådningssätt delvis tillhöra bronsåldern. Frånräknas nu dessa skafthålsyxor såsom bevis för Weibulls teorier, måste ytterligare 10 socknar överföras till den grupp, som icke kan förete ett tillräckligt antal stenföremål. Återstå således endast 2 socknar, Rasbo och Litslena, för vilka förhållandet mellan sten- och bronsåldersfynd angivas av siffrorna 12:1 och 30:1. Även inom ifrågavarande områden äro dock de simpla skafthålsyxorna i

---

[1] Märkas bör även, att siffrorna för stenåldern härröra från 1915, för bronsåldern från 1921. Med hänsyn till att Uppsala Universitets Museum (ovan s. 64) sedan 1915 kan uppvisa en tillväxt av ett 20-tal nummer enbart för den äldsta yxgruppen, torde nu Upplands stenåldersfynd uppgå till närmare 3,000.

majoritet (Rasbo 6, Litslena 22). Frånräknas dessa också här, bli proportionerna 6 : 1 och 8 : 1, d. v. s. stenmaterialets övervikt blir här den minsta möjliga. Om båda dessa socknar gäller för övrigt, att deras läge och nivåförhållanden äro sådana, att bebyggelsen här måste anses ha tagit sin början redan under stenåldern.

Såsom framgår av denna detaljgranskning av fyndförhållandena inom Upplands bronsålderssocknar, fylla dessa ytterst dåligt de uppställda fordringarna beträffande fyndfrekvensen för stenartefakter, och detta ehuru dessa fordringar, såsom ovan framhållits, här reducerats till det minsta möjliga. Av den sydskandinaviska flintexport, som för bronsålderns kultur skulle ha varit av en så utomordentlig betydelse, söka vi här förgäves några spår av betydenhet.[1] Lika litet finna vi å bronsåldersområdet de redskap av de inhemska bergarter, vilka nu liksom under den föregående tiden skulle tänkas ersätta flintan. Och det finns ingen anledning antaga, att landskapet i dessa hänseenden intager någon undantagsställning. Tvärtom skulle vi på ett så periferiskt område, där metallen varit mer svårtillgänglig än på många andra håll, vänta att finna bekräftelse på dessa teorier, om det i dem funnes något berättigat.

De vunna resultaten äro i hög grad ägnade att stärka tvivlet på att de gjorda uttalandena, att bronsen använts huvudsakligen till vapen och "finare föremål" kunna vara riktiga. Vid en granskning av det uppländska malerialet i detta hänseende framgår, att härifrån verkligen föreligga ej mindre än ett 70-tal smycken och toalettartiklar (rakknivar, pincetter etc.). Det är dock att märka att omkr. 70 % av dessa härröra från ett enda fynd (Härnevi). Av vapen visar materialet något över 50 exemplar. Alla de återstående bronserna — över ett 100-tal — måste betecknas såsom arbetsredskap och utgöras framförallt av yxor.

---

[1] Montelius yngsta dolkgrupp är i Uppland företrädd av 7 exemplar. — De tarvliga redskap, som äro utmärkande för bronsåldersboplatserna, ha rimligtvis icke ägnat sig för en lönande export.

Vid en jämförelse med förhållandena inom andra svenska områden, varifrån underrättelser föreligga, iakttages, att dessa proportioner fyndgrupperna emellan mer sällan förekomma. I regel dominerar den tredje gruppen, smycken och toalettartiklar, högst betydligt.[1] Men det framträder också vid första ögonkastet vad detta vållas av — de stora depåfynden från yngre bronsåldern. Tages hänsyn enbart till de lösa fynden, stanna överallt de simpla arbetsredskapen i majoritet.[2]

Att Uppland jämte Västmanland härutinnan synes intaga en särställning, i det att den första fyndgruppen så starkt dominerar, även om depåfynden räknas med, torde sammanhänga med de vid denna tid rådande topografiska förhållandena. Särskilt Uppland var ju ett av vattendrag starkt sönderskuret område, där arbetsredskap icke så sällan måste ha tappats i vatten — säkerligen en av de kraftigast bidragande omständigheterna till att föremål av detta slag över huvud bevarats till eftervärlden. Genom nivåförskjutningarna, vars verkningar här varit starkare än på de flesta andra håll, ha vidare en avsevärd del av dessa arbetsredskap blivit återfunna. — Denna Upplands-Västmanlands undantagsställning gäller sålunda endast fyndfrekvensen, icke de under bronsåldern rådande kulturförhållandena.

I det kapitel, som avhandlar järnåldern, kommer docenten Weibull in på ett område, som ligger hans eget egentliga forskningsfält närmare. Rent historiska källor kunna nu utnyttjas, och den bristande kännedomen om det arkeologiska materialet

---

1 Undantag härifrån äro Nerike och Värmland, där i stället vapnen äro ovanligt talrika.

2 Såsom särdeles belysande anför jag här efter Hansson siffrorna för Gotland:

	arbetsredskap	vapen	smycken o. toalettart.
lösfynd	129	69	94
grav- o. depåfynd	3	6	40
Summa	132	75	134
föremål	132	85	332

ligger honom här mindre i vägen. Till författarens fördel är även, att beträffande de stora frågor, som här upptagas till diskussion, åsikterna äro så mångfaldiga, meningarna så stridiga, att ytterligare några hypoteser knappast nämnvärt kunna förvärra den rådande förbistringen. I fråga om det problem, som möter omedelbart på tröskeln till det nya tidevarvet — orsaken till den stora depressionen vid järnålderns början — intar författaren en försiktig och avvaktande hållning, lämnande frågan öppen, i vad mån klimatförsämring, "keltisk Hansa" eller helt enkelt vissa handelsgeografiska förändringar bära skulden.

Såsom ett utslag av samma försiktighet är väl också att uppfatta författarens reserverade hållning inför teorierna, att de danska mossfynden äro minnen efter strider mot invandrade folk, en uppfattning, som för övrigt står i strid med språkforskningens resultat, att de här förekommande runinskrifterna äro avfattade på nordiskt språk. Intager man denna ståndpunkt, faller emellertid även det starkaste stödet för att dessa mossfynd skulle uppfattas som vittnesbörd om strider över huvud taget. Det tyngst vägande argumentet härför hade ju varit de stora mossfyndens läge vid basen av den jylländska halvön, dit invasionernas svallvågor först borde ha nått — enligt fyndens tidsbestämning upprepade under ett par århundraden. Visserligen äro vapen här rikligt företrädda, men där förekomma även massor av träredskap, såsom räfsor, hyvlar etc., vilka väl svårligen kunna fattas såsom hörande till en krigares utrustning. Vad de svenska mossfynden beträffar, äro icke heller vapen överallt företrädda. Den nödvändiga förutsättningen för stridsteorierna, varje fynds kronologiska enhetlighet, har även blivit bestridd.

Den del av detta kapitel, som torde komma att väcka mest opposition, är utredningen av orsakerna till den politiska tyngdpunktens förskjutning mot Uppsverige och till det svenska rikets uppkomst. I anslutning till sin i annat sammanhang framlagda opposition mot de nu föråldrade teorier, enligt vilka "Sveriges och Danmarks äldsta historia var ett virrvarr av kulturbärande,

invandrande, utvandrande och varandra bekrigande folk“ gör författaren gällande, att landskapen norr om Mälaren rycka upp till ledareställning icke genom folkets krigiska bedrifter utan tack vare vissa omvälvningar på råvarumarknaden. Liksom de gammaldanska landen hade bärnstenen och flintan att tacka för sin dominerande ställning inom den nordiska kulturen under sten- och bronsåldern, så lägges grunden till Uppsveriges hegemoni under det skede, då dess inbyggare lära sig att bearbeta de inhemska järntillgångarna. Detta sker under folkvandringstiden, men först om ytterligare några århundraden, då den stora rysk-arabiska marknaden blir stängd, sker en omläggning av Uppsalakonungarnas dittills östligt orienterade politik, och även Västsverige, där götarnes land var beläget, bringas under deras välde.

Såsom synes utgör denna framställning ett fullföljande av de synpunkter, som förut av författaren utvecklats[1] — efter vad det förefaller inspirerade från “de gammaldanska landens“ centrala delar — och som innebära en direkt opposition mot de åsikter i frågan, för vilka Stjerna står såsom den främste arkeologiska representanten. Ingen anledning föreligger att här upptaga diskussionen om dessa spörsmål, som för övrigt till stor del falla utom fornforskningens domvärjo. Från arkeologiskt håll får dock medgivas, att Stjernas vackra hypotes icke numera kan tillerkännas den allt förklarande räckvidd, som han själv trodde, utan att också andra viktiga faktorer spela in i utvecklingen vid denna tid. I trots därav må det tillåtas uttala en förmodan, att Stjernas teorier, även om de icke i allt kunna bliva beståndande, dock slutligen skola visa sig äga en kärna av riktighet. Förloppet enligt Stjernas framställning vid den politiska och kulturella hegemoniens glidande över från götar till svear har onekligen sin motsvarighet i vad som faktiskt samtidigt försiggår på kontinenten i fråga om öst- och västger-

---

[1] *Om det svenska och det danska rikets uppkomst. Hist. Tidskr. för Skåneland,* Bd 7.

maner. Till de östgermanska folkens undergång har säkerligen väsentligt bidragit deras ställning i första slaglinjen både mot romare och hunner. Därför visar också folkvandringarnas slutakt, huru de västgermanska stammarna och främst bland dem frankerna rycka fram till de fördelaktiga ställningar, som de östgermanska folken tillkämpat sig, men där de också hade förblött.

Den här framlagda granskningen av docent Weibulls bok har uppehållit sig huvudsakligen vid de delar, som beröra sten- och bronsåldern. Detta torde dock vara tillräckligt för att visa, att här föreligger ett arbete av mycket skiftande värde. Vid sidan av goda eller i varje fall beaktansvärda synpunkter framläggas här svagt eller alls icke grundade uttalanden i frågor, som författaren icke haft några förutsättningar att verkligen kunna tränga in i. Vad särskilt beträffar teorierna om bronsålderns kulturförhållanden, torde det vara omöjligt ens för den mest välvilligt stämde bedömare att karaktärisera dem på annat sätt än såsom en dilettants välmenande men föga lyckade spekulationer.

TILLÄGG.

Medan uppsatsen föreligger i korrektur, erhåller jag genom benäget tillmötesgående av sekreteraren i Sveriges geolog. unders. fil. dr K. E. Sahlström tillfälle att taga del av hans materialsamlingar till Västergötlands bronsålder. De nedan återgivna siffrorna ur detta material skänka, såsom synes, icke heller något stöd åt uttalandena om arbetsredskapens underordnade ställning bland bronsartefakterna.

	arbetsredskap	vapen	smycken o. toalettart.
lösa fynd	144	80	74
grav- o. depåfynd	12	22	26
Summa	156	102	100
föremål	180	119	171

Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav.

Av

T. J. ARNE.

åren 1916 sönderspängdes några stora stenar, liggande i åkern mellan Alvastra turisthotell och sjön Vättern, och härvid påträffades en del människoben. På grund av folktraditionen, att konung Sverkers baneman på denna plats erhållit sitt straff, ansåg dr O. Frödin, som närmare undersökte platsen, att här förelåg en medeltida avrättningsplats. "Att här ej kan vara tal om en forntida grav är uppenbart" tillägger han i sin beskrivning på platsen och fyndet.[1]

Man känner sig onekligen tveksam gentemot denna kapitulation inför folktraditionen. Mördaren sänktes ju i smältande bly, varför hans ben, om traditionen är riktig, knappast äro anträffbara. De funna benen ha tillhört ett 10-tal vuxna personer och dessutom några barn och ynglingar. Det måste anses ytterst osannolikt, att vi här, som dr Frödin söker göra troligt, ha inför oss benen efter mördarens släktingar, som samtliga skulle ha upphängts, varefter kropparna efter hand fallit sönder och skelettdelarna avlagrats på marken och sedan fått ligga där i öppen dag. Det är väl föga troligt, att man skulle ha rest en galge omedelbart intill det kapell eller hus, som fått namnet: "Sverkersgården". Avrättningsplatserna bruka i regel ligga ett stycke från boningshusen, och här borde detta ha varit ännu

[1] O. Frödin, *Från det medeltida Alvastra* (*Fornvännen* 1918, sid. 105 ff. *Fornvännen* 1919 sid. 45); Dens., *Alvastra under medeltiden*, (*Meddelanden fr. Österg. Fornm. och museiför.* 1918, sid. 8 ff. 1919, sid. 3).

mer nödvändigt, då ju över ett dussin lik samtidigt utsände sin stank. Det är inte häller troligt, att likdelarna i fred och ro fingo skeletteras och begrava sig själva. — Ombergs rävar och kråkor hade nog dragit försorg om, att inte många av benen fått stanna på sin plats.

Överhuvud förefaller hela antagandet om mördarsläktens hängning ytterst osannolik trots påpekandet, att en vendetta med innebränning av en hel familj förekom ännu så sent som 1599 i Värend.

De tre oregelbundet liggande flyttblocken med förmodligen olika höjd och ett upptill rundat måste anses som högst olämpliga underlag för en trefotad galge, vare sig av trä eller sten. En folkmassa, som utkräver blodshämnd, gör det nog bekvämare för sig och väljer snarast träden i närheten. Och hur skall man förklara kantringen av smärre stenar och klapperstensgolvet på 0,3–0,4 m. djup under den omgivande markens nivå? I jorden på detta golv lågo de talrika skelettdelarna.

Jag tror, att en mycket enkel och naturlig förklaring kan vinnas, om vi betrakta "avrättningsplatsen" som en gravplats från stenåldern. Vid Hvellinge prästgård i Skåne anträffades 1859 i en nära nog omärklig upphöjning av grus och sand på 0,3 m. djup en av kullerstenar satt krets. Innanför denna lågo ordnade i två rader 8 skelett jämte några fornsaker, en båtformig yxa, vildsvinsbete, lerkärl m. m.[1] Här ha vi alltså liksom vid Alvastra en stenkrets med flera skelett (från gånggriftstidens senare del). Alvastraskeletten hade tyvärr blivit förstörda vid sprängningen. Troligen ha de dock även intagit en viss bestämd ordning, eftersom de flesta kranierna hittades uppe i ett hörn av graven.

På Svanshals Svanegårds ägor i Svanshals socken, Östergötland, (ej långt från Alvastra) fann man vid plöjning i en gammal åker flera människoskelett liggande i tre rader på kalkstenshällar, som lågo på föga djup, likaledes i tre rader av 20

[1] O. Frödin, *Några lerkärl från Bornholms stenålder*, sid. 189 ff. (*Fornvännen* 1916).

—24 fots längd och 8 fots bredd, med mellanrummen väl uppfyllda av mindre stenar. Gravens riktning var Ö—V. Under skeletten hittades en stenhammare, 3 stenyxor och 9 (eller 11) dolkar och spjutspetsar av flinta. Även här se vi alltså en massgrav under flat mark med stenläggning under skeletten.[1]

En liknande massgrav under flat mark har jag själv haft tillfälle att studera vid Sixarve i Alskogs sn. på Gotland. Vid plöjning i "Nyåkern" hittades lämningar av 13—17 människoskelett bredvid varandra på några decimeters djup. Under matjorden låg ett tunnt gruslager, och därefter följde fasta kalkhällen på 0,5 m. djup. Benen lågo på gränsen mellan matjorden och gruset och åtföljdes av en vildsvinsbete, en fintskärva och en flintdolk. Området var kretsformigt, av omkring 6 m:s vidd, och har möjligen tidigare varit täckt av ett lågt röse. Ett par sådana lågo nämligen i närheten men blevo ej undersökta.

Skeletten i denna massgrav hade tyvärr blivit sönderplöjda, men ett hade iakttagits liggande i riktning norr—söder.

Vi torde alltså i dessa fyra fall ha att göra med en särskild stenåldersgravform, massgraven under flat eller i det närmaste flat mark, stundom markerad med kantstenar. Den kan betraktas som en korsningsform av megalitgrav och enmansgrav och tillhör uppenbarligen yngre gånggriftstid och hällkisttid.

I det orubbade lagret i Alvastragraven hittades små bitar av bernsten, nu mycket vittrade. Bernstenspärlor äro som bekant ett karaktäristiskt gravgods under gånggriftstiden, medan deras förekomst på en medeltida avrättningsplats får betraktas som högst oväntad även om bernsten användes under medeltiden. Även i pålbyggnaden vid Alvastra har hittats en bernstenspärla.

Professor Fürst har hos 6 av de undersökta benen från Alvastragraven påpekat dels höggradig platymeri, dels sabelform, allt kännemärken för neolitiska ben, väl ägnade att draga teorien om medeltida ben i tvivelsmål. Dessa 6 ben utgöra 10 % av

[1] O. Montelius, *Östergötland under hednatiden* sid. 308. (*Sv. Fmf. Tidskr.* XII.)

alla i graven förekommande lår- och skenben samt en ännu högre procent av de bestämda benen.

Om vi sammanfatta det föregående, finna vi, att nästan allt talar emot, att vi ifråga om det här behandlade Alvastrafyndet skulle ha att göra med en avrättningsplats, under det att anläggningens storlek, form, stensättning och ringa djup, skelettens antal, somliga individers ungdom och kanhända även kön, benens neolitiska egendomligheter och gravgodset samfällt visa hän på en stenåldersgrav — massgraven under flat mark. Folktraditionen, vars trovärdighet man f. n. synes vilja överskatta, behöver icke vara oriktig — Sverkers mördare kan naturligtvis ha avrättats på den plats, där några årtusenden tidigare en stenåldersgrav anlagts.

Det är ganska sannolikt, att dr Frödin uppe på den soliga höjden funnit en grav, anlagd av och för träskfolket, vars dagliga liv rörde sig på pålbyggnadsgolvet nere i Dags mosse. Det har visserligen påträffats skelettdelar på boplatsområdet vid Alvastra, men aldrig något sammanhängande skelett.[1] De funna benen tillhöra sannolikt dödade fiender. Pålbyggnadsfolket synes ha varit farliga huvudjägare, som smyckat sina bostäder med fiendernas kranier. Sina egna döda ha de jordat uppe på fast mark, just som doktor Frödin förmodat i sin sist citerade uppsats.

[1] O. Frödin och Carl M. Fürst: *Har skalpering förekommit i Norden under stenåldern?* (Rig 1919.)

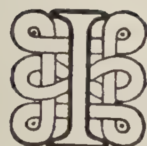

Hednatemplet i Uppsala.

Av

SUNE LINDQVIST.

 den fjärde eller sista boken av sitt stora verk om det hamburgska stiftets öden lämnade Adam av Bremen som bekant en tämligen utförlig geografisk beskrivning av Nordanlanden. Till dels vilar denna framställning på äldre författare, till avsevärd del även på av honom själv samlade muntliga utsagor. Fogarna mellan de olika beståndsdelarna äro ofta ganska uppenbara.

Om Norge och Sverige meddelas sålunda i kap. XXI några rimliga uppgifter, för vilka scientissimus rex Danorum (= Sven Estridsson) åberopas som auktoritet; och dessa följas omedelbart av rent fantastiska utsagor från Solinus och Orosius. Kap. XXV börjar med att Sueonia eller Suedia — Svethjud i dess gamla bemärkelse — i väster har götarna med staden Skara, i norr värmlänningarna och skridfinnarna, "vilkas huvudstad är Hälsingland", och i öster det baltiska havet, varinvid den stora handelsstaden Sigtuna ligger. Men dessa förhållandevis goda uppgifter följas lika omedelbart som liknande nyss av gammalt värdelöst prat om amazoner, cynocephaler, cykloper och om "dem, som Solinus kallar ymantopoder och som hoppa på ett ben" o. s. v. "Den danske konungen, som (för det följande) ofta skall anlitas som sagesman, har berättat mig" — — (nya fantasier). "Och mycket annat brukar förtäljas, vilket jag för korthetens skull utelämnat. Må *de* anföra det, vilka kunna intyga, att de sett det! Nu skola vi säga några ord om svearnas vantro."

Härefter följer den bekanta skildringen av Uppsala tempel och lund:[1]

Kap. XXVI. “Detta folk har ett mycket ansett tempel, som heter Ubsola och är beläget ej långt från staden Sictona (eller Birka). I detta tempel, som helt är smyckat med guld, dyrkar folket beläten av tre gudar. Den mäktigaste av dem, Thor, skall ha säte mitt i salen, Wodan och Fricco äro placerade på ömse sidor. De kännetecknas sålunda: ’Thor härskar i luften’, heter det, ’han råder över åska och blixt, blåst och regn, god väderlek och gröda. Den andre, Wodan, d. ä. vrede, leder krig och ger människorna kraft mot fiender. Den tredje, Fricco, skänker de dödliga frid och vällust’. Sålunda förse de den sistnämndes bild med en väldig priap; Wodan framställes beväpnad, såsom Mars hos oss, och Thor med sin vigg tyckes motsvara Juppiter. Som gudar dyrka de även människor, vilka de skänka odödlighet på grund av stora bedrifter, såsom i Vita sancti Ansgarii ses hava skett med konung Hericus.“

Kap. XXVII.[2] “Åt alla dessa sina gudar hava de anställt

---

[1] *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiæ pontificum*, ed. Bernhard Schmeidler (Hannover och Leipzig 1917):

XXVI. Nobilissimum illa gens templum habet, quod Ubsola dicitur, non longe positum ab Sictona civitate [vel Birka]. In hoc templo, quod totum ex auro paratum est, statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in medio solium habeat triclinio; hinc et inde locum possident Wodan et Fricco. Quorum significationes eiusmodi sunt: ’Thor’, inquiunt, ’presidet in ære, qui tonitrus et fulmina, ventos ymbresque, serena et fruges gubernat. Alter Wodan, id est furor, bella gerit hominique ministrat virtutem contra inimicos. Tercius est Fricco, pacem voluptatemque largiens mortalibus.’ Cuius etiam simulacrum fingunt cum ingenti priapo. Wodanem vero sculpunt armatum, sicut nostri Martem solent. Thor autem cum sceptro Iovem simulare videtur. Colunt et deos ex hominibus factos, quos pro ingentibus factis immortalitate donant, sicut in Vita sancti Ansgarii legitur Hericum regem fecisse.

[2] XXVII. Omnibus itaque diis suis attributos habent sacerdotes, qui sacrificia populi offerant. Si pestis et fames imminet, Thor ydolo lybatur, si bellum, Wodani, si nuptiæ celebrandæ sunt, Fricconi. Solet quoque post novem annos communis omnium Sueoniæ provintiarum sollempnitas in Ubsola celebrari. Ad quam videlicet sollempnitatem nulli prestatur immunitas. Reges et populi, omnes et singuli sua dona transmittunt ad Ubsolam, et, quod omni

präster, som frambära folkets offer. Om pest eller hungersnöd hotar, offras åt avguden Thor; om krig hotar: åt Wodan; om bröllop skall firas: åt Fricco. Också plägar vart nionde år en för alla Sueonias landskap gemensam högtid firas i Ubsola. Denna s. k. högtid får ingen undandraga sig. Konungar och folk, alla och en var, sända sina gåvor till Ubsola och — värst av allt — de som redan antagit kristendomen måste friköpa sig från dessa ceremonier. Det antydda offret är följande: av allt levande, som är mankön, offras nio individer. Med deras blod är det sed att blidka gudarna [dylika gudar].[1] Men kropparna upphängas i en lund som finnes inpå templet. Och denna lund är så helig för hedningarna, att de enskilda träden däri tros ha erhållit guddom genom de offrades död eller blod. Där hänga även hundar och hästar jämte människor. En kristen har berättat mig, att han sett 72 sådana kroppar hängande om varandra. För övrigt äro de sånger, som vid den sortens offerhandling pläga sjungas, mångahanda och skamliga, vadan de icke gärna kunna återgivas."

Den i de två nu återgivna kapitlen av huvudtexten lämnade skildringen av det hedniska Uppsala kan synas vara ett

---

pena crudelius est, illi, qui iam induerunt christianitatem, ab illis se redimunt cerimoniis. Sacrificium itaque tale est: ex omni animante, quod masculinum est, novem capita offeruntur, quorum sanguine deos [tales] placari mos est. Corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Is enim lucus tam sacer est gentilibus, ut singulæ arbores eius ex morte vel tabo immolatorum divinæ credantur. Ibi etiam canes et equi pendent cum hominibus, quorum corpora mixtim suspensa narravit mihi aliquis christianorum LXXII vidisse. Ceterum neniæ, quæ in eiusmodi ritu libationis fieri solent, multiplices et inhonestæ, ideoque melius reticendæ.

[1] Ordet tales ('dylika') tyckes ha stått mellan raderna i den ursprungliga handskriften (se anf. textedition). Förmodligen har Adam genom tillfogandet av detta lilla ord velat, som så tydligt redan förut, uttala sin personliga reservation mot dessa styggelser. Men effekten har blivit, att hela satsen verkar som en personlig allmän reflexion av Adam, sålunda utan historiskt värde. *Utan* "tales" blir intrycket av relativsatsen mer positivt. Att verkligen blod användes under Uppsala-offren, framgår f. ö. tydligt av Ynglingatals uppgifter om Domaldes offring. Se min uppsats *Hangadrotten* i *Etnologiska studier, tillägnade N. E. Hammarstedt* 1921.

fullt sammanhängande, avrundat helt, som den klassiskt bildade kaniken i Bremen, efter sovring av de uppgifter, han haft tillgång till, åsatt sin personliga prägel. Emellertid förefaller det vid närmare betraktande, som om senare häften, kap. XXVII om offren, vore ett föga retuscherat återgivande av vad en med förhållandena fullt förtrogen man kunnat meddela av intresse, särskilt med hänsyn till det just vid nedskrivandet (under 1070-talet) aktuella läget mellan hedningar och kristna (friköpningen). Alla uppgifter i detta kapitel äro då lämnade av samme man: den i avslutningen som direkt källa åberopade aliquis christianorum, d. v. s. en av de kristna i *Svethjud.*

Däremot är det uppenbart, att slutet av det föregående kapitlet skrivits med ledning av Rimberts två århundraden äldre krönika. Och samma kapitels huvuddel (om templet, gudarnas makt och bilder) innehåller uppgifter av så pass allmän karaktär, att de, ehuru tvivelsutan aktuella ännu vid nedskrivandet, lika gärna kunna tänkas lämnade efter hörsägen av vilken som helst "bildad" nordbo, t. ex. Sven Estridsson, som direkt till Adam av den i kap. XXVII åberopade uppsvenske hemulsmannen.

Skenbart syftar även det följande kapitlet på Uppsala:

Kap. XXVIII[1]: "I samma landskap har nyligen inträffat en minnesvärd och på grund av det skeddas märklighet vida om-

[1] XXVIII. In eadem provintia nuper contigit res memorabilis et pro dignitate gestorum longe divulgata; pervenit etiam ad noticiam pontificis. Quidam e sacerdotibus, qui ad Ubsolam demonibus astare solebat, nequicquam iuvantibus diis factus est cecus. Cumque vir sapiens infortunium orbitatis suæ culturæ ydolorum imputaret, quam supersticiose venerans potentissimum deum christianorum offendisse videretur, ecce ipsa nocte apparuit sibi virgo decora nimis, interrogans, si in filium eius credere maluerit; fore, ut visum reciperet abiectis, quæ ante colebat, simulacris. Tunc ille, qui nihil ardui rennueret subeundum pro hoc dono, ita se facere lætus spopondit. Ad hæc virgo: 'Scito', inquit, 'certissime hunc locum, ubi nunc tantus innocentum sanguis effunditur, in meo proxime dedicandum honore. In qua re ne tibi aliqua signa dubietatis remaneant, in nomine Christi, qui est filius meus, tu recipe lumen oculorum tuorum'. Mox ille recepto lumine credidit, pertransiensque totas in circuitu regiones facile paganis fidem persuasit, ut crederent in eum, qui se cecum illuminavit.

kring omtalad händelse, varom också påven fått kännedom: En av de präster, som i Ubsola tjänade demonerna, blev blind, ingalunda hulpen av sina gudar. Då nu den förståndige mannen tänkte, att hans hjälplöshet i olyckan kunde tillskrivas den åkallan, han riktat till avgudarna, och att han genom sin vidskepliga dyrkan förtörnat de kristnas mäktiga gud, se, då visade sig för honom om natten en synnerligen skön jungfru. Hon frågade, om han icke ville tro på hennes son; han skulle återfå sin syn, om han förkastade de beläten, han förut dyrkat. Då han icke skulle ha vägrat utstå någon möda för att vinna en sådan gåva, lovade han med glädje att göra så. Härtill svarade jungfrun: 'Var förvissad om, att denna plats, där nu så mycket oskyldigt blod utgjutes, inom kort skall helgas mig till ära. På det att ingen skymt av tvekan härom må kvardröja hos dig (säger jag): återvinn i namn av Kristus, som är min son, dina ögons ljus! 'Strax trodde han, då han återfått synen, genomvandrade alla bygder däromkring och övertygade lätteligen hedningarna om läran, så att de trodde på den, som givit honom synen, då han var blind."

Kap. XXIX[1]. "Driven av dessa mirakler och hörsammande den röst, som säger: 'öppnen edra ögon och sen, alldenstund dessa bygder redan vitna till skörd', sände vår metropolit genast till dessa trakter Adalvard d. y., en av Bremens kaniker, en lärd och rättskaffens man. Genom förhandlingar med sändebud från den berömde konung Steinkel gavs honom säte i staden Sictona, som ligger på en dagsresas avstånd från Ubsola." — —

Madonnans tal om "denna plats, där nu så mycket blod utgjutes" bringar onekligen i tankarna Thjodolvs ord om sve-

[1] XXIX. Quibus miraculorum causis impellentibus statim noster metropolitanus obediens voci, quæ dicit: Respicite et 'levate oculos vestros, quoniam regiones iam albæ sunt ad messem', ordinavit in illas partes Adalwardum iuniorem, de Bremensi choro assumptum, virum litteris et morum probitate fulgentem. Cui etiam per legatos clarissimi regis Steinkel sedem posuit in Sictona civitate, quæ distat ab Ubsola itinere diei unius.

arna, att de rödfärgade marken med sin konung(s blod) och buro vapen på Domalde. Och den legendariska berättelsen i kap. XXVIII och följande kan även sägas vara förenlig med de mycket bestämda antydningar, Upplands runstenar ge, om att tidpunkten för kristendomens första landvinningar i detta område ligger långt före Adalvards uppträdande. Ty legenden söker ju icke förneka, att när den första missionsbiskopen från *Bremen* ordinerades till Uppland, var det egentliga pioniärarbetet redan undangjort. Men Adams skildring ger endast halva sanningen: rätteligen borde engelska missionärer fått dela äran med den heliga jungfrun — Adam beskylles ofta för partiskhet i liknande fall.

Om den vackra legenden diktats i Bremen eller i Norden, skall emellertid lämnas därhän. Ty någon positiv uppgift om Uppsalaoffren — utöver ett bestyrkande av vad vi bättre känna genom de föregående kapitlen och genom Ynglingatal — kan den aldrig ge. Vidare hör den uppenbarligen närmare samman med Sigtuna än med Uppsala missionshistoria. Emellertid har den, såsom framhållits av Ernst Klein, intresse i detta sammanhang så till vida, som den antyder, att det under 1070-talet på kyrkligt håll i Bremen ansågs naturligt, att kristen kult i sinom tid skulle knytas till samma plats, som då ännu var hedendomens förnämsta bålverk.[1]

Om hednatemplet och vad därtill hör kunna sålunda viktigare upplysningar hämtas allenast ur kap. XXVI och XXVII av huvudtexten. Om samma sak tala emellertid även tre av de fyra till samma kapitel knutna skolierna: nr 141 vid slutet av kap. XXVII, nr 138 och 139 vid begynnelsen av det föregående kapitlet.

Skol. 141.[2] "I nio dagar firas helgen med dylika offer. Varje

---

[1] Jfr Ernst Klein i Svenska Dagbladet 5 juni 1921.

[2] Schol. 141 (137). Novem diebus commessationes et eiusmodi sacrificia celebrantur. Unaquaque die offerunt hominem unum cum ceteris animalibus, ita ut per IX dies LXXII fiant animalia, quæ offeruntur. Hoc sacrificium fit circa æquinoctium vernale.

dag offra de en människa jämte övriga varelser, vilket på nio dagar gör 72 offrade varelser. Detta blot sker omkring vårdagjämningen."

Skol. 138.[1] "Nära detta tempel är ett stort träd med vitt utsträckta grenar, alltid grönt, sommar och vinter; ingen känner av vad slag det är. Där finns också en källa, vari hedningarnas offer bruka företagas och en människa levande nedsänkas. Det anses som ett gynnsamt tecken för folket, om han ej återfinnes."

Skol. 139.[2] "En gyllene kedja omger templet, hängande ovan husets branta tak och på långt håll glimmande mot dem, som nalkas, i ty att själva helgedomen, belägen på en öppen plan, har kullar omkring, liggande så, att de liksom bilda en teater."

Skolierna anses vara skrivna senare än huvudtexten. Det nämnes dock mångahanda goda skäl för, att Adam själv nedskrivit ett stort antal av dessa skolier, däribland med stor bestämdhet nr 138 och 139 och sannolikt även nr 141.[3] De tre anförda skolierna föreligga f. ö. också i en bevarad handskrift, som utan tvekan daterats till tiden omkring 1100, och synas sålunda under alla förhållanden vara tillkomna innan hednatemplet försvann eller åtminstone årtionden innan en kristen kyrka börjat byggas på dess plats.

Med hänsyn till den auktoritet, ett författarnamn och en noggrann datering kunna skänka, äro ifrågavarande 3 skolier följaktligen fullt ut lika goda urkunder som huvudtexten. Ja, de förras värde ökas därigenom, att deras karaktär av självständiga vittnesmål icke behöver diskuteras, liksom därigenom, att den valda notisformen ställt mindre krav på litterär bear-

1 Schol. 138 (134). Prope illud templum est arbor maxima late ramos extendens, semper viridis in hieme et æstate; cuius illa generis sit, nemo scit. Ibi etiam est fons, ubi sacrificia paganorum solent exerceri et homo vivus inmergi. Qui dum non invenitur, ratum erit votum populi.

2 Schol. 139 (135). Catena aurea templum circumdat pendens supra domus fastigia lateque rutilans advenientibus, eo quod ipsum delubrum in planitie situm montes in circuitu habet positos ad instar theatri.

3 Se inledningen till anf. edition, särskilt s. XLI f.

betning av hemulsmannens utsagor än vad uppgifternas införande i huvudtexten skulle ha gjort.

Det är sålunda med full avsikt, som jag fullständigt bortser från övriga av Adam lämnade uppgifter, när jag nu skall söka ge en förklaring av innehållet i skol. 139. Dess logik förefaller dunkel, enär den senare hälften ju icke omedelbart kan fattas som en förklaring till förra hälften, såsom dock det förbindande "ty" fordrar. Den blir dock förklarlig, om vi tänka oss det hela som ett i hastigheten något olyckligt formulerat koncentrat av ett ögonvittnes utsago av ungefär följande innehåll: Jag har inte sett stort mer än den gyllene kedja — — —, som på långt håll glimmar mot dem som nalkas, ty (större, undre delen av) själva templet — — skymdes bort på grund därav att det har kullar omkring sig.

Fig. 1. Gavelnock å Borgunds stavkyrka, Sogn, Norge.
H. M. Schirmer, *Dragehoveder,* fig. 13.

Jag menar alltså, att skol. 139 icke blott lämnats av en person, som sett templet på avstånd — vilket ju direkt framgår av ordalagen — utan även att det i sin helhet återger *endast på avstånd* gjorda iakttagelser. Berättaren bevarade ungefär samma synbild, som nu etsar sig in i minnet på envar, som t. ex. från slottsbacken i Uppsala (jfr fig. 10) betraktar Gamla Uppsala: så, som kyrkans svarta tak nu skymtar fram bakom kungshögarnas silhuett, så har Adams sagesman en gång sett överdelen av hednatemplet resa sig bakom samma högar med sin gyllene kedja glimmande i solen.

Men hur förhöll det sig med denna kedja? Vi erinra oss, att de äldsta nordiska kyrkobyggnaderna — sådana vi känna dem i original och samtida avbildningar — i sitt yttre främst förete *en* egenhet, som man gärna vill tro återgå på äldre nor-

Fig. 2. Relikskrin av trä med förgylld kopparbeklädnad.
Överst vanligt sadeltak, därunder pulpettak åt fyra sidor.
Från Eriksbergs kyrka, Västergötland, nu i Statens Hist. museum.

disk byggnadskonst: de från takåsens ändar snett uppåt-utåt framspringande, i djurhuvuden slutande kraftiga nockarna och den deras halsar förenande, ofta genombrutna takkammen, fig. 1[1] och 2.

[1] Efter Herm. M. Schirmer, *Dragehoveder (Foren. til norske fortids-*

Nu kunna vi visserligen icke påstå, att användningen av uppstående takkammar var något för "fornnordisk" byggnadskonst allena utmärkande. Tvärtom, dylika finnas ej blott å sådana i Norden utförda miniatyrtempel-relikskrin som det från Eriksberg i Västergötland, utan även å talrika liknande romanska och gotiska skrin från kontinenten. Talrika elfenbensreliefer visa också, att liknande huskrön alltid använts av den kristna byggnadskonsten, som ärvt dem från den klassiska. Men det sistnämnda är just, vad som kräves, för att vi verkligen skola ha rätt antaga, att dylika takkrön förekommit i Norden redan under vikingatiden. Ty dess "fornnordiska" kultur — materiell och andlig — är väl icke annat än lån från medelhavskulturerna: lån, som äro mer eller mindre uppenbara, allt eftersom ett kortare eller längre avstånd från inlåningstiden medgivit mindre eller mer genomgripande nationell omformning av det lånfångna.

Men å de kontinentala framställningarna pläga takkammarna avslutas av lodrätt uppstigande spetsar e. d. De snett uppåt-utåt riktade, i gapande drakhuvuden slutande nockarna synas med skäl kunna betraktas som åtminstone under vikingatid varande särdrag för nordisk konst. De stå i ett naturligt samband med de fågel- eller djurhuvuden, som över pannan sprungit fram från kammen å folkvandringstidens hjälmar. Å de pressbleck, som pryda hjälmarna från Vendel I och XIV, ses sådana djurhuvuden. Och det är icke osannolikt, att det från Vendel XI härrörande djurhuvudet av trä just utgör en dylik hjälmprydnad.[1] Uppenbart är i varje fall sambandet mel-

mindesmærkers bevaring, Aarsberetning for 1905, sid. 72. Ursprunglig är endast stammen, d. v. s. halsen jämte den del av huvudet, som bär öga och bildar överkäken. Men rimligtvis har allt ifrån början funnits bl. a. en man, förmedlande övergången från hals till takkam så, som bilden visar. Ett av Schirmer avbildat bronshuvud (till relikskrin) har dylik kam. Dess ornament äro romanska. Anf. arb., fig. 21.

[1] Stolpe och Arne, *Gravfältet vid Vendel*, pl. XXX, fig. 8. — Det torde vara oriktigt att, såsom hittills skett, förklara dylika kammar och huvuden som förkrympta gengångare av de helt fristående djurbilder, som även ses i pressbleck å hjälmen från Vendel I. Vendelhjälmarna återgå på en bland kon-

lan å ena sidan gavelnocken å Eriksbergsskrinet, fig. 2, och å andra sidan Osebergfyndets många djurhuvudstolpar. Skrinets gavelkrön finner också en märklig föregångare i ett i Skåne funnet, i Lunds universitets historiska museum förvarat bronshuvud, fig. 3,[1] vars hals sirats med ornament i en från detta landskap ej ovanlig variant av stil II—III.

Vi ha sålunda full rätt antaga, att de från Eriksbergsskrinet och liknande ävensom från några norska stavkyrkor kända, som gavelnockar placerade djurhuvudena å långa, böjda halsar äga fast tradition på nordisk botten alltifrån folkvandringstiden.

Det föreligger då ingen anledning betvivla, att det hedniska Uppsalatemplets takås *kunnat* vara smyckad med tvenne av en kam förbundna, kraftiga, snett uppåt-utåt riktade (i djur-

tinentalgermanerna under tidig folkvandringstid jämsides med de mer bekanta s. k. Spangenhelme bruklig hjälmtyp; se *Altertümer u. h. Vorzeit,* V (Mainz 1911), Taf. 41 med tillhörande text ävensom *Archæologiai Értesitö* (Budapest) 1900, sid. 364 f.

Stommen till dessa hjälmar bildas av en pannring, ett från panna till nacke gående hjässband och av tvenne till kvartsklotform uppdrivna järnplåtar — precis som stommen till hjälmen i Vendel XIV. Å dessa kontinentala hjälmar är hjässbandets mittre del ofta uppdriven till en rundad kam. Det är denna, som de svenska hjälmarnas löst påsatta bronskam imiterar, icke djurkroppen.

[1] Professor Otto Rydbeck har haft vänligheten tillställa mig ovan återgivna fotografier jämte följande uppgifter. Föremålet, som icke tidigare blivit publicerat, är funnet i Kviinge sn, Ö. Göinge hd, Skåne, på ett fält, som på norra sidan begränsas av Almaån, på östra sidan av Helgeå. Man kan konstatera, att föremålet, som är av brons, ursprungligen varit helt och hållet förgyllt. Då det är ganska slitet, sitter guldet kvar endast i ornamentikens fördjupningar och på enstaka försänkta små partier. Det föreställer ett djurhuvud, vars underkäk avbrutits invid den bevarade rundning, som markerar mungipan. "Det är samma stilriktning och i stort sett samma tid som Skabersjöspännet representerar, blott en liten nyans yngre." Hålkens genom skadegörelse något avkortade mynning är oval, 2,6×c. 2,3 cm., höjden vinkelrätt mot denna 14 cm., största längden 15,2 cm. Invid mynningen ses på halsens ryggsida ett nithål, hälften av ett dylikt mitt emot i kanten av den mer skadade buksidan. I underkanten av det smala ornamentfältet på halsens vänstra sida ses därjämte märken efter tvenne bredvid varandra liggande, ej fullbordade borrningar. På sidorna finnes intet, som tyder på att föremålet där varit fästat till något annat. Att huvudet utgjort avslutning på något "lösöre" är tämligen säkert.

Fig. 3. Djurhuvud av brons till skrin eller dylikt. Kviinge sn, Skåne.
Lunds Univ:s Hist. Mus. foto.

huvuden slutande) gavelnockar. Denna takprydnad bör givetvis, likt präktigare skepps stävar enligt sagorna, ha varit förgylld. Övergången mellan kam och nock kan ha förmedlats av sådana manar, som ses å fig. 1 och liknande djurhuvudens halsar.[1] Om kammen slutligen t. o. m. varit av samma form som den å Tingstadfunten avbildade kyrkans, fig. 4,[2] ja, då kunde denna

[1] Jfr sid. 93, not 1.

[2] Efter Erik Salvén, *Bonaden från Skog*, (akad. avhandl., Stockholm 1923), fig. 49. Här avbildas och behandlas även andra liknande takkammar.

takprydnad tydligen icke beskrivas naturligare än som en gyllene kedja, hängande ovan husets tak.

Men så förklaras ej uppgiften, att kedjan omgav templet. Vi få härvid ihågkomma, att sagesmannen efteråt kan ha haft svårt att fullständigt reda sin minnesbild och att Adam bör ha haft ännu svårare att föreställa sig en byggnad av denna för honom måhända helt främmande karaktär. Men vilja vi ändock söka en särskild innebörd i denna uppgift, synas mig närmast följande två alternativ böra övervägas:

Jämte takkammen kunna ju vindskidor och kanske även hörnstolpar varit förgyllda, då byggnaden åtminstone kunde sägas vara inramad av ett gyllene band.

Fig. 4. Kyrkbild på romansk dopfunt från Tingstad, Östergötland.
E. Salvén, *Bonaden från Skog*, fig. 49.

Annars kan man — och det synes mig ligga närmare till hands — tänka på de rikt sirade hammarband och remstycken av trä, som finnas bevarade från eller i flera tidiga svenska trä-, resp- stenkyrkor.[1] Deras plats är omedelbart under takfoten.

Måhända har Adams sagesman skymtat ett sådant hammarband[2] på avstånd från flera håll — t. ex. på färd uppför Fyris, som ju gör en vid båge kring Gamla Uppsala. Härav eller genom upplysning av någon i hans sällskap varande person kan han ha förstått, att denna undre guldkedja omslöt byggnaden som en horisontal, runt om löpande fris. Uppgiften, att en gyllene kedja omgav templet på samma gång som den

---

[1] O. Janse, *Medeltidsminnen från Östergötland* (Sthlm 1907), fig. 2—7. Emil Eckhoff (Ekhoff) *Svenska stavkyrkor* (Sthlm 1914—16), fig. 36, 37, 117, 118, 282—287, 477, 478 (och 481).

[2] Eventuellt på kleristorieväggen (jfr nedan s. 115) och sålunda även den på sätt och vis ovan tak.

hängde ovan dess tak skulle alltså kunna tänkas vara ett oklart återgivande av iakttagelser, som i själva verket åsyftat tvenne skilda "kedjor".

Men förklaringen av det mer vaga uttrycket "omger" spelar under alla förhållanden en ringa roll i jämförelse med det faktum, att den ytterligt målande skildringen av kedjan, som hänger ovan husets branta tak, så slående erinrar om de karaktäristiska krön, som mer än något annat förlänat våra äldsta kristna tempels yttre deras säregna kynne, och som kan väntas ha ägt sin fulla motsvarighet redan å Uppsalatemplet.

* *
*

Då vi icke äga några direkta uppgifter om Uppsalatemplet utöver det obetydliga, som redan anförts, är det icke att förvåna, att man försiktigtvis avhållit sig från all närmare diskussion av dess utseende, sedan den rekonstruktion, som Olov Rudbeck på sin tid utfört, sent omsider befunnits grundlös.

Den utgångspunkt, som tolkningen av uppgiften om den gyllene kedjan bildat, har emellertid föranlett mig att även undersöka, i vad mån den för fantasien hägrande tempelsilhuetten kan ges skarpare konturer genom de allmänna slutsatser rörande tidens byggnadskonst, som iakttagelser på andra håll kunna tänkas medgiva.

Till en början har jag undersökt de av Saxo i den 14:de boken av hans bekanta verk[1] lämnade beskrivningarna av templen i Arcon och Karentia på Rügen.

Om nämnda två orter använder Saxo visserligen orden urbs, vicus, oppidum, men de voro icke städer i egentlig mening. Kring templen funnos stadsmässigt gyttrade boningshus, men dessa stodo i regel obebodda.[2] Blott vid större helger — detta utsäges direkt endast beträffande Arcon — och vid krigsfara to-

[1] *Saxonis Grammatici Historia Danica* rec. P. E. Müller et J. M. Velschow, Havniæ 1839. *Sakses Danesaga,* oversat af Jørgen Olrik (Kbhvn 1908—1911).

[2] Saxo berättar, anf. ed., II, s. 742, om ett försök att genom överrumpling förstöra Arcon: Siquidem Arcon oppidum, vetusto simulacri cujus-

gos de i anspråk. Båda platserna voro av naturen och genom särskilda anstalter skyddade mot primitiv krigföring, Arcon genom sitt läge på en i havet utskjutande klint med obestigliga stup åt tre håll och en mur åt det fjärde, Karentia genom en runt om gående myr, över vilken endast ett smalt vad ledde. Dessa "städer" motsvarade alltså i ett avseende våra ännu i Norrland och Dalarna undantagsvis bevarade kyrkstäder, men fullständigare motsvarigheter torde på sin tid många av våra fornborgar ha bildat. Man erinre sig särskilt från Öland Ismantorps borg med dess täta samling husgrunder inom ringvallen och Gråborg med kapellruinen strax utanför.[1]

Beträffande Arcons tempel meddelas bl. a. följande:[2]

"I stadens mitt var en öppen plan, på vilken fanns ett präktigt tempel av trä, vördat icke blott på grund av det rika arbete, som nedlagts därpå, utan även genom den avgudabild, som där hade sin plats. Templets ytterväggar lyste runt om av sorgfälligt utförda sniderier med rå och klumpig bemålning och innehållande allehanda bilder. En enda port förde in i templet. Det allra heligaste var omslutet av en dubbel rad stolpar. Den yttre, som utfylldes av väggar, var (invändigt) upptill behängd med purpurbonader; den inre, som hade fyra bärande stolpar (portomfattningar), prålade med upphängda förlåtar i stället för

dam cultu inclytum, ignaris incolis incendio tentare cunctosque ejus præsidium petituros ex improviso opprimere statuerunt; munimentum quidem habitatore vacuum serarumque duntaxat claustris firmatum, existimantibus indigenis, parum humanæ tutelæ egenum, quod præsentis numinis excubiis esset vallatum. — Se i övrigt nedan.

[1] Se härom senast A. Billow i *Sv. Turistfören:s Årskrift*, 1921, s. 49 ff.

[2] Saxo berättar, anf. ed., II, s. 822, 823: Medium urbis planicies habebat, in qua delubrum materia ligneum, opere elegantissimum visebatur, non solum magnificentia cultus, sed etiam simulacri in eo collocati numine reverendum. Exterior ædis ambitus accurato cælamine renitebat, rudi atque impolito picturæ artificio varias rerum formas complectens. Unicum in eo ostium intraturis patebat. Ipsum vero fanum duplex septorum ordo claudebat, e quibus exterior, parietibus contextus, puniceo culmine tegebatur; interior vero, quatuor subnixus postibus, parietum loco pensilibus aulæis nitebat, nec quicquam cum exteriore præter tectum et pauca laquearia communicabat. Ingens in æde simulacrum, omnem humani corporis habitum granditate transcendens, qua-

väggar (i samma portöppningar mellan de fyra pelarna) och förbands med den yttre allenast genom taket och några få hanbjälkar. Här fanns ett väldigt beläte, större än någon människa och märkvärdigt genom sina fyra huvuden på lika många halsar. — Fötterna tycktes stå på marken, men ändarna voro nedsatta i jorden. — Hans högtid firades sålunda: en gång om året, när skörden var bärgad, samlades öns folk från alla håll.“ — Var man och kvinna gav årligen en penning i skatt till denna bilddyrkan, och dessutom fick guden tredjedelen av allt krigsbyte. — Platsen belägrades av Valdemar I; snart inleddes underhandlingar om dagtingan. Härunder befallde konungen, att man skulle fälla gudabilden: “Förlåtarna, varmed det allra heligaste omslöts, revos ned, och några svenner fingo befallning att hugga omkull bilden. — När nedersta delarna av benen huggits av, föll bilden baklänges mot den närstående väggen. För att dra ut bilden befalldes svennerna att bryta upp väggen. — Då bilden föll, dånade det i marken. För övrigt hängde runt om i templet en mängd purpurtyg, som väl ännu bevarade sin glans, men var så skört, att det ej tålde att vidröras.“ Belätet, vars namn var Svantovithus, släpades bort till danskarnas läger och höggs sönder till ved. Härefter läto danskarna bränna templet och uppföra en kyrka.

tuor capitibus totidemque cervicibus mirandum perstabat. — Pedes humo contigui cernebantur, eorum basi intra solum latente. — (s. 824:) Solennis eidem cultus hoc ordine pendebatur. Semel quotannis, post lectas fruges, promiscua totius insulæ frequentia ante ædem simulacri, litatis pecudum hostiis, solenne epulum religionis nomine celebrabat. — (s. 837, 838:) Postero die Esbernus ac Suno, jubente rege, simulacrum eversuri, quod sine ferri ministerio convelli nequibat, aulæis, quibus sacellum tegebatur, abstractis, famulos succidendi officium arripere jussos attentius monere cœperunt, ut adversum tantæ molis ruinam cautius se gererent, ne, ejus pondere oppressi, infesto numini pœnas luere putarentur. — Jamque statua, extrema tibiarum parte præcisa, propinquo parieti supina incidit. Cujus extrahendæ gratia Suno ministros ad ejusdem parietis dejectionem hortatus, cavere jussit, ne succidendi aviditate pericula sua parum dispicerent, neu se labenti statuæ per incuriam proterendos objicerent. Ruinam simulacri non sine fragore humus excepit. Præterea frequens ædem purpura circumpendebat, nitore quidem prædita, sed situ tam putris, ut tactum ferre non posset.

Om Karentia åter heter det:[1] "Denna stad utmärktes genom tre mäktiga tempelbyggnader, sevärda för den råa konst, varmed de prålade. Lokala gudomligheters värdighet tillförsäkrade dessa tempel nästan lika stor vördnad, som den för hela folket gemensamma gudomens härlighet åtnjöt hos arconenserna. Men också denna ort var under fredstid lika övergiven, som den nu var överfylld av folk i sina talrika bostäder. Dessa hade tre våningar i höjd, den undre uppbar den mellersta och den övre. Och husen voro så tätt hopgyttrade, att om blidstenar slungats in i staden, skulle de knappt funnit någon bar mark att falla på. — Det allra heligaste befann sig i mitten av tillhörande förhall; båda rummen slötos med purpurtyg i stället för väggar, medan det branta taket uppbars allenast av glest stående stolpar. Sedan svennerna bortryckt förhallens ombonad, sträckte de händerna mot helgedomens inre förhängen. Efter dessas avlägsnande syntes ett beläte av ek, vilket hette Rugiævithus och från alla håll tedde sig som en stor vanskaplighetens gyckelbild. — Den var grövre än någon mänsklig kropp och så lång, att Absalon, då han stod på bildens tår, nätt och jämnt nådde hakan med den lilla yxa, han bar."

[1] Saxo, anf. ed., II, s. 841, 842: Insignis hic vicus trium præpollentium fanorum ædificiis erat, ingenuæ artis nitore visendis. Iis tantum pæne venerationis privatorum deorum dignitas conciliaverat, quantum apud Arkonenses publici numinis auctoritas possidebat. Sed et hic locus, ut pacis tempore desertus, ita tunc frequentibus habitaculis consertus patebat. Quorum altitudinis tres ordines fuere, infimo medii supremique ponderibus sustentamentum præbente. Quin etiam tantæ consertionis augustiæ fuere, ut, si tormentis in urbem lapides jacerentur, nudam humum, in quam conciderent, non offenderent. — Majus fanum vestibuli sui medio continebatur, sed ambo parietum loco purpura claudebantur, tecti fastigio solis duntaxat columnis imposito. Itaque ministri, direpto vestibuli cultu, tamdem manus ad interiora fani velamina porrexerunt. Quibus amotis, factum quercu simulacrum, quod Rugiævithum vocabant, ab omni parte magno cum deformitatis ludibrio spectandum patebat. — Spissitudo illi supra humani corporis habitum erat; longitudo vero tanta, ut Absalon supra primam pedum partem consistens ægre mentum securicula, quam manu gestare consueverat, æquaret.

Så, som Saxos skildring ovan tolkats, synes den mig ge en klar och redig bild av de rygiska templens planläggning och form. Endast på ett par punkter behöva de direkta utsagorna kompletteras diskussionsvis. Det saknas närmare uppgifter om gudabildernas placering inom templens centralrum. Men varken Svantovithus eller Rugiævithus tyckes ha haft någon egentlig “baksida“. Den förra hade två av sina fyra huvuden riktade åt ryggen, den senare tedde sig “från alla håll som en stor vanskaplighetens gyckelbild“. Det torde alltså icke vara för vågat att antaga, att belätena stått tillnärmelsevis i själva centra av respektive byggnader. Vidare saknas direkt uppgift om byggnadernas grundform. Endast det är klart, att Arkontemplets centralrum var fyrkantigt. Vi kunna även förstå, att avståndet från dess gudabild till “närstående vägg“ ej kan ha varit synnerligen stort, då gudabilden vid sitt fall stannade i lutande ställning mot denna yttervägg och först efter densammas bortrivande föll till marken. Då utsträckningen varit så ringa, är det rimligast stanna för den konstruktivt enklaste anordningen: med den yttre stolpkretsen som en med den inre likformig fyrkant. Det synes vidare föga sannolikt, att någon större skillnad mellan byggnadens längd och bredd förekommit.

*

Rügen var ju vid tiden för de av Saxo skildrade händelserna bebott av vender. Den avsevärda skillnad i kulturnivå, som bör ha funnits mellan dessa vender och svearna, förklarar väl, att de förras gudabilder i några ovan uteslutna partier av Saxos skildring te sig vida groteskare än vad de senares voro enligt Adam. Rügenbornas månghövdade beläten påminna om negerkonst; deras krigsgud kunde icke, som Odens (Wodans) bild i Uppsala av Adam, jämföras med antikens framställningar av Mars.

I och för sig äro alltså Rügentemplen inga lämpliga utgångspunkter, om vi för tanken vilja rekonstruera Uppsalatemplet. Men de vinna i intresse så snart vi observera, i huru hög grad

de måste ha till sina huvuddrag motsvarat våra gammaldags nordiska klockstaplar.

Nyligen har Erik Salvén behandlat dessa med anledning av den stapel, som finnes avbildad på bonaden från Skog. Hänvisande till hans undersökning,[1] avbildar jag därför endast klockstapeln i Häverö, Uppland.[2] Dess mitt omslutes, som synes, av "en dubbel rad stolpar (duplex ordo septorum)". Nu är den yttre raden "utfyld med väggar" likt Arcontemplets, ursprungligen saknade stapeln dessa väggar likt Rugiævithus' tempel i Karentia. Den enda tydligt framträdande skillnaden mellan stapeln och templen är, att den förras tak är förhöjt över mittpartiet, vilket knappast synes ha gällt beträffande de senare.

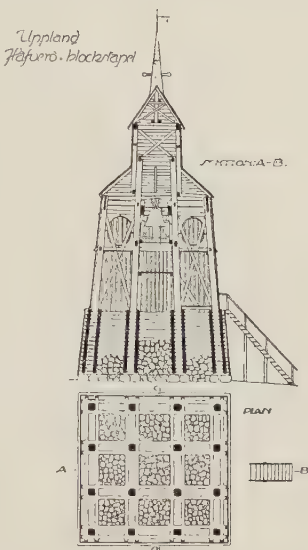

Fig. 5. Klockstapel vid Häverö kyrka, Uppland.
Sveriges Kyrkor, Uppl. II : 1. fig. 5.

Häveröstapeln är endast en torftig representant för en byggnadsgrupp, som på nordisk botten äger vida präktigare företrädare ännu kvarstående. Professor M. Olsson har vid beskrivningen av Häveröstapeln antytt detta genom att framhålla, att den konstruktivt har beröringspunkter med stavkyrkorna.[3] Jag avbildar därför några sådana.

Den omständigheten, att den höga överbyggnaden till "långhuset" i Hurum, fig. 6, bäres av bara fyra pelare, är, såsom norska

---

[1] E. Salvén, *Bonaden från Skog* (*Akad. avh.*, Stockholm 1923), s. 72—74, fig. 58—64.

[2] Efter M. Olsson i *Sveriges Kyrkor, Uppland,* bd II : 1, samt i *Sv. Turistföreningens Årsskrift,* 1915. Såsom sekundär förstärkningsanordning måste naturligtvis bl. a. den egendomliga knuttimringen och stenpackningen kring stolparnas undre delar betraktas.

[3] L. Dietrichson, *De Norske Stavkirker* (Kristiania o. Kjöbenhavn 1892). Emil Eckhoff, *Svenska Stavkyrkor* (Stockholm 1914—1916).

forskare ådagalagt, ett för "långhus" av denna huvudform sent drag. I de äldsta stavkyrkorna begränsas ett sådant mittskepp åt var sida av en tätare rad pelare. Så gäller, i mer eller mindre fullständig grad, beträffande de till det yttre med Hurums överensstämmande "långhusen" i Borgund, Torpe och Urnes: fig. 7, 8 och 9. Borttagandet av de mellan hörnen stående pelarna — eller av deras underdelar, ty i kleristorieväggen finnas så att säga deras överdelar kvar även i Hurum — är naturligtvis en följd av en medveten strävan att öppna sidoskeppen mot det mittre. Av liknande skäl har en triumfbåge av mittskeppets fulla bredd öppnats i Hurum-långhusets östra vägg. I Urnes och Borgund åter funnos ursprungligen endast 96, resp. 83 cm. breda portöppningar mellan långhus och kor.[1]

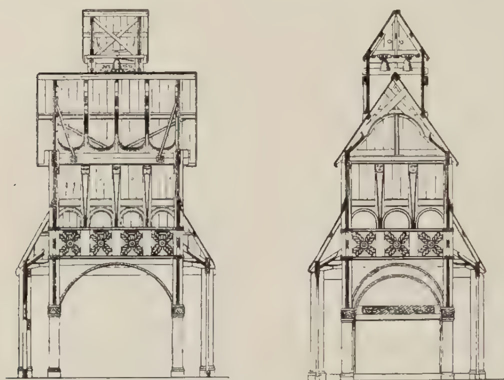

Fig. 6. "Långhuset" i Hurum kyrka, Valdres, Norge.
L. Dietrichson, *De norske stavkirker*, fig. 218 och 219.

Vid beaktande av sistanförda förhållande får man ett starkt intryck av, att långhuset är en byggnad för sig. Genomskärningen av Borgunds kyrka tyckes ange kor och vapenhus som senare tillbyggnader till en ursprunglig byggnad av samma yttre form som "långhuset" i Hurum — eller som relikskrinet från Eriksberg, fig. 2. Jag avser icke det faktiska tidsförhållandet mellan Borgunds olika delar, vilket i detta sammanhang saknar betydelse. En genomskärning av Hurums kyrka i dess ursprungliga skick skulle ha gett samma intryck av tillfällig sammanställning av kor och långhus, oaktat den stora, väl ursprungliga bågöppningen i det senares östvägg tydligt visar, att detta långhus aldrig saknat kor. Bristen på orga-

[1] Eckhoff, anf. arb., s. 32.

niskt samband mellan kor och långhus är lika uppenbar i grundplanen av Urnes, fig. 9, och den poängteras mycket starkt av det faktum, att av Torpe, Hurum, Lomen och en hel rad andra norska stavkyrkor de medeltida långhusen kvarstå orubbade, medan tillhörande kor för länge sedan ersatts genom nybyggnader.

Det är visserligen ett utmärkande drag för kyrkor från vår äldre medeltid, att koret var strängt avskilt från långhuset; och avsevärda tekniska fördelar vunnos måhända också därigenom, att "långhuset" konstruerats som en särskild byggnad. Likväl synes mig sistnämnda förhållande vara en egendomlighet, vartill förklaringen bör sökas i byggnadstypens förhistoria.

Fig. 7. "Långhuset" i Torpe kyrka, Hallingdal, Norge.
G. Boëthius foto.

Någon sådan förklaring ges emellertid icke av den förhärskande åskådningen om stavkyrkornas utveckling. Enligt denna äro kvarlevor av Nordens "äldsta" byggnadsskick att finna bland sådana hus med väggar av sten- och jordvallar, som ännu anträffas på Jäderen, Färöarna och isynnerhet på Island, alltså de samma, som vi från svensk förhistorisk tid känna genom de bl. a. på Gotland talrika s. k. kämpagravarna. "De indre jordvægge har været beklædt med stavverk. Af en saadan skaalebygning har hovet vokset frem. Da vikingetiden kom, saa vore forfædre over i Vesterlandene de rigere kirker med et langt mere udviklet stavverk. Dette paavirker hovene, stavverket udvikles, og hovene blir prototypen for vore stavkirker." Men först sedan de första pelarbyggda stenkyrkorna uppförts i Norge, ha de pelarrika stavkyrkohallarna börjat uppföras; Urnes kyrka inleder utvecklingen. "Blandt vore stavkirker indtar denne kirke en eiendommelig stilling. Den har dekorative rester fra ældre perioder og er selv i sin nuværende fornyede skikkelse den ældste af vore stavkirker.

Det er den mangesøilede basilika overført til træ. Her er ligefrem imitation. Buerne bygges op i træ som kopi af stenmaterialet. Det er første stadium paa den vei, der skal føre til vor senere faste stavkirkekonstruktion."[1]

Den uppfattning, som jag här återgett efter en auktoritativ norsk författare, har i det väsentligaste biträtts av dr Emil Eckhoff i hans år 1916 utkomma arbete om Svenska stavkyrkor. Om en fullt utvecklad norsk stavkyrka yttras visserligen: "Man ser genast, att man här står inför en skapelse, som ej uttänkts på en gång, utan vilken är resultatet av en lång utvecklingsserie, inför något som har gamla anor långt ned genom tiderna, något som dröjt sig kvar från den avlägsna forntiden." Men Urnes nuvarande kyrka är "det tidigaste, bevarade exemplet på försöket att överföra stenkyrkans anordningar i trä." Och beträffande den kyrka, för vilken de med rik runstenornamentik sirade, i Urnes nuvande stavkyrka ingående stolparna och stavarna skurits, säges:" det är otänkbart, att man vid uppförande av en av de första kristna kyrkorna i landet, och vilken därtill uppfördes av inhemske mäns händer, skulle förmått eller ens försökt sig på att uppföra en treskeppig kyrka med dess invecklade konstruktion."[2]

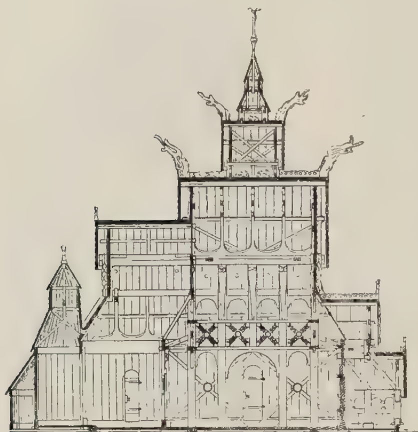

Fig. 8. Borgunds kyrka, Sogn, Norge.
L. Dietrichson, *De norske stavkirker*, fig. 155.

Liknande uppfattning synes även råda rörande uppkomsten av den äldre medeltidens profana hallbyggnader med mer eller mindre nordiskt kynne.[3]

---

[1] Harry Fett, Norges kirker i middelalderen (Kristiania 1909), s. 4 och 19.
[2] Eckhoff, anf. arb., sid. 48, 53 och 60.
[3] Jfr Bengt Thordeman, Alsnö hus (Stockholm 1920), sid. 73—77.

Från arkeologisk ståndpunkt synes mig emellertid skäl föreligga till tvivel angående den ovan relaterade uppfattningens riktighet. Till en början måste det ju anses betänkligt att i så hög grad, som Fett gjort, bedöma träbyggnadskonstens ställning i Norden på grundval av iakttagelser från främst ett så trädfattigt land som Island. Men framför allt synes mig hela den anförda tankegången vila på den gamla, icke ens av Eckhoff tillräckligt frångångna underskattningen av den forntida kulturstandarden i Norden och särskilt på ett felaktigt bedömande av vikingatidens betydelse i förhållande till föregående epoker.

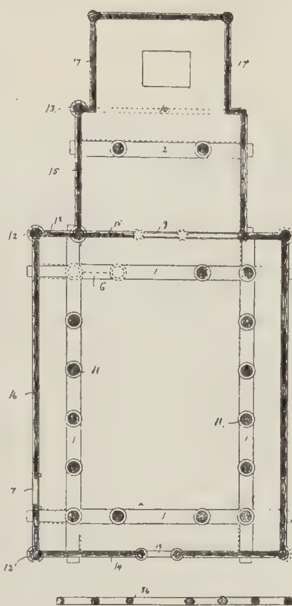

Fig. 9. Urnes kyrka, Sogn, Norge
J. Z. M. Kielland i *Aarsberetninger,* 1902, sid. 159, fig. 1.

Här möter efter min uppfattning samma felaktiga perspektiv, som lett till mycket egendomliga konsekvenser och olösliga tvistefrågor exempelvis rörande det fornnordiska andliga kulturarvet. Som bekant har Sophus Bugge företrädesvis ur mytologien framdragit en rad fall, där den norröna litteraturen företer påfallande släktstycke med den kristna. I den mån man härvid räknat med resultatet av kristen påverkan, synes denna uteslutande vara tänkt skeende under vikingatiden eller ännu senare. Man har icke fäst tillbörligt avseende vid, att det i Eddadiktningens mer historiska delar icke är dessa vikingatida förbindelser, som besjungas, utan folkvandringstidens. Det är minnet av Ermanarik, Attila, Teodorik av Ravenna och män i deras krets, som präglar denna diktning. Den norröna, den anglosaxiska och den forntyska diktningen besjunger enstämmigt samma tid. De arkeologiska fynden visa också, att under denna epok av högsta gemensamma kraftspänning, som den germanska stammen överhuvud genomlevat, ett påfallande samband existe-

rat mellan folken i Norden och germanerna vid Rhen och Rhône och i de gammalromerska länderna väster och söder härom. Detta förhållande har väl aldrig helt förbisetts i den arkeologiska litteraturen, sedan en närmare kronologisering av järnålderns fyndmaterial överhuvud vunnits. Men med särskild styrka ha de folkvandringstida förbindelsernas betydelse för utformningen av Nor-

Foto. C. G. Rosenberg.

Fig. 10.

dens materiella kultur under yngre järnålder betonats av skilda författare i denna tidskrifts senaste årgångar. I ett fall, beträffande gravskicket och de därtill knutna föreställningarna, har också betonats, att in i kristen tid här kvarlevat tro och sed, som bäst förklaras genom dels folkvandringstidens, dels den föregående, romerska järnålderns förbindelser med kulturfolken i Södern.[1]

Vid sidan härav har en norsk arkeolog, professor A. W. Brøgger, framlagt en djupgående och synnerligen betydelsefull utredning, varav framgått, i vilken hög grad ännu den äldre medeltidens norska viktsystem, dess äldsta lagars bestämmel-

[1] *Fornv.* 1921, sid. 167, 168 och 186.

ser om mansbot o. dyl. enskildheter röja arv från folkvandringstid och romersk tid.[1]

Den arkeologiska erfarenheten ger också vid handen, att vikingatiden icke kan betraktas som den epok, då nordanfolken gjorde sina första lärospån i kristna skolor. Dess äldsta del — Ansgars och Osebergsdrottningens tid — visar goda förbindelser, livligare än under det närmast föregående århundradet, men knappast bättre än den äldre folkvandringstidens eller den romerska järnålderns. Och 800-talets förbindelser satte icke lika många varaktiga spår i vår materiella kultur som de tidigare epokerna gjort. Huvuddelen av vikingatiden åter (875—1000) kunde snarare sägas varit en tid av retardation, då mycket av det kultursammanhang, som ännu rådde under vikingatidens begynnelse, bröts och då mycket av tidigare kulturvinster gick till spillo. Endast i Danmark ses nu antydningar om högre relativ blomstring (Jellinge).

Bland de i Eddadiktningen skymtande minnena av folkvandringstidens stora händelser på kontinenten finnas alltså sannolikt sådana, som förvaltats av nordisk tradition allt sedan den tid, då händelserna voro relativt färska. Och de drag ur den kristna föreställningskretsen, som Eddans mytologi röjer, kunna till avsevärd del vila på lärdomar, som 500-talets nordbor inhämtat hos Didrik av Bern, alldeles som de vapen, vikingen bar, och de smycken, varmed hans hustru prydde sin dräkt, i regel endast äro förgrovade gengångare av de präktiga vapen och smycken, som under romersk järnålder och folkvandringstid blevo gängse i Norden tack vare våra förbindelser med de vid och inom romarrikets gränser bosatta, delvis kristnade germanstammarna.

I fråga om skeppsbyggnadskonsten, som ansetts av betydelse för träarkitekturens utveckling, var icke blott toppunkten nådd redan under vikingatidens början, såsom fynden från Oseberg, Gokstad och Haugen (Tune) visa; skilnaden mellan den

[1] A. W. Brøgger, *Ertog og Øre* (Kristiania) Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-filos. Klasse. 1921. No. 3.

tidens skepp och den gryende folkvandringstidens (Nydam) är icke så påfallande, att icke skeppsbyggeriet kunnat befordra byggnadskonstens utveckling redan tidigare. Kort sagt, under romersk järnålder och folkvandringstid funnos alla inre och yttre förutsättningar för utvecklingen i Norden av en högtstående byggnadskonst. Det är icke sannolikt, att vikingatiden medfört någon stegring av den nordiska byggnadskonsten.

Den anmärkta bristen på organiskt samband mellan stavkyrkornas skilda delar finner då sin naturliga historiska förklaring. När de nordiska byggmästarne ställdes inför problemet att uppföra en större träkyrka med långhus och kor, löste de sin uppgift enklast genom att uppföra det förra rummet enligt de konstruktionsprinciper, som en månghundraårig hävd visat väl motsvara alla krav på stabilitet och prakt, sak samma om det avsedda långhuset härigenom erhöll en karaktär av centralbyggnad, som var tidens kristna förebilder i sten helt främmande.

Rent arkeologiska, otvetydiga bevis om förekomst av sådana hallar utan jord- eller stenväggar saknas visserligen ännu beträffande Nordens forntid. Men en icke helt oväsentlig antydan om deras förekomst synes Beowulfkvädet lämna.

Den enda handskrift, varigenom kännedomen om denna märkliga dikt bevarats, härrör från 900-talet. Sådan dikten där föreligger, är den emellertid avfattad senast i början av 700-talet, och den bygger till väsentliga delar på en diktning, som då var ett århundrade äldre eller mer. De historiska uppgifter, som lämnas, äro nämligen särskilt fylliga och konkreta beträffande början av 500-talet, och de noggranna skildringarna av hjälmar, svärd, av guldrikedom o. s. v. peka närmast på samma tid eller åtminstone på tiden före 600. För föreliggande undersökning är det emellertid nära nog likgiltigt, om de detaljuppgifter rörande byggverk, som nu skola samlas ur dikten, avse 500-talet eller början av 700-talet.[1]

---

[1] Jag begagnar, med frihet i fråga om tolkningen, *Beowulf*, herausgegeb. von M. Heyne, 10. Aufl. (Paderborn 1913); *Beowulf*, översatt av R. Wickberg (Uppsala 1914); *Beowulf*, a translation by John R. Clark Hall (London 1911).

Danernas konung Hrodgar ville, heter det i rad 67 ff., uppföra en hallbyggnad (heal-reced), ett mjödhus (medo-ærn), större än människors barn någonsin sport. Och han åstadkom också den största av salar (heal-ærna mǣst, r. 78; jfr r. 658 o. 935) och gav den namnet Hjort (Heorot). Den var timrad, ståtlig och guldglänsande (timbred, geatolīc ond gold-fāh, r. 307 f.) Den reste sig vid och guldskimrande (reced hliuade, gēap ond gold-fāh, r. 1799 f.). Dess glans lyste över många länder (līxte sē lēoma ofer landa fela, r. 311).

Den kallas också, utom ölsal, mjödsal, vinsal o dyl., 'ringsal' eller 'strålande bågsal' (= sal, där guldringar utdelas?); den var härlig och 'benskimrande' (betlīc ond bān-fāg, r. 780).

Den kan ha haft kraftigt markerade gavelnockar, ty den kallas hornbyggnad (horn-reced, r. 704) och säges ha rest sig hög och vid mellan hornen (sele hlīfade hēah ond horn-gēap, r. 81 f.) Men i regel är det endast dess höjd, som markeras: det höga huset o. dyl. (hēan hūses, r. 116; hēah-sele, r. 647, sele hēan, r. 713, 919, 1016; jfr om Hygelacs hall: hēa-healle, r. 1926; sele hēan, r. 1984).

Det var i Hjort, som Beowulfs tvekamp med trollet Grendel utkämpades. "Huset dånade, och stort under var, att denna vinsal höll stånd mot kämparna, att den fagra byggnaden ej föll till marken; så fast var den innan och utan konstrikt hopsmidd med järnband (ac hē þæs fæste wæs innan ond ūtan īrenbendum searo-þoncum besmiðod, r. 773 ff.). Från syllen bröts, där fienderna kämpade, så har jag sport, mången mjödbänk, smyckad med guld (þǣr fram sylle ābēag medu-benc monig, golde geregnad, r. 755 ff.)."

Som ett segertecken anbragte Beowulf Grendels avslitna hand under det vida och höga taket (under gēapne hr(ōf), r. 836; ofer hēanne hrōf, r. 983). Då Hrodgar sedan kom till salen, ställde han sig vid en stolpe (pelare) för att beskåda det guldsmyckade höga taket och Grendels hand (hē tō healle gēong, stōd on stapole, geseah stēapne hrōf golde fāhne ond Grendles hond, r. 925 ff.).

"Sedan lät man snabbt händerna smycka Hjort innantill: det fanns en mängd män och kvinnor, som satte i stånd den gästvänliga vinsalen. Guldskimrande skeno bonader längs väggarna, en mängd underbara scener för alla, som ha ögon för sådant (gold-fāg scinon web æfter wāgum, wundor-sīona fela secga gehwylcum, þara-þe on swylc starað, r. 994 ff.). Det härliga huset, fullständigt innantill hopfäst med järnband, var illa skadat, gångjärnen sprängda; taket ensamt blev alldeles oskadat (wæs þæt beorhte bold tōbrocen swīðe, eal inneweard īren-bendum fæst, heorras tōhlidene; hrōf āna genæs ealles ansund, r. 997 ff.)" Det omtalas också, att dörren var beslagen med smidda band (duru fȳr-bendum fæst r. 721 f.).

Aftonen kom; Hrodgar gick till vila i sitt sovgemak. Men många jarlar skulle vakta hallen, såsom de ofta gjort tillförne. De lämnade bänkarna (benc-þelu beredon, r. 1239) och överallt (framför bänkarna på golvet) breddes bäddar och bolster. Krigarna ställde sköldarna invid huvudgärden, lade hjälmar, brynjor och spjut ovanför på bänken (r. 1242 ff.) och hängde svärden på väggen (ovan sätena, r. 1289).

Om jag ytterligare omtalar, att högsäte nämnes, dock utan närmare angivande av dess plats, och att detta, såsom namnet antyder, var upphöjt över omgivande bänkplatser (att döma av r. 500, 1166), torde alla uppgifter, som gälla hallens konstruktion, form och inredning, vara anförda.

Det synes mig påfallande, huru väl alla dessa uppgifter låta sig tolkas som åsyftande och förträffligt karaktäriserande just hallar av den art, Urnes' och Borgunds stavkyrkors höga "långhus" tillhöra. Det behöver endast tilläggas, att också de senare karaktäriserats av en väggfast bänk, löpande runt om och åtminstone i typiska fall fästad direkt vid syllen likt mjödbänkarna i Hrodgars hall.[1] Från nordiskt område och tidig medeltid ha vi också den bästa avbildning, vi kunna begära, av en dylik hall: det ovan fig. 2 återgivna Eriksbergsskrinet.

* *
*

[1] L. Dietrichson, anf. arb., sid. 19 f., fig. 6.

Under de sekler, som förflöto mellan Hrodgars tid och den, då kristendomen definitivit vann insteg i Norden, kunde givetvis den antagna halltypen begagnas både för furstars och gudars boningar. Vi ha också tid nog för förklaring av typens spridning (i förenklad gestaltning) till venderna. — Jag vill dock härmed icke hava sagt, att inte allt detta kan vara skett ännu tidigare.

Det är tydligen icke heller uteslutet, att hednatemplet i Uppsala ägt förstnämnda form. Och se vi närmare efter, saknas icke i Adams skildring en antydan i denna riktning. Templet kallas nämligen i kap. XXVI *triclinium*. I Adams Gesta förekommer ordet endast denna gång. Hos Saxo möter det åtminstone en gång; som beteckning på den stora hall, vari kung Fengo med hela sin hird firade gravöl med anledning av prins Amlethus' föregivna död.[1] Ur Du Canges Glossarium kunna andra bevis hämtas för samma användning av ordet under äldre medeltiden.[2]

Adam uppger vidare, att den förnämsta guden, Tor, stod *i hallens mitt,* de två andra på ömse sidor. Uppsalatemplet har alltså varit en centralbyggnad precis som de pelarburna, korlösa hallar, vilkas tidigare existens beskaffenheten av de norska stavkyrkornas av ett runtom gående sidoskepp omslutna, korta långhus tyckas förutsätta och som Eriksbergsskrinet (frånsett dess långdragna grundplan) tydligt återger.

Har Uppsalatemplets takås varit relativt lika kort och försedd med lika kraftiga nockar som den på Borgunds "långhus"[3], då var tydligen talet om den ovan husets branta tak hängande gyllene kedjan särskilt naturligt. Det förtjänar ytterligare fram-

---

[1] Saxo, anf. ed., I, sid. 148.

[2] Växelvis med triclinium användes trichorium. Härom meddelas i Catolicon Joannis de Janua (lexikon, avslutat 1286): Tricorium, domus trina sessione convivantium ordinata. Solebant enim antiqui in clinis comedere, et tres lectos, vel tres ordines lectorum disponere: in unoquoque comedebant dominus et domina: in secundo familia: in tertio hospites, et talis domus dicebatur Triclinium.

Ælfricus, död 1006, meddelar i sin Grammatica anglo-saxonico-latina: Tricorum, vel Triclinium gereord-hus, i. domus refectionis.

[3] Från dess klockhuv måste vi naturligtvis bortse.

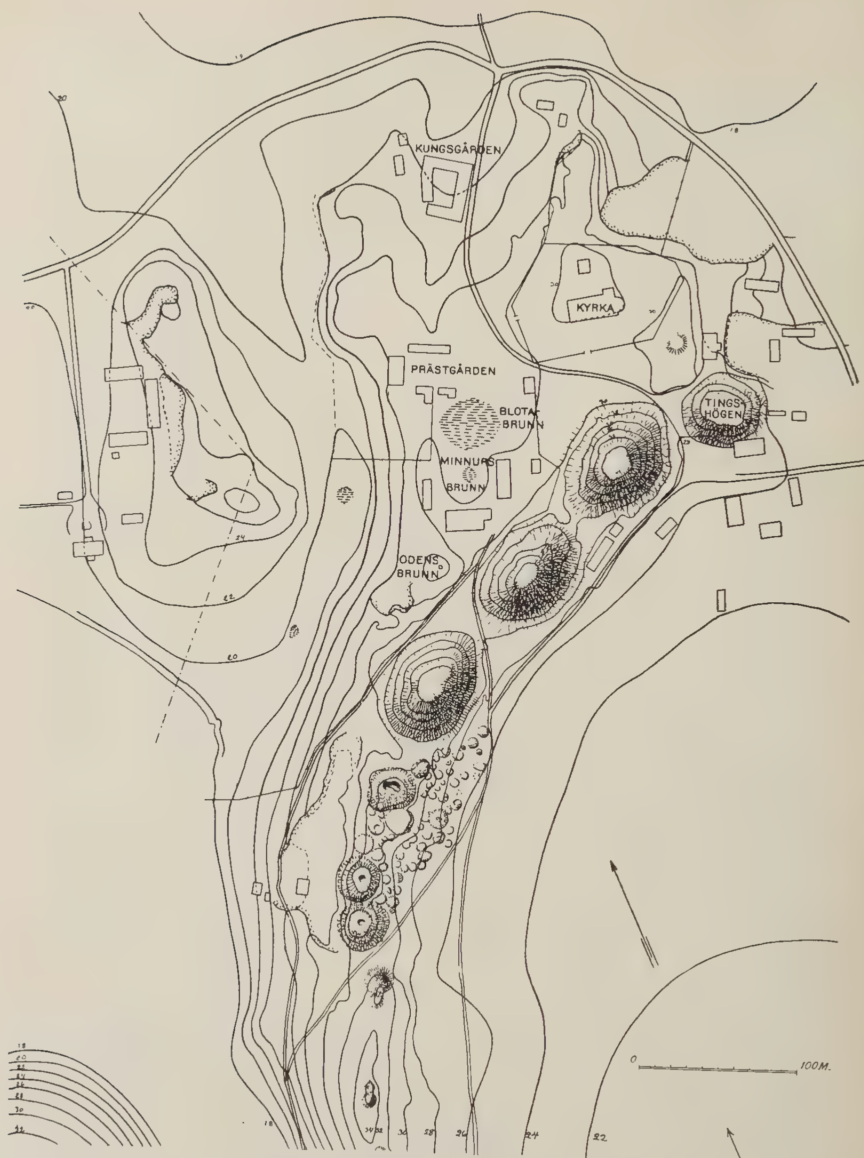

Fig 11. Gamla Uppsala. Uppmätning av J. Anrick, H. Faith-Ell och S. Lindqvist. Siffrorna ange höjd över havet i meter. Äldre kartor äro samlade av M. Olsson i *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift,* band VI, sid. 308 f.

hållas såsom möjligen av betydelse, att Saxo om Rugiævithus tempels tak använder uttrycket: tecti fastigium, Adam åter om Uppsalatemplets: domus fastigia. I båda fallen torde ordet fastigium ange en brant takresning. Dess användning i singularform i förra fallet, i pluralform i det senare *kunde* stå i samband med, att det förra templet enligt ovanstående spekulationer haft *ett* tak, det senare åter *tvenne* av en kleristorievägg skilda takfall.

* *
*

Vi återgå till Adams skol. 139 för att närmare undersöka de i dess slut lämnade uppgifterna. Har sagesmannen endast sett tempelkrönet på avstånd, medan själva huset skymts av kungshögarna, ja då har han naturligtvis icke heller kunnat direkt iakttaga, att templet låg på en öppen plan.[1]

För att bedöma denna fråga, måste vi till en början närmare studera de lokala förhållandena.

De tre kungshögarna och tingshögen äro danade på och av en åsrygg, utgörande den förhöjda sydöstra randen av en i sitt slag högst egenartad grusåsplatå, vilken även åt övriga håll genom branta sluttningar avgränsas från kringliggande slätt. Denna platå har i stort sett formen av en triangel: tingshögen och den sydvästligaste av kungshögarna (Tors hög) markera två av triangelns spetsar; den tredje, åt Norr riktade spetsen höjer sig märkbart över den mellanliggande platåytan och utgör nu prästgårdens trädgård. Ehuru ännu icke grävningar konstaterat det, är det på grund av markens yttre konfiguration uppenbart, att här ligga rester av den äldre medeltidens biskopssäte och måhända även av en tidigare kungsgård. Det nutida kyrkoherdebostället och de nutida "kungsgårdarna" ha så att säga skjutits ut åt ömse håll från denna ruinmark.

---

[1] Man skulle ju kunna tänka sig, att *in planitie* endast avsåge, att templet låg på den vida Uppsalaslätten. Men så, som denna notis är inflickad i sammanhanget, synes det mig rimligare, att ordet planities här betyder öppen plan, "torg", precis som då Saxo säger, att Arcons tempel låg på en planicies mitt i staden.

Av området mellan de fyra högarna och ruinkullen (den egentliga platån) karaktäriseras den sydvästra delen genom trenne "brunnar", upptagna redan på Rudbecks karta över området och då kallade Urdalsbrunn, Minnursbrunn och Blotabrunn. Den förstnämnda, år 1846 kallad Odensbrunn, befanns vid M. Olssons undersökning år 1911 vara en med konst åstadkommen, 8,5 m. djup brunnsartad anläggning, ordentligt träskodd, ehuru allenast gående genom lera, som icke lämnar något grundvatten. Den var sålunda snarast avsedd för uppsamling av ytvatten, icke en brunn i egentlig mening. Man kan livligt föreställa sig, att den om våren, då distingen höllos, var en synnerligen lämplig offerbrunn, och likaså att den efter en torr sommar mycket väl tillät prästerna att på de i skoningen insatta stegpinnarna helt bekvämt kliva ned till bottnen för uppsamling av de troendes offer.

De två andra "brunnarna" ha däremot, såsom redan Rudbeck framhållit, avlopp (nu täckdikat), och detta rinner åt norr, såsom riktiga offerkällors avlopp skola göra. Efter vad en av statsgeologen L. von Post på riksantikvariens begäran år 1921 utförd preliminär undersökning längs deras kanter visat, äro dessa — eller åtminstone med full visshet den större av dem — av naturen danade skålformiga insänkningar i platåytan, klädda av ett vattentätt lerlager. Huruvida särskilda anordningar vidtagits ute i dessa dammar, är icke känt. Men även om sådana icke funnits, ha dessa helt visst bidragit att ge offerplatsen dess säregna karaktär och naturligtvis även kunnat finna rituell användning.

Invid Blotabrunn, ungefärligen på platåns mitt, finnes ett nu ganska oansenligt aspbestånd. Alltsedan 1600-talet har denna plats utpekats som offerlundens.

Den återstående, nordöstra hälften av platån upptages nu av kyrkogård och kyrka, vilken senare i sitt nuvarande skick som bekant endast utgör en stympad rest av en fordom vida ansenligare byggnad, den av Erik den helige fullbordade Uppsala domkyrka. Detta är platåns mest plana del.

Vid närmare övervägande synes mig ingen tvekan kunna råda angående det sätt, varpå den beskrivna platåns trånga ut-

rymmen under Adams tid och dessförinnan disponerats. Ruinkullen i Norr erbjuder det strategiskt bästa läget för kungsgården. De tre brunnarna visa otvetydligt, att platåns sydvästra del varit platsen för den del av religionsutövningar, som försiggått i naturen. Förmodligen har lunden utsträckt sig över hela denna del, innan platsen tagits i anspråk för ekonomibyggnader. Redan av dessa skäl bör templet tänkas ha legat på platåns nordöstra del, där nu kyrkan ligger. Här kan också den öppna plan, varom skol. 139 talar, ha funnits. Grannskapet till tingshögen i platåns tredje hörn understryker ytterligare sannolikheten härav.

Av namnen på den äldre medeltidens tingsplatser framgår, att ting ofta höllos på malmar, åkrar, ängar, mader och lötar. Lerslätten närmast Söder om högarna synes ha varit fullt lämplig för samma ändamål. Den till tinget hörande estraden för domare och nämnd har väl först funnits på den ursprungliga "högåsens" krön, där nu den mellersta och äldsta av kungshögarna ligger. Efter denna högs anläggning synes en ny "bäsing" ha anlagts, där nu Odens hög ligger. Och vid denna högs byggande har den nuvarande tingshögen utskulpterats och planerats.

Med större sannolikhet kunna vi emellertid säga, att själva platån bör ha varit skådeplatsen för de religiösa festerna. Där låg ju lunden och brunnarna, där var den naturliga platsen för templet. Men vid större helger kunde nog ej den öppna planen kring templet rymma de tillströmmande folkmassorna. Vad var då naturligare, än att också de stora högarnas sluttningar och topplan fylldes av åskådare? —

Vi återgå nu till skol. 139. Den person, på vars utsago detta ovan antagits vila, kan givetvis icke på avstånd ha direkt *sett,* att templet låg på en öppen plan. Men om han bakom östra delen av högarnas våglinje sett templet skymta, måste han även ha sett lundens kronor höja sig bakom västra delen av samma kuliss. Härav kunde han på egen hand ha dragit den slutsatsen, att templet låg öppet. Och om han haft en med förhållandena förtrogen man vid sin sida, kan han ha fått bekräftelse

härpå. Samtidigt har han kanske även fått höra åtskilligt om de stora offerfesterna.[1]

Kanske har någon berättat, att vid dessa tillfällen så stora folkmassor strömmade till, att icke alla rymdes å planen kring templet, utan att även talrika åskådare brukade lägra sig på högarna.

Anledningen till, att han ej sett mer av templet än dess branta tak med det gyllene krönet, har Adams sagesman då icke kunnat uttrycka enklare än sålunda: *"ty själva templet, beläget på en öppen plan, har kullar omkring, liggande så, att de liksom bilda en teater."*

Då vissa uttalanden i förestående uppsats synas kunna vålla missförstånd beträffande min uppfattning av några där berörda frågor har jag meddelat min vän förf. att jag önskade göra några erinringar till hans framställning.

På tal om den norska stavkyrkokonstraktionens genesis yttrar förf. sid. 106 "Den uppfattning — — — stavkyrkor." Jag har emellertid så vitt jag kunnat finna varken i detta arbete eller på annat ställe framhållit att stavkyrkokonstruktionen leder sitt ursprung från de med väggar av sten — och jordvallar och med innerpanel av trä försedda husen på Jäderen och Färöarna och i synnerhet på Island ävensom de bekanta från Gotland kända s. k. kämpagravarna. Härvid instämmer jag fullständigt med förf., att det vore egendomligt att söka denna utvecklade träkonstruktions uppkomst på det trädfattiga Island, liksom det ju även vore egendomligt, om de högresta stavkyrkorna (och säkerl. även hallarna) skulle till prototyp hava de nämnda ytterligt låga byggnaderna, vilka egentl. endast bestå av ett väldigt tak rest på nästan vallformiga väggar, och där således taket kan betraktas som huvudsak.

Vad jag angående en fullt utvecklad norsk stavkyrka yttrat (av L. citerat s. 106) är: "Man ser — — — forntiden". För min del kan jag ej se, att detta står i något slags motsats till ett annat av L. längre ned på samma sida citerat yttrande av mig, att Urnes nuvarande kyrka är "det tidigaste — — — i trä".

Slutligen skulle jag vilja såsom en allmän reflexion tillägga, att jag för min del ej lägger allt för mycket vikt vid en ytterligt minutiös analys av gamla författares (i detta fall Adam av Bremen och Saxo) uppgifter. Sanningsmöjligheter äro ju där allt för mycket blandade med uppenbara orimligheter. Då vi betänka, hur även långt senare författare t. ex. Olaus Magnus, Olof Rudbeck o. a. komma med uppgifter som omöjligen kunna vara sanna — så synes det givet att man ej får pressa uttrycken hos de gamla författarna alltför hårt eller av desamma draga alltför vittgående slutsatser. *Emil Eckhoff.*

---

[1] Måhända vila uppgifterna i skol. 138 och 141 på utsagor av samme man. De äro alla av den allmänna avfattning, att den eller de, som lämnat dessa uppgifter till Adam, icke behöva förutsättas ha själva besökt tempelområdet.

De arkeologiska fynden vid Svarte fiskläge.

Av

FOLKE HANSEN.

vartån utgör i sitt nedre lopp gränsen mellan Ljunits och Herrestads härader. På höjderna öster om ån ligga flera ättehögar, och något längre österut ha vi ett gravfält från järnåldern. Två av nämnda ättehögar och ett trettiotal brandgravar å järnåldersfältet ha undersökts av intendenten i Hälsingborg, Torsten Mårtensson. — Väster om Svartån ligga fem ättehögar, en norr om järnvägen från Malmö till Ystad och fyra helt nära och norr om strandvägen. Ungefär rakt söder om den förstnämnda av de fem högarna väster om ån, omedelbart söder om strandvägen, ha vi Disas ting och norr om detta och strandvägen nedannämnda två gravfält med gravar från sten-, brons- och järnåldern.[1] — Disas ting ligger å Charlottenlunds herrgårds ägor, men området för de båda gravfälten hör under nr 1 i Bjäresjö socken och äges av lantbrukaren Herman Ekelund. — Närstående karta, fig. 1, visar de båda gravfälten, Disas ting m. m.

Som nämnts äro de undersökta gravarna från två gravfält. Å det västra nr 1 undersöktes nära sjuttio gravar och å det östra något mer än tjugo, alla från yngre bronsåldern. Därjämte anträffades en stenåldersgrav, tre stenbäddar, ett fåtal järnåldersgravar, en järnåldersboplats, brandflak, stolphål m. m. Slutligen undersöktes och restaurerades Disas ting. — Samtliga undersökta brandgravar från bronsåldern äro i det följande sam-

---

[1] L. H. M. inv.-nr 20153 och 20721—22.

Västra graffältet.

Östra graffältet.

0-punkt

0-linje

Bautasten.

Malmö ⟷ Ystad

Bålplats

graf

Disasting.

Hafvet

Stenkista.

Urnegraf.

Stenåldersgraf.

Kenotafisk graf.

Stenbåt.

Järnåldersgraf.

20 m.

Fig. 1.

manförda under "det västra och östra gravfältet" samt alla de övriga fynden under "fornminnen av skilda slag". Gravarna inom västra fältet äro indelade i sex grupper.

I. Det västra gravfältet.

Grupp 1. Gravar med stenkista utan urna.

Grav 1. Stenkista av rektangulär form, byggd av tämligen stora kullerstenar, fig. 2. Ena långsidan var hopfogad av fem, andra av tre stenar; vardera kortsidan hade en sten. Till golv voro lagda tre stenplattor, vilka täckte större delen av golvytan. Taket utgjordes av tre kraftiga kullerstenar. Kistans inre längd var 1 m., bredden 30 cm. och höjden 20 cm. Orienteringen var öster till väster med 25° avvikning från sistnämnda väderstreck åt norr. — Kistan var nedgrävd i rent grus. Golvytan låg 80—88 cm. och takstenarnas övre ytor cirka 40 cm. under jordytan. Över graven fanns ett mäktigt lager skörbrända stenar; jorden mellan stenarna var intensivt svart. Då stenlagret ej var genombrutet, är graven äldre än detta.

I kistan hittades jämte två liter brända ben sju föremål av brons, bitar av harts och delar av sönderbränt hjorthorn. Bronserna och hartsbitarna lågo tillhopa i kistans nordöstra hörn; troligen ha bronserna legat i en liten träask, till vars tätning hartsbitarna hört. Brända benbitar lågo spridda i hela kistan, men största delen låg samlad runt bronserna. — Kistan upptogs och nedsattes inom Disas ting.

a. Knapp med långt spröt med flat knapp pl. I:1. Sprötet är spiralrefflat och nedtill försett med en tandad vulst. Å övre plattan finnas en femuddig stjärna och tio radiära punktlinjer, inlagda med en vit, kritaktig massa. Närmast randen avslutas plattans ornamentik av en streckad bård. Foten är rund. Knappens höjd är 3,7 och övre plattans diam. 1,8 cm. — b. Knapp av samma typ som a, oornerad, pl. I:2. Foten är rund. Knappen, som är ett ganska simpelt arbete, är mycket sliten. Höjden är 4,9 och övre plattans diam. 1,7 cm. — c. Tutulus med

flat knapp, pl. I:3. Typen är ganska enastående. På undersidan finnes en halvcirkelformig bygel. Ornering saknas. Höjden är 2,8 och diam. 2,2 cm. — d. Tutulus af samma typ som c, pl. I:4, men med längre spröt. Höjden är 3 och diam. 2,5 cm. — e. En enkelt vriden armring av brons, pl. I:5, av samma typ som *Minnen* fig. 1043. Diam. är 4,8—4,9 cm. — f. Enkelt knivblad av brons, något böjt och i gammal tid brutet i två delar; nedre

Fig. 2. Rektangulär stenkista.

ändans spets saknas, pl. I:6. Nuvarande längden är 8, bredden 1,3 och tjockleken 0,1 cm. — g. Ett 1,4 cm. långt stycke av ett sågtandat bronsblad, pl. I:7. — h. Ett trettiotal bitar harts, troligen rester av tätningen till en träask, vari bronserna legat. — i. Små bitar bränt hjorthorn, möjligen bitar av en hornhacka. — j. Cirka 1/2 liter brända ben, däribland rester av flera tänder.

Grav 2. Stenkista av i det närmaste rektangulär form, med fyra takhällar och åtta utan synnerlig ordning lagda kantstenar; samtliga stenar voro s. k. kultringar. Till golv i kistan voro lagda två flata stenar, vilka blott täckte en del av golvytan.

Kistans inre längd var 1,5 och dess bredd 0,2—0,3 m. Orienteringen var norr till söder med några få graders avvikning åt väster från nordlinjen. Kistan låg föga djupt men var dock orubbad. Takstenarna nådde upp till ploggången eller till en höjd av blott 15 cm. under jordytan. — Strax norr om kistan låg ett större brandflak: skörbrända stenar och svart jord. — I kistan hittades en del brända ben, spridda i hela kistan, en bronskniv, en knapp och en liten ring av brons.

a. Rakkniv av brons, med hästhuvud, närmast som *Minnen* fig. 1013, ehuru hästhuvudet saknar öron; halsens krökning påminner något om fjärde periodens knivar, pl. I:8. Längden är 7,8 och bredden 1,5 cm. — b. Knapp med spröt med ändknapp, pl. I:9. Sprötet är spiralrefflat och nedtill försett med tandad vulst; övre plattan är ornerad med en fyruddig stjärna och åtta radiära punktlinjer, inlagda med en vitaktig massa; närmast randen finnes en repstav. Höjden är 3,3 och övre plattans diam. 1,5 cm. — c. Liten av mm.-tjockt bronsbleck hopböjd ring, pl. I:10; diam. är 1,6 cm. — I kistan hopsamlades cirka 0,5 liter brända ben; huvudskålens ben äro ovanligt tjocka, tydande på, att det varit en kraftigt byggd individ, som här gravlagts. Inga rester av tänder.

Grav 3. Oregelbundet byggd stenkista, fig. 3, uppförd av sex på kant ställda stenplattor och täckt av två flata takhällar; den ena takstenen låg något in över den andra. Golvet utgjordes av en enda stenplatta. Kistans inre längd var 82, bredd 65 och höjd 65 cm. Takstenarnas översta punkt låg blott 17 cm. under markytan. — De brända benbitarna lågo spridda i hela kistan, ehuru största delen låg samlad i en liten hög i kistans östra del tillhopa med en knapp och syl av brons.

a. Dubbelknapp av brons, pl. I:11, vackert ornerad å övre plattan. Höjden är 1,5 och diam. 2,0 cm. — b. Syl av brons, vanlig typ, bruten i två delar, längd 5,2 cm., pl. I:12. — Vid sållning hopsamlades cirka en liter väl brända människoben; inga rester av tänder.

Grupp 2. Gravar med urna, kringsatt av flata stenar.

Grav 4. Cirka fem m. väster om grav 1 blottades ett cirka 2 m. långt och 1 m. brett stenröse, hopbragt av större och mindre kullerstenar. Röset hade sin längdriktning i öster till väster, fig. 4. Stenarna lågo i endast ett lag. Åt väster avslu-

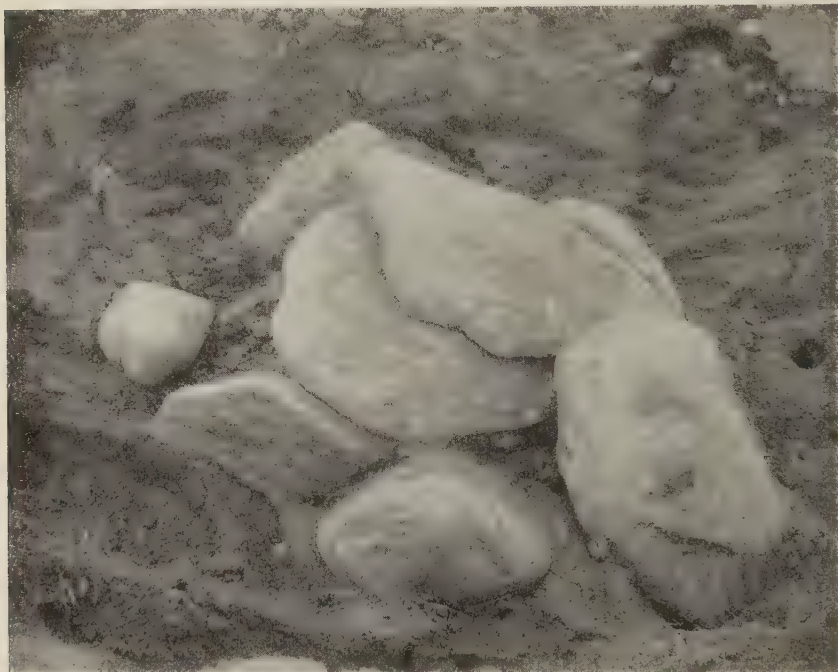

Fig. 3. Oregelbundet byggd stenkista.

tades röset av tre större stenar, vilka att döma av det yttre tycktes bilda taket till en stenkista; under stenarna fanns emellertid inte någon grav. — Invid nordvästra kanten av röset stod en urna med stenskydd. Urnan stod på en flat sten och var kringsatt av fem tunna, på kant ställda, flata stenar; mellan röset och urnan saknades dylik kantställd sten, vilket visar, att graven anlagts senare än röset. Taksten över urnan saknades; dylik torde ha funnits men upplöjts.

Urnan, pl. IV:1, är närmast cylinderformig men avsmalnar något mot bottnen och mynningen. Mynningsranden är bortvittrad. Nuvarande höjden är 24, bukdiam. är 21,5 och bottendiam. 15,5 cm. Godset är tämligen tjockt, en cm. eller mera, och av mörkbrun färg. — Till urnan hör ett söndrigt lock med flat botten och rakt uppstående, låg kant. Diam. är cirka 12,5 och höjden 3,1 cm. Godset är $^1/_2$—1 cm. tjockt. Locket är förfärdigat av samma lermassa som urnan. — I urnan lågo, för-

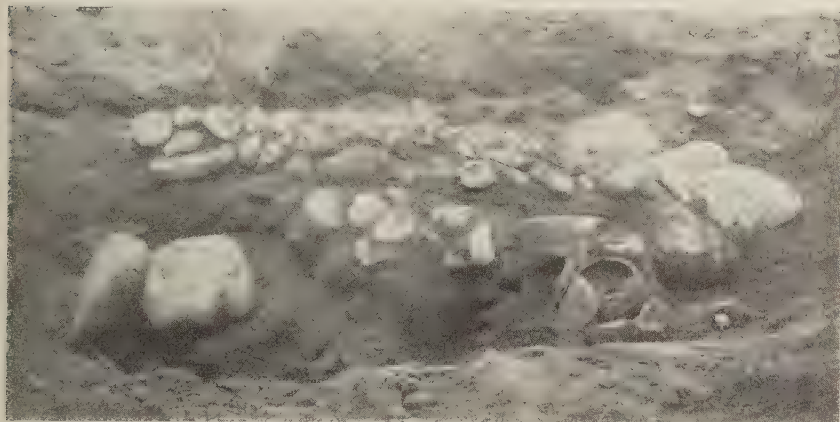

Fig. 4. Stenröse med gravarna 4 och 9.

utom brända ben, en knapp, ett armband, en syl och en kniv, allt av brons.

a. Armband med avbrutna ändar, pl. I:13. Insidan är plan och utsidan svagt kupig; formen är något deformerad. Största diam. är 4,4 och minsta 3,2 cm. och höjden 0,7 cm. — b. Dubbelknapp, vackert ornerad, obetydligt sliten, pl. I:14. Höjden är 1,5 och diam. 1,9 cm. — c. Syl av vanlig typ, pl. I:15, längd 3,9 cm. — d. Kniv eller dyl., avbruten i ena ändan, pl. I:16. Nuvarande längden är 4,1 cm. — Bland benresterna, cirka en liter, finnas delar av ena käken med isittande utvuxen tand; för övrigt finnas delar av flera tänder.

Grav 5. En tämligen stor urna stod på en flat sten, var kringsatt av tre flata hällar och täckt av två takstenar, vilka

vilade på de kantställda; den ena takstenen låg ovanpå den andra. — Urnan var starkt uppmultnad och sönderföll i ett stort antal småbitar, vilka ej kunnat hopsättas. Urnans form torde varit som pl. V:1. Höjden har varit nära 30 cm. Bottenstenen låg 72 och övre takhällen 25 cm. under jordytan. — Bland de brända benen lågo två föremål av brons.

a. Rakkniv, pl. I:17, med rak rygg och slutande i framåtböjd spiralupprullning. Längden är 6,5 och bredden 1,9 cm. — b. Pincett, vackert ornerad, pl. I:18. Å vardera sidorna finnas fyra små bucklor och närmast randen en bård av små trianglar. Längden är 4,9 cm. — I urnan fanns cirka 1,3 liter löst brända människoben, härrörande från en kraftigt byggd individ; inga rester av tänder.

Grav 6. Inom sydvästra delen av gravfältet anträffades en sönderplöjd urna. I orubbat läge lågo bottnen, som stod på en flat sten, delar av väggarna intill en höjd av 10 cm. samt en hårt sammanpackad benmassa; endast ett fåtal benbitar hade spritts av plogen. Av kantställda stenar funnos endast två kvar; troligen har urnan haft fullständigt stenskydd. — I den orubbade delen av urnan låg som nämnts en benhög och ur denna framstucko ena kanten av en rund benskiva och övre delen av en metkrok av ben. Sedan den på kant stående benskivan lösgjorts ur den hårda benmassan, visade det sig, att invid densamma låg en liten dubbelknapp av brons, som med sin ärg grönfärgat ett stycke av benskivan. I den lösa jorden invid urnan hittades vid sållning en hel benskiva. Det får betraktas som en lycklig slump, att benpjäserna ej förstörts mera än som fallet var.

Urnan, varav bottnen och delar av väggarna till en höjd av cirka 18 cm. äro hopsatta, är cylinderformig, med rabbig yta; godset är rödbrunt och löst bränt. Bottendiam. är 14 cm.; pl. IV:2.

a. Metkrok av ben, pl. I:19, med hål för lina och utan hulling. Å vardera bredsidorna finnas nio runda ornament: en cirkel med mittpunkt. Krokens nedre, krökta del prydes av vin-

kelställda linjer, ordnade i grupper om tre i vardera. Ornamenten ha varit inlagda med ett mörkt ämne, sannolikt harts, varav rester ännu finnas kvar. Metkrokens längd är 6,2 cm. — b. Benplatta, pl. I:20, diam. 6,2, tjocklek 3 mm. Hålet i mitten har en diam. av 5 mm. Plattan är troligen skuren av skulderbladet hos något större djur. Plattan är endast ornerad å ena sidan. Här finnes en koncentrisk ring, inristad med ett spetsigt, passarliknande instrument och innanför denna ring äro anbragta en rad runda ornament: en cirkel med mittpunkt. Antalet runda ornament är sexton; alla äro av samma storlek. — c. Benplatta, pl. I:21, något skadad. Diam. är 5 cm. och tjockleken 1,5—3 mm. Hålets diam. är 5 mm. Plattan är ornerad å båda sidorna. Å ena sidan finnas tre koncentriska något slarvigt dragna ringar och innanför dessa äro anbragta åtta runda ornament, de fem lika stora, de tre återstående något större. Två av ornamenten torde vara ofullbordade och bestå blott av en cirkel med mittpunkt, under det att de övriga ha två koncentriska ringar omkring mittpunkten. Å plattans andra sida ha vi en längs randen gående, slarvigt dragen linje och innanför denna äro anbragta 33 runda ornament av tre storlekar. Anmärkningsvärt är, att dessa småornament ej äro ornerade efter något system utan kringströdda över hela ytan. Till första gruppen, de största ornamenten, höra fyra stycken: två koncentriska ringar med mittpunkt. Dessa ornament äro troligen gjorda med samma instrument, som använts till de mindre ornamenten å plattans motsatta sida. Andra gruppen — tio stycken — består av en cirkel med mittpunkt. De återstående, de minsta, ha en mindre cirkel med mittpunkt. — d. Dubbelknapp, pl. I:22, av samma typ som *Minnen* fig. 1142. Knappen är föga sliten. Övre plattan är ornerad med tre koncentriska ringar omkring upphöjd mittpunkt. Höjden är 1,4 och diam. 1,4 cm. — e. En cirka 3,2 cm. lång bronstråd av 1 mm:s tjocklek, pl. I:23. — f. Tunn benflisa (del av benplatta?). Cirka en halv liter brända ben, däribland en tandrot.

Grav 7. En ganska stor, nästan alldeles uppmultnad urna,

väl skyddad av stenar. Urnan stod på en flat bottensten, var på tre sidor skyddad av dubbla, kantställda stenar och på den fjärde av en enkel sten. Över urnans mynning låg en tunn stenflisa, som nätt och jämt täckte densamma. Ovanpå stenflisan låg en takhäll, som vilade på de kantställda stenarna. Takstenen var cirka 50 cm. lång.

Urnan torde varit lik pl. V:3 eller *Minnen* fig. 1428. Ytan är rabbig utom å halsen, där den är glättad; färgen är rödbrun. I urnan lågo förutom brända ben en pincett och en pilspets.

a. Pincett, pl. I:24, enkelt arbete, oornerad. Längden är 4,6 cm., eggbredden 1 cm. — b. Pilspets, pl. I:25, av typ *Minnen* fig. 1087; tången avbruten i gammal tid. Längden är 5,1 cm. — Cirka 1,2 liter brända ben, däribland rester av en tand.

Grav 8. Urna med fullständigt stenskydd, påplöjd och utan närmare undersökning upptagen av jordägaren.

Urnan är cylinderformig lik pl. IV:4; dimensionerna kunna ej exakt angivas, då endast bitar av urnan äro i behåll. Höjden torde dock varit cirka 25 cm. Godset är rödaktigt med rabbig yta. Närmast mynningen finnas korta, tvärgående åsar. — Hittaren tillvaratog bland de brända benen en bronskam och delar av en spiralarmring.

a. Bronskam, pl. I:26, vackert arbete. En tand saknas; den torde vara avbruten i gammal tid, eftersom de intill gränsande tänderna böjts samman för att utfylla luckan. Kammens halvrunda överstycke prydes i mitten av två gjutna, mot varandra vända ormliknande figurer och bågen runt dessa av en tvärstrierad bård; å ena sidan är bårdens striering avbruten av vinkelställda små linjer. Kammens höjd är 6,6 cm. och tjockleken 2 mm. — b. Armring av tunn, 1—2 mm. tjock bronstråd, pl. II:1; armringen torde varit minst sexvarvig. — c. Bit av bronssåg, pl. II:2, anträffad vid sållning av jorden runt den plats, där urnan stått. Sågbladet är något svängt; längs ryggen finnes en repstav. Nuvarande längden är 5,6 cm. och bredden 0,8 cm. — Inga benrester tillvaratagna.

Grav 9. Såsom redan omtalats hade grav 4 anlagts omedelbart invid ett cirka 2 m. långt stenröse. I rösets östra del fanns en urtagning och inom denna låg grav 9. Det är ganska sannolikt, att man uppbrutit stenar i röset, då grav 9 anlades. — Urnan stod väl skyddad av stenar; som bottensten låg en tunn stenflisa; runt urnan sutto tio flata stenar: fem omkring kärlets nedre hälft och fem omkring halsen. Mynningen var tilltäppt av ett lerlock och en tunn sten. Ovanpå allt detta lågo två kullerstenar.

Urnan, pl. IV : 3, är ovanligt vackert formad och förfärdigad av brunaktig lera. Halspartiet är oornerat men den övriga kärlytan har ett enkelt rutmönster: horisontella och vertikala linjer, dragna på olikstora avstånd från varandra. Höjden är 25, mynningsdiam. 15,7, bukdiam. 23,5 och bottendiam. 9,5 cm. Godset har en tjocklek av 3—5 mm. — Till urnan hör ett lock med flat botten och hög, uppstående kant. Locket är förfärdigat av samma lermassa som urnan. Höjden är 5,5 och diam. 18 cm. — I urnan lågo förutom brända ben, en dubbelknapp och ett beslag av brons.

a. Dubbelknapp, pl. II : 3, mycket sliten och med rund fot samt nästan utplånade ornament: koncentriska cirklar. Höjden är 1,3 och plattans diam. 1,6 cm. — b. Genombrutet beslag, pl. II : 4. Mittpartiet är ellipsformigt samt vid ändarna utökat med fyra små rundlar med koncentriska ringar. På baksidan finnas ett helt och rester av ett andra knappformigt utsprång. Längden är 3 och bredden 1,8 cm. — Cirka 2/3 liter väl brända benbitar, däribland delar av en kindtand.

Grav 10. Urna skyddad av två på kant ställda, avlånga stenar; den ena stenen var 35 cm. lång och 12 cm. bred, den andra resp. 33 och 15 cm. Urnans botten stod endast 27 cm. under jordytan. Bottensten saknades; stenskyddet torde delvis förstörts av plogen.

Urnan, pl. IV : 4, är cylinderformig, av löst bränt rödaktigt, rabbigt gods; närmast mynningen är ytan något glättad. Urnan är delvis söndrig. Mynningsdiam. 15, bukdiam. 17,5 och botten-

diam. 9,8 cm. Höjden är 20,3 cm. — Till urnan hör ett söndrigt lock. Diam. är 17,5 och höjden 3 cm. — I urnan lågo brända ben, en knapp, en syl och bit av kniv.

a. Knapp av typ *Minnen* fig. 1378, pl. II : 5, men med rund fot. Höjden är 1,4 och diam. 2 cm. — b. Syl av vanlig typ, avbruten i båda ändarna, pl. II : 6, längd 2,4 cm. — c. Bit av kniv, pl. II : 7, längd 3,4 cm. Cirka 1/3 liter brända ben, rester av tand.

Grav 11. En urna stod på en flat bottensten, var kringsatt av fyra på kant ställda flata stenar och var täckt av en tämligen stor takhäll. Den sistnämnda låg 27 cm. under jordytan.

Urnan är av mörkbrunt gods. Hals och kärlkropp mötas under skarp vinkel. Urnan är bevarad till cirka 1/3. Bottendiam. är 8,5 och bukdiam. 22 cm. Godsets tjocklek är cirka 1 cm. och av mörkbrun färg. — I urnan lågo brända ben och en syl.

a. Syl av vanlig typ, längd 3,4 cm., pl. II : 8. Några få brända benbitar (ej tillvaratagna).

Grav 12—13. Dubbelgrav med två urnor. Till det yttre var graven lik en stenkista, bygd av på kant ställda stenar, fig. 5. Kistans längd var 82, bredd 42 och inre djup 30 cm. Bottnen var lagd med två stenplattor. På vardera plattan stod en urna, fig. 5 c, täckt av en flat sten, fig. 5 b, som nätt och jämt tilltäppte mynningen. Mellan urnorna fanns inte någon skiljemur. Ovanpå de båda takplattorna låg en gemensam taksten, fig. 5 a. Det sagda visar, att gravurnorna nedsatts på en gång. — Stenkistan var orienterad i öster och väster. Den gemensamma takhällen låg blott 20 cm. under jordytan.

(Grav 12). Den västra urnan, pl. IV : 5; halsen är glättad, men kärlkroppen i övrigt har rabbig yta. Godset är gråbrunt och ovanligt tjockt. Ungefär 2/3 av urnan har kunnat hopsättas. Höjden är 30, mynningsdiam. 15, bukdiam. 24 och bottendiam. 15,5 cm. I urnan lågo förutom brända ben en dubbelknapp och bit av kniv.

a. Dubbelknapp, helt liten och mycket sliten, pl. II : 9. Höj-

Fig. 5 a—c. Stenkista med två urnor.

den är 1 och diam. 1,5 cm.; övre plattan är ornerad med tre koncentriska ringar. — b. Större delen av ett enkelt knivblad, pl. II:10, med ännu kvarsittande rester av hornskaft. Nuvarande längden är 6 och bredden 1,3 cm. — Cirka 1/2 liter brända ben.

(Grav 13). Den östra urnan är av samma typ som den förra, pl. IV:6, men verkar något tryckt. Halsen är glättad men kärlkroppen i övrigt har rabbig yta. Godset är ljusbrunt. Mynningsdiam. är 15, bukdiam. 22 och bottendiam. 15 cm.; höjden är 18,4 cm. — Till urnan hör ett lock, förfärdigat av samma lermassa som urnan. Locket har låg, rakt uppstående kant; diam. är 17 och höjden 2,2 cm. Godsets tjocklek är 1—1,5 cm. — I urnan lågo brända ben, ett armband och en syl.

a. Armband, pl. II:11, ellipsformigt, slutande i små skålformiga utvidgningar. Insidan är plan men utsidan kupig. Största diam. är 5,7 och minsta 4,5 cm. — b. Syl av vanlig typ, längd 3,8 cm., pl. II:12. — Cirka 1/4 liter brända ben, inga rester av tänder.

Grav 14. Urna med fullständig stenbetäckning. Urnan var kringsatt av ett antal flata stenar och täckt av två flata takhällar; bottensten fanns. Övre takstenen låg cirka 30 cm. under jordytan.

Av urnan, som varit ganska stor, äro endast smärre smulor bevarade. I urnan lågo brända ben och en dubbelknapp av brons.

a. Dubbelknapp av brons, pl. II:13. Övre plattan är ornerad med tre koncentriska ringar omkring mittpunkt. Höjden är 1,2 och diam. 1,8 cm. — Cirka 2/3 liter brända ben.

Grav 15. En stor urna, väl skyddad av flata stenar. Urnan stod på en stenplatta; undre kärlkroppshalvan skyddades av fem och halspartiet av fem andra stenar; de kantställda stenarna sutto sålunda i två höjder. Dessutom voro mindre stenflisor inkilade mellan de kantställda stenarna för att utfylla mindre luckor. Över urnan låg en flat takhäll. — Graven låg tämligen djupt eller cirka 30 cm. under jordytan. Urnan stod i ren grus men strax därinvid fanns ett brandflak.

Urnan, pl. V:1, är stor och ståtlig; godset är gråbrunt och ovanligt tunnt. Mynningsdiam. är 21,5, bukdiam. 33 och bottendiam. 13 cm.; höjden är 27 cm. — I urnan lågo förutom brända ben, en pincett och en syl.

a. Pincett, pl. II:14, med tre bucklor å vardera sidan. Längs randen och omslutande bucklorna går en fin, streckad bård. Längden är 4,7 cm. — b. Syl, pl. II:15, av vanlig typ, längd 4,8 cm. — Cirka 1 liter hårt brända benbitar, rester av tand.

Grav 16. Urna med fullständig stenbetäckning, jämväl bottensten. Graven låg tämligen djupt, cirka 35 cm. — Av urnan äro endast smärre bitar bevarade. Godset har mörkbrun färg. — I urnan lågo brända ben och en knapp av brons.

a. Dubbelknapp, pl. II:16; övre plattan är välvd och utan ornering. Foten är hjärtformig. Höjden är 1,2 och diam. 2,1 cm. — Cirka 1/2 liter brända ben och rester av tänder.

Grav 17. Urna med fullständig stenbetäckning; bottensten saknades dock.

Urnan är cylinderformig av grovt, rödaktigt, rabbigt gods, pl. V:2. Formen är något deformerad. Nära mynningen finnas ett helt och delar av ett andra hål. Kärlet är 26,8 cm. högt och har en största diam. av 21,5 cm. — I urnan hittades cirka en liter brända ben men inga fornsaker.

Grav 18. En liten skarpt profilerad urna stod på en flat sten och var kringsatt av fem och täckt av icke mindre än sex flata stenar, vilka lågo ovanpå varandra. Översta takhällen låg 20 och urnans botten stod 60 cm. under markytan.

Av urnan äro endast smärre bitar bevarade. Mynningsdiam. är 9, bukdiam. 11 och bottendiam. 8 cm.; höjden är cirka 11 cm. Godset är tämligen tunnt, brunaktigt och löst bränt. — Till urnan hör ett litet kupigt lock; godset är ovanligt tjockt: 1 cm. eller mera. Diam. är 12 och höjden 4 cm. — I urnan lågo brända ben och en syl.

a. Litet stycke av syl av vanlig typ, längd 1,5 cm., pl. II:17. — Cirka 1/2 liter hårt brända benbitar, däribland rester av två tänder. Huvudskålens ben äro ovanligt tunna. Bevarat är också

bit av ena käken med isittande, ej utvuxen tand. — Barn under tio år.

Grav 19. Inom gravfältets västra del anträffades en rubbad grav: en flat bottensten och två på kant ställda flata stenar. Några rester av urna kunde ej iakttagas men en fet leraktig massa antydde att en dylik funnits. Mellan och runt stenarna hittades vid sållning en del ben, en bronsnål och en syl.

a. Nål av brons, pl. II:18, av samma typ som *Minnen* fig. 1322. Nålens längd är 8,3 cm. — b. Syl av vanlig typ, längd 6,7 cm., pl. II:19. — Benresterna ej tillvaratagna.

Grav 20. Genom plöjning förstörd urna, bottnen stod 20 cm. under jordytan. Vid sållning hittades en del urnebitar, cirka $^1/_2$ liter brända ben, två flata stenar och två bronser. Stenarna torde tillhört stenskyddet omkring urnan. — Bottensten saknades.

Urnan är av löst bränt, rödbrunt gods. Endast smärre bitar äro bevarade.

a. Bronsknapp, mycket sliten; foten saknas. Övre skivan är ornerad med två koncentriska ringar, pl. II:20. Höjden är 1 och diam. 1,4 cm. — b. En cirka fem mm. lång bit av bronstråd. Delar av flera tänder.

Grav 21. En till hälvten sönderplöjd urna, skyddad av två på kant ställda 10—15 cm. höga, flata stenar; bottensten saknades. Graven rubbad.

Av urnan är ungefär $^1/_2$ bevarad; intet kantstycke finnes. Godset är gulbrunt, tämligen löst bränt, pl. VI:3. Nuvarande höjden är 18,5, bukdiam. 20 och bottendiam. 12,5 cm. — I urnan låg $^1/_2$ liter väl brända, sönderkrossade benbitar, däribland rester av en tand, men inga fornsaker.

Grav 22. Mellan några av plogen rubbade flata stenar lågo en del brända ben och flera fornsaker. Bottensten fanns och på denna stod urnebottnen och ett stycke av kärlväggen.

Av urnan återstå endast några smärre bitar; godset är mörkbrunt. I urnebottnen och bland de delvis kringspridda benen hittades flera bronser.

a. Dubbelknapp, pl. II : 21, mycket sliten, utan fotstycke; övre plattan är ornerad med två koncentriska ringar. Höjden är 1,3 och diam. 1,6 cm. — b. Liten syl av vanlig typ, längd 2,4 cm., pl. II : 22. — c. En 4,5 cm. lång bronstråd, pl. II : 23. — d. Två bitar av något grövre bronstråd, sammanlagd längd 4 cm., tjocklek 1,5 mm., pl. II : 24. — e. En liten benbit; å ena sidan finnes en inskuren ring med mittpunkt och å andra sidan rester av en liten cirkel, pl. II : 25. Cirka 1/5 liter brända ben, rester av flera tänder.

Grav 23. Inom tre rubbade flata stenar anträffades en liten benhög, ej tillvaratagen. Ehuru inga rester av urna kunde iakttagas torde dylik funnits men varit uppmultnad. Inga fornsaker.

Grupp 3. Gravar med urna, kringpackad av strandmalna stenar.

Till gruppen: urnor, kringpackade av strandmalna stenar, kunna vi räkna tre gravar. Gemensamt för dem alla är: urnans mynning var täckt av en flat sten men urnan i övrigt kringpackad av strandmalna stenar av en knytnäves storlek; bottensten kan saknas.

Grav 24. Här fanns såväl tak- som bottensten; takstenen låg cirka 20 cm. under markytan.

Urnan, pl. V : 3, är stor och ståtlig, närmast som *Minnen* fig. 1428, men något slankare. Höjden är 30,5, mynningsdiam. 16,6, bukdiam. 30,0 och bottendiam. 12,0 cm. Halsen är glättad men kärlkroppen i övrigt har rabbig yta. Godset är brunaktigt och tämligen tunnt, cirka 5—10 mm. — I urnan hittades förutom brända ben en knapp, en nål och bit av knivblad.

a. Dubbelknapp, pl. II : 26. Övre plattan kupig, ornerad längs randen av tre och runt mittpunkten av två koncentriska ringar. Foten, som varit rund, är söndrig. Höjden är 1,4 och diam. 2,1 cm. — b. Nål med öga, pl. II : 27; avbruten i ögat. Nuvarande längden är 7,2 cm. — c. Ett 2,7 cm. långt stycke av enkelt knivblad av brons, pl. II : 28. — Cirka en liter brända ben, inga rester av tänder.

Grav 25. Urnan stod på en flat bottensten. Mynningen

var tillsluten av ett lerlock och över detta låg en på undersidan flat men på ovansidan kullrig sten, fig. 6 a—b.

Urnan har dubbelkonisk form, pl. V : 4. Höjden är cirka 23, mynningsdiam. 10, bukdiam. 22 och bottendiam. 16 cm. Vid buken har urnan haft fyra små öron, varav blott ett är i behåll. Godset är brunt, tämligen löst bränt. — Till urnan hör ett skålformigt lock, gjort av samma slags lera som urnans; locket passar väl till urnans mynning. Diam. är 13 och höjden 4,5 cm. — Några hartsrester från tätningen mellan urnan och locket.

a. Enda gravgodset var 1,1 varv av en enkel spiralarmring, pl. II : 29. Diam. är 3,9—4,3, tjockleken 0,1 och bredden 0,5 cm. — Cirka en halv liter brända människoben, några brända benbitar av får eller get samt hartsrester.

Grav 26. Urnan var täckt av en 30 cm. lång, 22 cm. bred och 6 cm. tjock stenplatta; bottensten saknades. Urnans botten stod 74 cm. under jordytan.

Urnan är närmast cylinderformig, pl. V : 5. Halsens yta är glättad; i övrigt är kärlkroppens yta rabbig. Höjden är 32,5, mynningsdiam. (obestämbar), bukdiam. 22,5 och bottendiam. 15,5 cm. Godset är rödbrunt och tämligen löst bränt. — Över urnans mynning låg ett kupigt lerlock, troligen gjort av samma lermassa som urnan. Diam. är 14,3 och höjden 4,3 cm. — I urnan lågo cirka 1,5 liter brända ben och en fingerring av bronsbleck.

a. Ring av mm.-tjockt bronsbleck, utdragen i båda ändarna till en fyrkantig ten. Diam. är 2,6 cm. och höjden 0,7 cm., pl. II : 30.

Grupp 4. Gravar med urna, täckt av en liten stenrundel.

Grav 27. Cirka 15 cm. djupt låg en liten nästan cirkelrund stensättning, satt av små strandmalna stenar, fig. 7 a; i ytan räknade stenrundeln 13 stenar; rundelns diam. var 35—40 cm. Under stenarna fanns en ansenlig benhög, inramad av små flata stenar och täckt av bottnen av en sönderslagen urna, fig 7 b; som botten för graven hade man lagt ett söndrigt lerlock eller

en andra urnebotten, som lagts ovanpå en flat sten. — Bland benresterna låg en ring av bronsbleck, fig. 7 c.

Urnebottnen, d. v. s. locket över benhögen, är av gråbrunt gods; endast smärre bitar av bottnen och väggarna bevarade. Diam. är cirka 11, höjden 3 och tjockleken 1 cm. — Locket, använt som botten för benhögen, är av rödbrunt, löst bränt gods. Diam. är 15 och höjden 2 cm. — I graven fanns ganska

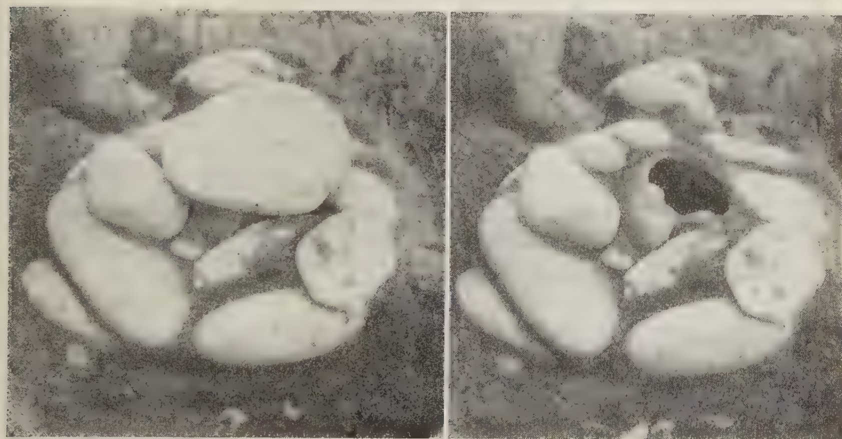

Fig. 6. Grav 25.

mycket ben: cirka 1,5 liter, föga brända. Delar av ena käken med kvarsittande tandrot och rester av flera tänder.

a. Bronsring av bleck, pl. II : 31. Den är sönderbruten i två delar, vilka åter hoplänkats med en enkel bronstråd. Ringen är öppen och avsmalnar mot ändarna, som äro genombrutna av ett litet hål. Ringen är mycket sliten. Diam. 3,4 och höjden 0,8 cm.

Grav 28. Urna täckt av en 6—7 dm. stor stenrundel. Över urnans mynning låg en liten rund sten, fig. 8; i övrigt fanns intet stenskydd.

Urnan, pl. V : 6, är närmast av typ *Minnen* fig. 1420, ehuru ej med så utpräglad fot och utan öra. Urnans höjd är 12, mynningsdiam. 15,3, bukdiam. 18 och bottendiam. 9 cm. Godset är

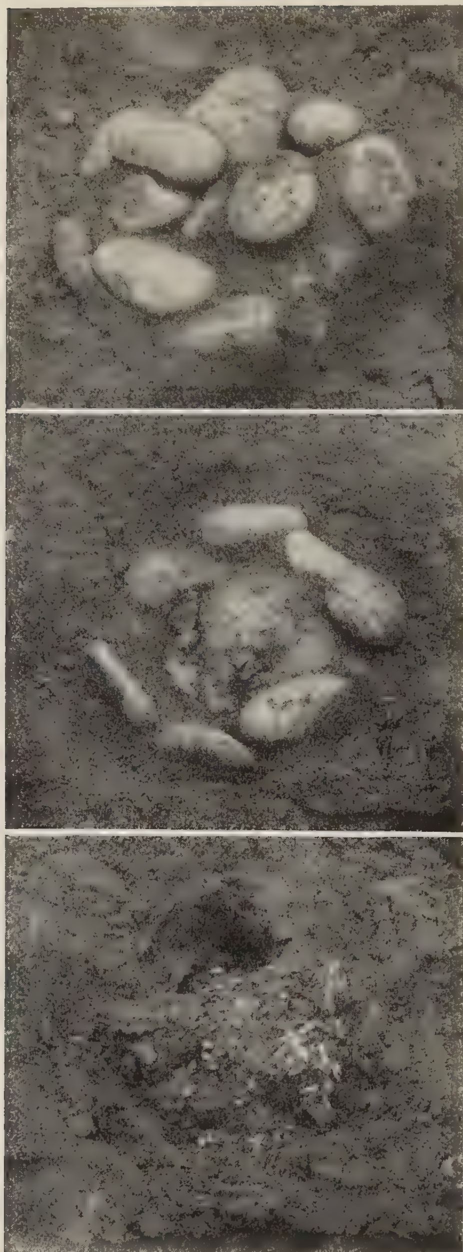

Fig. 7 a—c.

brunaktigt med mörka partier samt 0,5 cm. tjockt. — I urnan låg endast en handfull väl brända benbitar, däribland rester av tre kindtänder, men inga fornsaker.

Grav 29. En cylinderformig urna stod på en flat sten och var omgiven av strandmalna stenar, fig. 9. Urnans mynningsparti och de täckande stenarna voro bortplöjda.

Urnan, pl. V : 7, är cylinderformig med rabbig yta; ytan närmast mynningen är glättad. Godset är löst bränt och av rödaktig färg. Nuvarande höjden är 19, bukdiam. 17 och bottendiam. 12 cm. — I urnan lågo cirka $^1/_5$ liter väl brända människoben, däribland rester av flera tänder, samt en liten bronsstång.

a. En 2,5 cm. lång och 4 mm. tjock något krökt, i båda ändarna avbruten, fyrsidig stång av brons, pl. II : 32.

Grav 30. Omedelbart

invid föregående urna stod en andra, fig. 9, även denna omgiven av strandmalna stenar. Av allt att döma ha de båda urnorna nedsatts samtidigt. Urnorna stodo nämligen alldeles inpå varandra och voro omgivna av en enhetlig stenbunke. Urnan stod på en flat sten.

Urnan, som är mycket uppmultnad, är cylinderformig och förfärdigad av ytterst löst bränt, rödbrunt gods. Dimensionerna omöjliga att exakt ange (bukdiam. cirka 15 cm). — I urnan lågo några få, cirka $^1/_{10}$ liter, väl brända benbitar men inga fornsaker.

Grav 31. Under en liten oregelbundet lagd stenrundel med blott några få strandmalna stenar låg en grav; bottensten saknades liksom varje annan skyddande sten. Benurnan bestod av en liten, närmast cylinderformig 6—7 cm. hög urna, som var alldeles uppmultnad; den innehöll en hårdt sammanpackad massa: brända ben, jord och lera. Över och runt benurnan lågo rester av en andra urna samt ett söndrigt lerlock. Någon rubbning i senare tid kan ej ha skett, då graven låg väl skyddad av stenrundeln. — Stenrundeln låg 15—18 cm. under markytan.

Av den cylinderformiga benurnan finnas endast smärre smulor kvar; innan den sönderföll, kunde man dock konstatera, att den varit cylinderformig, 6—7 cm. hög och med en bottendiam. av cirka 10 cm. Urnan har varit av löst bränt, ljusbrunt gods. — Den skyddande urnan, pl. VI : 1, är närmast av typ *Minnen* fig. 1426, ehuru kärlkroppen är något lägre. Mynningspartiet och stora delar av halsen saknas. Nuvarande höjden är 11,7 och bukdiam. 14 cm. — Över benurnan låg slutligen ett söndrigt lock; större delarna av detsamma äro hopsatta, likt pl. IV : 4. Diam. är 9,9 och höjden 2,5 cm.

I benurnan lågo en del små brända benbitar, däribland delar av en tand, men inga fornsaker. Bland benresterna fanns en helt liten hartsremsa.

Grav 32. Denna grav låg i omedelbar närhet av den förra och var liksom denna täckt av en liten stenrundel, som låg

15 cm. djupt. Under stenarna stod en alldeles uppmultnad urna, utan skydd av kantställda stenar och utan bottensten. Urnan sönderföll i ett antal småbitar.

Urnans form är omöjlig att exakt ange; dock torde den närmast varit cylinderformig, 10—15 cm. hög och av ljusbrunt gods. Bevarade äro delar av kärlväggen och bottnen. — I urnan hittades en del små, välbrända benbitar, däribland delar av flera tänder, några små hartsremsor och en ornerad benpjäs.

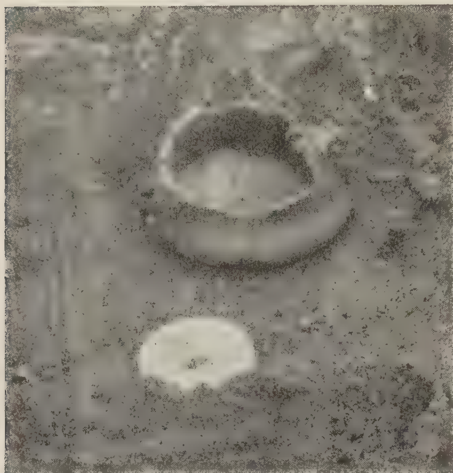

Fig. 8, grav 28.

a. En liten i två delar bruten, hårt bränd cylinderformig benpjäs, ornerad med åtta runda ornament: två koncentriska ringar med mittpunkt, pl. II : 33. Längden är 2,2 och diam. 0,7 cm. Benpjäsen torde varit använd som knapp e. dyl.

Grav 33. Under en liten stenrundel, diam. ö—v 7 och n—s 5 dm., stod en liten urna med några få brända benbitar. Två takstenar funnos; den ena låg ovanpå den andra. — Av urnan äro endast smärre bitar bevarade; formen kan ej närmare bestämmas. Godset är mörkbrunt med rabbig yta, utom närmast mynningen, där den är glättad. Urnan har varit helt liten 10—15 cm. hög. — Benen äro hårt brända, helt små och blott ett fåtal. Delar av tand finnas. Troligen är det rester av ett barn.

Grav 34. Cirka 3 m. söder om grav 51 påträffades under några små stenar resterna av en söndertryckt urna; ingen bottensten fanns. — Av urnan äro endast bottnen och delar av

väggarna bevarade. Godset är mörkbrunt. I urnan lågo 5 à 6 små, hårt brända benbitar men inga fornsaker.

Grav 35. Liten koppformig urna, pl. VI : 2, täckt av en liten rund sten och i övrigt skyddad av några få småstenar, vilka sutto i höjd med urnans mynning. Urnan stod på en liten bottensten. — Urnan är förfärdigad av 4—5 mm. tjockt, brunaktigt gods. Mynningsdiam. är 9,3, bukdiam. 10,3 och bottendiam. 3,5 cm. Höjden är 9,4 cm. — I urnan lågo ett femtiotal små, hårt brända benbitar.

Fig. 9, gravar 29 o. 30.

Grupp. 5. Gravar med urna med obestämbart stenskydd eller utan varje stenskydd.

Grav 36. Vid sållning hittades inom ett 1 kvm. stort område tjugotvå små bitar av sönderplöjd urna, några brända benbitar — ej tillvaratagna — samt en bronsknapp. Inga bitar av urnan ha kunnat hopsättas. Godset är tämligen tunnt och mörkbrunt till färgen. Inga omgivande stenar funnos.

a. Dubbelknapp, mycket sliten, pl. II : 34. Den övre plattan är ornerad med tre koncentriska ringar omkring mittpunkt. Höjden är 1,1 och diam. 1,3 cm.

Grav 37. Ett par meter från sistnämnda grav uppsamlades vid sållning sju helt små urnebitar av rödbrunt gods, några brända benbitar och en dubbelknapp av brons. Benbitarna ej tillvaratagna. Inga stenar funnos.

a. Dubbelknapp, rätt mycket sliten och med söndrig fot, pl. II : 35. Övre plattan är ornerad med två koncentriska ringar omkring mittpunkt. Höjden är 1,2 och diam. 1,5 cm.

Grav 38. På en flat sten lågo bottnen och delar av väggarna till en urna. Graven var fullständigt rubbad.

Urnan torde varit cylinderformig eller svagt bukig; den är bevarad till en höjd af 4,8 cm. Bottendiam. är 13 cm. Godset är rabbigt och av gråbrun färg. — Bland benresterna hittades större delarna av ett kupigt lock, likt pl. V:4. Urnan och locket äro förfärdigade av samma lermassa. På lockets insida kvarsitta rester av hartstätningen. Diam. är 13,4 och höjden 4,7 cm. — Bland urnebitarna och benresterna, cirka 1/2 liter, hittades delar av en tand, hartsrester, en dubbelknapp och en bronstråd.

a. Dubbelknapp med rund, nästan uppsliten fot, pl. II:45. Övre skivan är ornerad med fyra koncentriska ringar. Höjden är 1,1 och diam. 1,3 cm. — b. Ett 1,9 cm. långt stycke av 1,5 mm. tjock bronstråd, pl. II:46.

Grav 39. En liten urna stod på en flat sten och var täckt av två mindre kullerstenar.

Urnan, pl. VI:5, har skarpt markerad buklinje; halsen är ovanligt hög. Godset är tunnt, löst bränd och av brunaktig färg; halspartiet är glättat. Mynningsdiam. är 13 och bukdiam. 18 cm. — Till urnan hör ett fragmentariskt lock. Bevarade äro större delarna av kanten och delar av bottnen. Godset är detsamma som urnans. Diam. är 13,5 och höjden 2,8 cm.

I urnan lågo cirka 2/3 liter brända ben, däribland rester av ett tjogtal tänder, delar av hjorthorn, hartsrester, tre bronser och bit av bentrissa.

a. Sluten ring av bronstråd, diam. 2,1 cm., pl. III:4. — b. Liten skålla av brons, längd 1,2 cm., pl. III:5. — c. I båda ändarna avbruten syl, längd 2,1 cm., pl. III:6. — d. Bit av c:a 5 mm. stor bentrissa.

Grav 40. En fullständigt sönderplöjd urna; utan skydd av stenar. Urnan har varit ganska stor. Godset är brunaktigt. Benresterna ej tillvaratagna; tre bronser.

a. Dubbelknapp, pl. III:7, med kupig, ornerad övre platta, diam. 2,4 cm., höjd 1,5 cm. — b. Syl av vanlig typ, pl. III:8,

längd 3 cm. — c. Bitar av ring av bronsbleck, diam. c:a 3,5 cm., höjd 4 mm., pl. III:9.

Grav 41. Något öster om det egentliga gravfältet I hittades på lerbotten en del brända ben, små smulor av rödbränt lergods samt en bronsknapp, allt täckt av några få kullerstenar. Graven låg 20—25 djupt.

a. Dubbelknapp, pl. III:36; övre plattan är ornerad med två koncentriska ringar omkring mittpunkt. Höjden är 1,2 och diam. 1,2 cm. Cirka 1/4 liter brända ben.

Grav 42. På en liten flat sten lågo smärre rester av en urna och brända ben — ej tillvaratagna — samt en bronsknapp. Graven var rubbad av plogen.

a. Bronsknapp, pl. II:37, med kupigt huvud, oornerad, rätt mycket sliten. Höjden är 1,3, diam. 1,7 cm. Foten är söndrig.

Grav 43. Cirka 2 m. från grav 19 hittades rester av en urna: smärre bitar av kärlväggen. Godset är tämligen tunnt och av mörkbrun ton. Inga stenar funnos. Bland kärlresterna hittades en knapp av brons.

a. Dubbelknapp, pl. II:42. Övre plattan är kupig; knappen är oornerad. Höjden är 1,4 och diam. 2 cm.

Grav 44. En stor urnebotten med bevarade rester av väggarna stod 25 cm. djupt. Inga stenar funnos. Urnan har rubbats under järnåldern. Strax invid urnans plats lågo två järnåldersgravar: en liten hög med brända, svärtade benbitar. — I urnebottnen lågo en del brända ben och en syl.

Av urnan äro bottnen och delar av väggarna intill en höjd af 4,5 cm. bevarade; godset är gråbrunt och c:a 1 cm. tjockt.

a. Syl av vanlig typ, pl. II:39, 3,8 cm. lång. — Cirka 1/2 liter brända ben.

Grav 45. Strax invid urnan i grav 50 stod en andra urna, skyddad av två kvdm. stora stenar, hvilka voro ställda på kant invid urnan. Tak- och bottensten saknades. Urnan stod tämligen djupt: omkr. 60 cm. under jordytan.

Av urnan äro endast smärre bitar bevarade. Formen är

närmast cylindrisk. Godset är löst bränt och av gråbrun färg. Bland benresterna, endast några få bitar — ej tillvaratagna — hittades en syl.

a. Syl av vanlig typ, pl. II:40, längd 3,3 cm.

Grav 46. Invid gravfältets västra gräns anträffades å cirka 1 m:s djup resterna av en urna men inga stenar. Urne- och benrester lågo kringspridda i jorden och hopsamlades genom sållning. I ploggången mitt över urnegraven låg en järnåldersgrav med brända ben. Det är ganska troligt, att bronsåldersgraven förstörts, när järnåldersgraven anlades. — Bland urneresterna på gravens botten hittades bitar af en spiralarmring och vid sållning av jorden en kniv av brons.

Urnan, lik pl. V:5, av hvilken stora stycken ha kunnat hopsättas, är tämligen stor med glättad hals och rabbig kärlkropp; buken är svagt markerad. — Till urnan hör ett lock, hvarav endast stycken äro bevarade. Diam. är cirka 20 cm. och höjden 4,3 cm.

a. Kniv, pl. III:1, vackert ornerad; spetsen är avbruten; nuv. längden är 6,5 cm. — b. Sex bitar av spiralarmring av bronstråd. Diam. är 4,5 cm., trådens tjocklek 1,5 mm. Benresterna ej tillvaratagna.

Grav 47. Ett par meter från grav 46 hopsamlades vid sållning en del urnebitar, benrester och en vacker rakkniv av brons. Inga stenar funnos.

Urnan har varit cylinderformig; endast delar av bottnen och väggarna äro bevarade. Närmast mynningen har urnan haft små vertikala vulster. Godset är rödbrunt. — Rester av en andra urna, troligen använd som lock; rödaktigt gods.

a. Bronskniv, pl. III:2, vackert ornerad med en längs ryggen gående bård, som slutar i en ormslinga, en fågel, en fisk och tre s-formiga figurer. — Benresterna ej tillvaratagna.

Grav 48. Invid den av stenar skyddade urnan i grav 31 stod en andra urna med lock men utan stenskydd.

Urnan, pl. VI:4, är av typ *Minnen* fig. 1431, ehuru utan öron. Bevarade äro: hela kärlkroppen, större delen av halsen,

inga kantstycken. Godset är mörkbrunt. Bukdiam. är 15,5 och bottendiam. 8 cm. — Lock av samma gods som urnan; med fals. Diam. 9 och höjd 2,7 cm. — I urnan lågo brända ben och två bronser.

a. Stångknapp, pl. II: 41, ovanligt liten. Stångens längd är 1,6 cm. — b. Tre bitar av bronstråd i form av en ring av 2 cm:s diam.; trådens tjocklek 1 mm., pl. II: 38. Cirka 1/10 liter hårdt brända människoben, troligen av ung individ. Delar av flera tänder.

Grav 49. Vid den av förf. företagna sållningen av jorden runt urnan med bronskammen, grav 8, påträffades in situ en urnebotten, en del brända ben samt ett enkelt knivblad av brons. Inga stenar funnos. De tillvaratagna bitarna av urnan ha ej kunnat hopsättas; godset mörkbrunt. Urnan ha varit rätt bukig.

a. Knivblad av brons, pl. II:43, avbrutet i nedre ändan; nuvarande längden är 6 och bredden 1,4 cm.

Grav 50. Urna täckt av två små stenar, en rund och en flat; intet annat stenskydd.

Av urnan äro bottnen och delar av väggarna bevarade, ävensom kantstycken. Formen är närmast *Minnen* fig. 1434, med svagt markerad buk. Godset är rödbrunt, tämligen löst bränt och 5—8 mm. tjockt. Mynningsdiam. är 12, bukdiam. 14 och bottendiam. 9,5 cm.; höjden är 13,5 cm. I urnan lågo brända ben och en bronstråd.

a. Fyra bitar av mm. tjock bronstråd, pl. II: 44. Cirka 1/10 liter brända ben, troligen av barn; inga rester av tänder.

Grav 51. Under ett litet röse av kullerstenar, diam. 90 cm., lågo resterna av en uppmultnad urna.

Urnan har varit bukig. Godset är mörkbrunt. Benrester och bronstråd.

a. Bland de till 2/3 liter uppgående svärtade benresterna av fullvuxen individ låg en ett par mm. lång bronstråd av 1 mm:s tjocklek.

Grav 52. Liten urna utan stenskydd; urnan söndertryckt

och benbitarna kringspridda. Inga benrester tillvaratogos. Av urnan äro delar av bottnen och väggarna bevarade. Godset är rödbrunt och av cirka en cm:s tjocklek.

a. Bland benresterna och urnebitarna påträffades ett litet hänge av ljus stenart, pl. III:3, längd 4,8 cm.

Grav 53. Urna utan skydd av stenar. Bottnen stod 25 cm. djupt.

Urnan har varit cylinderformig med en bottendiam. av 13,5 cm. Väggarna äro bevarade intill en höjd av 11 cm. Godset är gulbrunt, tämligen löst bränt; ytan är rabbig. — Cirka $^1/_{10}$ liter brända ben.

Grav 54. Graven innehöll en av jordtrycket deformerad urna, som stod på en flat sten men som i övrigt saknade skydd av stenar. Urnan sönderföll i ett stort antal småbitar. — Urnan är av starkt grusblandat, rödbrunt gods. Formen torde varit som *Minnen* fig. 1420. Graven innehöll ej några fornsaker men väl en del brända människoben. Cirka $^2/_3$ av benbitarna tillhöra huvudskålen (obs. även de minsta benbitarna tillvaratagna). En del av huvudskålens ben ha kunnat hopsättas till större stycken. Delar av två tänder finnas. Benresterna tillhöra ett barn, sannolikt under 10 år.

Grav 55. Strax invid grav 44 påträffades rester av en urna: bottnen och delar av väggarna. Även denna grav torde ha förstörts under järnåldern.

Urnan har varit cylinderformig; bottendiam. är 13 cm; väggarna äro bevarade intill en höjd av 10,2 cm. Godset är rödbrunt med rabbig yta. — Inga fornsaker; benresterna tillvaratogos ej.

Grav 56. På en liten stenplatta stod en urnebotten, cirka 25 cm. under jordytan. — Av urnan äro större delarna av bottnen och smärre delar av väggarna bevarade. Bland benresterna, cirka en liter, hittades delar av sju tänder en två cm. lång hartsremsa men inga fornsaker.

Grav 57. Sönderplöjd urna och en kantställd sten; bottensten saknades. — Urnan, vari låg en halv liter svärtade, hårt

brända ben, är cylinderformig. Godset är ytterst löst bränt, har tjocka väggar och rödbrun, rabbig yta. Bottendiam. är 13 cm.; urnan bevarad till en höjd av 19,5 cm., pl. VI:6. Inga fornsaker.

Grav 58. Under brandflaket invid grav 1 anträffades en sönderkrossad urna jämte några benrester. Inga stenar funnos. Graven är äldre än brandflaket.

a. Urna närmast som *Minnen* fig. 1434; ungefär hälften av urnan har kunnat hopsättas; bukdiam. är 15,3, bottendiam. 11 och höjden 16,5 cm. Godset är ljusbrungrått. Cirka 1/5 liter brända ben.

Grav 59. Invid gravarna 22 och 53 hittades rester av en sönderplöjd urna samt några benrester; inga stenar funnos. — Smärre delar av urna, gråbrunt gods.

Grav 60. Liten samling ben och små urnerester invid grav 59. Urnans gods är mörkbrunt.

Grav 61. Invid ett mäktigt lager av strandmalna stenar (ej skörbrända eller svärtade) stod en urna utan skydd av stenar, pl. VI:7.

a. Urna, cylinderformig, med rabbig, rödbrun yta. Mynningsdiam. 14,7, bukdiam. 17,7 och bottendiam. 12,5 cm. Höjden är 17,8 cm. — Cirka 1 liter väl brända människoben, däribland delar av ett tjogtal tänder.

Grav 62. En liten benhög utan rester av urna (benbitarna ej tillvaratagna).

Grav 63. Ett tjogtal urnebitar av brunaktigt gods, små brända benbitar.

Grav 64. En liten benhög utan rester av urna.

Grav 65. Några små urnebitar av brunaktigt gods; inga benrester.

Grupp. 6. Grav med större stenrundel.

Grav 66. Under en större stenrundel, diam. 6—7 meter, anträffades i centrum en nästan alldeles uppmultnad urna. Ur stenrundeln hade jordägaren vid skilda tillfällen brutit upp flera

lass sten; vid förf:s undersökning funnos endast kvar en del av de större kantstenarna, en del av stenarna från utfyllningen av stenringen samt stenskyddet omkring urnan. Urnan stod på flat bottensten, hade kantställda sidostenar och inte mindre än sju takstenar, den ene staplad ovanpå den andra. I urnan lågo brända ben och två bronser. Urnans gods är ljusbrunt.

a. Dubbelknapp med fyrsidig fot, pl. III : 12; diam. är 1,7 cm. och höjden 1,3 cm. — b. En del hvarv av spiralvriden armring av bronstråd, pl. III : 13, diam. 3,5 cm. — Delar av harts och cirka 1 liter brända ben.

II. Det östra gravfältet.

Grav 1. Urnegrav med fullständigt stenskydd; taksten saknades, troligen upplöjd. Urnan stod på en flat bottensten av skiffer; denna låg 47 cm. djupt. Runt urnan voro satta 13 flata stenar. Urnans mynning, som stod cirka 15 cm. djupt, hade varit tillsluten av ett nu söndrigt lock.

Urnan är päronformig med flat botten och liten mynning, lik pl. IV:6. Höjden är 23 cm., mynningsdiam. 12, bukdiam. 25 och bottendiam. 18,5 cm. Godset är ljusbrunt, är ganska tunnt och har glättad yta. — Smärre delar av ett lock med rakt uppstående, cirka 3 cm. hög kant. Godset är ljusbrunt till färgen. — Bland de brända benen lågo en kniv, en ring och en syl.

a. Kniv av brons, pl. III : 14, med avbruten tånge; nuvarande längd 7,9 cm. — b. Ring av bronsten, pl. III: 15, insidan slät, utsidan kupig. Diam 2,4, höjd 0,4 cm. — c. Syl av vanlig typ, pl. III : 16, längd 4,6 cm. — Cirka $^{2}/_{3}$ liter brända ben, inga delar av tänder, små hartsrester.

Grav 2. Cirka nio meter öster om grav 4 påplöjdes en urna, som var kringsatt av stenar; taksten saknades. Graven upptogs av jordägaren.

Den sönderplöjda urnan har kunnat hopsättas till c:a $^{3}/_{4}$, pl. VI:8. Formen är cylindrisk; godset är rödbrunt med rabbig yta. Höjden är 32,5, mynningsdiam. 15, bukdiam. 21 och bot-

tendiam. 15,5 cm. I urnan lågo förutom brända ben, vilka ej tillvaratogos, en knapp och bit av såg.

a. Dubbelknapp av brons med fyrsidig fot, pl. III : 19. Höjden är 0,8 och diam. 1,6 cm. — b. Bit av såg, pl. III:20, längd 5,5 cm.

Grav 3. Grav med urna utan skydd av stenar; mynningsranden bortplöjd; i övrigt är urnan rätt väl bevarad, lik pl. VI:3. Urnan har haft två öron; det ena är bevarat. Ungefär på urnans halva höjd finnas fyra förkroppningar. Bottendiam. är 14, bukdiam. 26 och nuvarande höjden 23 cm. — I urnan lågo brända ben, cirka 1 liter, bit av harts men inga fornsaker.

Grav 4. Urna med fullständig stenbetäckning: tak,- sido- och bottenstenar. Graven påplöjd och upptagen av jordägaren. Ingen närmare undersökning blev gjord.

Av urnan äro endast smärre bitar bevarade, vilka ej kunnat hopsättas. Godset är mörkbrunt och tämligen tjockväggigt. Bland benresterna hittades en bronstråd och delar av spiralarmring.

a. Bronstråd, 6 cm. lång, 1,7 mm. i tjocklek, pl. III : 10. — b. Några varv av spiralarmring av mm.-tjock bronstråd, pl. III : 11. Diam. är 4,1—4,3 cm. — Cirka $^1/_2$ liter brända ben.

Grav 5. Ungefär 2 m. öster om grav 2 hittades rester av 2 urnor, en del brända ben (ej tillvaratagna) samt en knapp av brons.

Av urnorna äro endast smärre bitar bevarade. Godset är brunaktigt.

a. Dubbelknapp av brons, pl. III : 22, utan ornering; höjden är 0,8 och diam. 1,8 cm.

Grav 6. Sönderplöjd urna; stod på bottensten; fullständigt stenskydd torde ha funnits.

Urnebitarna ha ej kunnat hopsättas; godset är ljusbrunt. Bland benresterna lågo två bronser.

a. Dubbelknapp av brons, pl. III : 24; övre plattan är ornerad med 3 koncentriska ringar. Höjden är 1,4 och diam. 1,9 cm. — b. Cirka 1,5 varv av fingerring, pl. III : 23, av bronstråd, avbruten i båda ändarna; diam. är 2,2 cm., trådens diam. 1—1,5 mm. — Cirka $^2/_3$ liter brända ben.

Grav 7. Små urnerester, mörkbrunt gods; ett kantstycke och delar av bottnen bevarade. Cirka 1/4 liter brända ben. Bland benresterna hittades del av tand samt bitar av harts; några benbitar tyckas vara färgade av ärg.

Grav 8. Små delar av urna med lock. Av urnan är bevarat ett par små kantstycken och ett bottenstycke. Godset är ljusbrunt. Av locket finnas helt små bitar. Godset är ljusbrunt. — Delar av harts, en tand och några tiotal benbitar.

Grav 9. Uppmultnad urna, utan skydd av stenar, stod på lerbotten; delar av bottnen bevarade; mörkbrunt gods. — Två små bitar av lock, mörkbrunt gods. — Cirka 2/3 liter brända ben.

Grav 10. Små bitar av urna av gråbrunt gods, med rabbig yta. Några brända benbitar, inga fornsaker.

Grav 11. Små urnerester, brunaktigt gods; små benbitar, rester av tre tänder, inga fornsaker.

Grav 12. Sönderplöjd urna, stod på flat sten; en av sidostenarna bevarad. Av urnan äro endast smärre bitar bevarade; rödbrunt, löst bränt gods. Bland benen låg en syl.

a. En i båda ändarna avbruten syl, pl. III : 17, längd 3,3 cm. — Cirka 1/10 liter brända ben.

Grav 13. Urnebotten, mörkbrunt gods; bottnens diam. 14 cm; smärre rester av väggarna. Benrester (ej tillvaratagna), inga fornsaker.

Grav 14. Urnebotten, diam. 15 cm., ljusbrunt rabbigt gods; delar av väggarna till en höjd av 11 cm. Små benrester, inga fornsaker.

Grav 15. Tre à fyra små urnebitar, rödaktigt gods, benrester, inga fornsaker.

Grav 16. Delar av en (två) urna; rödaktigt gods. Delar av lock eller en andra urna. Cirka 1/2 liter brända ben. Ring av bronsbleck, pl. III : 18; ändarna uthamrade till fyrkantig ten. Diam. 2,8, höjd 0,4 och tjocklek 0,2 cm.

Grav 17. Ett tiotal småsmulor av lerurna av rödaktigt gods. Några tiotal benbitar, inga fornsaker.

Grav 18. Några få urnebitar av brunt gods, ett tjogtal benbitar.

Grav 19. En del små urnebitar av mörkbrunt gods; bitar av kupigt lock. Cirka $1/2$ liter brända ben, hartsbit och delar av tänder.

Grav 20. Fullständigt uppmultnad urna; endast små bitar bevarade, rödbrunt gods. Urnan var delvis nedgrävd i lera.

a. Ett varv av spiralvriden armring av brons, pl. III:21. Diam. är 3,4 cm. — b. Små rester av bronskniv eller pincett. Cirka en liter brända ben.

Grav 21. Några små bitar av urna av rödbrunt gods, $1/5$ liter brända ben, inga fornsaker.

Grav 22. Fullständigt uppmultnad urna, utan skydd av stenar. Av urnan äro endast ett par bitar bevarade. Ljusbrunt gods. Cirka $2/3$ liter brända ben. I urnan en halsring.

a. En i tre delar sönderbruten halsring av brons med vidsittande pärla av brons. Uträtad har ringen en längd av 55 cm., pl. III:25.

III. Fornminnen av skilda slag.

1. Markgrav från stenåldern. Vid den systematiska genomschaktningen av gravfälten stötte man helt oförmodat på en markgrav från yngre stenåldern; den låg inom södra delen av västra gravfältet. Graven låg cirka 10—11 dm. under jordytan; inga skyddande stenar e. dyl. funnos. Av skelett syntes inga rester. Allt, som fanns kvar, var en i många stycken söndertryckt urna med ornamentik i kamteknik, en tunnbladig, ytterst ringa hålslipad flintyxa, längd 9,5 cm., och en mejsel med rak egg, längd 12,3 cm.

2. Tre rektangulära stenbäddar med stenram. Inom ett mindre område, ungefär mitt på västra gravfältet, påträffades tre rektangulära stenbäddar. Den bäst bevarade, fig. 10, var av i det närmaste rektangulär form, 2,5 m. lång och 60—70 cm. bred. På tre sidor var stenbädden inramad av en rad täm-

Fig. 10. Stenbädd med stenram.

ligen slarvigt lagda kullerstenar; åt nordväst var stenramen öppen. Området inom stenramen var lagt med ett dm. mäktigt lager strandmalna stenar; att märka är, att stenbädden ej sträckte sig in under stenramen. Kantstenarna lågo helt ytligt eller blott 20 cm. under jordytan; stenbädden låg några cm. djupare. Vid den noggranna undersökningen och sållningen av jorden

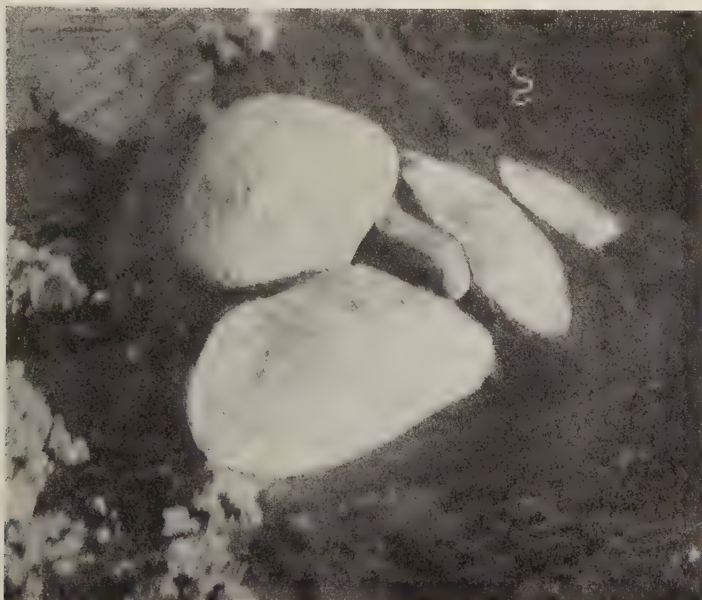

Fig. 11.

ovanpå och under stenbädden hittades inte de minsta spår av fornsaker eller organiska ämnen. Gruset under stenbädden var alldeles rent och orört. — Den andra stenbädden, som låg strax nordost om den förra, var rätt slarvigt byggd; formen var rektangulär. Runt stenbädden fanns en enkel ram av kullerstenar. Stora luckor funnos i sydvästra långsidan och kantstenar saknades nästan alldeles i nordvästra kortsidan. Ramen var nära 2 m. lång och 1 m. bred. Stenbädden sträckte sig ej in under stenramen. Inga spår av fornsaker eller dylikt. — Av den tredje stenbädden funnos kvar större delen av sten-

täcket och en del stenar i ramen. Stenbädden var anlagd på samma sätt som i de två förut nämnda. Ej heller här funnos några fornsaker.

3. Kenotafisk grav. I sitt utmärkta arbete *Bornholms befolkning under järnåldern* omnämner Knut Stjerna en grupp av gravar, där liket saknas. Dessa tomma gravar ha rests åt män, som utvandrat och stupat i främmande land och som

Fig. 12. Disas ting.

man ej haft tillfälle att återföra till hembygden i och för gravsättning. De hemmablivna släktingarna: gubbar, kvinnor och barn ha rest monumenten till de fallnas ära eller till bostäder åt dem i det kommande livet. — En dylik kenotafisk grav tror sig förf. ha funnit å västra gravfältet. Graven var byggd liksom stenskyddet omkring urnorna av på kant ställda flata stenar, fig. 11, och täckt av en flat takhäll; bottensten saknades dock. Inom stenskyddet funnos inga rester av urna, ben eller annat, som kunde antyda, att någon blivit gravsatt. — Graven kan ju ha byggts åt en person, som omkommit på havet eller eljest spårlöst försvunnit.

4. Disas ting. Söder om västra gravfältet och strandvägen ligger Disas ting, ett rektangulärt område, på tre sidor kringsatt av resta stenar, fig 12. Längdriktningen är öster till väster.

I södra långsidan ha vi åtta stenar, varav den längsta (den sydöstra) är 230 cm. och den minsta 80 cm., räknade ovan jordytan. Norra långsidan har fem stenar, varav den längsta är 140 cm. och den minsta 50 cm. Södra kortsidan har tre stenar, förutom de förut medräknade hörnstenarna; den minsta stenen är 60 cm. hög. Åt väster är stenkretsen öppen; här har aldrig, som av undersökningen framgick, funnits några stenar. Hela antalet resta stenar är sålunda sexton. Områdets längd är cirka 35 och bredd 15 meter; ytan sålunda 525 kvm. — Hela området är lagt med ett 25—30 cm. mäktigt kullerstenslager; mellanrummen mellan stenarna äro utfyllda med strandmalna småstenar. Stenlagret ligger 20—25 cm. under nuvarande markytan och något högre än bottnen på de resta stenarna. Stenlagret når fram till insidan av de resta stenarna; men mellan och utanför dessa finnes intet stenlager. Åt väster når stenlagret i bredd med yttersta stenparets västra yttersida, vilket tyckes antyda, att åt väster aldrig funnits några resta stenar. Under stenlagret finnes ren grus.[1]

Ungefär vid mitten av området voro stenarna på ett kvm. stort område alldeles skörbrända och svärtade av sot; här har ett bål varit upptändt. Några meter längre västerut anträffades ett nytt brandlager, som sträckte sig över ett område av minst 4 kvm. Stenarna voro skörbrända och svärtade av kol. Mellan de skörbrända stenarna uppsamlades vid sållning ett hundratal svärtade, hårt brända bitar av människoben. Benbitarna lågo spriddá över hela området.

Ehuru undersökningen av Disas ting, en undersökning, vars huvudsakliga uppgift var resandet av de kullfallna stenarna och konstaterandet av fornminnets karaktär, icke lämnade något utbyte av fornsaker, så voro dock de gjorda iakttagelserna av visst intresse. Av undersökningen framgår nämligen att stenarna i Disas ting rests som minne åt en inom stenringen gravlagd person. Gravhögen tillhör järnåldern, möj-

---

[1] Jämf. avbildning i Lilj. Bd. II från Herrestads socken. Denna stensättning torde vara borttagen.

ligen dess äldre del. Vid gravläggningen har man upptänt ett offerbål, en sed som torde varit ganska allmän under hela vår förhistoriska tid.

4. *Brandgravar från järnåldern.* Inom det västra gravfältet påträffades minst sju och å östra tre à fyra små brandgropar med svarta, hårt brända benbitar, kolrester och svart

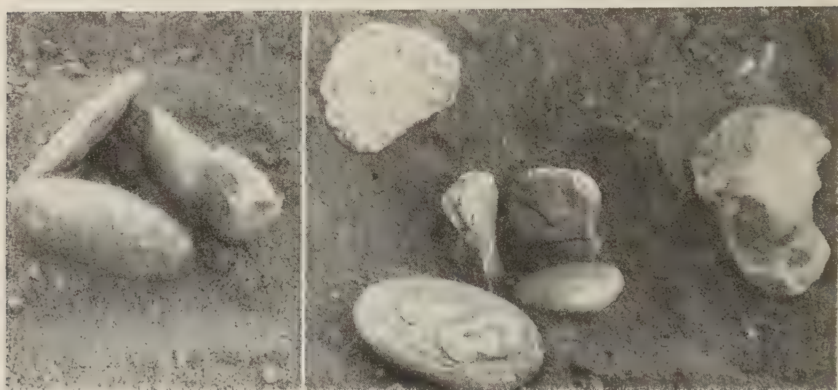

Fig. 13 a—b.

jord. I flera av gravarna funnos skörbrända, svärtade stenar. Något gravgods anträffades inte.

5. *Bautasten.* Omedelbart invid och norr om strandvägen står en bautasten; dess höjd ovan jorden är något mer än en meter; djupet under jordytan är cirka 0,5 m. Runt stenen finnes ett mäktigt, underjordiskt stenröse.

6. *Brandflak.* På västra gravfältet undersöktes tre brandflak: ett flera dm. mäktigt lager av skörbrända stenar, svart jord, små kolrester men inga spår av ben. Övre skiktet av brandflaken var rubbat av plogen. Brandflaken voro 2—3 m. i genomskärning och av oregelbunden form. Tänkbart är att å desamma varit upptända bål för bränningen av liken.

7. *Stolphål.* På båda gravfälten anträffades flera mindre samlingar av stenar. Endast en av dessa samlingar torde varit packningen omkring en rest stolpe e. dyl. De tre översta stenarna, ställda i triangel, synas å fig. 13 a. Sedan dessa ste-

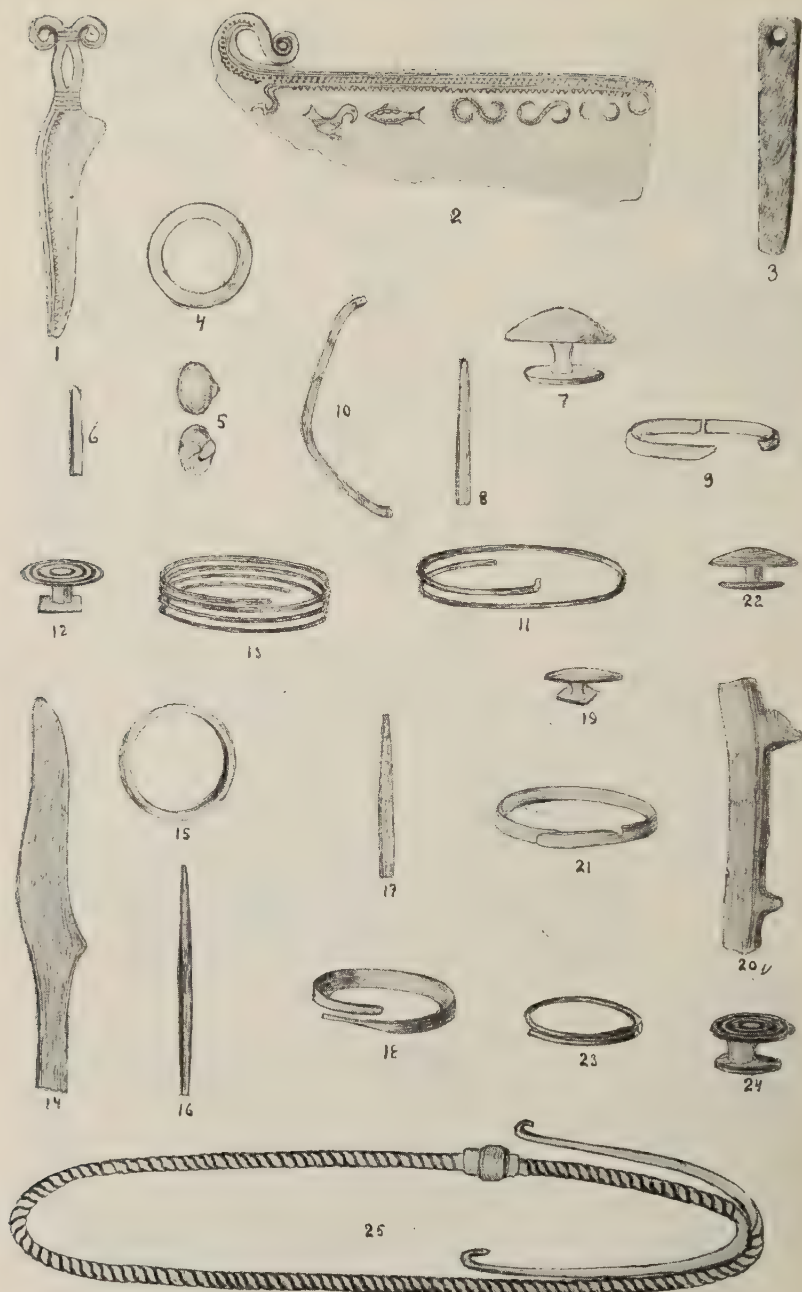
nar borttagits, funnos ännu tre andra, vilka också stodo i triangel, fig. 13 b. De övre stenarna bildade 60° vinkel med de undre.

8. Boplats från järnåldern. Cirka 50 m. öster om gravfältet II anträffades ett större brandlager: skörbrända stenar, träkol, svart jord, lämningar av ben och krukrester. Endast ett område av 3—4 kvm. undersöktes. Inom detta hittades en liten lerkopp av rödbrunt gods, cirka fem cm. hög, kantstycken av en större urna av gråaktigt gods samt rester av ännu en eller två urnor.

Forts.

1.
2
3.
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46

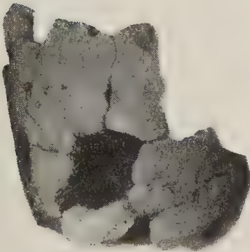

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25

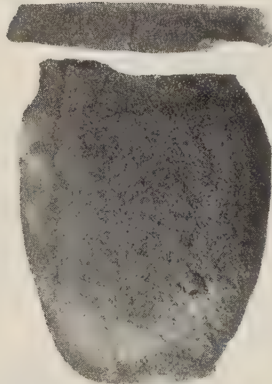
1

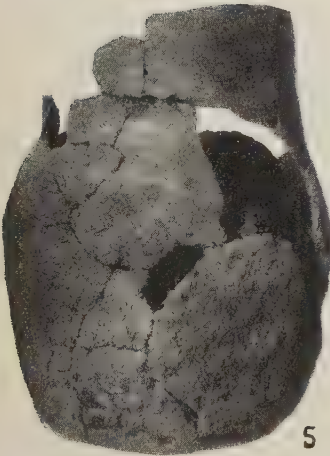
3

2

4

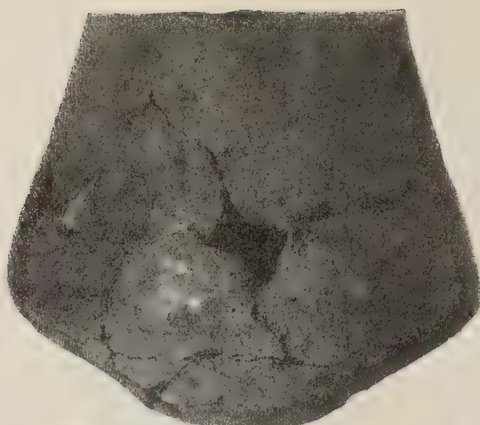

5

6

Plansch V.

1

2

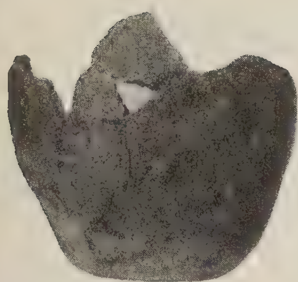

5

3

6

4

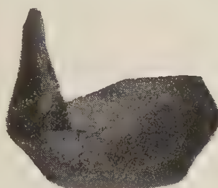

7

3

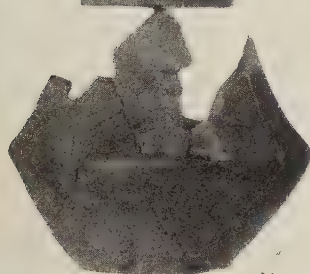

6

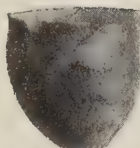

1

4

2

7

5

8

Goternas äldsta hem.

Av
BIRGER NERMAN.

oterfolken bodde, när vid folkvandringarnas begynnelse historiens ljus börjar falla klarare över dem, i trakterna norr och nordväst om Svarta havet. Emellertid hade goterna icke ursprungligen varit bosatta i dessa trakter. De omtalas där för första gången år 214 e. Kr., då de drabba samman med romarna. Icke långt förut hade de invandrat ifrån norr. Det är bekant, att de romerska författarna Plinius d. ä. och Tacitus, vilka båda skrevo under andra hälften av första århundradet e. Kr., samt efter dem greken Ptolemaios, som skrev under första hälften av det andra århundradet, omtala, att goterna på deras tid bodde vid nedre Weichsel, och goternas egen stamsaga berättade, att folket från södra Östersjökusten vandrat till området norr och nordväst om Svarta havet.

Men ej heller vid Weichselmynningen voro goterna autoktona. Den gotiska stamsagan visste att berätta, att goterfolkets ursprungliga hem låg ännu nordligare, att goterna en gång kommit till Weichselmynningen från den stora ön Scandia.

Goternas stamsaga finnes, som bekant, bevarad hos den gotiske författaren Jordanes, i dennes vid mitten av 500-talet e. Kr. skrivna *De origine actibusque Getarum.*[1] Jordanes goter-

[1] Den gotiska stamsagan identifierade goterna med det trakiska folket geterna, som redan före år 400 f. Kr. bodde väster om Svarta havet, i nuvarande Bulgarien, senare och ännu e. Kr. f. i Dacien, där det gick under som folk.

Överstycke: två fågelformade bronsspännen från Öland samt del av ett bältebeslag av silver från Blekinge (yngre järnåldern).

historia är i huvudsak endast ett utdrag ur nu förlorade äldre källor, däribland främst en historia över goterfolket, författad av Teoderik den stores minister Cassiodorus under förra hälften av 500-talet.

Om goternas utvandring från ön Skandia, uppehållet i norra Tyskland och utvandringen till Svartahavstrakterna berättar Jordanes på två ställen i sitt arbete. (Jag citerar Th. Mommsens edition 1882 i *Monumenta Germaniæ historica, Auctores antiquissimi:* V, 1.)

Det första stället (Mommsen pag. 60 f.) lyder:

Ex hac igitur Scandza[1] insula quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum cum rege suo nomine Berig Gothi quondam memorantur egressi: qui ut primum e navibus exientes terras attigerunt, ilico nomen loci dederunt. Nam odieque illic, ut fertur, Gothiscandza vocatur. Unde mox promoventes ad sedes Ulmerugorum, qui tunc Oceani ripas insidebant, castra metati sunt eosque commisso prœlio propriis sedibus pepulerunt, eorumque vicinos Vandalos iam tunc subiugantes suis aplicavere victoriis. Ubi vero magna populi numerositate crescente et iam pene quinto rege regnante post Berig Filimer, filio Gadarigis, consilio sedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui aptissimas sedes locaquæ dum quereret congrua, pervenit ad Scythiæ terras, quæ lingua eorum Oium vocabantur..... Nec mora ilico ad gentem Spalorum adveniunt consertoque prœlio victoriam adipiscunt, exindeque iam velut victores ad extremam Scytiæ partem, que Ponto mari vicina est, properant.

Längre fram (Mommsen pag. 82 f.) återkommer Jordanes på tal om gepiderna till utvandringen från Scandia samt goternas och gepidernas äldre öden:

Meminisse[2] debes me in initio de Scandzæ insulæ gremio Gothos dixisse egressos cum Berich rege suo, tribus tantum navibus vectos ad ripam Oceani citerioris, id est Gothiscandza.

[1] *Skandza* är en skrivning för *Skandia.*

[2] Jordanes talar till den man, vilken arbetet är tillägnat.

Quarum trium una navis, ut adsolet, tardior nancta nomen genti fertur dedisse; nam lingua eorum pigra gepanta dicitur. Hinc factum est, ut paulatim et corruptæ nomen eis ex convicio nasceretur Gepidas. Nam sine dubio ex Gothorum prosapie et hi trahent originem; sed quia, ut dixi, gepanta pigrum aliquid tardumque designat, pro gratuito convicio Gepidarum nomen exortum est, quod nec ipsud credo falsissimum: sunt etenim tardioris ingenii et graviores corporum velocitate. Hi ergo Gepidæ tacti invidia, dum Spesis provincia commanerent in insulam Visclæ amnis vadibus circumactam, quam patrio sermone dicebant Gepedoios. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit ipsis ad meliores terras meantibus. Qui Vividarii ex diversis nationibus ac si in unum asylum collecti sunt et gentem fecisse noscuntur. Ergo, ut dicebamus, Gepidarum rex Fastida quietam gentem excitans patrios fines per arma dilatavit. Nam Burgundzones pene usque ad internicionem delevit aliasque nonnullas gentes perdomuit. Gothos quoque male provocans consanguinitatis fœdus prius inportuna concertatione violavit superba admodum elatione iactatus, crescenti populo dum terras cœpit addere, incolas patrios reddidit rariores. (Härefter följer en skildring av hans strider med goterkonungen Ostrogotha.)

Traditionen om goternas utvandring från ön Scandia kan ha förelegat i skriftlig form redan ett par hundra år före Cassiodorus, då goterna redan omkring år 200 e. Kr. skapade runalfabetet och senare, på 300-talet, genom Wulfila en bokskrift. Men då vi intet veta om en sådan tidig skriftlig uppteckning, måste vi här behandla uppgifterna om utvandringen från Skandia som en tradition, som blott levat i muntlig form, tills den i början av 500-talet erhöll skriftlig dräkt.

Berättelsen om goternas utvandring från Skandia bör a priori icke betraktas såsom historiskt osannolik. Ett mindre väsentligt drag, nämligen att goterna kommit på 3 skepp, är visserligen blott ett tydligt sagomoment. Likaså behöver man naturligtvis icke fästa någon vikt vid funderingarna över gepi-

dernamnets härkomst. Men det väsentliga i traditionen, att goterna en gång under en konung kommit från Skandia till Weichselmynningen, att därvid en gren av dem, gepiderna, kommit senare och givit öarna (ön) i Weichselmynningen namnet Gepedoios (= gepideröarna), att vidare goterna vid sin ankomst fördrivit de vid kusten boende ulmerugierna och före sin utvandring till Svarta havet även underkuvat vandalerna, medan gepiderna före sin utvandring från Östersjökusten besegrat burgunderna, dessa uppgifter har man på förhand intet skäl att förneka. De äro sådana enkla sakuppgifter, som mycket väl korrekt kunnat hålla sig på folkets läppar längre tid, än vad vi i detta fall behöva förutsätta. Även namnet på den konung, under vilken utvandringen från Skandia skulle ha ägt rum, Berig, behöver icke vara uppdiktat, liksom ej heller namnen på den goterkonung, Filimer, som ledde vandringen till Svarta havet, och hans fader Gadarig, eller på den gepiderkonung, Fastida, som uppges ha besegrat burgunderna.

I äldre tider fäste man obetingad tilltro till Jordanes berättelse. I en senare tid ha uppgifterna om goternas utvandring från Skandia mottagits med mera skepsis, tills man i våra dagar åter börjat tro på deras tillförlitlighet. Det är särskilt Gustav Kossinna,[1] som med styrka gjort sig till tolk för den senare uppfattningen. Han har förtjänsten av att vara den förste, som sökt låta problemet på arkeologisk väg få sin belysning.

Då vi här skola söka lösa frågan om goternas äldsta hem, synes det lämpligt att först rådfråga Jordanes egen framställning och därefter vända oss till det arkeologiska materialet. Innan vi diskutera Jordanes uppgifter, skola vi dock nämna några ord om den ledning, som möjligen kan erhållas på språklig väg.

* *
*

---

[1] Bland Kossinnas arbeten, som beröra frågan om goternas ursprung, kan hänvisas till: *Verzierte Eisenlanzenspitzen als Kennzeichen der Ostgermanen, i Zeitschrift für Ethnologie* 1905 sid. 391 ff.; *Die deutsche Vorgeschichte (= Mannusbibliothek* Nr 9), 2 Aufl., Würzburg 1914, sid. 145 ff.; *Das Weichselland ein uralter Heimatboden der Germanen*. Danzig 1919, sid. 19 f.

Betraktar man ur språklig synpunkt frågan om goternas ursprung, stannar man närmast inför goternas eget namn. Detta lydde i gotiskt språk *gutans*. Det är samma namn som det nysvenska *gutar*, fornsvenskt *gutar* (stundom *gotar*). Emellertid är goternamnet även identiskt med nysvenskt *götar*, fornsvenskt *gøtar*; jag kan dock ej här taga upp till behandling den ganska invecklade frågan om, hur de båda formerna förhålla sig till varandra.[1] Goternas eget namn tyder då på, att de kommit antingen ifrån Gotland eller ifrån Götaland. Härvid är att märka, att Götaland äldst blott omfattade Öster- och Västergötland. Till Västergötland räknades dock under folkvandringstiden även Dalsland och åtminstone södra Bohuslän samt möjligen även norra Bohuslän och norra Halland, och vi få hålla möjligheten öppen, att så varit fallet redan vid goternas utvandring. Kanske kan även Östergötland vid samma tid ha omfattat någon del av norra och östra Småland.

Vad den språkliga sidan av frågan om goternas äldsta hem f. ö. beträffar, har man ännu icke kunnat uppvisa, att gotiskan har så nära frändskap med något särskilt nordiskt fornmål, att därav skulle framgå, ifrån vilket område av Norden goterna kommit. De överensstämmelser, Sophus Bugge[2] uppvisat eller trott sig kunna uppvisa mellan gotiskan och gutniskan, anser han icke själv vara tillfyllestgörande för att bevisa goternas ursprung ifrån Gotland.

Vi övergå härefter till Jordanes egen framställning.

Jordanes har — vilket man icke synes ha tillräckligt beaktat — en viktig uppgift om tiden för goternas utvandring från Skandia. Han berättar, att Berig var ungefär den femte företrädaren till den konung Filimer, under vilken utvandringen till trakterna av Svarta havet ägt rum. Jordanes vet alltså icke fullt exakt, vilken i ordningen av Filimers företrädare Berig

[1] Jag hänvisar särskilt till Brates utredning i *Zeitschr. f. deutsche Wortforschung* XII sid. 112 f.

[2] Bugge, S., *Norges Indskrifter med de ældre Runer* I, Christiania 1891—1903, sid. 154 ff.

varit, men så mycket är klart, att han anser den senare icke ha levat mycket långt före den förre; vi kunna ej gärna föreställa oss, att han trott Berig leva mera än 150—175 år tidigare än Filimer. Vid Svarta havet äro nu, som vi sett, goterna bosatta senast 214, men de ha ankommit dit redan under andra hälften av 100-talet, då inflytande ifrån goterna i dessa trakter på Nordeuropa kan iakttagas redan i slutet av 100-talet.[1] Att de å andra sidan skulle ha utvandrat till Svarta havet tidigare än omkring år 150 e. Kr. finnes mig veterligt intet, som antyder. Jordanes berättelse förutsätter alltså, att goterna i stort omkring Kr. f. ankommit till Weichselmynningen. Kossinna opererar också, ehuru han icke gått in på frågan om traditionens vittnesbörd, med denna förutsättning. — Visserligen har, som nämnt, den av Jordanes representerade traditionen sammanblandat goterna med det trakiska folket geterna vid Svarta havet och därigenom fört goternas vandring till Svartahavstrakterna tillbaka till vida äldre tider, ända till trojanska krigets dagar, men denna uppenbara och lösa hopkoppling betyder intet, då det väsentliga är, huru långt före den under andra hälften av 100-talet e. Kr. fallande vandringen till sydost utvandringen ifrån Scandia tänkes ha ägt rum.

Att goterna omkr. Kr. f. bodde i norra Tyskland synes framgå av uppgiften i Strabons geografi 7: 3, att goterna tillhörde det förbund av germanska stater, som stod under markomannerhövdingen Marbods överhöghet, liksom av uppgiften hos Tacitus, *Annales* 2: 62, att markomannerädlingen Catualda, innan han år 19 e. Kr. störtade Marbod i Böhmen, levde som landsflyktig hos goterna; man synes icke gärna kunna förutsätta sådana förbindelser mellan markomanner och goter, om de senare bott så långt ifrån de förra som på den skandinaviska halvön.

Med den på Jordanes egna uppgifter grundade tidsbestäm-

---

[1] Under sista fjärdedelen av 100-talet har största delen av de i Norden funna romerska silvermynten, denarerna, förts upp till Skandinavien via goterna i södra Ryssland.

ningen av goternas utvandring från Skandia överensstämmer icke det i den vetenskapliga litteraturen stundom synliga antagandet, att goterna redan flera hundra år f. Kr. f. skulle ha utvandrat ifrån Skandinavien. Denna mening vilar på en av Plinius, *Naturalis historia* 37:35, meddelad uppgift från den omkring år 300 f. Kr. levande Pytheas från Massilia. Denne omtalar, att ett germanskt folk *gutones* bor en dagsresa ifrån en ö, där bärnsten uppkastas av havet. Då som bekant bärnsten förekommer på Samland i Ostpreussen, har man menat, att goterna redan på Pytheas tid varit bosatta i nö. Tyskland. Emellertid är det av Pytheas uppgifter tydligt, att han med sin bärnstensö betecknar det andra rika bärnstensområdet i norra Europa, Jyllands västkust, och att gutones varit bosatta vid Nordsjökusten i närheten av Jylland (intill bärnstensön bo teutoner, och vidare uppges, att gutones bo vid ett æstuarium). Det bör också nämnas, att utom formen *gutonibus* förekommer hos Plinins även formen *guionibus,* vilken senare form, även om den ej är ursprunglig, synes vara att föredraga framför den förra.[1]

Med ön Scandia betecknar Jordanes den skandinaviska halvön. Men man får knappast förutsätta, att Jordanes tradition haft så klara begrepp om förhållandena i Norden, att den känt Gotland som en särskild ö, skild från den större "ön" Scandia. Enligt min mening måste också ett av de folk, som Jordanes omtalar som boende på Skandia, *vagoth*, vara gotländingarna. Namnet Skandia på goternas hem omöjliggör därför icke, att detta kunnat vara Gotland.

Däremot förekommer en annan uppgift hos Jordanes, som talar häremot. Goterna sägas ha utvandrat under en konung. Nu ha veterligen konungar aldrig existerat på Gotland. De gamla nordiska sagorna, som äro så rika på uppgifter om konungar i många delar av Sverige, tiga, så vitt jag vet, fullständigt om gotländska konungar. Det är mycket betecknande

[1] Sedan denna uppsats skrivits, har J. V. Svensson i *Namn och bygd* 1922 sid. 71 ff. publicerat en studie *Pytheas' bärnstensö*, vari dessa problem utförligare behandlas.

i detta avseende, att Gutasagan icke gör Tjelvar till grundläggare av en kunglig dynasti och att den i samma saga nämnde Awair strabain, som gör fred med sveakonungen, blott skildras som en gutnisk man. Det bör också observeras, att de i andra områden av Norden, t. ex. Östergötland och Västergötland, så vanliga ortnamnen på *Kung(s)-, Konung(s)-* alldeles saknas på Gotland. Två ortnamn med tillägget *Kungsgård* eller *Kungsladugård* finnas på ön, *Roma Kungsgård* och *Visborgs Kungsladugård,* men båda dessa namn, av vilka intet är äldre än medeltidens slut, vittna endast om, att gårdarna varit gods under Sveriges eller Danmarks konung.

En sammanställning av språkliga synpunkter och Jordanes egna uppgifter för således till det resultatet, att goterna utvandrat icke från Gotland, utan ifrån det gamla Götaland, Öster- och Västergötland, och att denna utvandring ägt rum vid tiden omkring Kr. f.

Hur ställer sig då det arkeologiska materialet till denna mening?

Kossinna har sökt prestera arkeologiska bevis för, att utvandringen ägt rum ungefär vid tiden omkring eller något före Kr. f. Han påpekar, att medan tidigare under lång tid brandbegravning varit nästan allenarådande bland germanerna, dyka omkring Kr. f. skelettgravar upp inom vissa delar av det germanska området. Men ingenstädes vinner jordandet, vilken sed torde ha övertagits av germanerna från kelterna, sådant insteg som i Skandinavien. Då nu i norra Tyskland omkring Kr. f. skelettgravar uppträda rikligast vid Weichselmynningen, knytes kulturen där starkt samman med den skandinaviska. Men det är vid Weichselmynningen, som under första århundradet e. Kr. goterna sitta. Kossinna finner alltså goterkulturen vid Weichsel omkring Kr. f. ha nära samband med Skandinavien. I tidigare arbeten förutsätter han, att goterna kommit från Skandinavien till Weichselmynningen strax före eller omkr. Kr. f. och då medfört seden att begrava de döda obrända. I sina senaste arbe-

ten sätter han goternas ankomst delvis tidigare. I *Die deutsche Vorgeschichte,* 2 Aufl., 1914, anser han, att goterna ankommit under årtiondena f. Kr. f. och att omkr. Kr. f. nya skaror anlänt, varvid han även hänvisar till Jordanes berättelse, att gepiderna kommo senare. I *Das Weichselland* sätter han goternas ankomst "seit etwa Mitte des letzten Jahrhunderts vor Christi". Liksom fränderna i Sverige införa, enligt Kossinnas nya uppfattning, goterna vid Weichselmynningen omkr. Kr. f. jordande, vilket visar, att vid denna tid livliga förbindelser existerade mellan moderlandet och dotterkolonien. Kossinna menar, att huvudmassan av goterna kommit ifrån Gotland, men att en del av dem skulle härstamma ifrån andra områden av södra Sverige. I *Das Weichselland* preciserar han sin ståndpunkt i denna fråga på följande sätt: "Der führende Stamm der Goten kam wahrscheinlich von der Insel Gotland, doch werden wohl auch festländische Schwedenstämme, insonderheit die Ost- und Westgauten im heutigen Götalande, sich ihnen angeschlossen haben."

E. Blume har i sin avhandling *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit* I, II (*Mannusbibl.* Nr 8, 14, 1912, 1915) närmare utvecklat Kossinnas åsikt. Blume lägger här fram hela det rika materialet från romersk järnålder och vill därigenom i detalj klarlägga de olika stammarnas geografiska omfattning och förhållande till varandra under ifrågavarande tider. Blume konstaterar nu, att vid tiden omkring Kr. f. en betydande förändring inträder med avseende på gravfälten vid Weichselmynningen. En del av de gamla brandgravfälten upphör, på andra åter fortsätta brandgravarna, men på de flesta av de sistnämnda gravfälten uppträda nu även skelettgravar, slutligen anläggas nu nya gravfält, på vilka både skelett- och brandgravar förekomma.[1] Blume tyder dessa förhållanden så, att vid tiden omkring Kr. f. goterna, hos vilka jordande existerar, anlänt till Weichselmynningen från Gotland. En del av den gamla befolkningen, vilken utgjordes av Jordanes ulmerugii, fördrevs, och dess bo-

---

1 Se Almgrens karta i *Mannus* VIII sid. 291 (till hans recension av Blumes arbete).

platser besattes icke av goterna. På andra håll underkuvade goterna den förutvarande befolkningen och intogo i allmänhet dess boplatser. Slutligen anlade de även nya boplatser. De rugier, som bo vid sydligaste delen av Danziger Bucht, underkasta sig i allmänhet goterna, medan rugierna i kustområdet vid Putziger Wiek och i östra Hinterpommern bryta upp.

Blume söker vidare visa, att det arkeologiska materialet bestyrker Jordanes uppgifter om goternas öden i norra Tyskland. Han vill finna arkeologiska belägg för, att goterna underkuvat en del av vandalerna, vill vidare genom fynden visa, att goterkulturen uppdelar sig i två grenar, i det en del av goterna — det är de, som i senare tid behålla goternamnet — gå över till Ostpreussen, medan andra — det är de, som kallas gepider — sitta kvar vid Weichselmynningen, att en stor del av befolkningen i Ostpreussen vandrar ned till Svarta havet under tiden 150—200 e. Kr., att däremot Weichselgoterna stanna kvar vid Weichselmynningen, varifrån de utvidga sitt område, bl. a. på bekostnad av de söder ut boende burgunderna, samt, att gepiderna i början av 300-talet nästan mangrant vandra ut.

Av de här refererade resultat om goternas öden, som Blume menar sig kunna läsa ut ur det arkeologiska materialet, sett i de litterära källornas ljus, behöva vi endast syssla med dem, som röra frågan om goternas skandinaviska ursprung.

Det är otvivelaktigt, att betydande rubbningar ägt rum på gravfälten vid Weichselmynningen omkr. Kr. f. Mycket tilltalande är då att med Kossinna och Blume antaga, att vid denna tid ett nytt folk invandrat, och därvid har man närmast att räkna med goterna, som man vet bott där något senare. Vi ha ju också sett, att Jordanes tradition förutsätter, att goterna kommit till Weichselmynningen vid denna tid. På frågan, hur det nämnda arkeologiska fenomenet närmare skall tydas, behöva vi ej här ingå. Då gravskicket vid Weichselmynningen under första århundradet e. Kr. särskilt anknyter till Skandinavien, är Kossinnas slutsats, att goterna kommit därifrån, ju mycket tilltalande, detta helst som den står i överensstämmelse med Jordanes tradition.

Kossinna och Blume söka goternas hem i främsta rummet på Gotland. Något arkeologiskt bevis härför ha de dock icke kunnat prestera. Skelettgravarna vid Weichselmynningen knyta, som Almgren framhållit i sin anmälan av Blumes arbete (*Mannus* V sid. 150 f., VIII sid. 290 ff.), icke goterna närmare till Gotland än till vissa andra delar av Skandinavien, ty skelettgravar nppträda samtidigt som på Gotland även annorstädes, t. ex. i Östergötland och på Öland.

Almgren betonar med styrka, att man omöjligt kan tänka på en större utvandring från Gotland vid tiden omkring eller något före Kr. f. En större utvandring skulle visa sig i ett avtagande av fyndantalet, men det gotländska materialet från det första århundradet e. Kr. visar i stället en stark ökning, så att denna tid ifråga om antalet kända gravar är en av de allra rikaste under äldre järnåldern. En annan sak är, att enstaka gotländingar vid denna tid kunna ha utvandrat till Weichselmynningen. Att så varit fallet, finner Almgren framgå av en kvinnograv vid Neustädterfeld vid Elbing, i vilken vid skelettets huvud hittades en uppsättning av sådana för Gotland karaktäristiska paljetter till huvudbonad som Almgren, *Ältere Eisenzeit Gotlands* fig. 145—147.

Till Almgrens skäl mot, att goternas huvudmassa utvandrat från Gotland omkring Kr. f., kan ytterligare läggas, att gravarna på Gotland under århundradet både före och efter Kr. f. tydligt skilja sig från gravarna vid Weichselmynningen. De förra äro, visserligen små, högar eller rösen, under det de samtida gravarna vid nedre Weichsel befinna sig under flat mark — någon gång kan en i jordytan något uppskjutande sten markera graven. Vidare ha de gotländska brandgravarna ett utbrett brandlager, medan brandgravarna vid nedre Weichsel antingen ha rentvättade brända ben utan bålmörja samlade i en urna eller annat benhölje (urnegravar) eller vanligare brända ben och bålmörja samlade i en grop (brandgrop) eller rentvättade brända ben samlade i en urna eller annat benhölje och bålmörja utanför

eller brända ben och bålmörja i urnan och vanligen även utanför (urnebrandgropar).

Almgren framhåller, att om goterna utvandrat från Gotland, måste detta ha skett tidigare, och han hänvisar till, att i det gotländska fyndmaterialet per. II av järnåldern, tiden 300—150 f. Kr., endast är representerad av 3 föremål. Vid början av denna period skulle man alltså från det gotländska materialets sida kunna antaga en utvandring. Som vi emellertid sett, förutsätter den gotiska traditionen, att utvandringen från Skandia ägt rum vid tiderna omkr. Kr. f., och arkeologiska förhållanden vittnade ju i samma riktning. Det bör också framhållas, att den arkeologiska situationen vid Weichselmynningen talar emot, att någon större invandring från Gotland ägt rum omkring år 300 f. Kr. Ända från bronsålderns slut till fram i andra århundradet f. Kr. lever här en speciell kultur med ett utpräglat gravskick, stora stenkistor med många urnor, och denna kultur har intet särskilt med Gotland att göra.

Men, fortsätter Almgren, om goterna utvandrat till Weichselmynningen först omkr. K. f., då måste huvudmassan av dem ha kommit, icke från Gotland, utan från Götalands fastland.

Almgren har stannat vid detta uttalande. Men frågan är, om vi icke arkeologiskt kunna komma problemet om goternas ursprung närmare.

Jag har ovan framhållit, att om goterna kommit ifrån det nuvarande Götalands fastland, detta innebär, att huvudmassan av dem utvandrat från Östergötland och Västergötland. Det gäller då att se till, hur det arkeologiska materialet ställer sig till en sådan möjlighet.

Det har allt mera börjat visa sig, att Östergötland under det sista århundradet f. Kr. hyst en icke fåtalig befolkning. En hel rad gravfält har, huvudsakligen under de senaste 20 åren, kommit i dagen, och de flesta av dem ha blivit föremål för systematisk undersökning.[1] Det förnämsta är det stora grav-

[1] Se *Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening* 1903 ff; Montelius, *Östergötland under hednatiden*, i *Svenska Forn-*

fältet vid Alvastra. Andra äro kända från t. ex.: Strå i Strå sn, Aska hd; Kungshögabacken nära Mjölby, Vifolka hd; Lindsborg under Sundby i Veta sn, Vifolka hd; Nederlösa i Normlösa sn, Vifolka hd; Spärringe i Västerlösa sn, Vifolka hd; Lilla Berga i Klockrike sn, Bobergs hd; Södra Lund i Flistads sn, Bobergs hd; Sjögestad i Sjögestads sn, Valkebo hd; Nybble i Vikingstads sn, Valkebo hd; Högabacken vid Rimforsa i Tjärstads sn, Kinda hd; Halleby i Skärkinds sn och hd; Bolltorp i Skönberga sn, Hammarkinds hd; Skälv i Östra Husby sn, Östkinds hd samt Odensten vid Jämjö i sistnämnda sn och hd. Ännu ha de systematiska undersökningarna, frånsett på Alvastragravfältet, icke hunnit bli mycket omfattande, och då därtill kommer, att de flesta gravarna icke innehålla föremål, som kunna närmare dateras, är fornsaksmaterialet från det sista århundradet f. Kr. ännu icke särdeles stort.

De östgötska gravarna från nämnda århundrade anträffas vanligen i grusåsar och äro i regel belägna helt under flat mark. Gravformerna äro brandgropar, urnebrandgropar och mera sällan urnegravar. Vid Halleby förekomma över gravarna rösen, runda stenplaner eller enstaka stenar, vilka stenmonument nu vanligen endast äro obetydligt synliga i jordytan, men framträtt tydligare i den ursprungliga marken. Ett par stenplaner kännes även från Skälv och en från Ljunga i Skönberga sn, Hammarkinds hd, enstaka stenar utom ifrån Halleby även från ett par andra gravfält. Vid Skälv synas även förekomma små låga högar med brandskikt.

Brandgravarna av dessa typer fortsätta i Östergötland även åtskillig tid efter Kr. f., hur länge vågar jag icke avgöra. Emellertid uppträda, som nämnt, omkr. Kr. f. skelettgravar. Dessa äro även belägna under flat mark.[1] Stundom är skelettet om-

---

minnesföreningens Tidskrift XII sid. 268 ff; Arne, T. J., *Den senare förromerska järnåldern i Sverige,* i *Fornvännen* 1919 sid. 190 f., 206 ff.; vidare i dessa arbeten citerad litteratur.

[1] Möjligen uppträda ibland även låga högar över skeletten, liksom kanske även över brandgravar.

givet av en mer eller mindre fullständig stensättning; även förekommer läggning av stenar över skelettet.

Vi se således, att de östgötska gravarna under århundradet före och efter Kr. överensstämma med de samtida vid Weichselmynningen: där voro ju även gravarna belägna under flat mark, och brandgravarna utgjordes av brandgropar, urnebrandgropar och urnegravar; även där uppträdde skelettgravar omkr. Kr. f. Det möter således ur gravskickets synpunkt icke något hinder att antaga en utvandring ifrån Östergötland till Weichselmynningen omkring Kr. f.

Då antalet av de östgötska gravar, som kunna dateras antingen till det sista århundradet f. Kr. eller till det första århundradet e. Kr. ännu är jämförelsevis litet, är det svårt att med bestämdhet kunna konstatera, huruvida någon nedgång i befolkningsmängden inträffat omkring Kr. f. Emellertid visar det nu kända fyndmaterialet en tydlig minskning omkr. Kr. f. På de flesta gravfälten faller större delen av de undersökta gravarna f. Kr. f. Så må t. ex. nämnas, att av de omkr. 40 gravar, som kännas från gravfältet vid Sjögestad och av vilka de flesta undersökts av konservator Erik Sörling, torde med större säkerhet omkring 10 kunna dateras till per. III och blott 1 till per. IV. Av de omkring 30 gravar, som prof. Oscar Almgren utgrävt på gravfältet vid Halleby, kunna 3 med säkerhet och åtskilliga med stor sannolikhet bestämmas till per. III, inga till per. IV. Av 8 gravar från det av dr Bror Schnittger och kapten Wilhelm de Geer undersökta gravfältet vid Nybble hänföra sig de 3 närmare daterbara till per. III. Det bör också nämnas, att från de flesta av de uppräknade gravfälten kännas blott eller nästan blott brandgravar, något som antyder, att de till huvudsaklig del falla f. Kr. f. På det stora Alvastragravfältet överväga dock skelettgravarna. Här ha undersökts inalles 285 gravar, varav 109 brand- och 176 skelettgravar. De brandgravar, som kunna närmare dateras, ha visat sig tillhöra första århundradet f. Kr., förnämligast dess senare hälft, medan skelettgravarna sträcka sig från Kr. f. in på 200-talet e. Kr. Men på

Alvastragravfältet är just första århundradet e. Kr. påfallande svagt representerat. Medan ganska många gravar kunna dateras till det sista århundradet f. Kr. och samma är förhållandet med det andra århundradet e. Kr., torde knappast mera än en enda grav (nr 161) med säkerhet kunna dateras till det första århundradet e. Kr. Överhuvud äro ganska få säkert bestämbara gravar från sistnämnda århundrade kända ifrån Östergötland, betydligt färre än från det föregående och efterföljande seklet.

De arkeologiska förhållandena tala således tydligt för, att goterna härstamma ifrån Östergötland.

Vända vi oss till Västergötland, ha även där, huvudsakligen under de senaste 20 åren, åtskilliga gravfält från sista århundradet f. Kr. kommit i dagen.[1] Antalet är dock knappast så stort som i Östergötland, och sakkunniga undersökningar ha bedrivits i mindre utsträckning än i detta landskap. Bland gravfälten må nämnas: Järnsyssla i Skara landsförsamling, Skånings hd; Badenetorp och Vållängen i Kvänums sn, Skånings hd; Saleby Rasagården i Saleby sn, Skånings hd; Leksberget, Stubbagården och Bäcken i N. Vånga sn, Skånings hd; Kleva-Gumsegården i Kleva sn, Kinne hd; Helliden, Lundsbrunn i Ledsjö sn, Kinne hd; Arta Skattegården i Fristads sn, Vedens hd; Dyrehögen vid Järpås kyrka, Kållands hd.

Gravskicktet är detsamma som under per. III i Östergötland: brandgropar, urnebrandgropar och urnegravar under flat mark. Stundom kan en sten sticka upp i den ursprungliga jordytan. På ett ställe, Gestilren i Acklinga sn, Vartofta hd, har man konstaterat stenplaner, som möjligen härröra från denna tid.

Hur långt e. Kr. f. de nämnda gravtyperna sträcka sig i Västergötland är svårt att avgöra. Det är emellertid anmärkningsvärt, att alla närmare daterbara brandgropar, urnebrandgropar och urnegravar tillhöra per. III. De gravfält, som äga gravar från sista århundradet f. Kr., ha, så vitt jag vet, inga säkra gravar från första århundradet e. Kr.; troligt är väl dock, att på dessa gravfält några av de icke närmare daterbara gra-

[1] Se Arne, a. a. sid. 191, 202 ff. och där citerad litteratur.

varna falla e. Kr. f. Överhuvud känner jag intet säkert västgötskt fynd från första århundradet e. Kr. Man vet därför ej heller, om skelettgravar uppträda i Västergötland omkring Kr. f. Däremot känner man västgötska skelettgravar från andra århundradet e. Kr.

Även från Västergötland möter således ur arkeologisk synpunkt icke något hinder att antaga en utvandring till Weichselmynningen omkr. Kr. f.

Även från Bohuslän, Dalsland och Värmland känner man några gravfält från per. III av samma slag som de västgötska, med gravarna belägna helt under flat mark eller markerade av en sten i jordytan. Från ett värmländskt, Granhagen i Grums sn och hd, är att nämna ett röse över en urnebrandgrop, och stenplaner, som dock ej gett fynd, förekomma där.

Från Närke föreligga några gravfält med brandgravar av här ifrågavarande slag; de kända gravarna äro markerade ovan jord genom en sten, en sättning eller en låg hög (dock osäkert om gravarna med stensättning eller hög höra till per. III, ej till per. IV). Från Uppland känner man några gravfält som de ordinära öst- och västgötska.

Från övriga landskap i Svealand och Norrland saknas uppgifter om gravfynd från per. III.

Egendomligt är, att sydligaste Sveriges fastland nästan alldeles saknar kända gravar från per. III. Från Småland kännes intet fynd, från vartdera av landskapen Halland och Blekinge uppges ett röse ha gett föremål från per. III, och från några håll i Skåne synas brandgropar förekomma.

En rikedom på gravfynd föreligger däremot från Öland under per. III. Här har liksom på Gotland ett speciellt gravskick utbildats. Gravarna under denna period markeras ovan jord av runda eller fyrkantiga rösen. Rösena täcka här vanligen ett större brandskikt, men de brända benen ligga dock i allmänhet ej strödda i kolbädden, utan, tillsammans med fornsaker, då sådana förekomma, samlade för sig i ett kärl av brons eller lera — kärlet behöver ej befinna sig i själva brandskiktet — eller i en

hög utan något kärl. Brandgravarna av denna art fortsätta även under per. IV, hur länge kan jag icke säga. Under Tène-tid synas även fall av urnegravar under flat mark förekomma. Omkring Kr. f. uppträda även skelettgravar, i rösen av nyssnämnd art eller under flat mark; skelettet kan ligga i en hällkista, inom några lösa hällar eller utan skydd.

Vi se således, att Öland liksom Gotland ifråga om gravskicket helt avviker från området vid Weichselmynningen vid tiderna omkr. Kr. f. Från Öland kan således lika litet som från Gotland huvudmassan av goterna ha kommit.

Ett studium av fornsakstyperna synes icke lämna någon hjälp vid lösningen av problemet om goternas äldsta hem. Detta beror dels därpå, att materialet ifrån götarnas område ännu är jämförelsevis fattigt, dels och främst på, att de typer vid nedre Weichsel under tiden omkring och e. Kr. f., som äro de mest känsliga, äro sådana allmänna typer, som äro spridda över stora områden av norra och mellersta Europa.

*

Som resultat av den föregående undersökningen torde ha framgått, att Gotland icke kan tänkas som goternas ursprungsland, utan att huvudmassan av goterna kommit ifrån götarnas område, Östergötland och Västergötland. Jag kan icke se, att problemet, om man sammanställer Jordanes och arkeologiens vittnesbörd och språkliga synpunkter, kan få någon annan lösning.

Ett rikare material från Öster- och Västergötland skulle säkerligen till frågan om goternas ursprung lämna bidrag av stor betydelse. Det bör därför bli en viktig uppgift att få till stånd nya, omfattande systematiska undersökningar på dessa landskaps gravfält från århundradena omkring Kr. f. Man må hoppas, att sådana undersökningar, vilka äro mycket lätta att utföra och föga kostsamma, snart i vid utsträckning må kunna upptagas; säkerligen bör man härvidlag kunna räkna på offervillighet från intresserade öst- och västgötar.

* *

*

Det var icke minst med stöd av Jordanes uppgift att goterna utvandrat ifrån Skandia och hans sammanställning av goter och geter, som stormaktstidens forskare byggde upp den stolta svenska fornhistoria, som skulle göra Sveriges forntid förnämligare än något annat lands i världen. Stormaktstidens djärva forntidsbyggnader ha väl i stor utsträckning visat sig vara fantasier. Goterna äro icke samma folk som geterna, och goternas historia kan icke ledas tillbaka till trojanska krigets dagar. Men i den punkten att goterna härstamma ifrån Sverige ha vi ingen anledning att övergiva stormaktstidens orubbliga tro. Det är med en viss tillfredsställelse, man instämmer i en åsikt, uttalad av en forskarskola, vars förtjänster man i våra dagar har så svårt att erkänna, men vars fel och överdrifter man vanligen okritiskt överdriver.

"Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav".

Ett genmäle.

Av

OTTO FRÖDIN.

föreliggande årg. av *Fornvännen,* sid. 81 ff., har dr T. J. Arne i en artikel med ovanstående rubrik sökt göra gällande, att den anläggning invid "Sverkersgården" vid Alvastra, som av mig uppfattats som en medeltida avrättningsplats — närmare bestämt "Sverkersgårdens" rättarplats —, i själva verket varit något helt annat, nämligen en grav från stenåldern.

Åtskilligt tyder på att dr Arne rätt ytligt tagit del av den uppsats han kritiserar, min i *Fornvännen* 1918, sid. 105 ff., med tillägg 1919, sid. 45, lämnade beskrivning på platsen och redogörelse för dess undersökning.

Redan hans framställning av den motivering, som legat till grund för min uppfattning om ifrågavarande fornlämnings karaktär, är oriktig. Under de dagar, undersökningen på platsen pågick, diskuterade jag ivrigt med min medhjälpare, osteologen L. Hedell, frågan, huruvida här förelåge en grav, då snarast från stenåldern, eller något annat och — naturligtvis med anledning av den vid platsen bundna traditionen — i så fall närmare bestämt en gammal avrättningsplats. Och denna diskussion fördes förutsättningslöst på grundval av de *iakttagelser,* som gjordes vid undersökningen. Resultatet kunde blott bli det jag uttryckt med orden: "Att här ej kan vara tal om en forntida grav är uppenbart". Såväl anläggningens art som män-

niskobenens oordnade läge jämväl i den av sprängskotten ej rubbade delen av benlagret talade bestämt däremot och i stället för tolkningen avrättningsplats, och den yttre likheten med Dals härads gamla avrättningsplats pekade även däråt. Först sedan jag sålunda på denna väg kommit till anförda slutsats, ansåg jag mig med allt skäl kunna påstå, att densamma *bestyrktes* av det förhållandet, att traditionen förlade avlivandet av konung Sverkers mördare till just denna plats.

Allt detta är fullt klart och tydligt uttalat i min uppsats. Men det oaktat vänder dr Arne på hela min framställning, och det heter nu: "*På grund av folktraditionen*[1], att konung Sverkers baneman på denna plats erhållit sitt straff, ansåg dr Frödin...., att här förelåg en medeltida avrättningsplats", varefter jag skulle "tillägga" de ovan citerade orden, att det ej kunde vara tal om en forntida grav. Dr Arne "känner sig onekligen tveksam gentemot denna kapitulation inför folktraditionen". Detta är alldeles obehövligt, ty någon "kapitulation" har aldrig förekommit.

Ett prov på dr Arnes sätt att citera få vi även, när det strax efteråt heter: "Det måste anses ytterst osannolikt, att vi här, *som dr Frödin söker göra troligt,* ha inför oss benen efter mördarens släktingar, som samtliga skulle ha upphängts, varefter kropparna efter hand fallit sönder och skelettdelarna avlagrats på marken och sedan fått ligga där i öppen dag". Den del av meningen, som börjar med "varefter", är mycket riktigt tagen från mig, men av dr Arnes formulering måste man få den uppfattningen, att även den förra delen kommit från samma håll. Detta är lindrigast sagt oriktigt. Jag har ingenstädes talat om mördarens släktingar, än mindre sagt, att dessa samtliga "skulle ha upphängts". Däremot har jag, vilket dr Arne i hastigheten ej synes ha uppmärksammat, å sid. 123 i min uppsats framhållit, att platsen uppenbarligen "varit avsedd att användas under en längre tid och ej blivit iordningställd enbart för mördarens

---

[1] Kurs. här och i det följ. gjorda av mig.

avrättning, m. a. o. att det varit en anläggning av permanent natur. *Detta skulle då även kunna förklara, varför flera skelett här anträffats*". Jag har m. a. o. betraktat densamma "som 'Sverkersgårdens' privata rättarplats".

Däremot hava såväl professor Nat. Beckman som landsarkivarien Carl M. Kjellberg i en annan tidskrift[1] framhållit det svårförklarliga i att även ben av barn anträffats på platsen, då barn — liksom även kvinnor (med undantag av trollpackor) — enligt nordisk rätt voro straffria, och därför framkastat som en möjlighet, att mördarens hela familj fallit offer för en uppretad människomassas hämnd. Men även för mig, som — det bör ännu en gång understrykas — ingenstädes ens antytt, att jag tänkte mig en sådan möjlighet, utan lämnat den frågan öppen, *när* under avrättningsplatsens användningstid de ifrågavarande benen hamnat där, måste ju förekomsten av dessa barnben vara svår att förena med den uppfattning om platsens karaktär, vartill jag kommit. Just därför ansåg jag mig böra fästa en särskild vikt vid professor Beckmans hänvisning till uppgiften hos Hyltén-Cavallius, att fall av den gammalnordiska innebränningen förekommit i Småland ännu så sent som år 1599. Även om väl här snarast förelåg ett fall av lynchning och dessutom en av den kodifierade lagen ej godkänd straffart, för övrigt en annan än den det nu närmast var fråga om, kunde man dock därav draga den slutsatsen, dels att barn — och även kvinnor — i särskilt svårartade fall stundom fingo mista livet, dels att förhållandet helt säkert varit detsamma i Östergötland några hundra år tidigare.

Nu söker dr Arne halka förbi denna dock så intressanta uppgift hos Hyltén-Cavallius genom att kort och gott förklara, att trots densamma "hela antagandet om mördarsläktens hängning" — varom jag som ovan sagt ej alls talat — "överhuvud förefaller ytterst osannolikt". Emellertid lämnar han ingen som hälst motivering för detta omdöme, och under sådana förhållanden fasthåller jag vid att uppgiften har ett visst värde, när

[1] *Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening* 1917, s. 10 f. o. 16.

det gäller att förklara barnbenens uppträdande på galgbacken.

För min bevisföring har, som ovan torde ha framgått, den vid platsen så fast bundna traditionen, att konung Sverkers mördare här blivit avdagatagen, blott spelat en sekundär, bestyrkande roll. Jag kan i detta sammanhang ej underlåta att uttala min förvåning över att en arkeolog och över huvud en kulturhistoriker av dr Arnes valör kan vara så böjd att negligera en dylik traditions värde. Det är ju en känd och erkänd sak, att händelser och förhållanden, särskilt sådana som varit ägnade att sätta folkfantasien i rörelse, kunnat så bita sig fast i folkmedvetandet, att hågkomsten av dem sedan gått i arv från generation till generation under flera tusen år[1]. I slutet av sin uppsats poängterar nu dr Arne sin ståndpunkt i denna fråga med det uttalandet, att "man f. n. synes vilja överskatta" folktraditionens trovärdighet. Och redan på första sidan reducerar han nästan till intet den nu ifrågavarande traditionens sanningsvärde hastigt och lustigt med följande ord: "Mördaren sänktes ju i smältande bly, varför hans ben, om traditionen är riktig, knappast äro anträffbara". Således allt eller intet: kan man ej bevisa, att traditionens *alla detaljer* äro riktiga, saknar den därmed varje värde, ej en tanke på att — såsom jag antytt — nyssnämnda detalj "knappast kan motsvara det faktiska händelseförloppet", utan väl endast innebär, att mördaren fått undergå tortyr, t. ex. medelst lokal bränning. Eller att, som jag på ett annat ställe säger, "traditionen kan — frånsett vissa särskilt utbroderade detaljer — i det stora hela vara riktig och grundad på faktiska tilldragelser".

Jag övergår emellertid till själva kärnpunkten i dr Arnes artikel. Han vill lancera en helt ny förklaring på platsens bestämmelse — det är en stenåldersgrav av en tidigare ej definierad typ, och därför är det först och främst nödvändigt att fullständigt avliva min åsikt, att det är en avrättningplats.

---

[1] Se härom t. ex. Birger Nerman, *Folktraditioner, arkeologiskt bestyrkta, Etnologiska studier tillägnade Nils Edvard Hammarstedt,* Stockholm 1921, sid. 213 ff.

Jag skall då närmast pröva de ytterligare skäl, dr Arne anför mot denna min uppfattning; en del har jag ju redan i det föregående haft tillfälle att bemöta. Därefter skall jag granska de skäl, han anför för sin egen tolkning.

Dr Arne anser det "föga troligt, att man skulle ha rest en galge omedelbart intill det kapell eller hus, som fått namnet: 'Sverkersgården'. Avrättningsplatserna *bruka i regel* ligga ett stycke från boningshusen, och här borde detta ha varit ännu mer nödvändigt, då ju över ett dussin lik samtidigt utsände sin stank". Denna sista målande skildring i den makabra genren får stå för dr Arnes egen räkning (jfr ovan sid. 184 f.). Det väsentliga i hans anmärkning är att avrättningsplatsen legat så nära inpå "Sverkersgården", att dennas invånare måste ha känt sig illa berörda därav. Häremot kan åberopas det kända förhållandet, att under medeltiden — liksom ännu långt senare — människorna varken fysiskt eller psykiskt varit så känsliga som nutidens, och man kan såväl från samtida bildframställningar som litterära källor anföra många exempel på att just galgplatserna varit förlagda till själva städerna, t. ex. till torg och andra öppna platser, framför offentliga byggnader o. s. v[1]. Och vid Alvastra är ändå avståndet mellan galgbacken och "Sverkersgården" c:a 200 m.

Dr Arne fortsätter: "Det är inte häller troligt, att likdelarna i fred och ro fingo skeletteras och begrava sig själva. — Ombergs rävar och kråkor hade nog dragit försorg om, att inte många av benen fått stanna på sin plats". Dylika argument äro knappast av den art, att de höra hemma i en allvarlig vetenskaplig diskussion. Hur kan då dr Arne med sin starka tro på nämnda djurs renhållningsförmåga förklara, att man vid undersökning av kulturlager från olika tider anträffar massor av djurben, härrörande från befolkningens måltidsrester? För att nu blott taga det närmast till hands liggande exemplet kan jag an-

---

[1] Se t. ex. Karl v. Amira, *Die germanischen Todesstrafen, Abhandl. d. Bayer. Akademie d. Wissenschaften* 31 : 3, sid. 102.

föra, att en mängd sådana påträffats just i "Sverkersgårdens" kulturlager. Dr Arnes rävar och kråkor borde ju även dragit bort djurbenen från de avskrädeshögar, som sedan multnat och givit upphov till dessa kulturlager, ty ej ens rävarna sky människoboningarna. Det kan nog än i dag vår lantbefolkning och deras höns intyga.

Om avrättningsplatsen heter det vidare: "De tre oregelbundet liggande flyttblocken med förmodligen olika höjd och ett upptill rundat måste anses som högst olämpliga underlag för en trefotad galge, vare sig av trä eller sten". Jag vet ej varpå dr Arne grundar sin förmodan, att stenarna haft olika höjd. I själva verket har man efter deras söndersprängning blott kunnat rekonstruera *ett* av dem, och då man ej längre kan komma till någon uppfattning om de båda andras utseende, har det synts mig tillåtligt att uttala, att det *"måhända kan antagas"*, att de utgjort själva grunden till galgen, och att denna alltså haft triangulär grundplan, i analogi med många andra medeltida galgar. Den kan i så fall tänkas ha vilat på en tresidig timmerram, som då ingalunda behöft fullständigt jämna och symmetriska stenar som underlag. Men hela frågan om galgens utseende är av fullständigt underordnad betydelse, och mitt antagande om dess grundplan är som synes framkastat med all reservation. Stenunderlaget i och för sig bör däremot ha tjänat ett rent praktiskt ändamål, ty en galge av trä, nedsatt direkt i jorden, skulle rätt snart ha ruttnat ned, och, såsom jag framhållit, nu "visar den jämförelsevis omsorgsfulla anordningen, att platsen varit avsedd att användas under en längre tid".

Därmed anser jag mig också ha lämnat svar på dr Arnes sista invändning, som lyder så: "En folkmassa, som utkräver blodshämnd, gör det nog bekvämare för sig och väljer snarast träden i närheten. Och hur skall man förklara kantringen av smärre stenar och klapperstensgolvet på 0,3—0,4 m. djup under den omgivande markens nivå?" Jag upprepar ännu en gång, att vi, att döma av denna jämförelsevis omsorgsfulla anordning, här tydligen ha inför oss "Sverkersgårdens" permanenta rättar-

plats. Att golvläggningen nu befann sig på anförda djup under den omgivande markytan får sin mycket naturliga förklaring därav, att platsen är belägen i en jämnt sluttande terräng, vilket dr Arne vid ett noggrannare studium av den plan, de fotografier och den beskrivning jag lämnat, bör ha kunnat se. Markens lutning är i själva verket ej mindre än c:a 1,25 m. på 5 m. Under århundradenas lopp måste regnet sköljt ned och även plogen fört med sig en hel del jord, som sålunda höjt den ursprungliga marknivån.

Det bör till slut understrykas, att dr Arne vid sin kritik ej använder sig av någon verklig bevisföring, utan att det hela inskränker sig till subjektiva uttalanden såsom: "man känner sig onekligen tveksam", "det är föga troligt", "ytterst osannolikt" etc.

*

Vi skola nu undersöka, huruvida de skäl, dr Arne anför för sin egen gravhypotes, äro mera övertygande.

Han "tror, att en mycket enkel och naturlig förklaring kan vinnas, om vi betrakta 'avrättningsplatsen' som en gravplats från stenåldern". Synar man nu denna förklaring litet närmare i sömmarna, finner man, att den ingalunda är så enkel och naturlig, i ty att den förutsätter tillvaron av, såsom dr Arne själv säger, "en särskild stenåldersgravform, massgraven under flat eller i det närmaste flat mark, stundom markerad med kantstenar". Således en för svensk stenålder ny gravtyp, som dr Arne behändigt och utan tvekan, efter vedertaget typologiskt recept, ordnar in i det redan befintliga typschemat med följande ord: "Den kan betraktas som en korsningsform av megalitgrav och enmansgrav och tillhör uppenbarligen yngre gånggriftstid och hällkisttid".

De belägg, han anför för den nya gravformen, äro emellertid minst sagt klena och inskränka sig till tre stycken, vartill då "Alvastragraven" skulle komma såsom ett fjärde.

Två av de tre gravarna anträffades redan för c:a 60 år sedan, således för mycket länge sedan, och den tredje för 12 år

sedan, och ingen av dem blev därvid föremål för fackmässig undersökning, i det de rent tillfälligtvis kommo i dagen vid jordarbete.

Fynduppgifterna för den år 1859 vid Hvellinge prästgård i Skåne påträffade graven har dr Arne refererat så långt man känner dem. Själv har jag redan för flera år sedan[1] haft anledning att diskutera deras vetenskapliga värde och då visserligen som min åsikt uttalat, att "här föreligger uppenbarligen en gravplats under flat mark", men samtidigt framhållit, att den gamla relationens *detaljer* ej utan tvekan kunna godtagas. Detta är alltjämt min åsikt och jag säger nu som då:

"Vår uppfattning om gravplatsens anordning måste nu givetvis bli mycket ofullständig, och de uppgifter, som föreligga, få uppenbarligen användas med en viss försiktighet. Så t. ex. är regelbundenheten i gravens hela plan och skelettens inbördes läge säkerligen i viss mån överdriven. Vidare måste man ställa sig tveksam inför frågan, huruvida här förelegat ett flertal skelett inom en gemensam, gravens gräns markerande stenkrets, med andra ord en massgrav, eller om ursprungligen funnits — tätt intill varandra — ett antal skilda enmansgravar, mer eller mindre täckta av kullerstenar, som i så fall måste ha legat mycket grunt och därför i senare tid lätt kunnat borttagas, t. ex. av plogen; om därvid en del mera periferiskt och kanhända djupare liggande stenar förblivit orubbade, ha dessa av oövade och okritiska ögon sedermera kunnat tolkas som en avsiktligt lagd stenkrets. Emellertid äro de lämnade uppgifterna så bestämda, att man måhända ej har rättighet att draga dem i tvivelsmål, och mycket väl kan man ju tänka sig, att här föreligger en gemensam grav för ett antal personer (kanske en familj), som av någon anledning dött vid ett och samma tillfälle".

För att gå dr Arne till mötes vill jag t. o. m. erkänna *möjligheten* av successiva begravningar inom denna *möjligen* ursprungliga stenkrets. Men jag vidhåller, att t. ex. denna av ho-

---

[1] *Fornvännen* 1916, sid. 188 ff.

nom särskilt påpekade stenkrets är diskutabel, och att Hvellinge-graven i sin helhet ej utan en viss reservation kan anföras som exempel på hans nya gravtyp.

Detta gäller i än högre grad exemplet nr 2, den år 1864 anträffade graven vid Svanhals Svanegård i Östergötland, därest man utgår från de förut publicerade uppgifterna om densamma, vilka också dr Arne nu upprepar efter Montelius. Ty av de anförda måtten att döma skulle ju anläggningen haft den betydande utsträckningen av c:a 50 kvm., och detta borde knappast tala för en enda grav, även om det skulle gälla en massgrav.

Emellertid vill jag i sakens intresse lämna några förut ej kända uppgifter, som kanske kunna vara av värde för frågans bedömande, uppgifter som jag redan år 1915 erhöll vid ett besök på platsen. Svanegården ägdes då fortfarande av samma person som vid tiden för fyndet, och denne kunde noga utpeka platsen för detsamma. En svag förhöjning (dock ingen kulle) var ännu synlig i åkern, där man vid tillfället i fråga plöjt "djupare än vanligt, c:a 8 tum". De därvid anträffade kalkstenshällarna, som varit ohuggna och legat kant i kant, men ej "i tre rader", hade bildat liksom ett golv av *c:a 10 kvm:s utsträckning,* och på detta hade iakttagits c:a 4 skelett, liggande med huvudena åt väster. Vid detta tillfälle hade de i litteraturen om fyndet omnämnda sten- och flintvapnen blivit funna. På platsen hade man emellertid några år efteråt tillvaratagit ytterligare några föremål av flinta, nämligen en dolk, en spets och en yxa, vilka ännu förvarades på gården.

Dessa uppgifter, som ju reducera fyndplatsens omfång ganska väsentligt, och som dessutom äro mera preciserade i fråga om skelettens antal, giva visserligen ett större berättigande åt dr Arnes antagande, att här förelegat en enda grav med flera skelett, således en "massgrav", men å andra sidan kan man givetvis ej *helt* se bort från de äldre uppgifterna, som ju äro mera samtidiga med själva fyndet. Jag vidhåller således, att även detta andra belägg för den nya gravtypen är behäftat med vissa svagheter.

Det är för övrigt rätt så anmärkningsvärt, att dr Arne själv en gång uttalat sig med större försiktighet såväl om Hvellinge-graven som om Svanhalsgraven[1]; om den senare hette det då: "Man kan ju ej veta, om gravarna här ursprungligen täcktes av en *eller flera* högar".

Man kan fråga vad som givit dr Arne anledning till att nu, efter 14 år, utan någon tvekan proklamera den nya gravtypen. Det måste då vara hans exempel nr 3, graven vid Sixarve på Gotland. Denna anträffades år 1911, och allt vad man vet om den är de av Fürst[2], Lithberg[3] och nu senast Arne publicerade meddelandena. När man nu av Lithberg hör, att dr Arne skall ha företagit en undersökning av graven, och sätter denna uppgift i samband med vad dr Arne själv säger, nämligen att han här haft tillfälle att "studera" en massgrav, väntar man sig givetvis en uttömmande och på autopsi grundad beskrivning på densamma. Emellertid inskränker sig det hela till ett referat av vad *hittaren* kunde meddela om *sina* iakttagelser, ty samtliga skeletten voro vid dr Arnes ankomst till platsen redan "sönderplöjda", och denne hade endast tillfälle att något så när fastställa fyndplatsens utsträckning och markens beskaffenhet *under* benlagret. Någon undersökning av anläggningens viktigaste parti har följaktligen ej ägt rum.

Även om man gärna vill tillmäta Sixarvegraven ett större dokumentariskt värde för bedömande av nu ifrågavarande frågor än Hvellinge- och Svanhalsgravarna, måste man dock, enligt min mening, fasthålla vid att vår kunskap om densamma är ganska fragmentarisk, och detta just på de väsentligaste punkterna. Under sådana förhållanden kan man blott beklaga, att dr Arne ej fick tillfälle att undersöka de rösen, han fann i närheten av fyndplatsen och nu själv sätter i ett möjligt samband med sin massgrav. Ett "studium" av dessa rösen hade måhända varit mera lönande.

---

[1] *Fornvännen* 1909, sid. 101.

[2] Carl M. Fürst, *Zur Kraniologie der schwedischen Steinzeit, K. Sv. Vetenskapsakademiens Handlingar* 49:1, sid. 27.

[3] Nils Lithberg, *Gotlands stenålder,* Stockholm 1914, sid. 90.

Innan "massgraven" kan erkännas som en särskild gravform, krävas det förvisso några fackmässigt utförda undersökningar av sådana eller åtminstone ett större antal fynd av samma karaktär som de av dr Arne anförda exemplen, så att hans hypotes därmed kan erhålla en större grad av sannolikhet än vad nu är fallet.

Ur *denna* synpunkt sett vore det följaktligen av stort värde, om även anläggningen vid Alvastra kunde tolkas som en dylik grav. Att dr Arne så gör hava vi redan hört. Och i några sammanfattande rader framhåller han ytterligare, att "anläggningens storlek, form, stensättning och ringa djup, skelettens antal, somliga individers ungdom och kanhända även kön, benens neolitiska egendomligheter och gravgodset samfällt visa hän på en stenåldersgrav — massgraven under flat mark".

Allt detta låter ju fullständigt övertygande. Men jag skall i detalj granska dr Arnes påståenden.

I fråga om "form" och "djup" överensstämmer anläggningen ungefär med hans tre andra gravar, detta erkännes, men dessa båda moment äro av så allmän karaktär, att de lika väl kunna tala icke blott för min egen förklaring, utan även för en eventuell hypotes om en grav från järnåldern. Detsamma gäller talet om "somliga individers ungdom och kanhända även kön"; enbart för en massgrav kan dylikt ingalunda vara karaktäristiskt (jfr ovan sid. 185 f.).

Och hur förhåller det sig med "stensättningen"? Avser dr Arne med detta uttryck klapperstensgolvet *under* benlagret, bör observeras att något liknande blott fanns vid en av hans tre andra gravar, nämligen Svanhalsgraven (där ett golv av kalkstenshällar). Tänker han åter på stensättningen *omkring* benlagret, är förhållandet enahanda; blott Hvellingegraven uppgives ha haft en sådan. Emellertid har dr Arne förbisett de tre över marken sig höjande stenblocken; någon motsvarighet till dem kan ej anföras vid de andra lokalerna, medan de vid Alvastra markerade anläggningen och gåvo den dess yttre karaktär. Och att stensättningen här, såväl omkring som under ben-

lagret, väl kan förenas med förklaringen galgbacke, har jag ovan (sid. 188 f.) framhållit.

"Anläggningens storlek" och "skelettens antal" skulle vidare, enligt dr Arnes mening, tala för gravhypotesen. Man kan fråga varför. Gör man en jämförelse med Svanhals- och Sixarvegravarna (för Hvellingegraven föreligga inga måttuppgifter), skall man finna, att det i förstnämnda avseende ej föreligger någon som hälst likhet. Rättarplatsen vid Alvastra utvisar en inre vidd av blott c:a 5 kvm., medan Sixarvegravens utsträckning varit 28—29 kvm. och Svanhalsgravens c:a 10 kvm. eller enligt den äldre uppgiften ända till c:a 50 kvm. Sätter man nu dessa siffror i relation till skelettens antal på respektive platser, kommer man till det resultatet, att vid Sixarve varje skelett till sin disposition haft i genomsnitt c:a 2 kvm. eller — om man lägger Fürsts uppgift om skelettens antal (9—13 st.) till grund för beräkningen — c:a 2,5 kvm., och att motsvarande siffra vid Svanhals likaledes varit c:a 2,5 kvm.[1], vilket ju blir ett ganska normalt medelvärde. Vid Alvastra åter, där individantalet uppgår till c:a 15, kommer blott c:a 1/3 kvm. på varje skelett. Endast denna omständighet borde vara tillräcklig för att omöjliggöra varje tanke på att här skulle föreligga en grav av dr Arnes typ. Skulle nu dr Arne, för att upprätthålla sin gravhypotes, vilja förklara saken så, att äldre skelett makats undan vid senare begravningar, bleve ju olikheten med de tre andra gravarna påtaglig, och en dylik förklaring skulle för övrigt motsäga hans på ett annat ställe uttalade förmodan, att skeletten "intagit en viss bestämd ordning", men "blivit förstörda vid sprängningen" (se härom mera nedan sid. 196).

Jag övergår nu till "gravgodset". Detta inskränkte sig ju till några bitar bernsten, så små och vittrade att det ej varit möjligt att bestämma deras ursprungliga form, men låt oss antaga, att de — såsom dr Arne tar för givet — härröra från någon

---

[1] Enligt den äldre arealuppgiften däremot c:a 12,5 kvm.

eller några bernstenspärlor[1]. Varför nu dessa skulle tala för hans gravhypotes, vet jag ej riktigt. I ingen av hans tre andra massgravar ha några bernstenspärlor anträffats, och över huvud äro sådana ytterst sällan funna i svenska enmansgravar. Däremot äro som bekant dylika smycken ett i våra gånggrifter ofta förekommande gravgods. Dr Arnes uttryck, att de äro "ett karaktäristiskt gravgods under gånggrifts*tiden*", är sålunda blott med en viss modifikation riktigt. Emellertid får detta icke fattas så, som om bernstenen endast under stenåldern brukades som smyckematerial; även under järnåldern och ej minst under vikingatiden användes bernstenspärlor, och detsamma var jämväl fallet under medeltiden, såsom dr Arne själv erkänner. Jag kan därför ej förstå, varför ett par dylika pärlors "förekomst på en medeltida avrättningsplats får betraktas som högst oväntad". Varför skulle de ej kunna höra samman exempelvis med barnbenen?[2]

"Gravgodset" talar sålunda ingalunda för, utan snarare emot massgravshypotesen. Och se vi på gravgodset i dr Arnes tre andra gravar, finna vi, att sådana föremål av flinta eller annan sten, som anträffats i dem, fullständigt lysa med sin frånvaro på galgbacken vid Alvastra. Även detta synes mig tala mot hans hypotes och över huvud mot tolkningen stenåldersgrav av vilken typ det än vara må. Man tycker, att åtminstone någon enda flintskärva skulle ha fått följa med de döda, om här förelåge en neolitisk grav, och i all synnerhet om, såsom dr Arne förmodar, vi här skulle ha framför oss en grav för Alvastrapålbyggnadens invånare, ty i denna träskby har, såsom fynden där nogsamt visa, flintan ingalunda varit ett sällsynt material.

---

1 Man kan ju även tänka på knappar eller något enklare smycke med infattad bernsten. Eller varför icke på *radbandspärlor*?

2 "Även i pålbyggnaden vid Alvastra har hittats en bernstenspärla", framhåller dr Arne. Ja, t. o. m. ett par, men gent emot detta kan jag nämna, att även vid de pågående undersökningarna av Alvastra kloster, således ännu närmare galgbacken, flera sådana anträffats, antagligen härrörande från radband. Men just ett sådant kunde nog också en stackars delikvent behöva före sin hädanfärd.

Dr Arne säger mycket riktigt, att de nyssnämnda bernstensfragmenten anträffades "i det orubbade lagret i Alvastragraven". Jag vill då erinra om att just i detta av sprängskotten orörda lager även lågo en hel del av skelettresterna, och — såsom jag i min beskrivning framhållit — de "lågo utan någon som hälst ordning, fullständigt huller om buller och till stor del mycket söndriga"; just detta talade enligt mitt förmenande, utom åtskilligt annat, för tolkningen avrättsplats. Emellertid passar detta ej rätt väl för dr Arnes massgravshypotes, och därför heter det nu på ett annat ställe i hans uppsats: "Alvastraskeletten hade tyvärr blivit förstörda vid sprängningen. Troligen ha de dock även intagit en viss bestämd ordning, eftersom de flesta kranierna hittades uppe i ett hörn av graven".

Detta dr Arnes sätt att handskas med citat och uppgifter får ett ännu mer anmärkningsvärt uttryck, när han kommer in på galgbackens ben. Han anser, att jämväl dessas "neolitiska egendomligheter" stöda hans massgravshypotes, och på ett annat ställe formulerar han detta sålunda: "Professor Fürst har hos 6 av de undersökta benen från Alvastragraven påpekat dels höggradig platymeri, dels sabelform, allt kännemärken för neolitiska ben", — samt tillägger — "väl ägnade att draga teorien om medeltida ben i tvivelsmål". Dessa uppgifter har dr Arne hämtat från det ställe hos mig[1], där professor Fürsts utlåtande angående benens antropologiska egendomligheter finnes citerat. Men varför refererar ej dr Arne nämnda, blott 10 rader långa citat objektivt och i dess helhet? Det framgår dock tydligt, att professor Fürst hos de nämnda sex benen funnit *antingen* platymeri *eller* sabelform; dock detta är mera en bagatell, av vida större vikt är att professor Fürst ingalunda säger, att dessa egendomligheter äro "*kännemärken för neolitiska ben*", utan han uttrycker sig ordagrant på följande sätt: "Om än platymeri (och även "sabelform") *mest* utmärker neolitiska ben —". Och varför stannar dr Arne här? Fortsättningen på meningen lyder dock:

---

[1] *Fornvännen* 1918, sid. 112, anm. 5.

"förekommer likväl sådant även hos nutidsmänniskor, ehuru mindre vanligt. Emellertid har jag (= Fürst) tyckt mig finna, att platymerien är synnerligen vanlig på lårbenen från det till äldre järnåldern hörande gravfältet vid Alvastra järnvägsstation". Och själv har jag vågat göra följande tillägg härtill: "Skulle allt detta möjligen kunna tyda på att platymerien är ett för den forna (och nutida?) Alvastrabefolkningen karaktäristiskt drag?"

Den, som ej är initierad i saken, utan tar dr Arnes referat för gott, drar naturligtvis den slutsatsen, att såväl platymerien som sabelformen äro *uteslutande* karaktäristiska för neolitiska ben, och att följaktligen galgbackens datering till medeltid är minst sagt tvivelaktig, med därmed följande konsekvenser för uppfattningen om anläggningens verkliga art. Nu finner man i stället, att dessa antropologiska egendomligheter ingalunda enbart äro "kännemärken för neolitiska ben". Det är ju av särskilt intresse, att åtminstone platymerien varit vanlig i Alvastratrakten under den äldre järnåldern, således c:a 1000 år före den medeltida galgbackens tid, under det att den dubbla tidrymden ligger mellan nämnda period och stenålderns slut. Då man därtill hör, att såväl platymeri som sabelform även kunna förekomma i vår tid, finnes naturligtvis ingen som hälst anledning att med dr Arne "draga teorien om medeltida ben i tvivelsmål".

Jag har egentligen ej mycket att tillägga. Att dr Arne i sin uppsats tolkat galgbacken som en stenåldersgrav, ha vi hört, men när han i det fantasifulla slutstycket dessutom söker göra gällande, att det varit en "av och för träskfolket" i Dagsmosse anlagd grav, som jag funnit där "uppe på den soliga höjden", kan jag helt kort påpeka, att de goda träskmänniskorna ingalunda behöft föra sina döda den mer än 1,5 km. långa vägen till nu ifrågavarande ställe för att finna en lämplig gravplats. Gott om sådana fanns det på höjderna i pålbyggnadens omedelbara närhet, ännn mer "soliga" och, om dr Arne så önskar, även med utsikt över Vätterns blå vatten.

*

Mitt genmäle har blivit rätt långt, men ej blott den negativa, utan i minst lika hög grad även den positiva delen av dr Arnes inlägg har fordrat ett möjligast uttömmande svar.

År 1909 hade dr Arne tillfälle att lämna det första väsentliga bidraget till vår litteratur om de svenska enmansgravarna från stenåldern och uttalade då första gången i tryck, att här uppenbarligen förelåg en för vårt land ny gravform[1]. Han gjorde sig därvid till tolk för åsikter, som redan under flera år varit allmänt omfattade inom fackkretsarna här hemma, och hade alltså då en samlad opinion bakom sig. Följaktligen väckte hans teori ej något särskilt uppseende, men gick å andra sidan också fri från kritik, och den anförda skriften har alltjämt sitt stora värde som materialsamling.

Nu vill dr Arne lancera ännu en gravtyp, "massgraven under flat eller i det närmaste flat mark". Men nu är situationen en annan än för 14 år sedan, nu kommer han med en för publiken verkligen ny hypotes, som dessutom ovedersägligen måste anses grundad på ett torftigt och fragmentariskt material. Kritiken kommer nog ej att utebli, och jag har för min del velat lämna ett bidrag till densamma. Därmed har jag ej velat säga, att "massgraven" som gravtyp över huvud ej existerat under stenåldern, utan endast att materialet för frågans bedömande behöver i avsevärd grad kompletteras, innan man kan våga draga de slutsatser, som dr Arne utan tvekan ansett sig kunna.

Det är för övrigt påfallande, att dr Arne ingenstädes klart och tydligt anger vad som skall anses karaktärisera "massgraven", utan läsaren får på egen hand gissa sig därtill. Naturligtvis skall det vara det förhållandet, att här ett flertal döda blivit begravna i motsats till enmansgravens ensamma lik. Men man kan då tänka sig två alternativ: en grav antingen för ett antal *samtidigt* jordade eller för *successiva* begravningar. Emellertid kan en grav av den förstnämnda kategorien givetvis ej

[1] T. J. Arne, *Ensamgravar från stenåldern i Sverige, Fornvännen* 1909, sid. 99 ff.

uppfattas annat än som en rent tillfällig variant, ett extremt fall av den normala enmansgraven och lämpar sig följaktligen ej som grund för uppställandet av en ny gravtyp. Och detta synes också vara dr Arnes mening att döma av den tystnad, varmed han förbigår de enda svenska enmansgravar med flera skelett, som — om också vid anträffandet starkt skadade — kunnat av fackmän studeras och undersökas, jag menar de båda av Rydbeck beskrivna Hvellingegravarna[1], där just samtidiga begravningar uppenbarligen förelegat.

Återstår sålunda det andra alternativet: "massgraven" är ett antal enmansgravar, härrörande från successiva begravningar och bildande en sluten grupp, en enhet. Dr Arnes uttalande om den äldre Hvellingegraven i *Fornvännen* 1909, sid. 101, synes tala för en sådan definition. Men vad bleve detta principiellt sett annat än en motsvarighet till de jylländska gravhögarna från stenåldern med flera enmansgravar liggande över varandra?[2] Beträffande dessa har man på dansk sida ej ansett skäligt att urskilja en "särskild stenåldersgravform", en från den enstaka enmansgraven skild gravtyp, än mindre att betrakta den "som en korsningsform av megalitgrav och enmansgrav". Man kan med skäl fråga, om större anledning föreligger för oss.

Men kanske det för dr Arne väsentliga är *antalet* skelett i graven. Är det måhända *massan* av skelett, som gör "massgraven"? En indelningsgrund efter sådana linjer bleve dock alltför subjektiv och skulle leda till rena godtyckligheter.

Emellertid återkommer jag till Alvastra. Vilken definition dr Arne än vill giva, är jag övertygad om att den anläggningen ej kan anföras i detta sammanhang. Någon som hälst möj-

[1] Otto Rydbeck, *Markgravar från stenåldern i Skåne*, *Fornvännen* 1910, sid. 1 ff. — En i Hammarlövs socken i Skåne år 1921 anträffad enmansgrav skall, enligt dr F. Hansens rapport till riksantikvarien, ha innehållit två skelett. Emellertid var den redan vid Hansens ankomst till platsen så spolierad, och över huvud äro uppgifterna om densamma så svävande, att den här kan lämnas ur räkningen.

[2] Stundom även liggande bredvid varandra; se *Aarbøger* 1898, sid. 163. Jfr även *Fornvännen* 1917, sid. 85 ff.

lighet för honom att här få ett belägg för den nya gravformen förefinnes enligt min mening icke. Jag tror mig tvärtom ha påvisat, att de skäl han andragit härför — när de ej äro av den art, att de med lika rätt kunna anföras för min egen förklaring — rent av tala emot hans tolkning, men däremot mycket väl låta förena sig med min.

Å andra sidan hava dr Arnes invändningar mot min egen uppfattning om anläggningens art, såsom varande endast hans subjektiva påståenden och förmodanden, så mycket mindre givit mig anledning att frångå densamma, som jag nu mer än någonsin är övertygad om att vi här ha framför oss lämningarna av *"Sverkersgårdens" rättarplats*[1].

Och sålunda har hans kritik haft det goda med sig, att den givit mig tillfälle att ytterligare utveckla och precisera min ståndpunkt till denna fråga.

---

[1] Huruvida den under någon tid även varit *traktens* rättarplats är en fråga, som i detta sammanhang saknar betydelse.

Piræus-löven i Venezia.

En undersökelse av originalen

ved

HAAKON SHETELIG.

Under et ophold i Venezia, oktober 1922 har jeg nyttet leiligheten til at gjennemgaa indskriftene paa löven fra Piræus. Jeg saa den förste gang 12 oktober og undersökte den siden hver dag til og med 20de. Jeg har set den til forskjellige tider av dagen, i sol og skygge, i graaveir og regn. Jeg tör si jeg er blit ganske fortrolig med skriftens karakter og tilstand, og det tör mulig ha interesse at jeg redigerer mine optegnelser om læsningen.

Under arbeidet har jeg hele tiden hat Brates avhandling ved haanden, og denne særdeles indgaaende og omsorgsfulde behandling av indskriftene har været grundlaget for min undersökelse (ATS. 20 : 3). Det er langt fra at jeg vil maale mig med Brate som kjender og tolker av nordisk runeskrift; hans rang som runolog er ubestridt blandt de förste. Men ved disse vanskelige indskriftene kan et beskedent bidrag av en arkeolog ogsaa ha sin betydning, saa meget mere som det jo er ganske sjelden at nordiske forskere har anledning til at undersöke originalen i Venezia.

Monumentet som helhet är kjendt nok. En sittende löve, overnaturlig stor, av hvitt marmor, ett pragtfuldt stykke klassisk græsk skulptur. Den stod fra oldtiden ved havnen i Piræus, antaglig paa sin oprindelige plass, indtill den blev fört til Venezia i 1687 og stillet utenfor indgangen til arsenalet hvor den staar framdeles. Paa begge sider bærer den runeindskrifter; den

ene av dem som er ornamentalt utstyrt kan tidsbestemmes til til 11-te aarh. — snarest til tiden ved midten av aarhundredet og de andre tör vel sandsynlig være fra omtrent samme periode.

Indskriftene er i det hele i daarlig forfatning. Paa utsatte steder, som lövens bryst og skuldre er marmoret meget sterkt forvitret, det har jo staat i fri luft bestandig, utsat for veir og vind. Enkelte steder er desuten revner og sprækker i stenen, som kan forstyrre læsningen av tegnene. Liksaa er runerækkene mange steder avbrutt av eiendommelige skader, runde groper hvor marmoret viser en graalig likesom knust overflate; der er skudsaar, merker av kugler som har rammet lövens sider, vel under angrep og forsvar av havnen i Piræus.

Den som nu undersöker runene og sammenligner med ældre optegnelser maa ogsaa huske at indskriften stadig mere utviskes. Særlig paa mere utsatte partier kjender en ved beröring at fint sand av lösnete krystaller skilles fra overflaten; det er forvitringen som skrider frem uten stans. Det maa da huskes at Åkerblad i 1797 kan ha set sikre runer som nu er ulæselige og likesaa Rafn i 1854. Endog paa de 40 aarene siden Undsets undersökelse i 1883 kan runer vare merkbart utvisket. Det gjælder altsaa her et monument hvor ældre undersökelser i særlig grad er vigtige. Jeg nævner dette fordi det er ett vigtig moment som först blir helt klart for en, naar en staar foran originalen. Tolkningen er jo ellers ikke min sak; jeg har bare forsökt en eksakt og kritisk fremstilling av det jeg nu kan læse.

Jeg tör kanske nævne, at det her som altid er noget ganske andet at arbeide med originalen end med avtrykk og reproduktioner. I mange tilfælder har stenen selv et litt andet præg i de ristete liniene end i lignende fordypninger som bare skyldes sprækker eller forvitring. Paa Piræuslöven har runetrækkene ofte et farveskjær av gult eller gulbrunt, mens forvitringen bare bleker marmoret og virkelige revner kan tegne sig som en fin sort linie. Der er ogsaa steder i indskriftene hvor slike antydninger kan være avgjörende for at bestemme vanskelige runer.

Jeg nævner indskriftene efter Brate og bruker hans nr-fölge

av runene, selv om jeg i enkelte tilfælde ikke kan læse samme antal som han.

Indskriften I A. Undersökt 14 og 16 oktober samt efterset enkelte punkter de fölgende dager. Ses udmerket i solskin ved sidelys omkr. 10—12 fm. Visse partier av indskriften helst tidlig paa formiddagen, andre bedre litt senere.

Soigneret utfört indskrift med rammelinier som danner et baand i en smal bue ned- og opover lövens venstre forben (tegning Brate s. 43).

Den förste delen av indskriften indeholder ingen virkelig læselig rune, knapt nok ses sikkert hvor mange runer som egentlig har staat her. Heller ikke kan jeg se noget merkbart spor av ormhode og ormspord som Brate har fundet avslutter hver ende av runebaandet.

Rune 6. ᚦ Efter Brate den förste læselige runen. Det var længe för jeg fik se den; men i bestemt lys (kl. 12,30 16 okt.) kom den frem som jeg tror ganske sandsynlig, om ikke helt sikker.

Rune 7. Usynlig.

Rune 8. Ikke usandsynlig ᚢ, ialdfald en bred rune. Brates Я kan jeg neppe finde mulig efter de sporene som dog skimtes.

Rune 9. Nedre del av en stav; et kuglehul har slaat væk mere end halvdelen av runen oventil. Men det maa ha været en rune som tar noksaa bred plass, da det er ualmindelig langt mellemrum til næste rune 10. En maatte mest sandsynlig tænke paa ᚠ. Der er ikke sikre spor av ᚼ.

Rune 10. Mangler litt av toppen, staven litt krum, ingen kvist ses. Vel ᛁ.

Rune 11. ᛚ sikker.
Rune 12. ᚠ — } begge fine og gode.

Rune 13. ᚿ — som Brate læser en stav med skraa kvist **n**, men det maa merkes staven skraaner sterkt med toppen mot venstre; det kunde jo tænkes dette er begrundet i plasshensyn for kvistene paa foregaaende ᚠ. Men dette kan dog ikke forklare at den igjen fölgende, rune 14 böier sig ind mot top-

pen av 13, og mere end det: for mig ser det utvilsamt ut som de to er forbindet oventil. Jeg mener 13—14 sammen er slik: ᚢᚴ og skulde da mest sandsynlig være en binderune ᚢᚿ. Mulig er det ikke utelukket at her kunde læset ᛒᚿ, men det vilde bli en ganske irregulær form av ᛒ, og er vel desuten utelukket av hensyn til uttalen.

Rune 15 ᚴ
Rune 16 ᚼ
Rune 17 ᛉ
Rune 18 ᛁ
} alle fuldt sikre.

Rune 19—24. Disse runene er saa utvisket at knapt nok antallet av runer kan bestemmes.

Rune 25. Ses en stav ᛁ, men ingen kvist synlig.

Rune 26. ᛆ forekommer mig nokssaa tydelig. (Brate ᛆ); jeg ser begge kvisterne like godt. Men runen er ikke sikkert læselig.

I dagboken 16/8 er noteret: runene 25—26 kunde kanske sammen være ᚢ; de skraaner mot hverandre slik at denne læsning maa være tilladelig, men vel ikke den mest sandsynlige. (Dermed vilde ogsaa fölge muligheten av en binderune ᚢ).—Den fölgende dag, med en anden lysvirkning paa runene er imidlertid tilföiet: læsningen ᚢ er litet sandsynlig, snarast udelukket, jeg tror heller[1] ᛆᛁ.

Runene 27—29. Stavene er fuldt synlige, men ingen kvister er sikre ᛁᛁᛁ. Alle synlige spor kan stemme med Brates læsning ᚿ.ᛡ.ᛁ.

Rune 30 ᛘ
Rune 31 ᚿ
Rune 32 ᚦ
} sikre og tydlige.

Rune 33 ᛁ eller mulig ᛂ. Det kan ikke sikkert avgjöres hvilken, men ialdfald ingen anden rune.

Rune 34 ᚼ
Rune 35 ᛁ
} sikre og tydlige.

---

1 20/10 Er igjen kommet tilbake til mulighet av ᚢ.

Rune 36. Ganske utydlig. Kan mulig være ᚦ (som alt Rafn har). Kanske sandsynlig, men mere kan ikke sis nu. Efter ny undersökelse (20/10): Kunde meget snarere være: ᛚ Staven fri top, men kvisten gaar ut meget höit oppe.

Rune 37 ᛁ sikker.

Rune 38. Jeg ser her to rette staver, ualmindelig tæt sammen, hele gruppen omtrent slik ᚦ ᛁ ᛁ ᛁ (36 37 38). Jeg kan umulig læse 38 som ᚱ, sammenlig en nydelig ᚱ langer oppe i samme linie, rune 50. Denne og de fölgende:

Rune 39—44 er absolut usikre. Jeg kan ikke engang pröve en transkription.

Rune 45, ikke helt klar, men höist sandsynlig ᚢ, som Brate har læst.

Rune 46—47, ikke læselige.

Rune 48 ᛆ
Rune 49 ᚿ
Rune 50 ᚱ } sikre og tydlige.
Rune 51 ᚿ
Rune 52 ᛐ

Rune 53. Noteret i dagboken 16/10: Jeg tror utvilsomt ᛙ. I dette lyset er kvisten ganske tydelig. Midt paa staven er som en tverstrek og toppen av runen er litt utvidet: begge deler skyldes forvitring. Det er ganske sikkert ikke ✱. Resultatet er igjen bekræftet ved ny undersökelse av denne runen. 18/10.

Rune 54 ᚿ sikker.

Rune 55—56. Her kommer et kuglehul som har skadet de nærmeste runene.

Gruppen ser slik ut omtrent. Like ved kanten av hullet en stav som ses omtrent i sin helhet — dernæst to staver hvorav bare den nederste delen er bevaret, endelig en stav hvorav ses litt mere, men denne ogsaa meget ufuldstændig. Dette er Brates ᚢ ᚱ (55 56). Om den förste gjælder det at bredden mellem de to stavene godt kan passe til ᚢ. Kan neppe være ᚱ da stav nr 2 ikke er skraa som bistaven på ᚱ pleier at

være i denne indskriften; men det kunde ogsaa være to andre runer (ᛁ ᚼ f. eks. eller lign.) — Av netop nævnte grund er det litet sandsynlig at de to sidste staver kan ha været ᚱ; bistaven er ret og lodret. Desuten tror jeg temmelig sikkert jeg ser i kanten til höire av kuglehullet halvparten av en kvist som til runen ᛅ; baade höiden paa runen, hvor kvisten sitter, samt dennes længde og skraaning passer aldeles for læsningen ᛅ.

Rune 57. Her ses den övre delen av en stav; længer ned er utsprunget en grop omtrent fra midten av denne rune og over mot næste. Læsningen er usikker. Det som Brate har tat som tegn til en ᛋ er sikkert en tilfældig utspaltning, og ᛋ er ialfald sikkert utelukket. Kunde mulig tænkes ᚦ men det blir i det hele vanskelig plass for en kvist til höire paa staven. Jeg vilde tro noksaa sikkert ᛁ.

Rune 58 ᛅ sikker.

Rune 59. Meget sandsynlig ᛒ, men kunde vist ogsaa være ᚱ. Ved foten av runen er en skade, en grop, som nu skjuler forbindelsen mellem hovedstav og bistav. Runen ser ut omtrent slik ᛒ. For læsningen ᛒ taler det at bistaven nederst begynder at krummes ind mot hovedstaven mens i denne indskriften ellers ᚱ har en form hvor bistaven spriker ut ganske decideret. Dog kan ikke ᚱ udelukkes. En mindre uregelmæssighet som denne er vel mulig.

Rune 60—61. Brates rune 60 ses som to rette staver ganske tæt ved hverandre, og det ses ikke noget spor til at de er forbundet oventil, heller ikke at de böies mot hverandre. Dernest 61 en ret stav ᛁ, mellem denne og foregaaende en skraa kvist nedad. Den eneste mulige kombination er ᛁ ᚴ ᛁ. Kvisten er sikker nok og kan vel saa sandsynlig forbindes med 60, som med 61. Læsningen av rune 60 som ᚢ er sikkert udelukket.

Rune 62. Her ses en ret stav og en fure som kunde være en kvist, dog litt höit oppe paa staven og mindre skraa end de pleier at være i denne indskriften. Desuten er det svært kort mellemrum til rune 61, og kvisten gaar ogsaa næsten bare ut

paa höire side av staven, omtrent slik: ᛁᚴ. Jeg vil dog si at ᚼ er mulig. Heller ikke udelukket at runen har været ᚴ. Efter sporene paa stenen skulde jeg si snarast ᛁ men det ser jo usandsynlig ut i sammenhængen.

Rune 63. Nedre halvdel av en stav i kanten av et kuglehul. Ingen kvist er synlig, og altsaa ganske uvist hvordan runen skal læses.

Kuglehullet har tat væk en 5 cm. av indskriften og vi mangler altsaa helt en 3—4 runer.

Rune 64 ᚼ meget sandsynlig, men ikke helt sikker.

Rune 65. Svært svak av forvitring. Sandsynlig ᚢ ogsaa ᚱ mulig.

Runene 66—67. Synlige som ytterst svake spor av runer.

Her slutter Brates avskrift, men jeg ser c:a 5 cm. videre fra rune 67 en ganske tydelig ᚢ. Jeg saa den först 16/10 og har faat den igjen bekræftet hver dag siden. Al sandsynlighet taler for at det har staat en 3—4 runer mellem rune 67 og min ᚢ, selv om nu ikke kan ses merkbare spor av dem, og jeg tror snarest at flere runer ogsaa har fulgt efter denne ᚢ. Altsaa slutten av indskriften er ganske uviss.

Det er ikke utelukket at denne linie runer har svinget over mot höire slik at den umiddelbart fortsætter i I B cf. tegningen Brate s. 43. Det maa da forutsattes en ganske stor lakune. Jeg tror dog ikke dette er særlig sandsynlig. Det er vel saa rimelig at en ny indskrift begynder med I B.

Brates I B a. Undersökt 17 oktober i solskin fra kl. 10,30 fm. og til middag. Gjennemgaat paany fra kl. 10 fm. fölgende dag og videre efterset eftermiddagen 19 og 20 oktober.

Brates læsning begynder med et par runer sterkt ödelagt av et kuglehul; de tælles rune 1 og 2. Jeg ser her den nedre delen av fire staver; den forreste av dem er særlig meget svak, men jeg tror sikker. Det forekommer mig at den siste av de fire skraaner noget indover mot den foregaaende, saa det kunde passe for en ᚢ men det er ganske usikkert. Likesa tror jeg at det mulig er spor av endda

ett par runer foran kuglehullet; det kunde tænkes, ialfald er det al mulighet for at her er tapt en del av indskriftens begyndelse. (Brate ser tre staver og læser ᚱᛁ som konjektur). Runene numreres videre efter Brates nr.

Rune 3 er i virkeligheten ᚴ ᛁ. De er relativt tydelige og det er sikkert at kvisten paa ᚴ ikke er forbundet med den fölgende staven, likesaa at denne ikke har kvister. Efter mit skjön er ᚢ utelukket, og jeg kan ikke finde spor av kvisten som skulde gi binderunen ᚢ.

Rune 4. En meget tydelig ᚼ, ganske klar og av regulær form.

Rune 5. Efter mit skjön aldeles utvilsom ᚢ.

(Brates læsning av runene 4 og 5 ᚼᚢ ᛁ forklares ved en naturlig spræk i marmoret tvers over disse runene. Denne sprækken kunde bli tat som en forbindelselinie mellem ᚼ og staven i ᚢ og samtidig gjör den toppen av ᚢ uklar. Det er i virkeligheten omkring slik: ᚼᚢ . Jeg har efterset disse runene gang paa gang, og jeg synes at paa originalen er det ikke tvil om læsningen. Brates kombination er for mig uantaglig).

Rune 6 ᛅ} gode og sikre.
Rune 7 ᚱ}

Rune 8. ᚦ litt svak av forvitring, men ingen tvil om læsningen.

Rune 9. Her læser Brate ᛁ. Den findes ikke paa originalen og det blir ikke plass til den; kvistene paa 8 ᚦ och 10 ᛏ er meget nær ved at beröre hverandre og det kan ikke ha staat en stav mellem dem.

Rune 10. ᛏ vel noksaa svak, men jeg ser den ganske tydelig i solskin om formiddagen. Kvisten er da ganske klar, og det kan efter min skjön ikke bli nogen anden rune.

Rune 11. ᛁ, en stav uten sikre spor av kvister. Ved forvitring har staven faat en grop ut paa venstre side, men det kan ikke godt bli en kvist og desuten staar denne runen saa trangt mellem naborunene at det ikke blir plass til nogen kvist

av ordinær störrelse (Jeg kan forstaa hvorledes Brate mener at se ᛐ, men jeg kan ikke være enig. Jeg tror det er umulig.)

Rune 12 ᛚ tydelig nok. I solskin om formiddagen falder lyset saa det vises en grop like under enden av kvisten og det ses da som ᚦ, en kunde fristes til at anta en mulig ᚱ, men jeg tror sikkert at dette bare beror paa forvitring.

Rune 13. Ses en stav ᛁ, temmelig sterkt forvitret, ingen sikre spor av kvister. Mulig kunde læses ᚽ men det er ganske usikkert.

Rune 14. Likesaa en stav ᛁ, svært forvitret, ingen sikre spor av kvister, men paa ingen maate utelukket at det kan ha været. Ved 14 som ved 13 gir originalen ikke brukbar veiledning for læsningen.

Rune 15 ᚢ er meget sandsynlig, men ikke helt sikker, da runen er ganske sterkt forvitret. Det er mulig at her har staat to andre runer, men anförte læsning dog sandsynlig, formen ligner mest paa ᚢ.

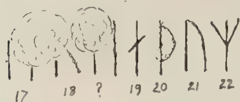
Efter rune 15 er et mellemrum som kunde gi plass til 2—3 runer foran 16 ᚠ som begynder Brates I B b $^{17}/_{10}$ har jeg noteret at jeg tror her at se spor av et par runer efter ᚢ og jeg kom tilbake til dette punkt flere ganger i de fölgende dagene. $^{20}/_{10}$ i graaveir om eftermiddagen har jeg skrevet at jeg ser "tydelige spor av tre staver". Men de kan sikkert aldrig læses. De viser dog at I B a og I B b er en sammenhængende indskrift, som det ogsaa blir klart ved tegningen hos Brate s. 43. Det kan ikke i noget tilfalde sis at I B b begynder likesom et trin lavere end de foregaaende; det hele ligger i at indskriften her begynder at svinge noget sterkere paa skraa nedover for at fölge formen paa lövens side.

Brates I B b.

Rune 16 ᚠ god og tydelig.

Runene 17—18 er for störste delen ödelagt av to kuglehul, et större og et mindre, som staar tæt i hverandre. Av rune 17 ses staven i kanten av kuglehullet og dernæst saavidt nedre enden av en stav til, som kunde være bistaven av

ᚢ (Brate) men ogsaa kunde være en ny rune. Læsningen er ganske usikker. Midt paa staven av 17 ses en fordypning ut til venstre, og her kunde muligens læses ⊣, det er en mulighet — ikke mere. — Av rune 18 ses den nedre delen av en stav og litt til höire en noksaa skraa bistav, som ogsaa bestemt gjör indtryk av at være en ristet linie. Det hele passer meget godt til ᚱ.

Mellem runene 18 og 19 er abnormt langt mellemrum (der brukes jo ikke ellers skille mellem ordene i denne indskriften) og jeg tror jeg her ser spor av to staver, rigtignok meget svake av forvitring. Spor av kvister ses ikke. Sandsynlig er det at her har været to smale runer, ikke en bred.

Rune 19 ᚼ sikker.

Rune 20. Av staven ses den övre delen og foten; meget höit oppe begynder en kvist til höire; midten av runen sterkt forstyrret ved forvitring. Mest sandsynlig ᚦ da staven har fri top, men kunde vel ogsaa tankes ᚴ, kanske mulig ᚱ.

Rune 21 ᚢ
Rune 22 ᛉ } gode og sikre.
Rune 23 ᚠ

Runene 24—25 ᛁᚴ. Tydelig og sikkert ses to staver og paa den sidste av dem kvisten fra toppen ned til höire. Kvisten som forbinder de to stavene forekommer mig ganske utvilsomt at være bare en revne i marmoret; den kan ses at fortsætte længer nedover og naar helt ned til laaret paa löven. Videre er denne revnen smal og skarp, mens de huggete liniene i indskriften er grundere og brede. Jeg kan umulig tro paa en binderune ᚢᚴ. Formen passer ikke heller; kvisten som forbinder stavene er litt buet nedover som det er ganske unaturlig for en ᚢ. Forövrig er det utvilsomt at det ikke er andre kvister paa den förste staven. Jeg kan ikke læse andet end ᛁ ᚴ.

Rune 26. ᚢ Her ses temmelig sikkert ᚢ, men sandsynligvis har den ogsaa en kvist til venstre paa hovedstaven. Kvisten er kort, svært dyp, og sitter temmelig höit oppe. Det er mulig at

den er fremkommet bare ved forvitring, da marmoret let kan forvitre i rare groper, men jeg tror snarast det er en kvist saa vi her skulde ha binderunen ᛅ ᚢ.

Rune 27 ᛅ } utvilsomme om end svake.
Rune 28 ᚾ }

Rune 29 ᚠ }
Rune 30 ᛅ } gode og sikre.
Rune 31 ᚱ }

Rune 32 ᛁ en stav ses meget utydelig, og det kan ikke direkte paavises om den har hat kvister, men den staar saa trangt mellem naborunene at det neppe blir plass til nogen; altsaa ᛁ efter al sandsynlighet.

Rune 33 ᚾ sandsynlig, dog ikke helt klar; kvisten ses, men er ikke utvilsom.

Efter 33 er mulig spor av en rune til, svak og usikker, men sikkert ikke flere.

Denne indskriften har altsaa ialfald en nogenlunde bestemt avslutning.

Brates I C. Undersökt 18/10 fra kl. 10,35 fm. og videre efterset de fölgende dagene.

Rune 1 er nu omtrent fuldstændig utslitt. Oversiden av laaret hvor denne indskriften er anbragt, danner jo som et trin til at staa paa og det brukes slik flittig av gategutter som klyver paa löven. Marmoret er her slitt til en blank og haard flate, meget forskellig fra den blöte forvitringen ellers. Jeg har tvilet paa om rune 1 nu i det hele kan gjenfindes, men finder efter gjentagen undersökelse at der dog er svake spor av en stav. Alle ældre avskrifter har her ᛏ.

Rune 2. ᚱ sikker og tydelig.

Rune 3. Staven er tydelig og der er ikke sikre kvister; ved toppen er en grop til höire som med god vilie kunde ligne ᚴ, men ikke sandsynlig, og vilde bli ulæselig i sammenhængen. ᛁ er nok sikker.

Rune 4 ᚠ er sikker, men staven er svært utslitt.

Rune 5 ᛁ slitt, men nok sikker. Der er en grop oppe mot

toppen av staven till höire, men den kan ikke opfattes som en kvist.

Rune 6 ᚱ sikker, men vel av litt uregelmæssig form. Ganske langt nede paa staven er en grund langstrakt grop ut til venstre, men den er efter mit skjön baade for bred og for grund til at vare en ristet kvist. Jeg kan ikke tro paa binderunen som Brate læser.

Rune 7 meget svak. Er mulig spor av en stav som er omtrent helt utslitt; bare paa midten er en tydelig grop. Kunde være en ödelagt rune, men like sandsynlig kunde det være et punkt som skilletegn, likesom efter rune 10. Jeg tror i grunden snarest det sidste.

Rune 8 ᛏ. Ganske tydelig. Staven er litt krum överst, men runene i denne indskriften i det hele litt slarvet ristet. Kvisten klar og sikker. Mulig er staven en ubetydelighet kortere end nærmest fölgende rune, men ikke umiddelbart iöinefallende, ikke markeret som ved en ᛁ.

Rune 9 ᛁ god og tydelig stav, og jeg finder ingen kvister. Överst paa staven er en tilfældig grop, men den kan ikke rimlig opfattes som en kvist.

Rune 10 ᚢ klar og tydelig, en egen smal spiss form av runen. Dernæst skilletegn, en . eller mulig to prikker.

Rune 11 ᚱ god og tydelig.

Rune 12 ᚢ litt skadet, men tydelig, samme form som rune 10.

Rune 13—14. To staver ses tydelig, men kvistene ganske usikkre. Ingenting i veien for at læse ᚾᚾ.

Rune 15 ᚱ sikker, men slitt.

Dernest et mellemrum paa 20 cm. hvor nu ikke ses spor av runer, og saa igjen mulig svake spor av en del runer tilslut (se Brate). Jeg kan her ikke finde en eneste som lar sig læse med nogen sandsynlighet.

Brates indskrift II A. Paa höire side av löven. En monumental indskrift skrevet ind i en stor ornamental dyrefigur.

Rune 1—6 ᚦᛆᛁᚱ×ᛁᛌ er alle sikre, store runer, mege tydelige.

Rune 7. Her spores en stav, men ingen kvist er tydelig. Svake fordypninger i stenen kunde opfattes som kvisten til en ᚴ, men formen blir i tilfælde ganske paafaldende, med svært krum kvist og synes ikke særlig overbevisende. Denne runen kan ikke læses med sikkerhet.

Runebaandet svinger her frem paa brystet av löven og der er en större lakune hvor hverken rammelinier eller runer er synlige.

Rune 8. Her læser Brate ᚱ. Jeg kan simpelt hen ikke se den. Der er plass til en rune, men overflaten er slemt forvitret med groper. Tre dager har jeg sökt efter sikre spor av rune paa denne plassen, men forgjæves. For mig maa lakunen ogsaa omfatte Brates rune 8.

Rune 9 ᛚ. Jeg ser denne runen ganske tydelig og tror at kvisten er aldeles sikker.

Rune 10. Her maa vare plass til en rune og jeg tror med sandsynlighet den kan læses ᛁ, men ikke mere end sandsynlighet.

Rune 11 ᚴ sikker og klar.

Rune 12. Jeg kan ikke se spor av denne runen. Brate: ᚱ.

Rune 13. ᛚ ganske tydelig, meget bedre end en faar indtrykk av i tegningen hos Brate s. 45. Her avbrytes rækken av et tverband med smaa runer.

Rune 14. ᚢ tydelig, av smal spiss form.

Rune 15. Jeg vil tro her ses ganske gode spor av ᚦ. Jeg mener den nedre delen av runen.

Dernæst er plass til 2—3 runer, som er aldeles utvisket (eller mulig ordadskillelse)

Rune 17. Övre halvdel av staven er bevaret, mens den nedre delen av runen er tapt ved en styg skade, som nok er et kuglehul.

Rune 18 ᚢ } meget tydelig.
Rune 19 ᚴ }

Rune 20. Nedre halvdel av runen er tapt ved et kuglehul. Nu ses bare övre halvdel av en stav og ingen kvister.

Efter denne runen er litt större mellemrum til næste end ellers mellem runene i indskriften, og mulig ses ogsaa spor av et × som skille mellem to ord. Sporene er svake og det er mest avstanden mellem runene som gjör det sandsynlig at her har været et skilletegn.

Rune 21 ᚢ meget god.

Rune 22 ᛁ aldeles sikker og tydelig. Desuten vil intervallene ikke gi plass for nogen kvister.

Dernæst kommer en lakune paa 13 cm. fremkaldt væsentlig ved to stygge kuglehul.

Rune 23. Runen er sterkt forvitret. Her ses spor av to staver, og mellem dem en grop, fremkaldt ved forvitring; jeg ser den omtrent slik |·ᛏ. Jeg kan ikke se nogen sandsynlighet for Brates læsning ᚱ og heller ikke for ᚢ. Det forekommer mig snarest at det har været to selvstændige runer, men ingen kvister er nu bevaret.

Rune 24 ᛅ noksaa klar, jeg tror den er sikker.

Rune 25. Staven ses, men ingen kvist er tydelig, og fölgelig ikke direkte holdepunkt for læsningen. ᚦ (Brate) er godt mulig.

Dernæst et kuglehul som har ödelagt en rune.

Rune 26. Nedre halvdel er en ret stav, mens resten er borte. Ingen kvister ses. Jeg tror nok at ᚽ kan være sandsynlig (Brates læsning), men ikke nödvendig. Hvis det hadde været en rune med helt ret stav, skulde en kanske set noget spor av den övre delen av staven, men det er ikke tilfælde. Dette er det som væsentlig taler for at runen har været ᚽ. Men i denne indskriften brukes ellers ᚼ.

Dernæst fölger et litt större mellemrum, som vil gi plass for skilletegn ×.

Rune 27—28. Svake spor av to staver, men ingen kvister er synlig.

Rune 29. Sterkt forvitret, men det synes kanske at være spor av en kvist til höire: ᚦ. Dog langtfra sikker.

Rune 30 ᛏ udmerket klar og god.

Ruue 31 ᛁ staven er tydelig og ingen kvist synlig.

Dernæst skilletegn × synlig og bekræftet ved et större mellemrum mellem runene.

Rune 32. Den nedre halvdelen av runen er svakt synlig og utvilsom. Det kan da ikke være nogen anden rune end ᛒ. Den maa være sikker.

Dernæst en betydelig lakune. Hele den bakre delen av buen pa runebaandet er fuldstændig utvisket ved forvitring, se tegningen hos Brate s. 45. Den förste runen som igjen kan ses er

Rune 33 ᛦ meget tydelig. Dernæst fölger skilletegnet +.

Rune 34—35 ᛁᚢ begge sikre.

Rune 36. Staven er klar, men ingen kvist er synlig. Læsningen ᚦ beror bare paa sammenhængen.

Rune 37—38. Her er et kuglehul saa en bare ser foten av staven nærmest efter 36; det blir plass til en stav til, som dog er helt ödelagt 'ᚢ/[illegible] . Tegningen hos Brate s. 45 gir et rigtig begrep om plassen, men jeg kan ikke se spor av stav nr 2 som der antydet. Her kan være to smale runer, eller en bred, men ikke mere, Brates læsning ᛁᚢ er udelukket; der er umulig rum til saa meget.

Her föres hovedbaandet over, og straks efter staar

Rune 39 ᚠ forvitret, men sikker, og dernæst skilletegnet ×.

Rune 40 ᚱ meget svak av forvitring, men jeg tror sikker.

Rune 41. Svake rester av en stav. Ingen kvist synlig. Mulig ses her en kvist til venstre: ᛦ, men det er meget tvilsomt.

Derefter kommer en stor skade; det ser ut som flere geværkugler efter hverandre har truffet omtrent paa samme sted. Skaden avbryter helt dette runebaandet og skader likeledes den förste delen av runeslyngen, ovenfor laarspiralen paa dyrefiguren.

Rune 43. Svak men tydelig ᛦ.

Rune 44. Bare toppen av runen er bevaret. Det er vel

sandsynligvis ᚱ men kunde like godt være ᚴ efter det som nu er bevaret.

Rune 45 ᚦ
Rune 46 ᛁ
Rune 47 ᛁ } aldeles tydelige.
Rune 48 ᛅ
Rune 49 ᚱ

Under rune 47 ᛁ er en ristet strek med en knæk, som et knæ, paa midten. Den förer indover fra kantstreken like ovenfor laarspiralen paa runedyret. Er sikkert ikke en rune.

Indskriften II B. Runene opover dyrefigurens forben og videre.

Av forbenet paa dyrefiguren er bare bevaret det sidste lille stykket för det ved laarspiralen forbindes med hovedbaandet. Resten av benet har utvilsomt været ristet, men er fuldstændig forsvundet ved forvitring og dermed ogsaa de runene som kan ha staat der. Det er de fem sidste runene foran laarspiralen som er beværet; al sandsynlighet taler for at de bare er slutten i en defekt række.

Rune 1 ᚢ
Rune 2 ᚠ
Rune 3 ᚱ } Svake ved forvitring, men utvilsomt sikre.
Rune 4 ᚢ

Rune 5 ᛁ. Staven er tydelig, men ingen kvist er sikker. Efter 5 et kuglehul like i laarspiralen paa dyrefiguren. Dog kan det ses at konturlinien av forbenet böier sammenhængende op til halslinien paa dyrefiguren, og der kan saaledes ikke være nogen direkte forbindelse mellem runene 1—5 og runene 8—10. Se risset her. Efter rune 5 er ingen rune nu synlig för:

Rune 8 ᛁ, en stav, ingen kvist synlig.

Rune 9 ᛏ ganske tydelig; toppen av staven er fri.

Rune 10 ᛁ en stav uten synlig kvist.

Rune 11 ikke synlig. Stenen her er sterkt ödelagt, saa det er udelukket at se spor av runer. Som nævnt, runene 8—10 kan ikke læses i direkte fortsættelse av 1—5, det maa være enten begyndelse eller slutning paa et nyt parti av indskriften. Kanske mest sandsynlig er de slutten paa en linie runer som kommer ned ovenfra og læses fra höire mot venstre ᛁᛐᛁ.

Endelig et isoleret brudstykke av indskriften paa ett smalere baand som föres over hovedbaandet överst oppe.

Rune 12 ᚢ meget sandsynlig om ikke helt sikker.

Rune 13 ᛆ } gode og sikre.
Rune 14 ᚭ }

Rune 15. Umulig at se noget sikkert. ᚠ er mulig, men ikke mere.

Rune 16. Synes at være gode spor av ᛆ.

Rune 17. Mulig ᚱ men ikke svært klar, Tror dog der er al sandsynlighet for den.

Rune 18. Jeg kan ikke se spor av den, og det blir desuten knapt med plass for en rune til; dog ikke umulig.

Disse runene 12—17 er en lösrevet rest av en indskriftlinie og har nu hverken begyndelse eller slutning.

Brates skilletegn × tilslut kan jeg ikke se; det vilde ogsaa vare höist besynderlig placeret helt utenfor indskriftliniene.

For at lette en oversiktlig sammenligning tilföies en skematisk sammenstilling av Brates læsninger med resultatet av min undersökelse.

Indskriften I A.

Brate ᛁᛌᛁᚦᛆᚠᛆᚼᛁᛆᛁ : ᛆᛆᚼᛘᚢᛐᛁᛘᛌᚠᛁᛆᚠᛐᛁᚼᚱᛁᚦᚢᛘᚢᛁᚼ

H. S. ᛁᛌᛁᚦᛆᚠᛁᛁᛁᛆᛁ - - - - - - - - ᛁᛘᛌᚠᚢᚠᛐᛁᛁᚢᚦ

ᛆᚢ ? ᚠᚢ ? ᚦ ? ?

Indskriften I B.

Brate a)

H. S. (har direkte sammanhang med b)

Brate b)

H. S.

Indskriften I C.

Brate 20 cm.

H. S.

Indskriften II A.

Brate 34 cm 13 cm.

H. S.

---

[1] ᛋ s. 42 är tryckfel för ᚼ, jfr teckningen s. 43 och texten s. 13. E. Brate.

Brate ᚱᛅᚦ(ᚱ)ᛋ × ᚴᛅᛘᛁ × ᛒ (stor lakūne) ᛏ × ᛁᚢᚼᛁᚢᚴ × ᚱᚢᚼ (lakūne) ᛏᚱᚦᛁᛋᚱ

H. S. ᛁᛁᛏᛁ ? ᛁ × ᛁᛁᚼᛏᛁ × ᛒ . . . . ᛏ + ᛁᚢᛁᛁᛁᚴ × ᚱᛁ (lakūne) ᛏᚱᚦᛁᛋᚱ

Indskriften II B.

Brate a) ᚢᚠᚱᚢᚴ Brate b) ᛁᛁᛋᛏᛁ - - - - - ᛏ Brate c) ᚢᛏᚼ ᚠᛏᚱᚼ ×

H. S. ᚢᚠᚱᚢᛁ H. S. ᛁᛏᛁ . . . . . H. S. ᚢᛏᚼ ᛏᚱ ?

Som det er kjendt nok dreier det sig med Piræus-löven ikke om en sammenhængende indskrift; löven bærer sikkert tre, sandsynligvis selvstændige indskrifter, og de er gjort av forskjellige runemestre.

Indskriften I A omhyggelig ristet med ganske store pene runer, har rammelinier og skriftbaandet arrangeret som en smal dyp bue. Her brukes konstant formene ᛋ ᛅ ᚾ og en bestemt form av ᚱ hvor bistaven spriker ganske markeret skraa ut fra hovedstaven.

Indskriften I B har runer fuldstændig ensartet med I A baade i störrelse og former; de to indskriftene er epigrafisk meget nær beslegtet, bare at I B ikke har rammelinier; det er endog en mulighet for at denne sidste danner en direkte fortsættelse av I A, i det skriftlinien kan ha været fört i en bue over begyndelsen av I A og frem til begyndelsen av I B. Forholdet forstaas klart ved tegningen hos Brate s. 43. Indskriften I B a og b tror jeg har været en sammenhængende linie, ikke avbrutt i to avdelninger.

Disse to I A og I B gjör i alle henseender intrykk av at være ristet av samme mand, da sandsynligvis samtidig, og mulig er de i virkeligheten en sammenhængende indskrift.

Indskriften I C har runer av mindre format som det jo betinges av plassen, og skriftformen er mindre omsorgsfuld end

i den förste; der er litt uregelmæssige runeformer som gjör et slarvet indtryk. Dog ses at runeformene avviker noget fra den förste indskriften: det er her en bestemt form av **r** med ualmindelig fyldig bue oventil og bistaven bare ubetydelig sprikende nedentil.

Indskriften II, den berömte store monumentale indskriften indlagt i en ornamental dyrefigur. Runenes format retter sig efter bredden paa baandene, som igjen er bestemt av ornamentale hensyn, men alle klare vakre runer. Her brukes ᛓ ᛆ ᛌ. Desuten har ᚢ en bestemt form, altid meget smal og spiss, ᚱ er av normal form med bestemt vinkel paa den övre delen av bistaven.

Ved skriften kan altsaa skjelnes tre forskjellige runemestre og en maa vente at hver av dem har skrevet uavhængig, at altsaa hver av de tre indskriftene bör ha selvstandig og avsluttet indhold. Det er heller ikke nogen særlig grund til at tænke sig de er samtidige. Likesom Undset i sin tid, synes jeg det er langt mere sandsynlig at de er kommet til efterhvert. Naar löven en gang hadde faat sin förste indskrift, vilde denne uvilkaarlig friste senere runekyndige til at öve sin kunst paa samme mindesmerke. Jeg minder om graven i Maeshowe paa Orknöene som er blit til en hel opvisning av norsk runekunst fra tiden omkring 1200. Det skulde jo heller ikke være en saa merkelig og enestaaende begivenhet at runekyndige norboer besökte Piræus i 11:e aarh.

Under behandlingen av indskriftene paa Piræuslöven har spörsmaalet om nationaliteten været ganske sterkt i forgrunden, ikke mindst nu sidst i Brates avhandling. Det tör heller ikke være nogen tvil om at den store indskriften II er en svensk indskrift. Baandslöifen utformet som en ornamental dyrefigur tilhörer i utpræget grad den svenske runstensornamentiken og maa i denne form snarest skrive sig fra mitten av 11:e aarh. Det hele er en typisk svensk indskrift. Indskriftene I A og B er efter runeformene ialfald ikke norske (ᛋ ᛅ ᚿ), men det tör kanske ikke avgjöres om runemesteren har været dansk eller

svensk (dog skulde vel en danske·ha skrevet ᛏ ikke ᛐ som her brukes).

Indskriften I C er saa knapt bevaret at den ikke kan bestemmes. Her brukes ᛐ, men mere betegnende runer ᛍ ᛭ etc. forekommer ikke bevaret i denne indskriften.

Professor Magnus Olsen har vist mig den velvilie at gjennemgaa mine optegnelser og har tilföiet fölgende bemerkninger:

Efter den seneste granskning av Piræus-indskriften skal kun fölgende være at tyde av denne:

I A 27—35 **(i ha)fn þisi** (eller **þesi**) "i denne havn".

I A 45—52(**. . . u ru)nar at** "ristet (eller lignende) runer efter". Efter præpositionen har fulgt en personbetegnelse, ifölge den nye læsning **ka-,** sandsynlig et mandsnavn, og derefter kan ha fulgt: **in biki (i?)** "men (eller: som) bodde (i?)".

I B. Her er Bugges læsning **-s uarþ til** (tydet som *-s varð til*) blit bekræftet. Vistnok rimeligere end **suarþ til** "sverd til". — Læsningen av 19 ff. stemmer med Bugges. Trygge holdepunkter for tolkningen synes at mangle; de sikkert læselige runer kan avdeles paa flere forskjellige maater.

I C. De ældre opfatninger er blit modificert ved rune 6 (snarere **r** end **a͡r**), ved 7—10 (**.tiu.**) og ved slutningen, der betegnes som ulæselig. Altsaa: **trikir** (snarere end **trikia͡r**). **tiu. ru(na)r** "ti 'drenger' (ristet eller lignende) runer." Talordet er sandsynlig ikke at forbinde med "runer". — Tör man i anledning av "ti 'drenger'" minde om de av Brate s. 47 f. omtalte *δεκαρχίαι*?

II A 1—6 **þair×is-** "de . . . (hvorefter vistnok to eller flere personnavne)."

II A 40—49 **r(un)ar þisar** "disse runer."

Her er bare opfört runeforbindelser, som uten vanskelighet paa en naturlig maate lar sig forklare som hele ord eller som ordgrupper, ikke ogsaa enkelte runer, hvis utfyldning til ord er usikker.

Yttrande av E. Brate.

Prof. H. Sheteligs företag att på nytt i Venedig granska Pireus-lejonets runinskrifter är lovvärt, då, som han framhåller, nordiska forskare ganska sällan ha därtill anledning. Att Shetelig därvid brukar nummerföljden av runorna i min avhandling. *Pireus-lejonets runinskrift* uti *Ant. tidskr. f. Sverige,* del 20, även då han icke kan läsa samma antal runor, är en praktisk åtgärd, som mycket lättar jämförelsen mellan våra uppfattningar.

De olika läsningar av inskriften, vartill föregående tolkare, såsom Rafn, Kempff, Sander och Bugge hava kommit, må ju till någon del, som Shetelig antyder, bero på, att ristningen vid deras avfattning var i bättre skick än nu, men huvudorsaken är nog inskriftens dåliga skick över huvud, och särskilt måste ristningens tillstånd vara obetydligt försämrat under den korta tiden mellan min undersökning 1913 och Sheteligs 1922, varför skillnaden mellan våra resultat måste hava andra orsaker.

Båda hava vi uppenbarligen ytterst samvetsgrannt undersökt ristningen, men det förefaller mig, som om jag skulle hava gjort detta under gynnsammare omständigheter. Några ögonblick, sedan jag börjat min undersökning den 2 juli, märkte den sjösoldat, som kommenderats till min hjälp, hur jag besvärades av den brännande solen, gick in efter ett segel och fastgjorde det vid lejonets huvud, varigenom jag dagarne 2, 3 juli kunde intensivt arbeta, ostörd av sol, men i full belysning. Liksom jag annars med framgång brukar vid runundersökning öka ristningens synbarhet genom att granska den under fotografiskynket, som jag ömsom höjer och sänker för att få skiftande belysning, så begagnade jag mig ock här av någon motsvarighet till detta hjälpmedel och tycker mig därigenom hava vunnit en så riktig läsning, som ristningen över huvud medgav. Den 3 juli regnade det och jag fick då tid att grundligare övertänka tydningen, sedan visserligen redan under granskningen det mesta blivit mig klart, och den 4 juli återstod endast att ånyo granska några särskilda ställen.

Om sin egen uppgift säger Shetelig: "Tolkningen er jo ellers ikke min sak; jeg har bare forsökt en eksakt og kritisk fremstilling av det jeg nu kan læse." Mig synes detta icke nog, tydningen måste gå hand i hand med läsningen, ty det kan hända, att den allra exaktaste läsning ej kan rätt tydas därför, att den utgör återstod av en tydbar, som först eftertanken kan frammana. Då t. ex. Shetelig läst I A 48—52 ᚦᚾᚱᚾᛏ har han haft rätt att sluta till de 46—47 ᚱᚢ, vilka mitt bättre väpnade öga lyckats läsa, och då ordet framför, även enligt honom, sannolikt slutar med 45 ᚢ, att sluta till verbet "höggo", som jag läst **e o ku**.

Piræus-lejonet.

I det viktiga namnet 53—58 **ha ursa** har jag om 53 ᚼ antecknat: "de högra kst äro mycket tydliga, de vänstra däremot icke"; den högra övre bistaven är alltså den enda, som Shetelig vid läsningen ᚠ varsnat. Runorna 59—62 ᛒᚢᛏᛆ **buta**, som min avh. blott nämner, men Bugge även funnit, säger min beskrivning, varom se min avh. s. 8, vara tydliga: ᛒ **b** har tydlig böjning av nedre bågen och kan alltså icke vara ᚱ **r**. 62 ᛆ har kstr på högra sidan av staven på grund av att **buta** äro mycket sammanträngda. Av 63, som står vid kanten av en 6 cm bred grop, förfinnes blott 3 cm nedifrån, de övre 3 cm av runan äro förstörda. I gropens nedre kant äro inga stavändar synliga. Om avståndet mellan runorna antages till 1,5 cm, har det alltså stått c:a 4 runor mellan 63 och följande stav, i gropen kunna alltså t. ex. de fyra sista runorna av ordet **k(uþan)** vara förstörda."

Binderunan I C 6 **a͡r** har jag överallt lämnat utan anmärkning och påpekar s. 22, att plur. **trikia͡r** är ett vittnesbörd, att språket är svenskt och icke norskt, fsv. drængiar, fvn. pl.

drengir. Även Bugge läser **trekiar** och Rafn avbildar som ett tvärstreck på staven av 6 ᚱ den grop, som Shetelig omtalar men nekar vara ristad. Även 6—10 **ristu** har jag antagit utan betänkande, då jag dels urskilt väsentliga delar därav, dels funnit det stödas av **runar,** och vad skulle det väl bli av ᛏᛁᚢ, som måste vara felläsningar!

Om 26 s i II A 23—26 r**o**þrs gör Shetelig en till synes befogad anmärkning. Han tror nog, att dess läsning kan vara sannolik, dock ej nödvändig, men påpekar, att i denna inskrift annars runan brukas för **s**. Invändningen är riktig, men stundom finnas båda formerna **s** i samma inskrift, t. ex. L. 475 Rockstad formen ᛋ uti **reisa, sin**, formen ˈ uti **stina,** och på den samhöriga L. 476 brukar ristaren Visäte uteslutande ˈ, uti andra ristningar åter endast ᛋ. Samma ristare begagnade alltså båda formerna av **s**-runan.

I fråga om II A 37—38, som Shetelig förklarar omöjligt med mig kunna läsas *iu,* emedan det ej vore rum till så mycket, vill jag anföra en anteckning, att 34—36 **sun** upptaga 5 cm, på de 5 cm från 36 till den korsande slingan kunna alltså två runor hava stått t. ex. ᛁᚢ, vilka väl ock äro tämligen självskrivna för att med 39 **k** bilda *iu***k**.

I Sheteligs schematiska sammanställning av sina undersökningsresultat med min läsning ter sig den senare för översiktens skull såsom utan vank och brist. Att även jag ofta måste inskränka mig till förmodanden av samma eller annan beskaffenhet än Sheteligs, därom vittna dock mina avbildningar s. 43 och 45 och upplysningar i min text. Som jag s. 36 uttalat, göra lejonets runinskrifter intryck av en enhetlig minnesskrift, fast utförd av mer än en ristare, och av stort släkttycke med samtida ristningar över avlidna, och detta inskriftens skaplynne, som jag sålunda vunnit genom min tydning, synes mig berättiga mig att fasthålla vid densamma. Jag är följaktligen prof. Shetelig tacksam för hans bekräftelser av min läsning, hans rättelser torde för att godkännas även böra åtföljas av tillfredsställande tydning.

En grav och en tradition.

Av

HARALD HANSSON.

Ancylusvallen c:a 1,500 m. NO om Tingstäde kyrka på Gotland ligger det genom rektor F. Nordins i *Sv. Fornminn.-för. Tidskr.* V publicerade gravundersökning och professor O. Almgrens arbete *Die ältere Eisenzeit Gotlands* bekanta gravfältet "Backhagen" i Tingstäde socken. Det omfattar halvtannat hundratal rena och jordblandade rösen. 1879 grävde Nordin här ett trettiotal gravar, som gåvo brandskikt eller skelett under täckhällar och gravgods, härrörande från järnåldersperioderna III—V. 1920 undersökte jag på riksantikvariens uppdrag 28 stycken av järnvägsbygge hotade gravrösen, som visade ovannämnd inre anordning, och av vilka 8 lämnade daterande fynd, äldre romersk järnålders inventarium.[1] — Diskuterandet av de särskilda fynden, som bjuda åtskilligt av intresse, faller utom ramen för denna uppsats, vilken blott vill behandla en grav och dess tradition.

Till ett stort, rent röse var lokaliserad en sägen av följande innehåll. På gården Takstens i Lärbro — grannsocken till Tingstäde — regerade en gång en grym husbonde. Efter sin död fick han därför ingen ro. Inga besvärjelser kunde binda gengångaren. Slutligen tog man till den utvägen att flytta hans lik utanför sockengränsen. Man begravde honom på Tingstädeåsen, täckte över honom med en björnfäll och band honom med trolldom att ligga ett år för vart hår samt uppkastade över den så bundne Taksteinar ett stort stenrör, det här ifrågavarande. — Sägnens

1 *Fornvännen* 1921, häfte 5, sid. 15.

innehåll igenkännes genast från den flera gånger publicerade och debatterade gotländska Taksteinarsägnen.[1]

Vid undersökningen av denna grav, ett rent röse, 13 m. i diameter och 1½ m. högt, försett med såväl fotkedja som ytterring av klumpstenar, framkommo följande resultat. I rösets mitt, under en stor täckhäll låg i fin sand ett skelett på vänster sida med huvudet i N. Vid huvudet stodo dels tvenne lerkärl av typisk IV-periodskaraktär,[2] dels lämningar efter ett till formen liknande kärl av trä med bronsbeslag.[3] Under skallen låg ett litet, pincettformigt remändbeslag, längs vänstra sidan ett tveeggat svärd med rund doppsko och slidkrampor, vid höften en kniv och trärester med bronsbeslag.[3] Strax bakom nacken träffades 4 och nedanför högra hålfoten 3 björnklor.

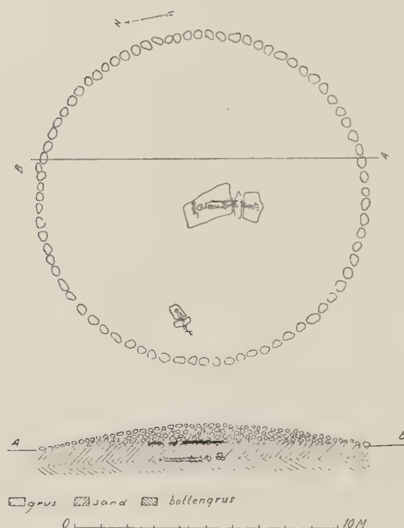

Fig. 1.

Till belysande av frågan, om här föreligger verklig bekräftelse av en lokal tradition eller blotta tillfälligheter, som skenbart bestyrka sägnen, må först det förhållandet beaktas, att björnklor (= lämningar av en björnfäll[4]) ju ej sällsynt förekomma i svenska järnålders-

---

[1] Läffler: *Den gotländska Taksteinarsägnen* i *Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen* XIX : 6 (1903 och 1908); Wennersten i *Gotlands Allehanda* 2/11 1904; Lithberg: *Taksteinarsägnen* i *Folkminnen och folktankar* 1916, sid. 79—91.

[2] Almgren, a. a. Taf. 12, fig. 193.

[3] Almgren, a. a. Taf. 10, figg. 158, 163, 169 och textfig. 38—39.

[4] Använd "till den dödes beklädnad eller hölje, vare sig i graven eller på bålet" (Almgren i *Fornvännen* 1916, sid. 99); "utbredt under den dødes legeme paa likbaalet og som ved ubrændte begravelser dækket bundet av gravkammeret" (Schetelig i *Vestlandske Graver fra Jernalderen*, sid. 24—25).

gravar från la Tène- t. o. m. vikingatid. Vad speciellt äldre romersk järnålder på Gotland beträffar — den tid, här ifrågavarande grav tillhör, — föreligga enligt professor Almgren a. a. fynd av björnklor en gång från period IV : 1, några gånger från IV : 2. Alltså *behöver* ej förekomsten av björnklor i Taksteinargraven betyda, att vi ha att göra med ett speciellt fall, som kunnat giva upphov till den nu levande traditionen. Å andra sidan uppträda björnklor i järnåldersfynden från Gotland så pass sparsamt, att här *kan* föreligga samband mellan det arkeologiska materialet som underlag och traditionen i dess kärna, d. v. s. att i graven skulle ligga en människa under — eller på — en björnfäll. Sägnens utsmyckning och slutliga utformande har då skett i ny tid under inflytande från olika, andra håll. Att mannen i graven får den mer eller mindre tvivelaktiga äran att heta Taksteinar, får sin förklaring av den till en gravsten i grannsocknen Lärbro kyrka knutna, ovan nämnda Taksteinarsägnen. Taksteinar i denna, vilken ansetts identisk med den Nils Taksten, som vilar under gravhällen i kyrkan, har övertagits av Tingstädeborna, vilka nog avundades grannarna deras bekante man. I Backhagen hade man ett ansenligt gravfält och där ett förnämligt kummel att lägga honom i, varest björnfällen redan fanns.

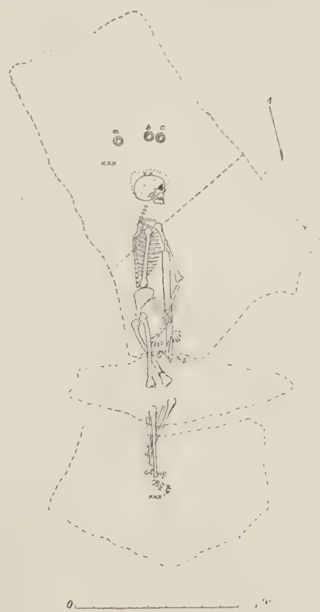

Fig. 2.

Med visst fog kan alltså antagas, att den till gravröset lokaliserade traditionen, med undantag av vissa utifrån upptagna partier, för sin kärna visat sig äga faktisk grund. Det torde få anses som en fantastiskt lycklig tillfällighet, att man vid lokaliserandet av den från grannsocknen överförda sägnen skulle träffat så väl, att man anbringat Taksteinarsägnens björnfäll i

en grav — bland fältets 150 eller socknens kanske fem gånger så många gravar — som faktiskt innehöll en björnfäll. Det måste nästan förutsättas, att detta gravröse redan förut ägt en tradition och rentav en sådan av liknande slag som den inkommande nya, för att denna senare skulle fästas vid just detta röse.

Är den möjligheten fullkomligt utesluten, att den sägen, som träffats lokaliserad till gravröset, i sin helhet kan äga fast grund i detta? Att mannen i graven i livstiden kan ha varit en storman, motsäges varken av gravgods eller gravbyggnad, snarare tvärtom. Kanske har han t. o. m. hetat Taksteinar, d. v. s. varit bonde på gården Takstens — Takstainar i nutida gotländskt språkbruk = varje ägare av gården Takstens. — Avståndet mellan gravfältet och gården lägger knappast hinder i vägen, då det här rör bygdegravfältens tid, och då Tingstäde såväl genom fornfynd som i namnet självt visar sig redan tidigt ha varit en betydande ort, dit både levande och döda samlats. Huruvida något Takstens och en Taksteinar existerat redan i 1:sta eller 2:dra årh. e. Kr. kan endast språkforskningen avgöra. På 1200-talet nämnes utom kyrkohällens Nils Taksten även en Mickel Taksten "bland fornemme Adelsman oc Høfdinger". Läffler tror,[1] att "gårdsnamnet Takstens bildats av det personliga tillnamnet Taksten och detta åter av vapenbilden i ett förmodat adligt vapen, återgivande taktegel (taksten)". Mot den närmast till hands liggande förklaringen, att Takstens skulle vara ett gammalt äkta gårdsnamn, varav sedan blivit personnamnet Taksteinar, hyser han betänkligheter. Om gården exempelvis till skillnad från närbelägna gårdar ägt takbetäckning av kalkflisor, ett på södra Gotland ännu förekommande bruk, borde den hetat t. ex. þakstainsgarþrin; ett kalkstensbrott å dess ägor kunde möjligen motiverat Takstens<garþrin at þakstaini. — Frågan om namnet Takstens eventuella förekomst redan under äldre romersk järnålder, vare sig som ursprungligt gårdsnamn eller som en genitivbildning på ett mansnamn lämnas här givetvis oavgjord.

[1] a. a. (1903) sid. 17—20 och 1908, sid. 51.

Icke otänkbart är, att en befintlig äldre tradition om en björnfäll i gravröset kan ha ingått i och medverkat vid skapandet av sägnen kring gravhällen i Lärbro kyrka, vilken sägen efter sitt utbildande i sin tur i gengäld lämnat nya tillskott till gravrösetraditionen.

Om verkligen en Taksteinar legat under björnfällen i gravröset, kunde slutligen den möjligheten tänkas, att just denne, samtidigt som han fortlevat i den gamla Tingstädetraditionen, flyttats över i grannsocknens kyrka, under Nils Takstens gravhäll. Den i litteraturen diskuterade Taksteinarsägnen — se ovan — skulle då till sina anor, som hittills spårats ner till tidigt kristen tid,[1] få lägga ytterligare åtskilliga århundraden.

Vad som i varje fall av ovan anförda möjligheter kvarstår som ett resultat av gravundersökningen är: en arkeologiskt bestyrkt tradition. En björnfäll skulle finnas i graven — klorna funnos där.

---

1 Lithberg, a. a. sid. 90—91.

De arkeologiska fynden vid Svarte fiskläge.

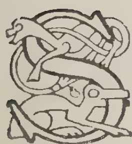
Av

FOLKE HANSEN.

Några arkeologiska problem belysta av Svartefynden.

1. Gravtyper och grupper av gravar.

Forts. fr. sid. 163.

lutet av stenåldern kan ur flera synpunkter betraktas som en degenerationstid. Den gamla kulturen, som varit betingad av flintan och stenen som material för redskap och vapen, var i utdöende; den nya kulturen, som förde med sig bronsen, hade ännu ej vunnit fasthet. Inom gravkulturen kan man spåra denna degeneration särskilt däri, att man så att säga inte hade någon enhetlig gravläggningsplats för sina döda. Man gravlade de avlidna snart

sagt var som helst: i dösar (t. ex. i dösen vid Köpingebro),[1] i gånggrifter (t. ex. i Höj),[2] i hällkistor (dels stora, megalitiska, och dels i manslånga stenkistor), i enkla jordgravar under flat mark (med stenram, stenbädd, stentäcke, röse, ett fåtal kullerstenar, utan skydd av stenar m. m.) och i låga av sten och jord uppförda högar, vilka förf. skulle vilja benämna allmänna begravningskullar. — Under bronsålderns två första perioder är gravläggningen nästan enahanda. Man börjar dock redan nu mera allmänt samla sina döda inom gemensamma, större gravfält; de kringspridda gravarna bli allt färre. Till äldre bronsåldern hör ock en stor del av våra stora monumentshögar: gravhögar, uppförda över en eller ett fåtal personer, med stort centralröse.

Först sedan likbränningen blivit det allmännare begravningssättet, d. v. s. efter mitten av tredje perioden, samlar man sina döda på stora gemensamhetsgravfält, dels under flat mark och dels i ytlagret till stora, i regel sekundärt påfyllda gravkullar.

De båda Svartefälten äro typiska gemensamhetsgravfält under flat mark. Frånsett ovannämnda jordgrav från stenåldern påträffades blott tre gravar, som kunna vara äldre än yngre bronsåldern, nämligen de tre stenbäddarne med stenram (möjligen är stentäcke riktigare; uteslutet är väl ej, att skelettet legat under lagret av svallade stenar). — Gravar med stentäcke eller stenbädd inom rektangulär ram av kullerstenar förekomma som nämnts redan under yngre stenåldern; i regel utgöres väl bädden eller täcket av vanliga kullerstenar, ej strandmalna småstenar. Dock torde man i södra Skåne redan under yngre stenåldern ganska allmänt användt strandmalna stenar till sina gravar; i den av förf. undersökta gånggriften, Erkedösen, i V. Torp var kammarens golv lagt med svallade stenar av ett hönsäggs storlek. Mera allmänt blir användandet av strand-

[1] N. G. Bruzelius, *Ingelstads härad, Ant. Top. arkivet* i Stat. Hist. Mus.

[2] *Gånggriftsundersökningar i Harjagers härad, Histor. tidskr. för Skåneland*, V. 1923.

malna småstenar (i regel av en hasselnöts storlek) under slutet av hällkisttiden men framför allt under äldre bronsåldern. Fyra av förf. undersökta gravhögar från nämnda tid vid Abekås voro uppförda av en blandning av kullerstenar och strandmalna småstenar. I ett flertal i högarnas närhet belägna jordgravar från äldre bronsåldern hade man använt samma material. — Man torde inte kunna betvivla, att stenbäddarna vid Svarte verkligen äro gravar; därpå tyder, förutom vad som redan nämnts, den manslånga, rektangulära formen. Skelettens fullständiga förmultning är ganska förklarlig, då man betänker den frätande grusen och skelettens ytliga läge. Frånvaron av fornsaker sammanhänger med seden under övergångsskedet mellan sten- och bronsåldern att endast i undantagsfall ge gravgods; stenen hade spelat ut sin roll som gravgods och bronsen var ännu för dyrbar att ge den döde med i graven.[1] I en av de nämnda högarna vid Abekås med en obruten serie gravar från slutet av gånggriftstiden och fram till bronsålderns andra period saknas gravgodset i ett flertal gravar, vilka ligga inneslutna mellan gravar från slutet av hällkisttiden (med brynen och enkla spjutspetsar) och bronsålderns andra period. Nämnda gravar utan gravgods torde härröra från bronsålderns första period.

De små meterslånga stenkistorna med brända lik äro typologiskt sett utvecklade ur våra stora megalitgravar, närmast hällkistorna. Redan under slutet av stenåldern byggde man helt korta stenkistor. Arvid Kurck har väster om häradsskrivarbostället i Stora Köpinge undersökt en tre alnar lång kista, byggd och täckt av tunna stenar; i graven funnos rester av ett flertal lik, en flintspets m. m.[2] — Hällkistorna minskas alltmera, särskilt på höjden, och slutligen ha vi nått fram till den manslånga, två à tre dm. djupa stenkistan, avsedd för ett lik. Den manslånga stenkistan är ungefär samtidig med den mans-

[1] Förf. känner från Skåne blott en grav från bronsålderns första period med gravgods; se Montelius, *Minnen* fig. 844, Stat. Hist. Mus. inv.-nr 7430.

[2] *Berättelse* i Stat. Hist. Mus.

långa ekkistan. Båda kisttyperna äro allmänt använda i Skåne under äldre bronsåldern. — Sedan likbränningen införts, minskade man ytterligare kistornas dimensioner men bibehöll de gamla typerna i sten och ek. Denna minskning av kistorna är endast ett resultat av behov av mindre utrymme för de brända benen än för ett obränt lik. Huru hastigt det nya gravskicket trängde igenom kunna vi avläsa ur vissa gjorda fynd. Sålunda fann O. Montelius i bottnen av en större gravhög å nr 28 i Stora Köpinge fem ekkistor, alla av manslängd, de fyra med obränt lik och den femte med bränt.[1] I sistnämnda kista lågo en dubbelknapp, en fibula *Minnen* fig. 972, och en bronsdolk. Denna grav förskriver sig sålunda från övergångstiden mellan andra och tredje perioden. — Här har man ännu ej minskat kistans dimensioner, ehuru man hade bränt lik; man har troligen begagnat en redan färdiggjord kista. — Dessa förminskade kistor av sten och trä hålla sig ganska länge eller till början av bronsålderns femte period: ekkista med brända ben från Viarp,[2] stenkista från Köpinge vid Ramlösa.[3]

Å Svartefältet påträffades tre stenkistor: två rektangulära och en flersidig. Den intressantaste av dem, i grav 1, var som nämnts ovanligt stor, välbyggd och av rektangulär form. Den torde om ock med viss tvekan kunna dateras till slutet av tredje perioden. Kistan i grav 2 är något yngre och den i grav 3 från fjärde perioden, möjligen dess förra hälft. — Det är icke ovanligt, att man i dessa stenkistor nedsatte de brända benen och fornsakerna i en urhålkad stock, en trä- eller näverask el. dyl. Detta dubbla benhölje var regel i de av Sven Söderberg undersökta brandgravarna i hög i Köpinge.[3] Undersökningen av stenkistorna vid Svarte ger intet som helst stöd för att man här begagnat dubbelt benhölje. I grav 1 hittades visserligen små hartsrester men dessa torde ha tillhört en liten träask, vari en-

---

[1] O. Montelius, *Grafkistor af klufna och urhålkade stockar. Sv. F. T.* IX.

[2] Stat. Hist. Mus. inv.-nr 8722 : 797.

[3] O. Rydbeck, *Undersökning af bronsåldershögar i Köpinge. Fornv.* 1912.

dast bronserna legat; de brända benen lågo ju spridda inom hela kistan.

Det dubbla benhöljet av sten och trä torde ha givit upphov till den gravtyp, som var den allmännaste å Svartefältet, nämligen urnegraven med fullständigt stenskydd. Av rent praktiska skäl har man utbytt benhöljet av trä el. dyl. mot en urna av lera. Samtidigt lämpar man också stenhöljets form efter urnans: det blir flersidigt eller runt. Stenkistan i grav 3, som till det yttre liknar stenskyddet omkring en urna, torde således typologiskt sett stå emellan den egentliga stenkistan och det fullständiga stenskyddet med urna. Man får nämligen betrakta de äldre urnegravarnas stenskydd som en flersidig stenkista, vari urnan nedsatts. Det sagda framgår med önskvärd tydlighet av stenhöljets allmänna uppbyggnad.

Någon egentligen ny gravtyp utvecklar sig inte under senare delen av yngre bronsåldern. Man bibehåller urnegraven men varierar stenskyddet eller stenhöljet. — Beträffande stenhöljet så ha vi som nämnts under dess första tid en liten stenkista, byggd av på kant ställda stenar av urnans höjd, på vilka takhällen vilar direkt. Men snart nog får stenhöljet mera karaktär av obestämbart stenskydd än stenkista. Kantstenarna kunna t. ex. sitta i två höjder, grav 15 m. fl. Här har stenskyddet förlorat sin karaktär av kista. Urnan har först nedsatts, varefter smärre stenar packats runt urnans undre hälft och därunder runt halspartiet. — I grupp 3 har stenhöljet fått en pyramidal uppbyggnad av ganska stora strandmalna stenar.

Detta är i all korthet den utvecklingslinje utefter vilken man, typologiskt sett, kan följa stenskyddets utveckling å Svartefältet. Den lilla stenrundeln i grupp 4 kan man kanske betrakta som det lokala slutledet i serien gravar med mera fullständigt stenskydd. Eller äro dessa små stenrundlar kanske snarare att betrakta som en lokal variation av de större stenrundlarna med en diameter av 3 till 10 m. eller mera, av den typ, som vi under de senaste åren funnit såväl vid Kivik, Abekås och Svarte (grupp 6).

Med avseende på benhöljet känner förf. följande typer av yngre bronsålderns brandgravar:

1. Stenkista, rektangulär eller flersidig, med eller utan inre hölje av trä el. dyl., manslång eller mindre. Träkista, manslång eller kortare. Större eller mindre stenröse.
2. Urna med fullständigt stenskydd: liten stenkista, flata stenar i två höjder, packning av strandmalna stenar m. m.
3. Urna nedsatt i certrum av en plan stenrundel med större kantstenar eller täckt av en liten stenrundel.
4. Urna med eller utan stenskydd i centrum av en krets av större eller mindre stenar.
5. Urna utan varje stenanordning, samt
6. Benhög, nedlagd direkt i jorden, utan skydd av urna eller stenar.

I stort sett tillhöra sten- och träkistorna samt rösena den äldre delen av bronsålderns brandperiod, urnorna med fullständigt stenskydd mitten och de övriga grupperna av gravar slutet av nämnda period.

2. Brandgravar i hög och under flat mark.

Bronsålderns brandgravar påträffas dels i högar och dels å flat mark. De förra äro antingen egentliga sekundärgravar i under sten- och äldre bronsåldern uppförda gravkullar eller ytgravar i sekundärt påfyllda högar. Gravarna under flat mark påträffas enstaka eller samlade å större och mindre gemensamhetsgravfält.

Någon skillnad i kultur eller tid torde för Skånes vidkommande inte finnas mellan brandgravarna i hög och under flat mark; en geografisk fördelning torde däremot så till vida finnas, som det ena gravskicket tycks ha varit mera använt inom vissa delar än i det övriga Skåne.

Redan under äldre bronsåldern ha vi på samma orter såväl gravar i hög som under flat mark. Så t. ex. har förf. vid Abekås undersökt två gravkullar och områdena runt och mellan dessa. Därvid påträffades i den ena högen bland annat tre ske-

lettgravar från bronsålderns andra period, i den andra högen två, under den sistnämnda högens botten tre och å flatmarken mellan högarna minst fyra gravar, alla från nämnda period.

Under yngre bronsåldern ha vi enahanda förhållande. Vid Svarte finnas flera stora gemensamhetsgravfält: de två ovannämnda från kustområdet väster om Svartån och flera å Ruuthsbo ägor. Inom samma område har T. Mårtensson undensökt två gravkullar och i dessa påträffades resp. 2 och 6 brandgravar från yngre bronsåldern.

En viss geografisk fördelning av brandgravarna i hög och under flat mark torde däremot, som redan nämnts, finnas. I södra Skåne ha båda begravningssätten varit använda; dock torde brandgravarna under flat mark vara numerärt överlägsna. I östra Skåne torde en förskjutning i nämnd riktning vara ännu mera påtaglig. Här ha vi t. ex. de stora flatmarksgravfälten vid Kivik med hundratals gravar men endast ett fåtal högar, där en sekundärbegravning från slutet av bronsåldern kan vara möjlig. Vid Vitemölla fann förf. i en äldre bronsåldershög en sekundärgrav från bronsålderns senare del. I västra Skåne torde förhållandena, enligt vad man av hittills gjorda fynd får döma, vara rakt motsatta. Här ha vi det bekanta Köpingegravfältet med massor av gravar i hög. Från samma område känner förf. endast helt få gravar från flatmarken. Slutligen torde i det inre av Skåne, där högarna i regel saknas, endast finnas gravar under flat mark. Sistnämnda förhållande torde icke existera i stora delar av Blekinge.

3. Gravar med mera än ett lik.

I *Några enmansgravar från stenåldern, Fornv.* 1917, omnämner förf. en dubbelgrav från Lohals på Langeland. Graven dateras av de i densamma gjorda fynden: tre tunna, relativt korta, närmast tunnbladiga flintyxor och ett kragkärl, till slutet av döstiden. Enligt benäget meddelande av intendent Winter ha de båda skeletten i gemensamhetsgraven bestämts till ett manligt och ett kvinnligt. Att döma av de allmänna fyndom-

ständigheterna kan man taga för givet, att båda liken gravlagts samtidigt.

Från yngre stenåldern i Skåne sakna vi ingalunda gemensamhetsgravar. I den mångomskrivna graven från Vellinge prästgård hade vi åtta skelett, vilka lågo i två rader med fötterna mot varandra, inom gemensam ram av kullerstenar. Vid det största skelettets fötter stod en urna och vid samma skeletts högra arm låg en båtformig yxa. I övrigt saknades gravgods med undantag av två svinbetar och ett flintspån, vilka anträffades vid N. G. Bruzelii efterundersökning.[1]

Å nr 27 i Vellinge har O. Rydbeck i en grusbacke undersökt en familjegrav,[2] innehållande skelett av man, kvinna och femårigt barn. Mannen hade fått med sig en flintdolk. I den nedrasade grusen hittades en nål och en pryl, vilka möjligen tillhört det kvinnliga skelettet.

Från Vellinge ha vi ännu en tredje grav med mer än ett skelett. Graven påträffades å nr 24—25 och undersöktes av O. Rydbeck.[2] Inom en rektangulär ram av kullerstenar lågo två skelett med huvudena åt motsatta håll. Enligt prof. Fürst var det ett kvinnligt och ett manligt skelett, som här jordats. Vid kvinnans högra sida hade legat en flintdolk.

Å nr 15 Erlandsro i V. Klagstorps socken har förf. undersökt en liknande grav. Under ett gemensamt stenröse av i det närmaste rektangulär form hade liken nedlagts med fötterna mot varandra. Det var tydligt att båda gravlagts samtidigt. Vid det ena skelettets huvud låg ena hälften av en pilglättare. Tyvärr voro skeletten så fullständigt uppmultnade, att man inte kunde avgöra, om det varit man och kvinna eller om båda skeletten varit av samma kön.

Strax öster om Skegrie järnvägsstation hade några arbetare stött på en grav med två skelett, inom gemensam stenram. Förf., som hade tillfälle att göra en efterundersökning på platsen,

---

[1] O. Frödin, *Några lerkärl från Bornholms stenålder. Fornv.* 1916.

[2] O. Rydbeck, *Markgravar från stenåldern i Skåne. Fornv.* 1910.

kunde konstatera, att skeletten legat bredvid varandra med huvudena åt motsatta håll. Vid det ena skelettet låg en spjutspets och på bröstet av det andra ett bryne av skiffer. Att döma av gravgodset är det ganska sannolikt att det varit man och kvinna, som här gravlagts.

Från äldre bronsåldern känner förf. en skånsk grav med två skelett. Den påträffades i V. Virestad och undersöktes av O. Rydbeck. Inom en rektangulär ram av kullerstenar lågo 2 skelett bredvid varandra med huvudena åt motsatta håll. Det var skelett av en man och ett sexårigt barn. Det senare hade en armring omkring vardera handleden.

Från stenålderns slut eller kanske bronsålderns första period härröra med all sannolikhet två andra dubbelgravar från nyss nämnda gravfält i Virestad; båda gravarna undersökta av O. Rydbeck. Den ena graven innehöll fullvuxna individer, varav den ena med all sannolikhet var kvinna. Inga fornsaker påträffades. — I den andra graven lågo två icke fullvuxna individer (mellan 15 och 20 år), båda sannolikt flickor. Inga fornsaker påträffades.

Det är ganska intressant att kunna följa denna gravläggning av mera än ett skelett i samma grav från slutet av döstiden fram igenom senare delen av yngre stenåldern och äldre bronsåldern. Å Svartefältet kunna vi följa denna serie ännu längre. Här ha vi två dubbelgravar: ovannämnda gravar 12—13 och 29—30. Gravgodset i de båda sista gravarna förråda intet om det varit män eller kvinnor. I nr 12—13 torde det varit man och kvinna.

A gravfält under flat mark vid Abekås har förf. vidare funnit en stenring och i dess centrum två urnor. Gravgodset var ej av den art, att man kunde bestämma något om de gravlagdes kön eller ålder.

Den möjligheten får naturligtvis ej förbises, att två eller flera personer avlidit ungefär samtidigt och gravlagts å samma gravfält. Men det är föga troligt, att dessa gravlagts i samma gravkista, om de ej tillhört samma familj. De gjorda fynden

av dubbelgravar tyda på att det varit medlemmar av samma familj, som nedlagts i den gemensamma graven; antingen har det varit man och hustru, hustru och barn, två barn, en hel familj el. dyl.

Men därmed är ej visat, att båda eller samtliga individer dött en naturlig död. Uteslutet är väl ej att hustrun fått följa sin man i graven eller barnet sin moder. Dubbelgravarna från trakten av Hvellinge: Hvellinge prästgård, Hvellinge nr 27, Hvellinge nr 24—25, V. Klagstorp och Skegrie samt gravarna å Virestadsfältet tyda onekligen på att denna samtida gravläggning av flera familjemedlemmar i gemensam grav varit synnerligen allmän. Kanske får man se dessa gravar i belysning av ett helt nyligen gjort fynd i Jylland av kvinna i ekstock och vid hennes fötter ett bränt barnskelett, oaktat vi ännu befinna oss i äldre bronsåldern. Här har man offrat barnet vid moderns död.

4. Gravgodset.

Seden att offra åt gudarna kan man följa långt tillbaka i tiden. O. Rydbeck har i sitt arbete "Slutna mark- och mossfynd"[1] påvisat, att fynd av två eller flera yxor, av typer, som höra hemma under äldre stenåldern och den spetsnackiga yxans tid, påträffats under sådana omständigheter, att man kan taga för givet, att yxorna nedlagts som offer, vare sig detta nu skett enbart åt gudarna eller ock åt de avlidnes andar. Däremot ha vi ännu aldrig från nämnda tid funnit någon grav, vari offer- eller gravgods nedlagts. Huru förklara detta faktum? För min del skulle jag vilja se saken på följande sätt. Seden att offra är urgammal. Fynden i mark och mosse äro rena offerfynd. Samma är förhållandet med fynden i de äldre megalitgravarna. Vem offret här närmast gällt vill jag låta vara osagt. De rika kärlfynden i och utanför gånggrifterna komma inför en dylik teori i sin rätta belysning. Seden att ge den döde egentligt gravgods, en utrustning i vapen eller annat, torde först ha upp-

[1] *Lunds Univ:s Årsskrift, N. F.* Avd. 1, Bd. 15 Nr 1.

stått i de enkla jordgravarna från slutet av döstiden. Att man ännu vid mitten av gånggriftstiden mera betraktar gåvorna som offer åt en gudamakt eller andemakt än som en blott och bar utrustning åt den döde, därpå vill jag se ett bevis i det faktum, att inventariet i de "slutna fynden", i jordgravarna och de stora stengravarna samtidigt växla karaktär: spjut och dolkar ersätta yxorna. Yxan som symbol för en gudamakt lever kvar i de slutna fynden från äldre bronsåldern. I gravarna är däremot yxan sällsynt. Under slutet av stenåldern och äldre bronsåldern torde man få betrakta fynden i gravarna, vare sig det är vapen eller smycken, som gåvor, givna åt den döde att användas i det kommande livet. I och med likbränningens införande försvinna snart nog vapnen i gravarna och ersättas av smycken och toilettsaker. Det är en ny uppfattning av livet efter döden och en ny värdering av det medbragta godset, som här avspeglar sig. Den döde får blott med sig en liten minnesgåva. Under slutet av bronsåldern får hon nöja sig med en bit av ett föremål; delen får symbolisera det hela.

Vi ha sett hurusom gravgodset i de små stenkistorna är rikare än i urnorna; vi ha vidare sett att föremålen i de av stenar väl kringpackade urnorna i regel äro hela men att förhållandet är det motsatta beträffande de små urnorna med ett fåtal brända ben och utan något egentligt stenskydd.

Gravgodset i brandgravarna är i regel ganska enkelt: ett litet föremål av brons eller ben eller t. o. m. blott en bit av ett dylikt föremål. Vapnen saknas nästan alldeles. Smycken och toilettsaker ha intagit deras plats.

Bland smyckena i Svartegravarna är det särskilt den lilla kammen, som tilldrager sig uppmärksamhet; benämningen hårprydnad är kanske riktigast. Särskilt iögonfallande äro de mot varandra vända djurhalsarna. Kammen tillhör en liten grupp kammar, vilkas övre del är utsmyckad med två mot varandra vända djur: ett par hästar,[1] två fåglar[2] o. s. v. Ehuru djurfigu-

[1] S. Müller, *Aarb. 1920,* fig. 13 sid. 142.
[2] J. Mestorf, *Altertümer aus Schleswig—Holstein,* fig. 288.

rerna å kammen från Svarte äro ormliknande, så torde de dock föreställa två fåglar. En jämförelse med en liknande kam från Quern[1] nära Flensburg bestyrker detta antagande. Idéen till dessa fågelhalsar kan tänkas vara hämtad från fågelhalsar å vissa fornitalienska kärl.[2] Kammen från Svarte kan dateras till Montelii 5:te period (enligt S. Müller 8:de avsnittet). Även om man i denna bildframställning endast vill se konstnärens drift att vilja utsmycka utan att inlägga någon symbolisk mening, så kan man knappast anse detta vara fallet med bildframställningen å den lilla rakkniven i grav 47 från Svarte.

Rakkniven är typisk för 5:te perioden. Längs knivens rygg går en bård, som slutar i ena ändan i ett litet ormhuvud och i andra i en enkel upprullning. Under bården ha vi en fågel, en fisk och tre s-formiga figurer. Fiskbilden finna vi redan å föremål från bronsålderns andra period, t. ex. å fig. 820 i *Minnen.* Fiskbilden kan såsom här vara tecknad med en enkel konturlinje eller med en dubbel.[3] Fiskbilderna från yngre bronsåldern äro i regel tecknade på sistnämnda sätt med två parallella linjer. Fiskbilden har inte undergått någon förändring från andra till femte perioden. — Den lilla fågeln är synnerligen väl återgiven. Vad man velat symbolisera med denna bildframställning är väl ej lätt att gissa sig till: möjligen jakt och fiske.

Fjärde och femte periodens knivar äro i regel utsmyckade med en längs ryggen gående bård, som ofta slutar i djurhuvuden eller spiralupprullningar. Denna enkla bård ger upphov till skeppsbilderna och en massa s-formiga eller spiralliknande figurer. De lösgjorda s-formiga figurerna äro närmast att betrakta som stiliserade fågelhalsar. Å fig. 288 a i *Ordning* ha vi den s-formiga figuren i tre utvecklingsskeden. På liknande sätt har väl i regel de s-formiga figurerna å yngre

[1] J. Mestorf, *Altertümer aus Schleswig—Holstein*, fig. 288.
[2] Montelius, *Sv. fornm. tidskr. 11*, fig. 4 och andra.
[3] S. Müller, *Aarb. 1909*, fig. 31 sid. 33.

bronsålderns knivar uppstått. Under samma tid har nämnda figur å andra föremål utvecklat sig ur den fortlöpande spiralen o. s. v.

De små benföremålen i grav 6, från femte perioden, torde få räknas till gruppen symboliska föremål. Såväl rakkniven som småsakerna i alla de övriga gravarna ha varit praktiska småting, använda till smycken eller toiletten. Däremot torde inte metkroken fylla de anspråk man har på en krok, avsedd att användas till fiske i detta livet. Vi känna väl de små metkrokarna av ben från äldre och yngre stenåldern, ofta med hulling. Det är små praktiska tingestar. Annorlunda är det med metkroken i graven å Svartefältet. Den är klumpigt gjord och saknar hulling samt förfärdigad av ett skört stycke ben, som inte skulle kunna utstå någon större påfrestning. — Metkroken är ingalunda okänd i äldre gravar. Vi ha den i hällkistorna[1] och i jordgravarna[2] från slutet av stenåldern. Men fynden av dessa krokar visa endast att den döde fått med sig ett föremål ur det dagliga livet. Liksom jägaren och krigaren fick sina vapen och kvinnorna sina smycken så fick fiskaren sina metkrokar. Redan däri ligger visserligen en symbolisk betydelse. Man tänkte sig att människan skulle få samma sysselsättning i det tillkommande livet som i detta. — Vad som särskilt bestyrker teorien om Svartekrokens symboliska betydelse är, förutom dess klumpiga utförande, de runda ornamenten, varmed den är utsmyckad. Ornamentens antal nio å vardera sidan, bestyrker den framkastade teorien. Har man kanske med detta magiska tal velat framlocka eller tilltvinga åt den döde i det tillkommande livet en god fiskelycka?

De två små benplattorna, som påträffades tillhopa med metkroken, torde inte varit använda till praktiskt bruk utan torde även dessa kunna inräknas under gruppen symbolföremål. Förf.

---

1 Se *Minnen* figg. 614—626 och där anförd litteratur.

2 Grav, undersökt av K. Kjellmark, i norra Skåne. Stat. His. Mus. inv.-nr 15779.

känner blott ett fynd förutom ovanstående med liknande benplatta; den påträffades i en urna med brända ben i Husby socken i Östergötland.[1] Vad som särskilt talar emot benplattornas praktiska användning är den osymetriska orneringen å såväl den mindre plattan från Svarte och den från Husby. Om mästaren endast velat utsmycka plattan så behövde han ej till samma platta använt mer än en storlek för de små cirkelornamenten; ej heller borde han strött ut dem å hela ytan utan ordnat dem i ett ur ornamentell synpunkt lämpligt sätt. Den symboliska meningen med benplattornas ornering vill förf. ej söka utröna.

I regel ha ej de små föremålen, som nedlagts i gravarna, varit med på bålet. Endast den lilla "knappen" av ben i grav 32 är bränd. I en grav från ett gravfält under flat mark vid Abekås fann förf. två sönderbrända pilspetsar av flinta.

[1] Stat. His. Mus. inv.-nr 15829.

Rättelse.

Årg. 1923, s. 75. På grund av ett par i sista korrekturet införda ändringar har i rad 14 uppifrån och följ. uppstått omening. Detta stycke bör lyda: Frånräknas dessa områden, finna vi således, att allenast 12 socknar, 33 % av de återstående, vilka dock till större delen få antagas ha börjat bebyggas redan under slutet av stenåldern, fylla måttet beträffande proportionerna mellan sten och metall. Från tre av de socknar (Funbo, Orkesta och Järfälla), som icke fylla fordringarna, förelågo 1912 icke ett enda redskap av sten.

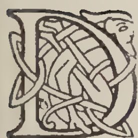

Emil Ekhoff

EMIL ECKHOFF

30/3 1846—6/10 1923.

Memoria clari investigatoris antiquitatum pergrata nobis manebit.
(Från bandet på Gotlands nations krans).

et är lätt att fälla sitt omdöme om en levande. Man har honom inpå sig, har omedelbara och friska intryck av honom och vill man göra sin sak grundligt, kan man underställa sitt omdöme föremålet självt till granskning och rättelse. Men hur annorlunda ligger icke uppgiften, när man vill gripa sig an med att även i korta drag teckna bilden av en bortgången och hans gärning. Man ser och hör honom, men i minnet. Det blir endast fragment och fåfängt söker man att därav sätta ihop en bild, som ens kan tillfredsställa en själv.

Den bild av Emil Eckhoff, som här å planschen återges, ger därför så oändligt mer av honom än allt vad vänner kunna skriva, ty den togs, då han ännu stod i sin kraft och den väcker mer till liv än alla ord. Likaså ge hans egna tryckta verk honom själv och ge en mer bestående värdesättning av forskaren, än vad ett sammanfattande eftermäle kan göra. Den, som ristar denna runa, gör det med en varm känsla för den gamle vännen, men också med en stark förnimmelse av att icke vara rustad så, som uppgiften kräver.

Emil Eckhoff tillhörde den äldre krets av forskare, som gett metod åt den svenska arkeologiska vetenskapen, ej minst i fältet. Han var endast några år yngre än Hjalmar Stolpe, Hans Hildebrand och Oscar Montelius och något äldre än Gabriel Gustafsson. Eckhoff var den siste och höll som bekant ända till slutet det gamla gardets fana högt med en avundsvärd livskraft. Mindre känt torde vara, att han troligen var den

sista manliga avkomlingen av sin ätt inom Sverige. Hans svenska stamfar invandrade i sällskap med sin broder för omkring två hundra år sedan från gränstrakterna mellan nuvarande Holland och Tyskland och slog sig ned i Norrköping, brodern i Gävle. De skrevo sig Eckhoff, liksom Gävlegrenen allt framgent. Emil Eckhoffs farfar flyttade över till Stockholm och kom av en eller annan anledning att stava namnet utan c, vilken stavning sedan bibehölls i familjen ända tills Emil Eckhoff år 1919 tog upp den äldre namnformen. Hans föräldrar voro P.V. Ekhoff, revisor i Kammarrätten och Mathilda Holmgren.

Eckhoff kände mycket starkt för släktens gamla stamland och led synnerligen hårt av dess nöd och olyckor efter världskriget. Det är icke uteslutet, att han lade dessa så hårt på sinnet, att de bidrogo till den allmänna kroppsliga kraftnedsättning, som föregick hans död. Som den ärliga och öppna riddersman han var, tvekade han icke att ställa sig i bräschen för sin uppfattning. Ett vackert och manligt uttryck för detta var, då han återtog den gamla stavningen av släktnamnet, den "tyska" stavningen. Han kände ett behov av att visa sig solidarisk.

Eckhoff blev (från Stockholms Lyceum) student i Uppsala 1866 och fil. doktor därstädes 1875. Hans studietid var ägnad åt naturvetenskaperna liksom även hans första år efter studietidens slut. Hans gradualavhandling[1] är den hittills enda kända synliga litterära produkten från denna tid, men det är alldeles klart och framhölls även av honom själv, att de naturvetenskapliga arbetsmetoderna varit av den allra största betydelse för hans kommande gärning (på samma sätt som för Hjalmar Stolpe, vilken även började som naturvetenskapsman). Det synes underligt nog troligt, att det var hans livliga intresse för och kamratskap med en del av tidens främsta unga svenska naturvetenskapsmän (särskilt Kjellman och Stuxberg, som förde ho-

[1] Mer preciserade uppgifter om titlar och rubriker m. m. på av Eckhoff publicerade arbeten erhållas i efterföljande bibliografi.

nom in på den bana, han sedan följde. Man vet sålunda, att han medverkade vid förberedelserna till Vegafärden och att han — förmodligen på denna grund — blev den som fick uppdraget att ordna Vegautställningen, vilket man med fog bör kalla hans första större insats på det museala området. Emellertid var han även tidigt lierad med den tidens unga ledande kulturhistorici, särskilt med Gustaf Upmark, och bör även av dem ha kunnat direkt påverkas.

Tiden strax före och efter hans disputation var en sökandets tid ej minst ur synpunkten, var en framtidsplats skulle kunna vinnas. Så deltog Eckhoff som biträdande geolog 1874—76 i Sveriges geologiska undersöknings fältarbeten i Östergötland, Närke och Västmanland, ett arbete, som han sedan skulle ha stor nytta av. "Det var en god skola, ty man hade där mycket höga fordringar på arbetsprestation", har han själv yttrat. År 1874 funderade han starkt på att gå över till det praktiska livet och visade även i denna intention, att han ville ta saker grundligt. Den bana, han tänkte sig, var boktryckarens och under ett par månader stod han vid kasten i Kungl. Boktryckeriet som sättare. Han framhävde sedan ofta med rätta, att dessa månader sedermera voro honom till stor hjälp i hans mångåriga arbete som redaktör för skilda publikationer och tidskrifter.

Någon tid under vintern 1877 deltog han i arbetena vid Hvilans folkhögskola i Skåne. Samma år bedrev han studier vid Riksmuseets zoologiska avdelning och detta samt nästföljande år finna vi honom som t. f. lektor vid Skogsinstitutet. Det är under dessa år som förberedelserna till Vegafärden göras, i vilka även Eckhoff tar verksam del.

År 1879 börjar han enligt egen uppgift att arbeta vid K. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien och det är med understöd därifrån, som han under sommaren nämnda år genomforskar Kville härad i Bohuslän i antikvariskt-topografiskt syfte, därmed inledande sin första vetenskapliga gärning på det arkeologiska fältet. Det förefaller mig synnerligen troligt,

att han under sina geologiska exkursioner fått intresset väckt för de arkeologiska företeelserna. Den synnerligen väl utförda Kvilleundersökningen (publicerad 1881) förde som en första frukt med sig fast anställning vid Vitterhetsakademien, där han den 3 febr. 1880 anställdes som e. o. amanuens.

Samma år på våren anlände Vega till Stockholm från sin världsberömda resa. Ordnandet av de rika samlingarna från resan anförtroddes åt Eckhoff, som i den därtill upplåtna lokalen — nordöstra flygeln av K. Slottet, där tidigare K. Biblioteket varit inrymt — ordnade en, efter en större samling fotografier att döma, synnerligen vacker och instruktiv utställning. Tyvärr synes ingen katalog ha hunnits med, men att samlingen var mycket omfattande är ju bekant och kan den ännu studeras på Naturhistoriska riksmuseets olika avdelningar, icke minst den etnografiska.

Med anslag från Göteborgs och Bohusläns hushållningssällskap fortsatte Eckhoff 1881 förtecknandet av de fasta fornlämningarna i Bohuslän, denna gång på Tjörn. Under fältarbetena här kom telegram till honom från riksantikvarien H. Hildebrand med förfrågan, om han ville åtaga sig att resa ned till Venedig för att arrangera den svenska avdelningen å den utställning, som där skulle anordnas vid den tredje internationella geografiska kongressen. Utan tvekan åtog sig Eckhoff detta uppdrag, vars vanskligheter voro synnerligen i ögonen fallande, framför allt därför, att man först den 9 juli lyckats komma förbi de ekonomiska svårigheterna, som höllo på att omöjliggöra det svenska deltagandet. Sveriges anmälan ingick därför först efter lokalernas fördelning. Genom, vad jag förstår, ett smidigt anpassande och god tur lyckades det dock för Eckhoff att ej blott erhålla lokaler bland de andra länderna, utan även utomordentligt goda sådana, nämligen den ursprungligen för Ryssland bestämda stora salen i kungliga trädgårdspaviljongen. För själva utställningen voro noggranna regler föreskrivna redan i programmet. Trots att den svenska avdelningen var en av de minsta, lyckades Eckhoff tack vare ett synnerligen

gott utställningsmaterial ordna den så, att den väckte "en livlig och smickrande uppmärksamhet."[1] Största intresset ådrog sig helt naturligt Vegaavdelningen. Med denna var ju Eckhoff redan från sin utställning i Stockholm väl förtrogen och med all sannolikhet var det också på grund av sitt anordnande av den sistnämnda utställningen, som han fick sig anförtrodd den i Venedig. Att Eckhoff därstädes med all sannolikhet antogs ha varit deltagare även i den berömda färden, framgår av den officiella katalogen,[2] där för etnografiska föremål från tjuktjer, eskimoer m. fl. stammar står "raccolti dal signor Dott. Ekhoff".

År 1882 publicerade Eckhoff resultaten av undersökningarna på Tjörn samt fortsatte på sommaren samma slags arbete i de två Orusthäradena. Samma år övertog han efter O. Montelius redaktörskapet för av ovannämnda hushållningssällskap utgivna *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia,* vilken syssla han uppehöll till och med 1886, varefter den detta år upprättade Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening övertog tidskriften och dess sekreterare Wilhelm Berg redaktörskapet.

Ännu fasthänger emellertid Eckhoff en smula vid de gamla gudar. År 1882 åtager han sig sålunda även redaktörskapet för *Vegaexpeditionens vetenskapliga iakttagelser,* varav då ett band utkommit. De fyra sista banden redigerades av Eckhoff. Arbetet avslutades 1887.

Orustundersökningarna avslutades 1883 och deras resultat publicerades nästföljande år. Året 1883 engagerades Eckhoff för ett alldeles nytt uppdrag, till vilket motivet troligen är att söka i de av honom så lyckligt genomförda ovannämnda utställningarna, framför allt kanske därför, att den ena av dessa arrangerats i K. slottets nordöstra flygel. Denna lokal hade nämligen nyssnämnda år upplåtits till K. livrustkammaren, som tidigare varit ett illa sett inhyseshjon i Nationalmuseum. Eckhoff

[1] H. Hildebrand i *Ymer,* 1881, p. 159.

[2] *Terzo congresso geograf. internazionale. Catalogo generale,* Venezia 1881.

fick sig uppdraget att verkställa överflyttningen till och utställandet i den nya lokalen samtidigt som han den 2 nov. 1883 förordnades till föreståndare för kammaren. Inredningsarbetena i den nya lokalen togo dock så lång tid, att han först i sept. 1884 med biträde av manskap från flottans station i Stockholm kunde verkställa överflyttningen, "hvilken på grund af föremålens bräcklighet och ömtålighet för temperaturväxlingar erbjöd ej obetydliga svårigheter".[1] (En del av de förnämsta dyrbarheterna m. m. överflyttades dock ej förrän 1892, sedan lokalerna blivit fullt betryggande ordnade mot inbrott).

Den samling, som överflyttades, räknade ej mindre än 5,720 huvudnummer, varav en stor del som bekant synnerligen skrymmande. Lokalen var i överensstämmelse därmed efter den tidens förhållanden ganska stor med en golvyta av inemot 900 kvm., fördelade på den stora, vackra f. d. bibliotekssalen med tillhörande läktare och galleri samt det under denna sal liggande f. d. Skulpturmuseet ("Stenmuseet"). Denna lokal var med avseende på läge och stämningsrikedom alldeles utomordentlig för den förnäma samling, som nu här ordnades, men däremot olämplig ur åtskilliga andra synpunkter, vilka först så småningom gjorde sig gällande. För den äldre generationen stockholmare är den i slottsflygeln av Eckhoff ordnade Livrustkammaren ett utomordentligt kärt minne. Åtskilliga omflyttningar företogos dock under såväl hans tid som sedan. Musealt fanns nog mycket att anmärka på den Eckhoffska uppställningen, framför allt på grund av ett allt för våldsamt förgripande på vissa föremålsgrupper i och för dekorativ upphängning. Man får dock icke glömma, att man knappast ännu vid denna tid fått ögonen fullt öppnade för museiföremålets oförgriplighet och vidare, att de dåliga belysningsförhållandena och avsaknaden av magasinslokaler nästan framtvungo en dekorativ upphängningsmetod i vissa fall.

[1] C. A. Ossbahr: *Lifrustkammarens etc. tillväxt och förvaltning åren 1884—93.* Stockholm 1894. *Meddelanden från Lifrustkammaren nr 1.*

Samlingens ordnande "försvårades och fördröjdes i ej oväsentlig grad genom det ofullständiga skick, i hvilket lokalen vid öfverflyttningen befann sig", men kunde dock öppnas för allmänheten den 7 augusti 1885. Att denna samling var en synnerligen stark attraktion, framgår av antalet besökande. År 1886 voro dessa 54,728, år 1891 ej mindre än 109,309. De besökande på en dag kunde uppgå till 4- à 5,000.

Sommaren före flyttningen företog Eckhoff med understöd av allmänna medel en studieresa till Köpenhamn, Berlin och Dresden. Avsikten med denna resa var att "med anledning af Lifrustkammarens förflyttning inhämta kännedom dels om vidtagna anordningar för dylika samlingars historiskt-kronologiska uppsättning, dels äfven om brukliga konserveringsmetoder med afseende å väfnader och metallföremål".

Som föreståndare för Livrustkammaren kvarstod Eckhoff till den 8 dec. 1893, efter att dock ha åtnjutit tjänstledighet från befattningen de två sista åren. Efter ordnandet av samlingen sysslade han emellertid föga med densamma — den låg ju också alldeles utanför den verksamhetskrets, han nu skapat sig — utan den sköttes så gott som helt och hållet av amanuensen C. A. Ossbahr. På föreståndarens lott kom framför allt utredningar om "de förflyttningar mellan de olika statssamlingarna, hvilka för det nya, K. Lifrust- och Klädkamrarna omfattande museet, kunde anses lämpliga". De museer, som berördes av föreståndarens den 4 maj 1885 avgivna fullständiga förslag, voro Artillerimuseum, Riksmuseets etnografiska avdelning, Nationalmusei konstavdelning och Statens historiska museum. I huvudsakliga delar stadfästes förslaget av K. Maj:t den 17 juni 1887, men även åren 1888 och 1889 förekommo en del överflyttningar till Artillerimuseet och Riksmuseet. Det framgår, att Eckhoff icke kritiklöst fogade sig i alla de krav på överflyttningar, som gjordes från andra museer, utan att han starkt betonade Livrustkammarens ställning ej blott som en personhistorisk, utan även som dräkt- och vapenhistorisk samling och att, som han sade, "den ledande tanken vid en dylik ut-

gallring väl torde böra vara den, att föremål må från samlingarna afsöndras endast på den grund, att de äro med densamma oförenliga eller för densamma obehöfliga, ej därför att de tilläfventyrs äro för andra muséer önskvärda".

Eckhoff intresserade sig även under senare år för Livrustkammaren, då det gällde allmänna principer. Han var sålunda emot den sedermera under 1906 verkställda överflyttningen till Nordiska museet, framför allt på grund av den sammankoppling, som därvid ägde rum med en icke-statssamling. Samma återhållande ståndpunkt intog han även, då det strax därpå gällde att förflytta trofésamlingen ur Riddarholmskyrkan. Hans utgångspunkt var härvidlag det stämningsvärde, som denna samling ägde just i den minnesrika gamla kyrkan.

Rent vetenskapligt sett har Eckhoffs verksamhet som föreståndare för Livrustkammaren ej lämnat så många spår efter sig, vilket torde vara fullt förklarligt i betraktande av, att han just denna tid var ivrigt sysselsatt i Bohuslän och allt fortfarande var amanuens vid Statens historiska museum, där han togs allt mer i anspråk för skilda uppgifter. Delvis att betrakta som en frukt av hans sysslande med vapenmaterialet torde kanske vara hans avhandling *Tvenne sköldar från slutet af medeltiden* (1890). Likaså möjligen avhandlingen *Om en samling af etnografiska föremål, hemförda af svenska kongofarare* (1886), denna senare dock även att betrakta under synvinkeln av hans tidigare intressen, manifesterade i de två utställningarna med delvis etnografiskt material. Även i Livrustkammaren ingick en stor mängd etnografiskt vapenmaterial av stort intresse. Dessa två avhandlingar äro, med undantag av *Bohuslänska fornsaker,* som mera är att betrakta som ett arv efter O. Montelius, och ett par beskrivningar över kyrkliga inventarier, hans enda "sakbeskrivningar",[1] men de vittna båda om

[1] Den av honom jämte T. J. Arne utgivna fornsaksbeskrivningen till Fredr. Nordins *Graffältet vid Bjärs i Hejnum* (1906) är en ren inventarieförteckning, sådan som Eckhoff lämnat åtskilliga under sin tjänstgöring vid muséet.

att författaren var en skarp iakttagare och att det är en otvivelaktig förlust, att han ej fått tillfälle att syssla mer med denna sida av kulturhistorien. Med den dragning åt det medeltida, som man redan nu kan spåra i hans verksamhet i akademiens tjänst, skulle han synbarligen haft stora förutsättningar att ordnande plöja genom särskilt medeltidens vapenformer, vilka allt fortfarande äro outredda. Beträffande den nämnda etnografiska uppsatsen, vittnar den om skarp iakttagelseförmåga och god uppfattning om materialet. Särskilt lyckad anser jag hans framställning av härledningen av vissa ekvatorialafrikanska föremål och paralelliteten dem emellan samt vissa föremål från vår svenska vikingatid på grund av gemensamt ursprung i den arabiska kulturen. Hans utredning av t. ex. vapenformerna visar, att hans handskande med en stor vapensamling varit av stor betydelse för honom.

Museitekniskt sett har Eckhoff naturligtvis dragit åtskilliga lärdomar av sin Livrustkammartid. För hans egentliga institution, Statens historiska museum, kom detta väl till pass, framför allt då det gällde att konservera de ofta starkt skadade fornfynden, som än ytterligare skadats genom att ligga utan eller så gott som utan åtgärder för deras bevarande. Vid ovannämnda resa hade Eckhoff fått tillfälle att jämföra de utländska nyaste metoderna för järnföremåls konservering och då funnit den av E. Krause år 1882 i Berlin demonstrerade metoden vara den bästa. Denna gick ut på att befria föremålet från de i detsamma befintliga fördärvbringande lösliga järnsalterna genom utlakning i vatten. Efter att föremålet sedan fått torka skyddades det för framtiden genom att överdragas med något ämne, som hindrade fuktighet att intränga. Utgående från denna tankegång, experimenterades nu på Statens historiska museum i Stockholm under medverkan av ingenjör W. Cronquist och man kom så småningom fram till en metod, som man ansåg „i flera afseenden tillfredsställande“. Eckhoff har utförligt redogjort för detta förfaringssätt i sin uppsats *Konservering af äldre jernföremål* (1885). Metoden finnes refererad av Friedrich Rat-

ghen i dennes *Die Konservierung von Alterthumsfunden* (1898) under beteckningen "Das Ekhoff'sche Verfahren". Under många år var det Eckhoff, som förestod konserveringen av museets fynd och många äro de föremål, som därigenom räddades från förstöring. Naturligtvis kommo därunder även andra metoder till användning, på sistone sålunda vad Rathgen kallar "Krefting'sche Verfahren".

Under denna tid av starkt arbete gifte sig Eckhoff den 3 aug. 1885 med Ann-Charlotte Ambrosiani (f. 13.3. 1845, d. 21.7. 1908), vilket äktenskap blev barnlöst. Det var hans befattning vid Livrustkammaren, som gjorde det ekonomiskt möjligt för honom att bilda ett eget hem.

Som redan påpekats, låg Eckhoffs vetenskapliga arbete helt utanför Livrustkammaren. Hans huvudarbeten voro allt fortfarande de topografiska undersökningarna i Bohuslän, där han genomströvade häradena Sotenäs och Stångenäs (1885), Lane (1887), Inlands Fräkne (1888), delar av Tanum (1890—91). Resultaten publicerades i *Bidragen* ett eller två år efter fullbordandet av fältarbetena i varje härad.

Som bekant ha de fasta fornlämningarna i Sverige redan synnerligen tidigt uppmärksammats av våra lärda och ansatser till förtecknande av dem finnas redan från 1500-talets sista år. Under ett par hundra år utgöra de fasta fornlämningarna till en del underlaget till historikernas spekulationer, vilket ju onekligen stimulerade intresset hos dessa för alla synliga vittnesbörd om gångna tider. Redan under slutet av 1600-talet framkom den djärva planen att göra en riksinventering av dessa dyrbara kulturminnen och en stor och f. ö. praktisk apparat sattes i gång. Det stora men mycket ojämna material, som blev resultatet, blev dock aldrig utnyttjat och planen förföll, för att först under 1800-talet åter väckas till liv. Under detta århundrade ha vi långt före Eckhoffs verksamhet att notera många synnerligen duktiga antikvariska fältarbetare. Först med de Eckhoffska metoderna att vid sidan av goda lokaluppgifter och beskrivningar av fornlämningen efter ett enhetligt system även

inpricka densamma på den för hela landet likformiga generalstabskartan fattades dock det rätta greppet om uppgiften och man nådde en form, som var lika förträfflig ur vetenskaplig synpunkt som den var ovärderlig ur fornvårdens. Kartmetoden hade Eckhoff ärvt från geologerna, vilka redan på 1860-talet på sina kartor börjat införa tecken för olika slag av fasta fornlämningar med summariska förteckningar i kartornas textböcker. (Att märka är dock att denna kartmetod tidigare — av brist på enhetligt kartverk i lämplig skala — ej gärna kunnat komma till användning).

Det bör sägas, att dessa undersökningar ej blott för sin tid utgöra ett precisionsarbete av dittills okänd art, utan även att de än i dag i det stora hela stå som mönster för dylika arbeten, med de modifikationer, som utvidgad arkeologisk kunskap och teknik nödvändigt fört fram. Följden av Eckhoffs (och hans direkta epigoners) verksamhet är den, att Bohuslän nu är det bäst kända landskap i Sverige i fråga om fasta fornlämningar och det enda, där fornminnesvården till sitt förfogande har ett tillfredsställande huvudregister. Vilket naturligtvis icke hindrar, att en och annan fast fornlämning kunnat förbigås, ty fullt uttömmande kan ett dylikt register icke bli.

Eckhoff har på detta område utfört en av sina för vetenskapen mest nyttiga gärningar och har utbildat det system för dylika undersökningar, som i huvudsak följes än i dag av svenska arkeologer. År 1884 instruerade han Gabriel Gustafsson däri. Denne arbetade sedan ensam 1884 i Sotenäs och Stångenäs härad och året därpå därsammastädes i sällskap med Eckhoff. Även 1888—89 arbetade de två tillsammans. År 1891 följdes Eckhoff på sina fältundersökningar av O. Almgren och och S. Ambrosiani, av vilka den förre åter 1903—04 ledde arbetet med andra nybegynnare (O. Frödin och G. Hallström), vilka i sin tur fortsatt under en följd av år. Efter dem har arbetet fortsatt från Göteborgs museum efter alldeles samma linjer. "På detta vis har kontinuiteten, som för ett statistiskt

arbete är av stor vikt, vunnits och upprätthållits“.[1] O. Almgren har under en följd av år som ensam universitetslärare i svensk fornkunskap fortplantat det Eckhoffska fältarbetssystemet till sina lärjungar och därmed direkt eller indirekt till alla nu arbetande svenska arkeologer. Almgren har uttalat sig om Eckhoffs Bohuslänsundersökningar på följande sätt:

“. . . det på samma gång fullständigaste och i vetenskapligt afseende gedignaste arbete, som i och för det systematiska beskrifvandet af en viss trakts fornlämningar hittills blifvit gjordt i vårt land.“[2]

Jag skulle vilja tillägga, att systemet framträder långt bättre i Eckhoffs dagböcker än i de tryckta redogörelserna, hur förträffliga dessa än äro. Därför kan en rätt märkbar skillnad iakttagas mellan hans och senare författares häradsbeskrivningar. Denna skillnad beror dock mer på annan och dyrare bearbetningsmetod än på någon artskillnad i arbetssätt i fältet.

Av intresse är även att se, hur systemet genom G. Gustafsson överfördes till Norge, där av honom igångsattes liknande, ännu ej publicerade undersökningar i Smålenene, vilka undersökningar efter hans död fortsattes av hans lärjungar i fältarbetet såväl norr som västerut från Kristiania.[3]

Även fornfynden i Bohuslän ägnade Eckhoff ett stort intresse. Efter O. Montelius upptog han serien *Bohuslänska fornsaker från hednatiden* och behandlade däri häradena Kville (1880—81), Sörbygdens, Tunge, Stångenäs och Sotenäs (1882), Lane, Orusts västra och östra (1884), Tjörn (1886), Inlands Fräkne, I. Torpe, I. Nordre, I. Södra, Västra och Östra Hisings, Sävedals och Askims och Göteborgs stad (1894). Därmed var en samvetsgrannt utförd och i sitt slag enastående förteckning av ett svenskt landskaps fornfynd fullbordad, vilken utgör ett utomordentligt supplement till den stora, ovan skil-

[1] G. Sarauw: *Upptecknandet och beskrivningen av hednatidens fornminnen* i *Göteb. o. Bohusl. fornm. fören. tidskr.* 1919, p. 19.

[2] Sarauw, cit. arb. p. 17.

[3] G. Sarauw, samma tidskr. 1920, p. 2—3.

drade undersökningen och än ytterligare markerar Bohusläns företräde framför landets övriga landskap i fråga om vår kunskap om dess forntid. Denna fornfyndsförteckning har dock under åren av helt naturliga skäl blivit föråldrad och har därför ej nu samma dokumentariska och statistiska värde som registret över fornlämningarna. Genom *Bohuslänska fornsaker* blev Eckhoff även väl förtrogen med den svenska fornsakssystematiken, vari han ju även hade en flitig träning under samtidig tjänstgöring å Statens historiska museum. Som erkänsla för sina antikvariska arbeten erhöll Eckhoff av akademien år 1888 det Beskowska stipendiet.

Ännu långt in på 90-talet hålla Eckhoffs rent förhistoriska intressen i sig med undersökningsfält även i andra landskap än hans Bohuslän. Sålunda gör han 1891 en undersökning av de nyupptäckta hällristningarna på Kinnekulle, vilka han publicerar i en liten förträfflig uppsats följande år. Det synes av denna, att han under sin bohuslänska tid gjort sig väl förtrogen med hällristningsproblemen, vilka han betraktar på det för honom så karaktäristiska, klara och nyktra sättet, refererande och sovrande andras idéer. De etnografiska paraleller till företeelsen, som han framhåller, visa otvivelaktigt på en av de rätta vägarna till en lösning. Han utexperimenterar även för hällristningsforskningen i fält en praktisk och ännu av svenska arkeologer använd metod, nämligen att taga s. k. avklappningar medelst tjockt filtrerpapper, som blötes och med borstar arbetas in i ristningslinjerna och där får torka.[1]

År 1893 besöker han å tjänstens vägnar Gotska Sandön för att där företaga undersökningar av anmälda forngravar och fyndplatser. Resultatet blir föga givande. Av hans anteckningar ser man dock, att han samlat stoff till en rätt uttömmande beskrivning över den egendomliga lilla ön. Någon sådan kom dock icke till stånd, men väl ett föredrag i Antropologiska sällskapet i november samma år. Av referatet kan man lätt skönja att det var naturvetenskapsmannen Eckhoff, som fick mesta be-

[1] Förfarandet beskrives i *Hällristningar på Kinnekulle*, sid. 125.

hållningen av resan till den sällan besökta ön. Av fornfynd kunde han konstatera sådana från alla de större förhistoriska perioderna, men endast ett fåtal fasta fornlämningar, antagligen alla från järnåldern.

Eckhoffs mig veterligt sista, rent förhistoriska undersökning i fält är hans undersökning av de två fornborgarna vid Tullinge i Botkyrka socken, publicerad 1899, försåvitt jag vet den tidigaste, på självsyn grundade vetenskapliga behandling av detta rika svenska material. De rent generella synpunkter på detta material, som han begynner sin uppsats med, visar hän på en omfattande och klar kunskap även därav och uppsatsen är i all sin korthet en värdig avskedshälsning till det förhistoriska arbetsfältet.

Ett genomgående drag hos Eckhoff från denna period av förhistorisk forskning är dels en stor trofasthet mot de principer, som ledde honom in på denna bana — alltså att åstadkomma en pålitlig och systematiskt ordnad översikt av fasta fornlämningar i en viss trakt eller av en viss art — dels även ett starkt behov att genast arbeta ifrån sig materialet, innan nästa undersökning började. Ingen av våra svenska arkeologer kan därmed mäta sig med Eckhoff. Han har en alldeles särskild förmåga och skicklighet att fort meddela resultaten av en fältundersökning i en sammanfattande publikation och han intager därigenom en avundsvärd ställning gentemot både sina föregångare under hela århundradet och sina efterföljare ända fram till våra dagar.

Med avsikt har jag dröjt tämligen länge vid denna äldre period av Eckhoffs liv. Dels kanske därför att den intresserar mig mera såsom varande förhistoriker, men dels och ännu mer därför, att den ger en så mycket klarare bakgrund till hela hans senare liv, än den man i allmänhet har. Ty Eckhoff har ju framför allt gjort sig ett namn som kännare av medeltida byggnadsverk och detta hans intresse dominerar honom så fullt under 1900-talet, att han själv kom alldeles ur kontakten — praktiskt sett — med sin gamla verksamhet.

Hur egentligen omläggningen av hans verksamhet och

därmed hans intressen tillgick, är ej fullt klart, men det förefaller som om det icke vore en inre process, som utgjort orsaken, utan den rena administrativa verksamheten. Hans stora rörlighet och snabba sätt att uträtta ålagda uppdrag gjorde, att man i akademien då och då använde sig av honom även för uppgifter av annan art än rent förhistoriska. På grund av tillgången av en person av Eckhoffs duglighet och noggrannhet började helt säkert akademien även själv att i allt större utsträckning behandla byggnadsärendena med större utförlighet. Som träget anlitad protokollsförare i akademien fick Eckhoff även många gånger syssla med utredningar rörande t. ex. kyrkoärenden, som nödvändiggjorde självsyn på ort och ställe. Allt nog, han fördes sakta, men säkert, medvetet eller omedvetet, in på en väg, som han snart passionerat följde. Här möter honom också materialet med den öppna famnen. På det förhistoriska fältet var han den raske och ärlige arbetaren, som samvetsgrannt och målmedvetet samlade i lador för andra att leva på. Han stod där i skuggan av dem, som av prioritet och genom större förkunskaper hade bättre förutsättningar att brottas med problemen. Här åter var ett ännu tämligen oplöjt fält och han blev snart genom åratals resor en auktoritet, som ej kunde förbigås och snart ställdes han också inför uppgiften att lösa stora och viktiga vetenskapliga problem, vilka genom nyfynd eller genom hans materialforskningar uppenbarat sig för honom.

Det första litterära spåret av denna nya verksamhet är uppsatsen om kyrkan vid Granhammar i Vintrosa, Närke (1888). Av intresse är att se, hur Eckhoff här genast kommer i kontakt med problemet om våra älsta kyrkors utseende och deras ålder och hur han, utan att, försåvitt jag förstår, ha något större jämförelsematerial, kalkylerar sig fram till slutledningar av betydelse för hans vidare forskningar inom kyrkobyggnadskonsten. Det är möjligt, att han i början av sin verksamhet på detta område stått under starkt inflytande av Hans Hildebrand, det vore ju heller icke så underligt, men säkert är, att han mycket snart emanciperade sig och genom sin stora

noggrannhet och grundlighet skaffade sig en egen grund att bygga på.

"Granhammarskyrkan" grävdes av Eckhoff fram ur sin ruinkulle, en bland de första undersökningar av detta slag i Sverige. Undersökningen ägde rum redan 1883 och är en av Eckhoffs första befattningar med byggnadsarkeologi. Av akademiens protokoll framgår, att han redan 1882 använts till "kyrkliga" uppdrag och följande år ställes till hans förfogande 300 kr. för att undersöka kyrkliga fornlämningar i olika delar av landet. Detta år var han, som framgår av ovanstående, synnerligen upptagen av åtskilliga andra intressen. Samma andra intressen binda honom under ännu ett tiotal år och helt säkert har han under denna tid själv betraktat sina upprepade kyrkoundersökningar mera som ett störande element i sin utveckling. Troligen är det också därför som hans litterära verksamhet under 1880-talet och början av 90-talet nästan helt präglas av de för honom viktigare intressena.

Eckhoff når vid samma tid en säkrare position vid akademien i det han från och med 1889 erhåller lönetillskott ur den nu överlämnade Hjertbergska donationen och praktiskt taget jämställes med akademiens ordinarie amanuenser. Han får nu även tjänstgöringsskyldighet inom K. Myntkabinettet och blir 1893 ordinarie amanuens därstädes, s. k. Hjertbergsk amanuens.[1] 1890 erhåller han av akademien ett anslag på 1,000 kr. för en utländsk studieresa mot villkor, att han kan anskaffa lika mycket från annat håll.

Från och med 1892 tyckes Eckhoff bli allt livligare engagerad för medeltida byggnadsfrågor. Han besiktigar då en mängd kyrkor, i Uppland, Värmland och på Gotland. Först detta år gör han sig fri från de långvariga bohuslänska undersökningarna. Det förefaller mig troligt, att han med de år 1894 påbörjade utgrävningarna av klosterlämningarna vid Skokloster definitivt lämnar den förhistoriska arkeologien och övergår till

[1] I och med den ordinarie anställningen erhöll Eckhoff befrielse från att syssla med myntärenden.

den medeltida. Dessa grävningar frilade grunderna till det forna klostrets byggnader, bland dem korsgången, och visade att dessa byggnader stått i förbindelse med den ännu stående klosterkyrkan genom den nedrivna övervåningen till det södra sidoskeppet. Grävningarna äro icke publicerade, men H. Hildebrand har publicerat en plan över de framgrävda partierna.

Även år 1894 erhåller Eckhoff ett större reseanslag av akademien och besöker England och norra Tyskland. Det är vid denna tid han på riksantikvariens uppdrag utför de undersökningar och konserveringsarbeten av Sigtuna ödekyrkor (avslutade 1896), som föra honom fram i främsta ledet av våra medeltidsarkeologer. Tyvärr har det viktiga material, han här hopbragte, icke blivit publicerat i fullständig form. En mängd ritningar, framför allt utförda av artisten O. Sörling, finnas tillgängliga i akademiens arkiv. Huvudresultaten ha dock publicerats av Eckhoff i *Sigtuna Ödekyrkor* (1897) och *Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk* (1899). Eckhoff kommer till det resultatet, att de tre nu stående ruinerna såsom försvarskyrkor ingått i stadens befästningsanordningar samt att de höga och kraftiga tornen varit krenelerade liksom även långhus och korsarmar å S:t Per. Redan tidigt har ju vissa kyrkors egenskap av starka tillflyktsorter för omgivande bygder i krigstider varit välkänd även beträffande nordiska kyrkor. Eckhoff visar nu, att man även i vissa fall här i Norden, som flerstädes utomlands, inrättat kyrkorna så, att man från dem kunnat driva ett aktivt och verkningsfullt försvar, och han stöder sig därvid främst på Sigtunakyrkorna. En del senare gjorda iakttagelser i svenska kyrkor ha bestyrkt denna hans ståndpunkt. Själv fann han den väl bestyrkt genom den studieresa till Danmark, som han med anslag av akademien företog år 1898. Resultaten äro publicerade i *Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk.* Hans åsikter där föranledde en polemik från danskt håll, vilket inlägg han dock framgångsrikt bemötte i en artikel år 1905 (*Kalundborgs kyrkas forna anordning* etc.).

Än viktigare för hela vår medeltidsforskning var hans da-

tering av Sigtunaruinerna. H. Hildebrand, vars åsikt var den ledande, daterade dessa byggnadsverk till efter 1187, det år då fienden förstörde staden, alltså på rent historiska grunder. Eckhoff visade nu genom ett klart och tydligt byggnadshistoriskt material, hur ensidig denna tidigare datering var, samt lämnar bevis för en datering, som går minst hundra år längre tillbaka. Han vågade dock på sakens dåvarande stadium icke yttra sig om, hur långt tillbaka på 1000-talet man hade att söka dessa kyrkors anläggningsår, men lutar synbarligen åt en snarare tidig än sen del av århundradet för de älsta. Att dateringen till 1000-talet, som numera är allmänt antagen, är av stor vikt för förståelsen av vår älsta medeltidshistoria, säger sig självt. Man får ju därigenom ett helt nytt grepp på frågan om tiden för kristendomens seger över hedendomen i vårt land. Eckhoff fick sedan tillfälle att upprepade gånger återkomma till dessa frågor.

År 1896 gjordes den märkliga upptäckten av resterna efter en stavkyrka under golvet i Hemse kyrka på Gotland. Eckhoff tar genast upp det spår, han här kommer på, och följer det sedan under årens lopp med stor energi och framgång. Redan omedelbart inser han betydelsen av detta fynd och drar (*En nyfunnen stafkyrka*) i huvudsak de slutsatser därav, som han i sitt stora arbete om stavkyrkorna nära 20 år efteråt empiriskt bygger upp. Hur snabbt detta material växer under hans händer, visar sig bäst därav, att han redan 1898 anhåller av K. Maj:t om ett anslag för utgivande av ett arbete över stavkyrkor i Sverige, en anhållan som dock trots akademiens tillstyrkan icke blev bifallen. Ämnet släpper han dock icke vare sig under den närmare eller fjärmare framtiden. År 1900 erhåller han ett reseanslag av akademien för att studera stavkyrkor i Norge och då han den 3 jan. 1902 tar inträde i akademien är det med ett föredrag över dylika kyrkor på svenskt område. Dessa år utmärkas av en allt större livaktighet hos Eckhoff i hans byggnadshistoriska forskningar och genom de konserveringsuppdrag han erhåller. Av dessa kan jag här av utrymmesskäl endast vidröra några. Först då Husaby kyrka i

Västergötland, rörande vilken församlingen lämnat förslag till restaurering år 1897. Kyrkan undersöktes med anledning av förslaget genom Eckhoff, som i ett till akademien ställt P. M. hårt nagelfar de inlämnade ritningarna. Hans synpunkter vinna beaktande i såväl akademien och överintendentsämbetet som hos K. Maj:t. Hans P. M. likaväl som hans uppsats *Husaby kyrka* synas mig utgöra pregnanta prov på den goda Eckhoffska iakttagelseförmågan och skärpan. För de fel, som under den därpå (1900—1902) skedda restaureringen begingos, har Eckhoff ofta fått skulden. Han har själv inlagt en bestämd gensaga mot detta[1] under uttalande av sin fördömelse av det sätt, varpå arbetet utfördes. Troligt är dock, att akademien ännu vid denna tidpunkt icke var fullt medveten om de rätta principerna vid restaureringar och den noggrannhet, varmed dessa måste passas. För min del tror jag, att just Husaby blev vändpunkten.

Viktigare än alla andra uppgifter äro dock de, som nu fånga Eckhoff i Visby. Här tar han arv efter H. Hildebrand, som nu genom vetenskapliga publikationer hindras från att fullfölja gamla syften. Otvivelaktigt motsvarar även Eckhoff bättre de modärna krav, som ställas på de här väntande uppgifterna. Redan 1898 ställas av professor Hjalmar Sjögren medel till Eckhoffs förfogande för undersökning och beskrivning av stadsmuren. "Erforderliga medel" heter det i akademiens protokoll, men redan på högtidsdagen följande år anmäldes, att en anonym "fornminnesvän" (samma person) överlämnat 12,000: — kr. till samma ändamål. Donationsbrevet förtjänar att här återges i sin helhet:

"För att giva uttryck åt mitt intresse för det af amanuensen vid Akademien doktor Emil Ekhoff påbörjade arbetet med undersökning och beskrifning af Visby ringmur, för att ekonomiskt betrygga detta företags fortgång samt för att i min mån bi-

[1] *Svenska stavkyrkor*, p. 280, not 3. I detta arbete, p. 280 ff. lämnar Eckhoff en utförligare redogörelse för denna kyrka än i ovannämnda uppsats.

draga till fortsatta undersökningar på likartade områden, får jag härmed hemställa, huruvida Akademien behagade emottaga här närslutna tolftusen (12,000) kronor att på rekvisition tillhandahållas doktor Ekhoff för:

1:o) fortsättande och afslutande af Visbymurens uppmätning och beskrifning,

2:o) utgifvande af ett planschverk, med tillhörande text öfver nämnda mur,

3:o) i mån af tillgång, undersökning och beskrifning af andra medeltida byggnader, hvilka Akademien efter förslag af doktor Ekhoff finner deraf vara förtjenta.'

Stockholm 15 mars 1899.

Fornminnesvän."

Donationen och dess lydelse visar tillfullo det stora förtroende man satte till Eckhoffs kapacitet och vittnar f. ö. om en stor förmåga hos denne att intressera andra för de uppgifter han var sysselsatt med. Anekdotvis kan anföras att jag har hört berättas, hur han träffade donatorn på färjan mellan Gustaf III:s staty och museet och på den korta resan lyckades gripa hans intresse till den grad, att saken redan följande dag ordnades.

Det allmänna intresset för Visby väckes genom de pågående undersökningarna allt mer och mer till liv. Efter kostnadsförslag, som 1897 uppgjordes av Eckhoff och byggmästare N. Pettersson i Visby, begärde akademien för 1899 kr. 30,000 för konservering av muren. Riksdagen beviljade 18,050 kr. därav hälvten för 1899 under villkor att staden ansloge 2,500 kr., vilket skedde. Konserveringen började dock först 1900, emedan uppmätningsritningar först måste göras. För dessa uppmätningsarbeten lyckades Eckhoff erhålla till medhjälpare arkitekten K. A. Berlin. (Om 1900 års konserveringsåtgärder se Eckhoffs rapport till akademien 1901). 1903 anslås av staten ytterligare 9,500 kr. till murens konservering och samma år får Eckhoff också uppdraget att utgräva "så långt möjligt vore" grunderna efter S:t Per och S:t Hans kyrkor, vilka grävningar fortsatte ett par år

framåt. Att Eckhoff nu och allt framgent ådagalade ett varmt personligt intresse för den gamla staden, är alla Visbybor välbekant. Detta intresse tog sig ofta vackra former. Jag vill endast erinra om hur Eckhoff ingrep, då det var nödvändigt att flytta det gamla korsvirkeshuset, som tidigare stod intill de nyssnämnda ruinerna, och ställde sig i spetsen för en insamling, som gjorde det möjligt att rädda huset för staden, men på en ny plats, å den Burmeisterska gården.

Eckhoff är nu den fullt erkända auktoriteten beträffande kyrkokonserveringar och han erhåller mångfaldiga uppdrag i denna riktning. Här må nämnas Alvastra (den ovan jord synliga ruinen) 1899—1900, och Trefaldighetskyrkan i Uppsala 1903. Av stort intresse är att läsa hans i en P. M. till akademien lämnade kritik av överintendentsämbetets restaureringsförslag, framför allt rörande den sistnämnda kyrkan.[1] Ämbetet blev också tvunget att medgiva "det från historisk och arkeologisk synpunkt berättigade i samtliga de i Akademiens utlåtande med därtill fogade promemoria af hr Ekhoff gjorda erinringarna" samt hemställde "att den genom ärendets behandling i Akademien samt i Embetet framgångna nya restaureringsplanen måtte af K. Maj:t godkännas". På samma sätt lyckades Eckhoff avvärja ett lika litet välbetänkt restaureringsförslag beträffande Vreta kloster. Han har också i en kort anteckning yttrat, att han "räddade" dessa två omnämnda kyrkor.

I Sigtuna restaurerades åren 1904—05 den gamla dominikanerkyrkan eller Mariakyrkan efter de principer, som Eckhoff företrädde, och under hans överinseende. Resultatet blev ett pietetsfullt arbete, som dessutom förde med sig åtskilliga överraskningar och nyupptäckter. Eckhoff har skildrat en del av dessa i sin uppsats *Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier,* vilka med sina rester efter målningar från 12- och 1300-talen äro enastående inom denna del av landet.

---

1 På ett offentligt föredrag i Uppsala framlade Eckhoff sina synpunkter, vilka väckte ett berättigat uppseende och kommo församlingen att förändra förut fattad ståndpunkt.

Dessa för Eckhoff synnerligen rikt givande år sysselsatte honom även med annat än rent praktiska saker. Som han själv säger i en anteckning, har han "genom föreläsningar, uppsatser och tjänsteskrivelser arbetat för sunda restaurerings- och konserveringsprinciper beträffande våra fornminnen". Uppsatserna framgå av förteckningen. Bland föreläsningar må nämnas de om svenska landskyrkor vid sommarkurserna i Uppsala 1905. Han övertar nu även 1903 efter Hildebrand redaktionen av *Antikvarisk tidskrift* och *Månadsbladet*, vilket senare år 1906 avlöstes av *Fornvännen* och kvarstår som redaktör för dessa serier till sin död.

Trots alla värv på andra håll i Sverige, bland vilka jag vill nämna konserveringen av Kronobergs, Brahehus och Visingsborgs ruiner, dras han alltjämt tillbaka till Gotland. Under åren 1907—10 gör han där många och viktiga utgrävningar, t. ex. S. Clemens och S. Nikolai, och likaså konserveringsararbeten, t. ex. av Roma klosterkyrkas ruin och ett flertal av Visby kyrkoruiner.

Mitt under dessa år av träget arbete gifter sig Eckhoff för andra gången den 21 sept. 1909. Hans maka blev fröken Märta Leijonhufvud, (f. 4. 4. 1878), som på grund av närbesläktade intressen blev sin makes oförtrutna stöd i hans mångsidiga verksamhet och nu efter hans död är en ovärderlig hjälp vid redigerandet av Eckhoffs efterlämnade arbeten.

Rent vetenskapligt sett är Eckhoff under hela 1900-talet framför allt engagerad av gotländska eller därmed sammanhängande problem. Dock härröra från denna tid ett par uppsatser av stort intresse från även andra trakter. Så uppsatsen *Snidad bänk från Kungsåra kyrka i Västmanland* (1907) och *Bromma rundkyrkas ursprungliga takanordning* (samma år). I den förra får han tillfälle att efter en sakligt och stilhistoriskt mycket god utredning foga ännu ett starkt vägande bevis för sin uppfattning om våra tidigaste kyrkobyggnaders datering till 1000-talet och med den senare kan man säga, att han kröner sin tidigare framställning om vissa kyrkobyggens egenskap av

aktiva försvarsverk. Det förekommer i den senare avhandlingen ingen polemik — han anser påtagligen en sådan obehövlig — men man märker lätt den förtjusning, med vilken han låter fakta tala.

Sedan 1910 är Eckhoff i enlighet med den nya lönere-gleringen Hjertbergsk antikvarie.[1] Som flerårig ledamot av antikvariska nämnden deltar han flitigt i akademiens sammanträden och erhåller skilda uppdrag. Så t. ex. att tillsammans med hrr Montelius, Salin m. fl. utarbeta ett förslag till fornminneslag, vilket också framlades på akademiens bord 1912. I allt, som rörde akademien, var Eckhoff synnerligen noga och höll styft på dess anseende utåt såväl som inåt och att den behandlades med vederbörlig veneration.

År 1912 utger den nu 66-åriga forskaren sin första stora publikation, *S:t Clemens kyrka i Visby*, det första synliga och ståtliga resultatet av de nu mångåriga Visbyforskningarna. Tidigare har Eckhoff endast i promemorior eller tidningsuppsatser låtit en del resultat framskymta. Orsaken till att han ej tidigare publicerat något härifrån, torde nog ha sin grund däri, att undersökningarna voro så vittomfattande, t. ex. ringmuren, eller hängde så inflätade i varandra, att översiktlighet ej stod att vinna utan ytterligare material. Clemensundersökningen däremot, trots att den ursprungligen var ämnad som en mer tillfällig grävning, visade så klara och omedelbara resultat, att en omedelbart avgiven monografi däröver blev helt naturlig.

Clemensboken är såväl till form som innehåll ett arbete av högsta klass. Den visar ett utomordentligt väl frambragt och framlagt material, som på ett framstående sätt pressas till sista droppen. Miljöskildringar beträffande såväl rum som tid gör framställningen levande och rik och synteserna komma med all önskvärd klarhet. Jag behöver här icke gå in på någon resumé av bokens innehåll, endast påpeka kapitlet *Kyrkornas och gravarnas kronologi*. Här utvecklar Eckhoff ett av sina älsklingstemata, den tidiga dateringen för kristendomens genombrott i

[1] Fortfarande utan skyldighet att arbeta i myntkabinettet.

Sveriges viktigare delar. Med hjälp av den stora mängden kristna runstenar och deras innehåll och med hjälp av byggnadshistoriskt material visar han med övertygande styrka, att kristendomen praktiskt taget var fullt genomförd hos oss redan på ett ganska tidigt stadium av 1000-talet. Särskilt från Gotland framdrar han ett stort och nytt material för denna frågas avgörande. Om den lilla älsta Clemenskyrkan säger han, att vi i den "med största sannolikhet ha att se en af de första, för att ej säga den första stenbyggda kyrkan i Visby och på Gotland. Vi torde ej misstaga oss, om vi i densamma se en missionskyrka, byggd af missionärernas egna händer eller åtminstone under deras omedelbara uppsikt".

Hans stora kunskaper om Gotlandskyrkorna belysas ytterligare i uppsatsen *Bidrag till Gotlandskyrkornas kronologi* (1913), som är att betrakta som ett appendix till Clemensboken. Här som i fråga om S:t Clemens visas, huru våldsamma förändringar ännu stående kyrkor undergått redan under sin älsta tid. Något mer om sina kära Gotlandskyrkor kom Eckhoff icke att publicera (jag undantar stavkyrkorna), men genom företalet till boken om Clemens veta vi, att han betraktade detta arbete som "ett första led af liknande arbeten beträffande de öfriga Visbykyrkorna". Under hans sista år i Visby utgrävdes och uppmättes under Eckhoffs ledning ytterligare S:t Drotten och S:t Karin fullständigt.

På våren 1915 tar Eckhoff avsked från sin befattning som antikvarie och lämnar nu den institution, som han i 36 år arbetat för. Hans avsikt är nu, att trots sina snart 70 år med hela sin kraft ägna sig åt sina vetenskapliga uppgifter.

År 1916 lyckas han också få sitt huvudverk *Svenska stavkyrkor* publicerat. Detta arbete är en fullödig representant för den Eckhoffska arbetsmetoden, som jag anser i mångt och mycket vara likvärdig med och kanske framsprungen ur den Montelianska. Det är inga gester och ingen estetik, inga överflödiga ord för publiken vare sig på galleri eller parkett. Det är ett i sig självt torftigt, magert och hårdsmält material, som

lägges fram och som fogas ihop, liksom sten på sten, till en fast och säker byggnad. Men det är också ett material, som liksom utlöser sin byggherres bergfasta övertygelse och meddelar den till läsaren. Det lämnar till sist bland annat som behållning den känslan, att man står inför ett nationellt opus av stort värde.

Svenska stavkyrkor lämnar ett bidrag till vår äldre och tyvärr så föga kända medeltida historia, vilket knappast kan överskattas. Den ger oss full visshet om, att, hur än stavkyrkokonstruktionen uppstått, icke har den kommit till oss som en torftig efterdyning av en västnorsk glansperiod inom träbyggnadskonsten. Snart sagt hävdvunnen uppfattning var ju eljest den av framför allt norska byggnadshistoriker framburna, att stavkyrkorna uppstått i Norge på grund av impulser från Västeuropa och att de icke funnos utom Norge annat än i få och obetydliga undantag inom svenska, intill Norge stötande landskap. Ett bevis för detta fann man i den utomordentligt rika utveckling, som kännetecknar de norska stavkyrkorna under hela medeltiden och som onekligen är något speciellt norskt. Eckhoff visar nu, att icke endast i Västergötland och Värmland utan även i Närke, Östergötland, Småland, Gotland och Skåne med säkerhet funnits en hel rad kyrkor av stavkonstruktion, som icke blott äro att betrakta som tillhörande samma allmänna grupp som de norska, utan till yttermera visso delvis stå på ett genomgående äldre plan, såväl tekniskt som kronologiskt. Utom fullt påvisbara svenska företeelser av denna art, nämner författaren även några lämningar i Danmark efter stavbyggnader (kyrkliga och profana) och kommer till det resultatet, att konstruktionen haft stor användning i alla de tre nordiska länderna under tidigaste medeltid. Han anser till sist att konstruktionen vid tiden för kristendomens genombrott var den här i Norden inhemska och redan använd vid större byggnadsverk, emedan allt tyder på stor hantverksmässig skicklighet redan i de älsta lämningarna. Utländskt inflytande gjorde sig gällande i detaljer och naturligtvis olika i olika delar av Norden.

Den närmare belägenheten till och bättre kommunikationen med fastlandet förde för Danmarks och Sveriges vidkommande mycket tidigt med sig helt andra uppfattningar om, hur även de enklare landskyrkorna skulle se ut enligt gällande modärna begrepp. Samtidigt vinner även andra träkonstruktioner österifrån allt starkare terräng och därmed är den utveckling stäckad här hemma, som däremot i Norges större avskildhet skulle slå ut i så praktfulla blommor.

Detta är tankegången i det Eckhoffska verket, och redan tidigare i hans första uppsats om *Hemse stavkyrka,* och den väckte ett berättigat uppseende, icke minst inom norska kretsar av den äldre skolan, som funno redan terminologien på "stav-" alldeles oriktig och usurperad, då det gällde utomnorskt material. Eckhoff bemöter emellertid (sid. 17—19) dessa invändningar och visar lugnt och sakligt, att terminologien är fullt berättigad och gäller en för hela Norden ensartad företeelse. Det framlagda materialet vänder alltså upp och ned på en del tidigare föreställningar. Det lämnar också synnerligen klara och antagliga förbindelsemöjligheter bakåt i tiden. För första gången i den nordiska byggnadshistorien stå vi på själva tröskeln mellan medeltid och hednatid. Icke medels teoretiska spekulationer, utan medels arkeologiska fakta har Eckhoff nått detta mål. Av intresse är att se, med vilken osviklig säkerhet han bland förhistoriskt material väljer ut närmaste beröringspunkter. Det är icke det rätt mångomtalade, men något misstänkta Augerumhuset, utan det är Haakon Sheteligs huslämning från Jäderen,[1] som ger honom den fasta hållpunkten.

Stavkyrkoverket är, även i sina tekniska utredningar, en mycket lättläst bok, ett gott prov på klar och redig stil. Jag har icke i de många norska framställningarna om stavkyrkorna funnit så pregnanta och tydliga definitioner av de hithörande begreppen. Inledningskapitlen, med den på den modärnaste forskningen byggda svenska miljöskildringen samt översikten

[1] *Sv. Stavkyrkor* p. 172, H. Schetelig: *En ældre jernalders gaard paa Jæderen.* (*Berg. Mus. Aarbog.* 1909, n:o 5).

och utredningen av det norska materialet äro gjorda med stor säkerhet. Jag har hört anmärkning göras mot det syntetiska, men kan icke annat finna, än att anmärkningen är obefogad. Så till vida kan den vara riktig, att några större syntetiska kapitel icke finnas i boken. Men slutledningarna växa fram av sig själva under bokens uppbyggande och däri ligger enligt min mening en än större övertygande kraft. Det överlåtes åt läsaren att syna varje sten och själv vara med i verkets uppförande.

Till sist må nämnas, att Eckhoff i detta arbete lyckades få ytterligare stöd för sin redan tidigare välgrundade uppfattning om, att vi i Sverige på åtskilliga håll kunna påvisa kyrkobyggnader av mycket äldre datum än man förut trott vara möjligt. Han anser sig nu kunna datera t. ex. stavkyrkan under S:a Maria minor i Lund till "allra första början av 1000-talet" (redan byggnadshistoriskt finner han möjligt, att den tillhör 900-talet) och Hemse-stavkyrkan till 1000-talets första decennier.

Före, under och efter detta arbetes publicerande pågå uppmätningsarbetena på Visby ringmur under Eckhoffs ledning. Mätningar göras av arkitekten K. A. Berlin och renritningarna av konservator E. Sörling. Sommar efter sommar ser man den åldrande, men alltjämt raske och rörlige forskaren bland sina kära ruiner och äntligen slår den stund, då han kan anse sig tillräckligt färdig att börja tryckningen av det verk, som, om han fått fullfölja det, skulle ha blivit hans största och för övrigt den utan all jämförelse största byggnadshistoriska monografi i Norden. Det var ej endast en ren beskrivning av den nu stående muren det gällde, utan även en framställning av dess historia, dess olika åldersskikt, dess inrangering bland liknande byggnadsverk m. m.

År 1920 beviljades Eckhoff av riksdagen för den planerade byggnadshistoriska monografien över muren ett anslag av 32,000:— kronor och han börjar så gott som omedelbart med tryckningen av planscherna. Det är, som om han hade på känn, att han ej skulle hinna mer. Därför forcerar han arbetet med

planschdelen och det förunnades honom den stora glädjen att själv få framlägga denna ståtliga bok för det sommaren 1922 i Stockholm församlade nordiska arkeologmötet. Den bar titeln *Visby stadsmur,* del II, och innehåller 91 planscher i liggande folio. Tum för tum kan man här å planscherna följa den över tre kilometer långa muren, en gång Visbys styrka och ännu dess stolthet. I minutiöst noggranna teckningar och profiler kan man avläsa dess historia, men även den kärlek, varmed den omfattats av sin sista hövding. Visby stads innevånare förstodo denna kärlek till fullo och bevara den i trofast hågkomst. När Eckhoff fördes till den sista vilan i sin hemtrakt långt från Visby, vajade fanor på halv stång i alla stadsmurens torn.

Den plan, varefter Eckhoff tänkt sig textens fullföljande, skisserades av honom i breda drag vid det ovannämnda mötet. Han framhävde därvid, att det älsta partiet av försvarsverken är Kruttornet, som bör dateras till 1000-talet, och alltså kanske är det älsta profana byggnadsverk vi äga i landet. Redan på 1100-talet tillkommer så den äldre delen av den nuvarande muren, vilken redan vid detta tidiga datum får den sträckning, den ännu i våra dagar visar, om den också sedan vid upprepade tillfällen blivit påbyggd och påbättrad. Som forskningsresultat är den tidiga dateringen av stor vikt, dels för uppfattningen om platsens stora betydelse redan då och dels för att Eckhoff även här lyckats att nå så gott som omedelbar kontakt med den förkristna tiden.

Arbetet med textutgivandet, såväl redan färdiga partier som sådana, vilka endast ligga skisserade, har av akademien efter Eckhoffs död överlämnats åt antikvarien Janse, som med bistånd av Eckhoffs maka och hans tekniska hjälpare redan är fullt sysselsatt därmed. Det är att hoppas att tillräckliga anteckningar finnas för att även det kapitlet i det av Eckhoff planerade arbetet kommer att fullföljas, som skulle omfatta en framställning av de gotländska kastalerna, vilka Eckhoff ägnat ett ingående studium just i samband med sina undersökningar av muren.

De stora ansträngningar, som de senaste årens fältarbeten och skriftställarverksamhet fört med sig, började att visa sina verkningar redan innan det stora planschbandet av Visbyverket sett dagen och helt säkert hade då redan länge en ständig kamp mellan hans okuvliga energi och hans allt mer och mer tröttnande kropp pågått. Intill dess hade viljan varit segerherre, men icke längre. Det led mot aftonen även för den starke. Men ännu från sjukbädden under det sista året flammade hans arbetsviljas eld. Han dog bokstavligen på sin post.

Om jag skulle våga mig på en sammanfattning av mina intryck av den hedersman, ärliga kamrat och utomordentligt kunniga vetenskapsman, som Eckhoff var, tror jag att det blir att han var den samvetsgrannaste arbetare, som den arkeologiska forskningen haft i vårt land. Allt skall mätas efter sin tids mått och så även denna forskare. På samma sätt som Eckhoff införde nya metoder och synpunkter i de olika forskningsgrenar han omhuldade, så göra även det yngre släktet efter honom. Men jag tror mig icke uttala någon överdrift, då jag säger, att de steg, som Eckhoff tog på sin tid till förmån för en modärnare syn på tingen och till förmån för vinnande av grundligare vetande, var för den allmänna kulturutvecklingen av större betydelse än de steg som sedan tagits. Han tillhör föregångsmännen inom sitt område och skall därför också alltid behålla sin plats.

För min del finner jag den senare delen av hans liv särdeles beundransvärd. Jag kan icke låta bli att erinra om att han redan var en man i 50-årsåldern, när han på allvar vände sin håg åt de medeltida arkeologiska problemen. Det är lätt att fatta, att en sådan omläggning av intressen skall kräva ej endast en stark vilja, utan även en rundlig tid. Otvivelaktigt ha vi här en av huvudorsakerna till att just 1890- och 1900-talets första år icke markeras av samma publiceringstakt, som tiden därförut. Han behövde samla sig för dessa nya uppgifter

och även — som redan påpekats — själv skaffa i dagen ett bevismaterial av den kaliber, som hans nyktra sinne fordrade. För övrigt tror jag, att Eckhoffs "förhistoriska" period avsatte sina verkningar genom hela hans senare verksamhet. Det är som medeltidsarkeolog han firar sina största triumfer, det är ur jorden själv han hämtar sitt bästa material. Det ligger också som en outtalad tendens i hans flesta verk på det medeltida området att på ett eller annat sätt sträva efter kontakt mellan forntid och medeltid. Hans fantasi gripes framför allt av problemen rörande tiden för och förhållandena vid kristendomens genombrott i Sverige. Och räknar man efter, är det en betydande insats han här gjort. Före Eckhoff torde t. ex. ingen med säkerhet räknat på, att vi skulle äga i behåll några synliga byggnadslämningar från 1000-talet. Tack vare honom se vi en hel rad framför oss, Sigtunakyrkorna, Husabytornet, Clemens, Hemse stavkyrka, Kruttornet m. fl. Och flera av dessa rota i ännu äldre tid, såsom just de älsta stavkyrkorna. Dessa arbetsresultat innesluta ett starkt nationellt värdemoment, av ett slag, som vi tidigare icke varit bortskämda med. Än starkare blir detta moment inför det faktum, att vi i förhållande till våra grannländer äro så outsägligt fattiga på historiska uppgifter från just den älsta medeltiden. Att Eckhoff här känt sig utföra en nationellt väckande gärning, är jag fast övertygad om. Jag anser mig även ha rätt att spåra något sådant i den ovan berörda diskussionen om termen stavkyrkor för även det svenska materialet.

Personligen var Eckhoff icke en man, som ville lysa, utan att han därför satte sitt ljus under ena skäppo. Som kamrat och vän var han tillgiven och vänfast. Välkänd är hans stora beundran och tillgivenhet för Oscar Montelius. Av Bernhard Salin har jag fått mig berättat hur på Eckhoffs förslag de två överenskommit att genom fördubblade ansträngningar söka att i största möjliga mån befria Montelius från det tyngande museiarbetet, för att han skulle även på museet kunna ägna sig åt sin vetenskap. I ett par tidningsuppsatser har han tecknat varma

minnesrunor av sina två främsta medarbetare på Gotland, Nils Pettersson (1918) och Ernst Hellgren (1920). Uppslag som han fick under sina skilda arbeten av sina vänner och medarbetare, försummade han icke att angiva upphovsmannen till.

Det låg alltid något friskt och ursprungligt i Eckhoffs väsen. Detta sammanhänger med hans kärlek till natur och friluftsliv. Han avskydde att bo i staden. Då hans verksamhet tvingade honom därtill, sökte han sig så långt ut mot tullarna som han kunde. Snart flyttade han dock helt och hållet till landet och bodde under många år jämte sina föräldrar på Fullersta egendom i Huddinge. Därifrån flyttade han till Djursholm, där han i sin villa Solberga med omgivande vackra trädgård med hjälp av sin fru skapade sig den fridfulla forskarebοning, i vilken han skulle få sluta sina dagar. Friluftsliv var något, som låg Eckhoff i blodet, och man kan se, hur detta spelar en roll även i hans forskaregärning. Hans dagböcker från Bohuslän ge ofta uttryck åt hans naturdyrkan och av vad jag hört av honom själv och av Gabriel Gustafsson och Oscar Almgren så var detta fria liv i ljungmarkerna vid det blåa Västerhavet för honom som för alla hans efterföljare av en särskild tjusning. Samma stämning möter mig i hans anteckningar från Gotska Sandön och ligger även ständigt på djupet under hans många Gotlandsår. Utan att vara hängiven någon särskild sportpassion, ägnade sig Eckhoff redan från sina tidigaste år åt åtskilliga idrotter. Han red gärna, seglade, jagade, fäktade, skidade. På äldre dagar var en timmes morgonpromenad med hans kära hund Puck obligatorisk. Hur varmt han kände beträffande idrottens betydelse för ungdomen framgår därav, att han var medlem i föreningar som Föreningen för skidlöpningens främjande och Föreningen för skolungdomens vapenövningar.

Det är förvånande, hur han hann med allt. Han undandrog sig icke föreningsplikter, han var sålunda en länge verksam styrelseledamot i ett flertal föreningar (t. ex. Svenska sällskapet för antropologi och geografi och Svenska turistföreningen), ej heller tvekade han att åtaga sig kommunala värv.

I många år var han kommunalfullmäktig i Djursholm samt ordförande i byggnadsnämnden samt — naturligtvis — samhällets fornvårdare.

Det bör till sist nämnas, att Eckhoff på det samvetsgrannaste sätt skötte sin befattning som redaktör för akademiens tidskrifter. Han gjorde det under ständig personlig kontakt med författarna och med en stark känsla för ett akademien värdigt innehåll och en akademien värdig utstyrsel. Att mycket av hans tid under den för hans egna publikationer så viktiga perioden från 1903, då han övertog redaktörskapet, åtgick till även rent mekaniskt redaktörsarbete, märkes utan svårighet vid ett genombläddrande av de många årgångarna.

Då jag nu avslutar den minnesruna över Emil Eckhoff, som jag med en viss räddhåga började, är det med en varm tacksamhet över att ha fått tillfälle att fördjupa mig i denna gamla väns rika livsgärning. Mycket däri var alldeles okänt för mig, då jag grep verket an, och jag har med allt mer växande aktning och beundran följt hans mångskiftande utveckling och allt oftare gett min honnör åt hans aldrig slappnande energi. Över hans person vilade något manligt betonat och över allt som han tog sig för något rättframt och naturligt, icke minst i hans vetenskapliga gärning. Så är mitt minne.

Gustaf Hallström.

KRUTTORNET

Förteckning över avhandlingar, uppsatser m. m.

författade av

EMIL ECKHOFF.

1875.

1. *Beskrifning öfver benbyggnaden hos glansfisken* (Lampris guttatus, Retz.) 1. Skallens ben. Akad. afh. [Upsala] 32 sidor. Stockholm 1875. 8:o.

1881.

2—3. *Qville härads fornminnen.*

2. (*De fasta fornlämningarna*). 76 sidor, 16 fig. och 2 kartor (A. Sten- och Bronsåldern. B. Jernåldern), upprättade 1879.

3. (*Fornsaker från hednatiden*). Förteckningen utgör senare delen av tredje häftet i den löpande serien (jfr. nr 5), som påbörjats 1874 av Oscar Montelius, men som från och med nu har Eckhoff till författare. Av numreringen i årgången framgår att även redaktören betraktade förteckningen som häfte 4 i serien, men alla särtryck betecknas som tredje häftet. Häradsbeteckningen är IV, och sockenbeteckningen 11—13. Förteckningen omfattar 79 olika fynd, som i serien bära numren 360—438. 42 sidor, 21 fig.

I Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns Fornminnen och Historia, utg. på föranstalt. af länets hushållningssällskap. H. 6 (B. II:2). Stockholm 1880. (Särtrycket har tryckåret 1881). 8:o.

1882.

4. *Tjörns härads fasta fornlemningar.* 55 sidor, 10 fig. och 2 kartor (A. Sten- och Bronsåldern. B. Jernåldern), upprättade 1881.

I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Fornm. H. 7 (II:3), Stockholm 1882.

5. *Bohuslänska fornsaker från hednatiden.* Beskrifna af Oscar Montelius och E. Ekhoff. Fjerde häftet, omfattande häraderna *Sörbygden, Tunge, Stångenäs* och *Sotenäs* (V—VIII) med 13 socknar (n:r 14—26). Förteckningen omfattar fynden n:r 439—555. 49 sidor, 18 fig. Av E:ffs numrering i årgången framgår, att han betraktade förteckningen som häfte 5 (ej 4).

I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Fornm. H. 7 (II:3). Stockholm 1882.

1884.

6. *Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden.* 3. *Orusts östra och västra härad.* 62 sidor, 9 fig. och 2 kartor (A. Sten- och Bronsåldern, B. Jernåldern), upprättade 1882 och 1883.
I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Fornm. H. 9—10 (III: 1, 2). Stockholm 1884.
7. *Bohuslänska Fornsaker från hednatiden.* Femte häftet (sjätte enligt numreringen i årgången). *Lane och Orusts östra och västra härad* (IX—XI) med 15 socknar (27—41). Förteckningen omfattar fynden n:r 556—711. 51 sidor, 22 fig.
I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Form. H. 9—10 (III: 1, 2). Stockholm 1884.

1885.

8. *Konservering af äldre jernföremål.* 8 sidor, 1 fig.
I Kungl. Vitterhets Hist. och Antikv. Akademiens Månadsblad. Fjortonde årg. Stockholm 1885, sid. 134 ff. 8:o.

1886.

9. *Bohuslänska fornsaker från hednatiden.* Sjette häftet (sjunde efter numreringen i årgången). *Tjörns härad* (XII) med 3 socknar (42—44). Förteckningen omfattar fynden n:r 712—807. 34 sidor, 4 fig.
I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Fornm. H. 11—12 (III: 3, 4). Stockholm 1886, sid. 531 ff.
10. *Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden.* 4. *Sotenäs och Stångenäs härad.* Af G. A. Gustafsson. (Av området hade Gustafsson 1884—85 undersökt hela Sotenäs härad samt Bro och Brastads socknar av Stångenäs. Eckhoff hade 1885 undersökt Lyse socken i Stångenäs.) Endast vissa små partier ha Eckhoff till författare (detta är särskilt angivet beträffande en dös och tre gånggrifter i Lyse socken). 100 sidor, 21 fig. och 2 kartor (A. Sten- och Bronsåldern. B. Jernåldern), upprättade av E. Ekhoff och G. A. Gustafsson 1884—85.
I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Fornm. H. 11—12 (III: 3, 4). Stockholm 1886, sid. 431 ff.
11. *Om en samling af etnografiska föremål, hemförda af svenska Kongofarare.* 28 sidor, 34 fig.
I Ymer, Tidskr. utg. af Sv. Sällskapet för Antropologi och Geografi. Sjette årg. Stockholm 1886, sid. 308 ff. 8:o.

1888.

12. *Kyrka vid Granhammar i Vintrosa socken,* Nerike. 18 sidor, 5 fig.
I K. Vitt. Akad. Månadsblad, Sjuttonde årg. 1888, sid. 164 ff.
13. *Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden.* 5. *Lane härad.* 76 sidor, 31 fig. och 2 kartor (A. Sten- och Bronsålder. B. Jernålder), upprättade af E. Ekhoff och G. A. Gustafsson 1887. (Gustafsson hade undersökt västra delen av häradet).

I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Fornm. H. 15—16 (IV:3, 4). Göteborg 1888, sid. 297 ff.

1889.

14. *Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden.* 6. *Inlands Fräkne härad.* 48 sidor, 3 fig. och 2 kartor (A. Sten- och Bronsålder. B. Jernålder), upprättade af E. Ekhoff och G. A. Gustafsson 1888. (Gustafsson deltog i fältarbetet).
I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Fornm. H. 17 (IV:5). Göteborg 1889, sid. 443 ff.

1890.

15. *Tvenne sköldar från slutet af medeltiden.* 23 sidor, 6 fig.
I Svenska fornm. föreningens tidskrift. Sjunde bandet. H. 3. Stockholm 1890, sid. 263 ff.

1892.

16. *Hällristningar på Kinnekulle.* 25 sidor, 11 fig. på 3 planscher.
I Sv. Fornm. för. tidskr. Åttonde bandet. H. 2. 1892, sid. 102 ff.

1893.

17. *Gotska Sandön.* Föredrag den 17 nov. 1893 i Sv. Sällsk. f. Antropologi och Geografi.
Referat i Ymer. Fjortonde årg. 1894. Stockholm 1895, sid. 220—221.

1894.

18. *Bohuslänska fornsaker från hednatiden.* Sjunde häftet (åttonde efter numreringen i årgången). *Inlands Fräkne, Inlands Torpe, Inlands Nordre, Inlands Södra, Vestra och Östra Hisings, Säfvedals och Askims härad med Göteborgs stad* (XIII—XXI) med 41 socknar (45—85). Förteckningen omfattar fynden n:r 808—1044. 109 sidor, 46 fig.
I Bidr. t. Göteb. och Bohusl. Fornm. H. 21. (V:3, 4). Göteborg 1894, sid. 319 ff.

1896.

19. *En nyfunnen stafkyrka vid Hemse på Gotland.*
I Ny Illustrerad Tidning 1896, n:r 46, 47, sid. 374—376, 382—383 med 7 teckningar.

1897.

20. *Sigtuna Ödekyrkor.* 10 sidor, 1 fig.
I Sv. Fornm. för. tidskr. Tionde bandet, H. 2, sid. 131 ff.

1898.

21. *Husaby kyrka i Vestergötland. P. M.* till K. Vitt. Akademien. 6 sidor.

I K. Vitt. Akad. Månadsblad. Tjugosjunde och tjugoåttonde årg. 1898—99, Stockholm 1904, sid. 32 ff.

1899.

22. *Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk.* 62 sidor, 15 fig.
I Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. II R., B 9., H. 1. Kjøbenhavn 1899, sid. 19 ff.
23. *Tvänne fornborgar vid Tullinge, Botkyrka socken, Södermanland.* 15 sidor, 4 fig.
I Sv. Fornm. för. tidskr. Tionde bandet, H. 4, 1900, sid. 297 ff.
24. *Husaby kyrka i Vestergötland.* 16 sidor, 9 fig.
I Sv. Fornm. för. tidskr., samma band, sid. 329 ff.
25. *Svenska klockstaplar.*
Teknisk tidskrift. Årg. 29. Stockholm 1899. Afd. för byggnadskonst.

1900.

26. *S:t Olofs ödekyrka i Sigtuna.* 5 sidor, 1 plansch.
I Sv. Turistföreningens Årsskrift, 1900, sid. 357 ff.
27. *"Domarering" i Vads socken, Vadsbro härad, Västergötland.* 2 sidor, 1 plansch.
I Sv. Turistföreningens Årsskrift, 1900, sid. 361 ff.

1901.

28. *Konserveringsåtgärder å Alvastra cistercienserklosters ödekyrka åren 1899 och 1900.* 5 sidor.
I K. Vitt. Akad. Månadsblad. Trettionde och trettioförsta årg. 1901—02, Stockholm 1904, sid. 31 ff.
29. *Konserveringsåtgärder vid Visby stads ringmur år 1900.* 6 sidor.
I K. Vitt. Akad. Månadsblad, samma årg., sid. 35 ff.
30. *Om Trefaldighetskyrkan i Uppsala. P. M.* 12 sidor.
I K. Vitt. Akad. Månadsblad, samma årg., sid. 162 ff.
31. *Om Vreta klosters kyrka i Östergötland. P. M.* 7 sidor.
I K. Vitt. Akad. Månadsblad, samma årg., sid. 173 ff.
32. *Om Trefaldighetskyrkans restauration.*
I Upsala Nya Tidning d. 26 april 1901.
33. *Visby ringmur. Genmäle.*
I Gotlands Allehanda d. 11 okt. 1901.

1904.

34. *Bisgården (Biskopsgården).* 4 sidor. 1 fig.
I Sv. Turistföreningens Årsskrift, 1904, sid. 426 ff.
35. *Det s. k. Tornet i Vinsarp.* 2 sidor. 1 fig.
I Sv. Turistföreningens Årsskrift, 1904, sid. 429 f.

1905.

36. *Om svenska landskyrkor.*
Föredrag vid sommarkurserna i Upsala.

37. *Friläggande af Sankt Hans och Sankt Pers kyrkoruiner i Visby.* (Akademiens skrifvelse till K. M:t). 9 sidor.
I K. Vitt. Akad. Månadsblad, Årg. 32, 33 o. 34, 1903—05, Stockholm 1907, sid. 386 ff.

38. *Kalundborgs kyrkas forna anordning och betydelsen af de i kyrkorna ej sällan förekommande murkanalerna. Genmäle.* 16 sidor (jte fransk résumé), 1 fig.
I Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Del 13, n:r 4, Stockholm 1905.

1906.

39. *Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier i den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna.* 24 sidor, 8 fig. och 4 planscher.
I Fornvännen, Årg. 1. Stockholm 1906, sid. 20 ff.
Tysk résumé i årg. 2, 1907.

40. *Graffältet vid Bjärs i Hejnum socken, Gotland.* (I. Gräfningsberättelse af Fr. Nordin) II. *Fornsaksbeskrifning* af Emil Ekhoff och Ture Arne. 80 sidor, 93 fig. (därav har Eckhoff författat 53 sidor).
I Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Del 15, n:r 3, 1906, sid. 64 ff.

1907.

41. *Utgräfningarna på Studentholmen i Uppsala.*
I Aftonbladet 24 sept. 1907.

42. *Snidad bänk från Kungsåra kyrka i Västmanland.* 28 sidor, 12 fig. (jte tysk résumé).
I Fornvännen, Årg. 2, 1907, sid. 49 ff.

43. *Bromma rundkyrkas ursprungliga takanordning.* 13 sidor, 8 fig. (jte tysk résumé).
I Fornvännen, Årg. 2, 1907, sid. 189 ff.

1908.

44. *Gotland und Wisby in ihren Beziehungen zum Auslande, besonders zu Deutschland.*
I Deutsche Erde. Jahrg. 7, 1908, hft 3, s. 82—90 mit Sonderkarte, Kunstblatt und 10 Abbild.

45. *Till frågan om kristendomens första uppträdande i Sverige.* Föredrag hållet i Religionsvetenskapliga sällskapet i Stockholm den 20 okt. 1908.

1909.

46. *Gotlands historia.*
I Nordisk Familjebok, B. 10 (1909), (sp. 24—27).

1911.

47. Vandaliseras Visby? Ett samtal med dr Ekhoff. (Intervju med anledning av ett angrepp av artisten Tallberg. Signerat S. D—n).
I Aftonbladet 19 april 1911.

1912.

48. *Några undersökningar på Gotland under de sist förflutna åren.*
I Gotlands Allehanda 20 mars 1912. 2 fig.

49. *Arkeologriksdagen. — Ringmuren beses.* (Föredrag och demonstration av E. Ekhoff. Referat).
I Gotlands Allehanda 10 aug. 1912.

50. *Handlingar rörande förslag till ny fornminneslagstiftning. Omslagsskrivelse* till Konungen av I. Afzelius och E. Ekhoff. *Lagförslag* med till K. V. H. A. Ak. ställd motivering, undertecknad av Oscar Montelius, Emil Ekhoff, Bernhard Salin. *Reservation* för vissa punkter av E. Ekhoff (förutom andra frist. reservationer av Akad. övriga antikvarier).
Fornvännen 1912, bilaga p. 1—31.

51. *S:t Clemens kyrka i Visby.* 196 sidor (därav 10 sidor bilagor och litter. förteckn.), 140 fig. Mit deutscher Zusammenfassung. 17 sidor. Stockholm 1912. Stor 4:o.

1913.

52. Visby skönhet — en riksklenod i fara. Ett nationellt arf, som staten måste skydda (av A. Romdahl) — — — Hvad man säger bland arkeologerna. Ett samtal med Gottlandskännaren dr Ekhoff.
I Svenska Dagbladet 22 juli 1913.

53. *Bidrag till Gotlands-kyrkornas kronologi.* 68 sidor, 26 fig.
I Fornvännen, Årg. 8, 1913, sid. 28 ff. och 91 ff.

1916.

54. *Svenska Stavkyrkor jämte iakttagelser över de norska samt redogörelse för i Danmark och England kända lämningar av stavkonkonstruktioner.* 377 sidor, 496 fig. (därav 11 sidor bilagor och förkortningar). Stockholm 1914—1916. Stor 4:o.

1918.

55. *"En bok om Värmland" och en föregiven stavkyrka.* 4 sidor.
I Fornvännen, Årg. 13, 1918, sid. 237 ff.

56. *Nils Pettersson. In memoriam.*
I Gotlänningen 4 mars 1918.

1920.

57. *Ernst Hellgren. In memoriam.*
I Gotlands Allehanda dec. 1920.

1921.

58. *Om Stockholms Stads grundläggning.* Anförande i K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien med anledning av inskriften på Stadshuset, våren 1921.

59. *Wilhelm Pettersson 55 år.*
I Djursholmstidningen dec. 1921.

1922.

60. *Visby Stadsmur.* Del II. 91 planscher 50×34 cm. Arbetet utg. med anslag av Riksdagen.
Uppsala 1922. Stor liggande folio.
61. *Framläggande av den färdiga delen av Visby stadsmur.* Föredrag å nordiska arkeologmötet i Stockholm den 30 juni 1922.
Referat i Berättelse över mötet. Stockholm 1923, sid. 32.

1923.

62. *Hednatemplet i Uppsala* av Sune Lindqvist. *Uttalande.* 1 sida.
I Fornvännen, Årg. 18, 1922, sid. 118.

G. H—m.

INHALTSANGABE DER IM JAHRGANG 1923 ENTHALTENEN AUFSÄTZE.

Die Entstehung des Stiles II.

Von GUNNAR EKHOLM. *(Seite 1).*

Der Verf. erwähnt zuerst die gegeneinander streitenden Ansichten über die Ornamentik der Wikinger- und Völkerwanderungszeit, die von H. Hildebrand, S. Müller, Sven Söderberg, B. Salin, H. Shetelig, N. Åberg, J. Brøndsted und S. Lindqvist vorgebracht worden sind. Letzterer meint, dass Stil II als eine Schwester und nicht als die Tochter von Stil I zu betrachten sei. Der erstere Stil ist mehr ostnordisch, mit stark kontinentaler Tendenz, der letztere westnordisch. Die Verbindungen, welche die Elemente des Stiles I von Westeuropa nach dem Norden brachten, erkennt man nach Ekholm am deutlichsten an den 30 prächtigen Bronzekesseln, die man in Norwegen und Norrland angetroffen hat und die aus der Zeitperiode vor Stil I stammen. Lindqvist dürfte in seiner Auffassung von Stil I recht haben. Was den Stil II betrifft, so meint der Verf., dass Gotland bei seiner Entstehung eine grössere Rolle gespielt hat, als Lindqvist zugeben will. Er weist auf Gotland's Bandornamentik und auf verschiedene Importgegenstände hin, besonders auf gewisse ausgebauchte Bronzegefässe mit dreieckigen Beschlägen; zur Befestigung des Henkels (Fig. 2). Die letztgenannten Gefässe stimmen mit den eben besprochenen norrländischen Bronzekesseln nahe überein. Der Ausgangspunkt für die neuen Strömungen nach Gotland liegt zunächst in Süd- oder Südwestdeutschland, was der Fund von Gammertingen

zeigt, bei dem eine Menge von Typen vorkommen, die wir auf Gotland wiederfinden. Dorthin gehören identische Bronzegefässe, Riemenkreuzungs- und Riemenendbeschläge (Fig. 3 und 4) sowie runde durchbrochene Scheiben. Bei der Ornamentik des Gammertingenfundes begegnen uns gepresste Bleche teils mit reiner Bandornamentik, teils solche, die mit Tierköpfen und Füssen in Stil II kombiniert sind.

Diese Kombination aus verschiedenen Bestandteilen — Bandornamentik und Tierköpfe — ist nicht in Schweden entstanden sondern existiert schon in nuce auf dem Kontinente.

Uber die Schieferspitzen der schwedischen Steinzeit.

Von **AXEL BAGGE.** *(Seite 9).*

Der Verf. teilt zuerst die Ansichten über die Schieferspitzen im Norden mit, die Sven Nilsson, H. Hildebrand, O. Rygh, O. Montelius (Y. Nielssen, S. Müller), A. M. Hansen, A. W. Brøgger, S. Lindqvist und G. Ekholm geäussert haben. Eine ältere Ansicht, die hauptsächlich und zuerst von O. Rygh aber auch von O. Montelius vertreten wird, ist die, dass die Schiefergeräte der Steinzeit den Lappländern angehören, besonders, weil sie ihre Hauptverbreitung in Nordskandinavien haben. O. Almgren nahm an, dass die Schieferspitzenerzeugung nordskandinavischen Ursprunges sei, und von einer Wohnplatzbevölkerung herrührte, die sich scharf von den gleichzeitigen Bewohnern Südskandinaviens unterschied. Schiefer wurde zu verwandten Stämmen in Süd- und Mittelschweden exportiert, bis dort die Bootaxtkultur Eintritt fand und die Wohnplatzkultur verdrängte. S. Lindqvist hat hervorgehoben, dass die meisten Schieferspitzen in Mittelschweden einheimischen Ursprunges sind und nicht aus Norrland importiert wurden. Sie sind gleichzeitig mit Bootäxten und nicht besonders typisch für die Wohnplatzkultur. Man hat sie auch wahrscheinlich in Einzelgräber gelegt. Die Schiefergegenstände sind also nicht bezeichnend für

eine besondere Rasse. Später hat Lindqvist die Entwicklung der grösseren Schieferspitzen und der Feuersteindolche in einer handgeschriebenen Festschrift an O. Almgren parallellisiert, worin er die Abhängigkeit der ersteren von den letzteren betont.

Um die letztgenannte Hypothese zu prüfen, hat der Verfasser das ganze zugängliche schwedische Schiefermaterial einer typologischen und fundstatistischen Untersuchung unterzogen.

Die frühesten Formen von Feuersteindolchen, die sog. Speisemesser sind in Schweden selten, es gibt aber solche von Skåne (dort am zahlreichsten) bis nach Medelpad hinauf (Fig. 3 a—d).

Mit der Entwicklung der Feuersteindolche parallell läuft die der Schieferspitzen, gleichgültig ob diese Pfeilspitzen, Dolchklingen (= Speerspitzen) oder Dolche sind. *Die Pfeilspitzen* werden in 4 Gruppen geteilt, auf Fig. 2 dargestellt (b—d = Gruppe A; e—f, k—n = Gruppe B; g = Gruppe C; h—i = Gruppe D). Die Pfeilspitzen, die der Gruppe A angehören, mit triangelförmigem Querschnitt und mit unbedeutenden oder fehlenden Widerhaken, repräsentieren das früheste Stadium, eine Übertragung der Spanpfeile aus Feuerstein auf Schiefer (Fig. 2 a). Der Verf. kennt 40 Exemplare von der A-Gruppe, davon sind 37 aus Mittelschweden (30 von einem einzigen Wohnplatze in Nerike) und 3 aus Südschweden, also keine von diesem frühen Typus aus dem schieferreichen Nordschweden. Sie sind aus graugrünem Schiefer, den es auch in Mittelschweden gibt. Die D-Gruppe ist die am höchsten entwickelte; sie zählt 65 Exemplare, von welchen 34 aus Nordschweden, 17 aus Mittel- und 14 aus Südschweden sind. Von den letzteren sind 8 zusammen in einem Grabe auf Gotland gefunden worden.

Das reichste Schiefermaterial von Mittelschweden ist auf 2 Wohnplätzen bei Körartorpet in Nerike, südlich von Arboga, 34 m. über dem Meeresspiegel gefunden worden. Hier hat man auch einige Spanpfeile aus Feuerstein und 2 Feuersteinpfeile mit vollständig rektangulärem Querschnitt gefunden. Im ganzen hat man hier 15 Dolchklingen, 90 Pfeilspitzen und 176 Frag-

mente von Dolchklingen und Pfeilspitzen gefunden, sämmtliche Gegenstände aus Schiefer. Die Farbe ist graugrün oder grün, und das Material ist mittelschwedisch, möglicherweise von Grythyttan.

Die Dolchklingen teilt der Verf. auch in 4 Gruppen: Die A-Gruppe (Fig. 1 g, 2 j, 5 d), die B-Gruppe (Fig. 5 e—f), die C-Gruppe (Fig. 5 g—h; 7 b), die D-Gruppe (Fig. 6). Auch hier ist die erste Gruppe ausgesprochen mittelschwedisch, die letzteren in immer höherem Grade norrländisch. Die Exemplare in rotbrauner Farbe sind die gewöhnlichsten.

Von 87 *Dolchen* gehören 71 Nordschweden an. Auch diese werden in Gruppen A—D und in eine a-Gruppe (5 a—c) eingeteilt. Die letztgenannte Gruppe muss als schiefergestielte A-Dolchklingen betrachtet werden. Die A-Gruppe hat am Stielende oft 2 Knöpfe (5 c), die von Almgren als degenerierte Tierköpfe betrachtet werden (Fig. 7 c). Dies bestreitet der Verfasser sowie auch Lindqvist, die sie als Kopien von Feuersteindolchen mit Knochenhülsen bezeichnen (Vergl. Arb. 1896). Die A,-B- und C-Gruppen sind auf Fig. 4 abgebildet. Ein Dolch wie der frühe 4 a ist eine reine Kopie eines frühen Feuersteindolches.

Ein Rückblick zeigt, dass die Schieferpfeilspitzen aus Mittelschweden stammen, aber während einer späteren Periode hauptsächlich in Norrland erzeugt worden sind. Die ältesten Dolchklingen zeigen ein Übergewicht für Mittelschweden, aber die A-Dolche für Nordschweden, wo die letzteren entstanden sind.

Der Mangel an Feuerstein in Norrland und der Reichtum an Schiefer machte, dass die Schieferindustrie dort einen grossen Aufschwung nahm, nachdem sie von Mittelschweden eingeführt worden war. Die fortgesetzte Entwicklung der Feuersteindolche während der Steinkistenzeit wurde auch bestimmend für die Entwicklung der Schieferdolche und der Dolchklingen, die mit jenen parallell lief. Die Krummesser aus Schiefer in Norrland sind späte Entwicklungsprodukte gewisser obengenannter Formen oder Neubildungen Die Schiefergeräte ent-

behren also jeder Bedeutung bei der Beurteilung von Rassen- und Kulturgegensätzen in Skandinavien.

Die Bildgewebe von Över-Hogdal und Skog.

Von **MARIA COLLIN.** *(Seite 38).*

Die Verf. meint, dass die in Jämtland gefundene *Över-Hogdaltapete* (Fig. 1) aus dem älteren Mittelalter aus 5 selbständigen Geweben zusammengesetzt ist. Die zwei obersten Stücke und das untere Stück haben aber so viel Ähnlichkeit miteinander, dass sie aus derselben Werkstatt stammen können. Das unterste Gewebe hat eine Bordüre an allen vier Seiten mit einem anderen Muster als die beiden andern. Diese wirkt also als ein abgeschlossenes Ganzes. Das Mittelbild mit dem stilisierten Baum und Vogel im Gipfel und dem Lamm unten bringt die Verf. mit dem Kybele-Attiskult und den damit verbundenen Frühlingsfesten in Zusammenhang. In dem vierfüssigen Tier, das man in der Nähe der oberen linken Ecke sieht, glaubt die Verf. einen laut römischem Brauch gürtelgeschmückten Eber wiederzufinden. Eine liegende menschliche Gestalt kann Attis auf dem Totenbett darstellen. Auch verschiedene andere Figuren, Tempel, astralbezeichnete Tiere und heilige Zeichen deuten auf alten Kultus. Auch das Schiff dürfte Kultbedeutung haben.

Die Darstellungen der *Skogstapete* sieht man zum grossen Teile auf einer Anzal von Skåne-Geweben ("blådragningar") aus dem 18. und vom Anfang des 19. Jahrh. Die Verf. meint, dass diese Gewebe den Kultapparat der Dioskuren wiedergeben (Fig. 5). Die Skogstapete ist eine Verchristlichung des Ideeninhaltes in den skånischen Geweben und dürfte ein christliches Fest darstellen, dem ein heidnisches vorhergegangen ist.

Der neueste Beitrag zu unserer Vorgeschichte.

Einige kritische Gesichtspunkte.

Von GUNNAR EKHOLM. *(Seite 60).*

Der Verfasser kritisiert teilweise lobend die Arbeit des Dozenten Kurt Weibull: *Sveriges och Danmarks äldsta historia* (Lund 1922). Dass Südschweden, "das altdänische Land", besonders Skåne, stärker bevölkert war, als die "altschwedischen" Landschaften ist keine Neuigkeit. Trotzdem dürfte Weibull's Fundstatistik nicht allzu überzeugend sein, da einige Fehlerquellen nicht in Betracht gezogen worden sind. Man kann nicht beweisen, dass die ältere Besiedlung der mittelschwedischen Provinzen längs der Ostküste vor sich ging. Das mittelschwedische ältere Steinzeitmaterial hat ein ganz entgegengesetztes Gepräge im Vergleich zu dem von Blekinge, von wo Weibull meint, dass die Besiedlung ausging und sich gegen Norden erstreckte. Hingegen knüpft sich die oberschwedische Besiedlung an die von Westschweden. Das Fundmaterial spricht noch immer dafür, dass die erste Besiedlung von Östergötland und den nördlich davon liegenden Landschaften von Västergötland aus stattfand. Es ist auch wahrscheinlich, dass der Zeitpunkt für die erste Besiedlung sowohl in Norwegen als auch in Schweden bedeutend zurück gerückt werden muss.

Was die Bronzezeit betrifft, macht Weibull geltend, dass die Metallgegenstände nur ein Supplement zu den noch immer in Gebrauch stehenden Steinwerkzeugen waren, d. h. dass eine Bronzezeit im eigentlichen Sinne nie im Norden existiert hat. Der Feuerstein war auch während der Bronzezeit eine ebenso wichtige Voraussetzung für die dominierende Stellung Südskandinaviens wie der Bernstein, da jener Material für Arbeitswerkzeuge lieferte, und gleichzeitig eine wichtige Exportwaare bildete. Ekholm macht hingegen geltend, dass man, wenn auch Feuerstein während der Bronzezeit zur Verfertigung von Geräten verwendet wurde, aufhörte, dieselben Typen zu ver-

fertigen, wie in der Steinzeit. Man dürfte, wenn die Steinzeitartefakte so eine bedeutende Rolle während der Bronzezeit gespielt hätten, auch für diese ein typologisches und chronologisches System aufstellen können. Das ist aber nicht möglich. Eine Untersuchung der Verhältnisse in Uppland zeigt teils eine andere Verbreitung der Bronzezeitkultur als der Steinzeitkultur, teils, dass der wichtige Feuersteinexport von Südskandinavien, den Weibull bespricht, keine Rolle für die Bronzezeitkultur gespielt hat. Wir finden aber auch nicht auf dem Bronzezeitgebiet die Geräte von einheimischen Bergarten, welche jetzt wie in früherer Zeit den Feuerstein hätten ersetzen können. In Uppland sind auch die Arbeitsgeräte aus Bronze zahlreich.

Der Hinrichtungsplatz bei Alvastra — ein Steinzeitgrab.

Von T. J. ARNE. *(Seite 81).*

Im Jahre 1916 fand D:r O. Frödin bei Alvastra in Östergötland eine Menge von Menschenknochen, mindestens von 10 Menschen, worunter sich einige junge befanden, sowie kleine Bernsteinstücke. Die Knochen lagen auf einer Art Fussboden aus kleinen Steinen, der von drei erratischen Steinblöcken begrenzt war. Eine Tradition erzählt, dass König Sverkers Mörder auf diesem Platze hingerichtet worden sei. D:r Frödin hat den Fund als Hinrichtungsplatz aus dem Mittelalter, bei einem Häuptlingshof gelegen, gedeutet. Der Verf. opponiert dagegen und sucht zu beweisen, dass es sich hier um ein Massengrab aus der jüngeren Steinzeit handelt, ein Grab unter dem flachen oder nur wenig erhöhten Erdboden, wie ein Einzelgrab, aber viele Leichen enthaltend, wie es sehr häufig bei megalitischen Gräbern vorkommt. Oben auf dem sonnigen Abhange hat das Moorvolk von dem Pfahlbaue in Alvastra seine Toten begraben.

Der Heidentempel in Uppsala.

Von **SUNE LINDQVIST.** *(Seite 85).*

Die geographische Schilderung des Nordens, welche Adam von Bremen in dem vierten Buch seiner Gesta hinterlassen hat, ist teilweise auf ältere Verfasser, aber auch zum grossen Teil auf von ihm selbst eingeholte Aussagen gestützt. Von den zwei Kapiteln, die der Schilderung des Tempels und Haines von Alt-Uppsala gewidmet sind, scheint das letztere, Kap. XXVII, eine unmittelbare Wiedergabe dessen zu sein, was ein mit den Verhältnissen wohl vertrauter schwedischer Mann — aliquis christianorum — über den Zustand, der gerade zu Adams Zeit herrschte, mitteilen konnte. Der Schluss des vorhergehenden Kapitels ruht deutlich auf literarischer Quelle; der grösste Teil des Kapitels kann von jedem beliebigen "gebildeten" Nordländer geliefert worden sein, z. B. von Sven Estridsson. Die demselben Kapitel beigefügten Skolien, die man für jünger, als den Haupttext aber doch als vor dem Jahr 1000 abgefasst, ansieht, und die also denselben historischen Wert haben, dürften von einem oder mehreren anderen Gewährsmännern als dieser herstammen. Das Skolion 139 (Seite 91, Not. 2) muss deshalb als eine vollständig selbständige Notiz gedeutet werden, die darauf berechnet ist, das an anderer Stelle mitgeteilte in bestimmter Hinsicht zu komplettieren. Das gibt nur die Beobachtungen wieder, die ein Gewährsmann über den Tempel von der Ferne gemacht hat. So, wie das Dach der Kirche von Alt-Uppsala von ferne hinter der Silhuette der Königshügel hervorlugt, Fig. 10, so hat er einmal den Oberteil des Heidentempels gesehen, der sich hinter denselben Hügeln, mit seiner in der Sonne glänzenden, goldenen Kette, erhebt.

Die Kette, oberhalb des Uppsalatempels hängend, dürfte den von den ältesten nordischen Kirchenbauten herwohlbekannten, durchbrochenen Dachkammen, mitsamt ihren, von den Giebelenden schräg aufwärts und nach aussen vorspringenden

Firsten entsprochen haben. Diese schrägen, gewöhnlich in Tierköpfen endenden Firste dürften wenigstens einer kurzen Dachkrönung das Aussehen einer hängenden Kette verliehen haben. Sie scheinen Gegenstücke in der romanischen Kunst ausserhalb des Nordens zu entbehren, während es solche hier schon im 7. und 8. Jahrh. gab, wie der skånische Beschlag Fig. 3, ein Vorläufer des an dem romanischen Schrein, Fig. 2, befindlichen bestätigt. Die Angabe, dass die Kette auch den Bau umschloss, kann möglicherweise auf eine andere ähnliche Dekoration des an der Traufkante laufenden Hammerbandes hinweisen, wovon noch an der Nord- und Südseite zahlreicher romanischer Steinkirchen Schwedens deutliche Rudimente vorkommen.

Obgleich direkte Angaben zur Beurteilung des Aussehens des Uppsalatempels im übrigen fehlen, versucht der Verfasser dieses durch allgemeine Rückschlüsse und gestützt an anderswo gemachten Beobachtungen über die Baukunst der heidnischen Zeit anschaulich zu machen.

Die von Saxo gelieferte Schilderung von Arkons Tempel (Seite 99, Not. 2) wird folgendermassen gedeutet: "Das Allerheiligste war von einer Doppelreihe aufrechtstehender Pfähle umschlossen. Die äussere Reihe, die mit Wänden ausgefüllt war, war (innen) oben mit Purpurbehängen versehen; die Innere, welche vier tragende Pfeiler (Portalumfassungen) hatte, prangte mit aufgehängten Portièren an Stelle von Wänden und war mit der Äusseren nur durch das Dach und einige wenige liegende Balken verbunden.“ Auch der Tempel in Karentia hatte laut Saxo (Seite 10, Not) "das Allerheiligste in der Mitte des dazu gehörigen Vorraumes. Beide Räume wurden mit Purpurzeug anstatt mit Wänden verschlossen, während das steile Dach bloss von spärlich stehenden Pfählen getragen wurde.“ Der Rügentempel scheint also solchen altertümlichen schwedischen Glockentürmen entsprochen zu haben, wie sie Fig. 5 zeigt. Diese sind wieder nur dürftige Repräsentanten für die hauptsächlich von Norwegen her bekannten "Langhäuser“ der

Stabkirchen (Fig. 6, 7), mit denen die Beschreibung Saxos auch in Vielem übereinstimmt.

Laut landläufiger Ansicht sollen zwar diese Hallen mit von Pfeilern getragenem Zentrum erst als Übertragung in Holz aus den ältesten im Norden gebauten romanischen Basiliken entstanden sein. Diese Ansicht hängt mit der alten Auffassung zusammen, laut welcher man die frühesten Einflüsse aus der christlichen Welt, die im Norden zu merken waren, in die Wikingerzeit verlegt hat. Der Verfasser hebt aber hervor, dass die Völkerwanderungszeit und die römische Eisenzeit dem Norden viel mehr bedeutende Kulturimpulse zugeführt haben als die Vikingerzeit, sowohl was die geistigen als die weltlichen Gebiete betrifft. Der Mangel an organischem Zusammenhang zwischen den verschiedenen Hauptteilen, welcher nach der Ansicht des Verfassers die Stabkirchen auszeichnet, wird also durch die Annahme erklärt, dass die Baumeister, welche Holzkirchen nach romanischem Muster aufführen sollten (Fig. 8), ihre Aufgabe so lösten, dass sie zuerst den grössten Raum nach den Prinzipien der Konstruktion bauten, welche nach einem mehrere Jahrhunderte alten Brauche allen Ansprüchen auf Stabilität und Pracht entsprachen, einerlei ob das entstandene “Langhaus“ dadurch den Charakter eines Zentralbaues erhielt, was den christlichen Vorbildern fremd war.

In der Tat erklären sich auch die Angaben des Beowulfgedichtes über Hallenbauten, namentlich über Heorot, am besten als auf solche Bauten hinweisend, die in Fig. 6, 7 abgebildet sind. Ihre Höhe wird stark betont, sie haben auch wahrscheinlich Giebelfirste oder “Hörner“ gehabt (Zeile 81,704), Säulen, Schwellen, und Wände mit schwacher Konstruktion.

Der Verfasser findet es deshalb offenbar, dass der Uppsalatempel ein derartiger hoher Hallenbau mit von Säulen getragener Mittelpartie gewesen sein könne, und findet eine direkte Andeutung darüber in Adams Ausspruch (Kap. XXVI), dass der, vornehmste Gott in der Mitte der Halle stand (in

medio triclinio), was übrigens auch laut Saxo mit den Bildern der Rügentempel der Fall war.

Der Platz für den Heidentempel in Alt-Uppsala ist innerhalb des geologisch eigenartigen triangulären Plateaus zu suchen (Fig. 11), welches im Süden von den drei Königshügeln und dem Tingshügel begrenzt ist. Der westliche Teil des Plateaus ist stärker kupiertes Terrain, hat zwei natürliche Teiche und einen künstlich angelegten Brunnen, sowie die von der Tradition angegebenen Reste des Opferhaines. Auf dem östlichen Teile des Plateaus befinden sich jetzt die Kirche und der Friedhof. An der Nordseite des Plateau's befand sich der Platz des Königshofes, die Ebene südlich von den Hügeln war die alte Tingsebene. Der Tempel dürfte also innerhalb des verhältnissmässig ebenen Kirchhofgebietes gestanden haben.

Adams Skolion 139. gibt also einen Ausspruch mit folgendem Inhalte wieder. "Eine goldene Kette umgibt den Tempel, oberhalb des steilen Daches des Hauses hängend, und schon von weitem dem Herannahenden entgegenleuchtend." Mehr konnte man nicht von der Ferne sehen, "denn der Tempel selbst, der auf einem freien Platze lag (dem jetzigen Kirchhof), war von Hügeln umgeben (den Königshügeln), die so lagen, dass sie einem Theater (sie dienten sicher oft als Zuschauerplatz) glichen."

Die archäologischen Funde bei dem Fischerdorfe Svarte.

Von FOLKE HANSEN. *(Seite 119 und 229).*

Die Svartå bildet in ihrem unteren Laufe die Grenze zwischen den Bezirken Ljunits und Herrestad. Westlich von dem Bache, also innerhalb des genannten Bezirkes, liegen eine Anzahl von Altertumsdenkmälern, worunter sich Disas ting befindet, die beiden Gräberfelder unter flachem Erdboden mit Gräbern aus der Stein-, Bronze- und Eisenzeit, und überdies die hier aufge-

zählten untersuchten Altertumsdenkmäler. — Sämmtliche untersuchte Brandgräber aus der Bronzezeit sind in dem folgenden unter “das westliche und östliche Gräberfeld“ zusammengestellt, und alle übrigen Funde unter “verschiedene Altertumsdenkmäler.“ Dazu hat der Verf. einige Worte hinzugefügt über “einige Probleme von den Svartefunden beleuchtet.“

I. Das westliche Gräberfeld.

Auf dem westlichen Gräberfelde wurden 66 Gräber aus der jüngeren Bronzezeit untersucht, alle mit verbrannten Leichen. Mit Rücksicht auf den Steinschutz der Urnen und des Knochenhaufens hat der Verf. die Gräber in 6 Gruppen eingeteilt. Innerhalb jeder Gruppe ist jedes Grab für sich behandelt. Jedem Grabe ist eine kurze Beschreibung des Steinschutzes, der Urne oder der Knochenhülle, der Knochenmasse, der angetroffenen Gegenstände aus Bein und Bronze und im übrigen des für das Grab mehr Charakteristischen beigefügt. — Die N:o des Grabes ist auf untenstehender Karte ersichtlich, und im Übrigen wird auf Figuren und Planschen hingewiesen.

Gruppe 1. Gräber mit Steinkiste ohne Urne. Drei derartige Gräber wurden untersucht, zwei mit rektangulärer Steinkiste (die Gräber 1 und 2), das dritte mehrseitig, Grab 3. In den Steinkisten fand man eine reichliche Menge von verbrannten Knochen und recht viele Bronzegegenstände. — Die Gräber 1—3. Fig. 2—3. Pl. I: 1—12.

Gruppe 2. Gräber mit Urne, umschlossen von flachen Steinen. Grosse Urnen aus ganz gut gebranntem Ton, reichlich mit verbrannten Knochen, und in der Regel mit gut erhaltenen und schönen Kleinigkeiten aus Bronze oder Bein. — Die Gräber 4—23. Fig. 4—5. Pl. I: 13—26, Pl. II: 1—25, Pl. IV, Pl. V: 1—2 und Pl. VI: 3.

Gruppe 3. Gräber mit Urne, dicht umschlossen von strandgeschliffenen Steinen. Grosse Urnen mit reichlicher Knochenmasse, aber mit wenigen und unbedeutenden Bronzesachen. — Gräber 24—26. Fig. 6. Pl. II: 26—30, Pl. V: 3—5.

Gruppe 4. Gräber mit Urne, gedeckt von einem kleinen Steinkreis. Unter dem flachen Steinkreis steht eine kleine Knochenurne in der Regel ohne Steinschutz. Wenig Knochenmasse und mit wenigen, unbedeutenden Kleinigkeiten. — Gräber 27—35. Fig. 7—9. Pl. II: 31—33, Pl. V: 6—7 und Pl. VI: 1—2.

Gruppe 5. Gräber mit Urne mit unbestimmbarem, oder ohne jeden Steinschutz. Grösstenteils zerpflügte Urnen mit verstreuten Knochenresten und einem oder dem andern Altertumsgegenstande. — Gräber 36—65. Pl. II: 34—46, Pl. III: 1—9 und Pl. VI: 4—7.

Gruppe 6. Grab mit grösserem Steinkreis, Diam. 6—7 m., und mit Urne im Zentrum. — Grab 66. Pl. III: 12—13.

II. **Das östliche Gräberfeld.**

Zweiundzwanzig meistens vom Pfluge zerstörte Gräber mit Urnen. — Gräber 1—22. Pl. III: 10—11 und 14—25 sammt Pl. VI: 8.

III. **Altertumsdenkmäler verschiedener Art.**

1: Grab unter dem flachen Erdboden aus der Steinzeit mit Axt und Meissel aus Feuerstein und Tongefässen. 2: Drei rektanguläre Steinbetten mit Steinrahmen, wahrscheinlich Gräber aus der älteren Bronzezeit, Fig. 10. 3: Kenotafisches Grab, Fig. 11, einige flache Steine, die wie der Steinschutz um die Urne gelegt sind. 4: Disas Ting, ein 525 □ m. grosses Gebiet, auf drei Seiten von aufgerichteten Steinen eingeschlossen, Fig. 12. Ungefähr in der Mitte fand man verbrannte Knochen und einen kleinen Herd. 5—8: Weiter untersuchte man im Zusammenhang mit den Bronzezeitgräbern einige wenige Gräber aus der Eisenzeit mit kleinem Knochenhaufen, direkt in die Erde gelegt, ein paar Brandflächen, Pfahllöcher, Fig. 13, und ein kleineres Gebiet eines Eisenzeitwohnplatzes.

Zum Schlusse führt der Verf. einige Probleme vor, die von dem Svartefunde beleuchtet werden. Man kann annehmen, dass der Steinschutz rings der Urnen sich aus den grossen Stein-

kisten vom Ende der Steinzeit entwickelt hat. Auf den Gräberfeldern von Svarte können wir dieser Entwicklung von den meterlangen Steinkisten an bis zu den Urnen mit vollständigem Steinschutz folgen. Die Gräber von Svarte bieten auch gute Beispiele für die spätere Entwicklung der Steinhülle rings um die Urne am Ende der Bronzezeit. — Was die Brandgräber in Hügeln und unter dem flachen Erdboden betrifft, so dürften die letzteren die allgemeinsten in Skåne sein. Einen kulturellen Unterschied dürfte es nicht zwischen diesen beiden Gräbertypen geben, möglicherweise eine geographische Verteilung.

Die Svartefelder haben zwei Beispiele von Gräbern mit mehr als einer Leiche ergeben. Derartige Gräber können wir schon aus der Dolmenzeit nennen, das Lohalsgrab auf Langeland. Im südwestlichen Skåne sind solche Doppelgräber in der späteren Hälfte der Steinzeit und in der älteren Bronzezeit ganz allgemein.

Was den Grabinhalt betrifft, so können wir konstatieren, dass er in den ältesten Gräbern mit Steinkiste und Urne mit Steinschutz am reichsten ist. In den jüngsten Gräbern haben wir keinen Grabinhalt oder eine Kleinigkeit, nicht selten nur ein Stück einer solchen. Unter den Altertümern sind der kleine Kamm, der Angelhaken aus Knochen, die beiden Knochenplatten, sowie das Rasiermesser mit dem Vogel- und Fischbilde die interessantesten. Mehrere von diesen Gegenständen dürfte man zu den Symbolgegenständen zählen können. Dies gilt besonders für den Angelhaken.

Die älteste Heimstätte der Goten.

Von BIRGER NERMAN. *(Seite 165).*

Der Verf. gibt zuerst die bei Jordanes aufgezeichnete Stammsage über die Auswanderung der Goten, von Skandinavien in die Weichselgegend und von dort in das Schwarze-Meergebiet, wieder. Der Name der Goten deutet darauf hin, dass sie ent-

weder von Gotland oder vom Götaland gekommen sind. Zum Götaland gehörte jedoch damals weder Skåne noch Blekinge oder grosse Teile von Småland und Halland, Da Jordanes sagt, dass die Auswanderung von Skandinavien ungefär unter dem fünften Könige vor Filimer, der den Zug nach dem schwarzen Meer in der zweiten Hälfte des 2. Jahrh. geführt hat, stattfand, so zieht der Verf. den Schluss, dass der Auszug aus dem Norden höchstens 175 Jahre früher, d. h. um Christi Geburt, vor sich ging.

Dass die Goten um Chr. Geb. in Norddeutschland wohnten, geht aus den von Strabo und Tacitus erwähnten, nahen Verbindungen zwischen ihnen und den Markomannen während und nach Marbod's Zeit hervor.

Auf Grund von Pytheas' Angabe, dass die *Gutones* zirka 300 v. Chr. Geb. in der Nähe der Bernsteinsinzel wohnten, hat man geglaubt, dass die Goten schon derzeit in Nordostdeutschland ansässig waren (in der Nähe von Samland). Das bestreitet der Verf., der glaubt das es sich um Jütland und einen anderen Volksstamm handelt.

Da es auf Gotland nie Könige gegeben hat, scheint die gotische Auswanderung vom schwedischen Festlande aus, von Öster- und Wästergötland, um Chr. Geb. stattgefunden zu haben.

Der Verf. teilt dann G. Kossinna's etwas wechselnde Auffassung über die Zeit der Ankunft von den Goten ins Weichselland mit, sowie auch E. Blume's und O. Almgren's Ansichten darüber. Das archäologische Material deutet an, dass sich die Bevölkerungsverhältnisse an der Weichselmündung um Chr. Geb. bedeutend verändert haben. Da die neue Bestattungsart mit Skelettgräbern sich an die Verhältnisse in Skandinavien anschliesst, so fühlt man sich dazu geneigt, eine Einwanderung von dort anzunehmen. Hingegen gibt es keinen archäologischen Grund zur Annahme, dass eine Auswanderung von Gotland um Chr. Geb. stattfand, eher zu Zeit 300 bis 150 vor Chr. Geb. Aber noch wahrscheinlicher ist eine Auswanderung vom Götaland. Nach einer auf Montelius' und Arne's

Angaben gestützten Untersuchung des Altertumsdenkmal-Materiales, kommt auch der Verf. zu der Schlussfolgerung, dass die Auswanderung von Öster- und Wästergötland geschehen ist. Öland und Gotland haben nicht wesentlich zu derselben beigetragen. Der Verf. glaubt eine Abnahme des Fundmateriales von Östergötland gerade um Chr. Geb. und gleich darauf bemerken zu können, was u. a. auf eine Auswanderung deuten könnte.

"Der Hinrichtungsplatz in Alvastra — ein Grab aus der Steinzeit".

Eine Erwiderung von OTTO FRÖDIN. *(Seite 183).*

Der Verf. weist die Kritik zurück, die T. Arne auf Seite 81 (*Fornvännen* 1923) über die Deutung eines Skelettfundes in Alvastra vorgebracht hat. Nach Meinung des Verf. sind hier Überreste von dem mittelalterlichen Hinrichtungsplatze des Sverkerhofes gefunden worden. Hingegen meint T. Arne, dass die Skelettfunde von einem Steinzeitgrabe herrühren. Der Verf. klärt gewisse Missverständnisse auf und versucht die Beweise des Kritikers seiner eigenen Hypothese gegenüber zu schmälern, ohne jedoch selbst neue archäologische oder historische Beweise für die Richtigkeit seiner Hypothese eines Hinrichtungsplatzes zu liefern.

Der Piræus-Löwe in Venezia.

Von H. SHETELIG. *(Seite 201).*
Mit einer Bemerkung von E. BRATE.

Während eines Aufenthaltes in Venezia im Herbste 1922 untersuchte der Verf. die Inschrift des Piræuslöwen und gibt hier seine Lesung wieder, die er mit der Deutung Lektor Brates in *Antikvarisk Tidskrift för Sverige,* Band 20 : 3 vergleicht. Der

letztere glaubt mehr Runen lesen zu können, als der Verf. Shetelig meint, dass der Löwe drei, wahrscheinlich selbständige Inschriften trägt, die von verschiedenen Runenmeistern bei verschiedenen Gelegenheiten gemacht worden sind. Brate's Deutung ist von Prof. Magnus Olsen in einigen wenigen Punkten auf Grund von Prof. Shetelig's Deutung berichtigt worden. Brate macht dagegen einige Einwürfe und führt an, dass die Inschrift, wenn auch von verschiedenen Runenmeistern gehauen, doch den Eindruck einer einheitlichen Gedenkschrift macht.

Ein Grab und eine Tradition.

Von **HARALD HANSSON.** *(Seite 225).*

Ungefähr 1500 M. nordöstlich von der Tingstäde-Kirche liegt das Gräberfeld Backhagen, dass gegen 150 reine Steinhügel und mit Erde vermengte Steinhügel enthält. Der Verf. untersuchte 1921 28 von diesen; sie gehörten der älteren römischen Eisenzeit an.

Um einen dieser Steinhügel ging eine Sage folgenden Inhaltes: Auf dem Hofe Takstens in Lärbro — Nachbarkirchspiel von Tingstäde — regierte einmal ein grausamer Bauer. Nach seinem Tode fand er keinen Frieden. Keine Beschwörungen konnten das Gespenst fernhalten. Schliesslich griff man zu dem Auswege seinen Leichnam ausserhalb der Grenzen des Kirchspieles zu begraben. Man beerdigte ihn auf dem Tingstädegrabfelde, bedeckte ihn mit einem Bärenfell und band ihn mittels Zaubers, ein Jahr für jedes Haar zu liegen, und baute über den so gebundenen Taksteinar einen grossen Steinhügel den eben besprochenen, auf.

Der Plan dieses Hügels mit seinem Skelett ist auf Fig. 1 und 2 ersichtlich. Nebst dem Skelett gab es Schwert, Messer, Tongefässe, Riemenbeschläge u. s. w. und bei dem Kopfe 4, zu den Füssen 3 Bärenklauen. Die Letzteren sind Überreste

eines Bärenfelles, auf welchem der Tote gelegen hat. Der Verf. stellt sich die Möglichkeit vor, dass die Sage und das Grab Zusammenhang mit einander haben, und das wirklich einer der Besitzer des Hofes Taksten auf dem Bärenfelle begraben worden ist. Auf jeden Fall ist so viel von der Tradition bestätigt, dass ein Bärenfell wirklich in dem Grabe liegt.

Emil Eckhoff

($^{30}/_{3}$ 1846—$^{6}/_{10}$ 1923).

Von GUSTAF HALLSTRÖM. *(Seite 243).*

Der Antiquar am Statens Historiska Museum in Stockholm, D:r Emil Eckhoff, starb am 6. Oktober 1923. Eckhoff wurde in Stockholm geboren und stammte von einer Familie, die am Anfange des 18. Jahrh. von dem Grenzgebiete zwischen Holland und Deutschland eingewandert ist. Er wurde 1866 Student und 1875 Doctor der Philosophie. Er widmete sich zuerst den Naturwissenschaften. 1879 begann er an der Akademie für Geschichte und Antikvitäten zu arbeiten und unternahm jetzt seine ersten archäologischen Arbeiten in Bohuslän. Diese Untersuchungen setzte er eine Reihe von Jahren hindurch fort und publizierte sie in *Bidrag till Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia.* E. ordnete während dieser Zeit auch die von A. E. Nordenskiöld heimgebrachten, grossen Vegasammlungen und eine schwedische Abteilung auf dem dritten internationalen geographischen Kongress in Venedig.

Während der Jahre 1883—1893 war er Vorstand der Königl. Leibrüstkammer.

Die spätere Zeit seines Lebens widmete er dem Studium der schwedischen mittelalterlichen Architektur. Er führte sorgfältige und umfangreiche Ausgrabungen mittelalterlicher Altertumsdenkmäler, besonders auf Gotland, aus. Sein Studienmaterial ist, ausser in kleineren Abhandlungen, in den grossen und bedeutenden Werken *S:t Clemens kyrka* (1912), *Sveriges*

Stavkyrkor (1916) und *Wisby Stadsmur* (1922) publiziert. Der Text der letzten Arbeit ist noch nicht erschienen und war von dem Verf. nicht ganz vollendet. Er war auch Redakteur von den Publikationen der Akademie, darunter auch Fornvännen.

Der Aufsatz schliesst mit einer Bibliographie über Eckhoffs Arbeiten.

Till Konungen.

Till fullgörande av den riksantikvarien enligt § 9 i Eders Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för riksantikvarien och Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens tjänstemän åliggande skyldigheten att till Eders Kungl. Maj:t inkomma med årsberättelse över de under Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens vård ställda statssamlingarna samt över åtgärder, vidtagna för fornlämningars förtecknande och vård, får jag för år 1922 i underdånighet anföra följande:

I

1 och 2. **Statens Historiska Museum** och **Myntkabinettet** hava under året tillväxt genom 264 förvärv (inv. 16790—17054), av vilka 144 äro inköp för statsmedel, 84 fynd från sy

stematiska grävningar eller tillfälliga jordarbeten, 2 såväl inköp för statsmedel som fynd från tillfälliga jordarbeten, 31 gåvor, 1 såväl gåva som inköp för statsmedel, 2 depositioner och 1 byte. De enskilda förvärven innehålla oftast var för sig flera, stundom ett stort antal föremål.

Bland inköpen märkes ett större fynd av 111 svenska brakteater från äldre medeltiden, tillsammans vägande 31,6 gr., från Mackmyra, Valbo s:n, Gästr. (inv. 16795). Ett av årets märkligaste förvärv utgör en biskopskräkla av snidad valrosstand från 1000-talet, funnen i ruinen av Aghadoe kyrka på Irland (inv. 16845). Införlivandet i samlingarna av detta märkliga föremål har möjliggjorts dels genom medel, vilka frikostigt ställts till Akademiens förfogande av fru Emma Zorn, Mora, dels genom statsmedel. Bland årets gåvor till samlingarna märkes också en större samling tyska och österrikiska nödmynt (inv. 16842 (524 st.); 16874 (816 st.); 16882), överlämnad av C. G. Hesselblad, Lidingön.

Under året har konserverats, delvis med hjälp av ett ej fast anställt biträde, förutom nyinkomna fynd, ett betydande antal äldre föremål i samlingarna tillsammans c:a 5,000 föremål. Dessutom har i konserveringsanstalten i och för byte med utländska museer, framförallt i Frankrike, för den komparativa samlingen tillverkats ett stort antal avgjutningar av i museets samlingar förvarade fynd.

Under året har Kungl. Myntkabinettets lokal uppdelats i tvenne avdelningar, näml. i en skådesamling, avsedd i första rummet för den stora allmänheten och i en studiesamling, tillgänglig huvudsakligen för forskare.

3. **Antikvariskt-topografiska arkivets** båda serier, den ena innehållande anteckningar om fornlämningar, fornfynd, kyrkor och andra äldre byggnadsverk med inventarier, den andra motsvarande grupper avbildningar (största delen fotografier) jämte ett stort antal fotografiska negativ, hava under året starkt ökats. I sistnämnda serie märkes särskilt primärmaterialet till två häften av Sveriges Kyrkor och fotografier över de av konserverings-

anstalten Pietas under året konserverade textilföremålen samt vidare en synnerligen stor samling teckningar och fotografier, vilka tillhört framlidne riksantikvarien Oscar Montelius och av honom testamenterats till Akademien. Samlingen har dessutom ökats med omkring 1,000 fotografiska negativ och ett ännu större antal bilder.

De till denna avdelning hörande samlingarna av klichéer och skioptikonbilder hava båda under året också starkt utökats såväl genom inköp som gåvor. Särskilt märkes här den stora samling klichéer, som av O. Montelius donerats till Akademien. Omordnandet av arkivet har under året fortgått.

4. **Biblioteket** har enligt Riksantikvarien O. Montelius' testamente erhållit hela hans synnerligen värdefulla arkeologiska bibliotek jämte den del av hans övriga bibliotek, som Akademien funnit äga värde för sig. Sedan bibliotekarien på uppdrag av Akademien verkställt urval och därefter katalogiserat boksamlingen, som beräknats till ett antal av cirka 8,000 volymer, överflyttades denna jämte den till ett antal av cirka 10,000 stycken beräknade ännu okatalogiserade samlingen av särtryck, övriga broschyrer och småtryck i juni till Akademiens lokaler och uppställdes i ett för ändamålet nyinrett rum, som satts i förbindelse med biblioteksrummet. Efter avslutad katalogisering skall, enligt bestämmelse i testamentet, katalog över Akademiens Monteliusbibliotek tryckas. Uppgifter om dithörande arbeten hava därför icke, på några få undantag när, lämnats till Sveriges offentliga biblioteks accessionskatalog.

Tillväxten i övrigt framgår av följande tabell:

	Antal verk	Antal band eller häften
Genom köp	68	246
„ gåvor	250	452
„ byten	500	1,847
Tillsammans	818	2,545

De i tabellen upptagna bytena äro erhållna genom Akademiens förbindelser med sällskap och institutioner, vilkas antal f. n. uppgår till 807. Frånsett lån till Akademiens tjänstemän och de talrika tillfällen, då besökande inom dess lokaler begagnat dess bibliotek, har utlåningen under året omfattat 467 volymer.

Vid dessa institutioner hava under året tjänstgjort följande Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens *tjänstemän:*

Riksantikvarie och föreståndare för samlingarna: fil. dr Bernhard Salin, utnämnd 1913; under hela året tjänstledig för hälsans vårdande, under vilken tid tjänsten uppehållits av antikvarien Otto Janse.

Antikvarier och avdelningsföreståndare: *för medeltiden och nyare tiden:* fil. dr Otto Janse, utnämnd år 1909 (andre amanuens år 1907); t. f. riksantikvarie 1 jan.—31 dec.; Janses antikvariebefattning har under året uppehållits dels av amanuensen Andreas Lindblom under tiden 1 jan.—5 febr. och 27 april—30 juni, dels av amanuensen S. Brandel under tiden 6 febr.—26 april och 1 juli—31 dec.;
för järnåldern: fil. dr Ture J:son Arne, utnämnd år 1909;
för sten- och bronsåldern: fil. dr Otto Frödin, utnämnd år 1911. Vistats i Grekland för arkeologiska undersökningar i Asine, dels 25 febr.—31 maj, dels 1 sept.—30 nov.; Frödins antikvarietjänst har uppehållits dels av amanuensen G. Hallström under tiden 25 febr.—31 maj och 1 sept.—25 okt., dels av amanuensen S. Lindqvist 26 okt.—30 nov.;
för myntkabinettet (Hjertbergsk antikvarie): fil. dr Bror Schnittger, utnämnd år 1915; tjänstledig under tiden 4 maj —19 juli och 29 nov.—22 dec.; Schnittgers antikvariebefattning har under tiden uppehållits av amanuensen fru Rosa Norström;

Skrivbiträde: fru Lillot Hildebrand, ordinarie år 1912.

Amanuenser: fil. lic. Gustaf Hallström (1909) sedan 1910; t. f. antikvarie 25 febr.—31 maj och 1 sept.—25 okt.;
docenten fil. dr Sune Lindqvist sedan år 1910; t. f. antikvarie 26 okt.—30 nov.;
docenten fil. dr Andreas Lindblom sedan år 1910; t. f. antikvarie 1 jan.—5 febr. och 27 april—30 juni.;
arkitekten Sven Brandel sedan år 1917; t. f. antikvarie 6 febr.—26 april och 1 juli—31 dec.;
fil. kand. Sven Erlandsson sedan 1922;
fröken Agda Reuterskiöld (1902) sedan år 1910;
fröken Elsa Broman sedan år 1910;
fil. mag. fröken Maj Sondén sedan år 1918.

Bibliotekarie: fil. kand. fröken Sigrid Leijonhufvud sedan år 1901;

Tecknare: Olof Sörling; såsom hans ställföreträdare har under större delen av året tjänstgjort Harald Faith-Ell.

Räkenskapsförare och amanuens vid Myntkabinettet: fru Rosa Norström sedan år 1899; t. f. antikvarie 4 maj—19 juli och 29 nov.—22 dec.

Konservator: Erik Sörling sedan år 1910.

Arkiv- och skrivbiträden: fröken Grittel Koch sedan år 1919.

Fotograf och konservators biträde: fröken Ella Öberg sedan år 1918.

Skrivbiträde och telefonist fröken Elsa Jakobsson sedan år 1918.

Samlingarna hava varit öppna för allmänheten söndagar (kl. 1—3) och helgfria vardagar utom måndagar (under maj—sept. kl. 12—3, övriga månader kl. 12—2) med fritt tillträde, vad beträffar söndagar, tisdagar och fredagar, eljest mot en avgift av 25 öre person. Besökandes antal har under året utgjort 35,564. Tjänsterummen hava varje söckendag varit tillgängliga kl. 11—3.

II.

Undersökningar av fornlämningar och äldre byggnader.

Under året hava inom riket nedan angivna mera betydande undersökningar av fornlämningar och äldre byggnader företagits på uppdrag eller med tillstånd av riksantikvarien. De i det följande nämnda medgivandena till fornminnenas borttagande hava lämnats av Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. I allmänhet äro kostnaderna bestridda av Akademien med för dylikt ändamål till dess förfogande ställda statsmedel. I en del hava dock undersökningarna bestritts av enskilda personer.

(När genom undersökningarna vunna fynd inkommit till Statens Historiska Museum, angives detta i förteckningen genom tillfogande av de inventarienummer, varunder de därstädes, stundom först 1923, antecknats. I andra fall angivas de museer, som fått tillstånd att behålla fynden.)

Från hednatiden.

Bohuslän. Antikvarien Arne har under året företagit följande besiktningar och undersökningar: vid Elseröd, Mo s:n, undersökning av ett skadat gravröse (inv. 16933); undersökning av järnåldersgravar vid Valex Såge, Skee s:n (inv. 17070) samt besiktning av fyndplatsen för ett större fynd från romersk järnålder vid Skärje i samma s:n (inv. 16808); vid Stenehed, Hellevadsholm, har Arne fotograferat och uppritat en rad resta stenar samt besiktigat skadade gravhögar. Därjämte har han besiktigat och fotograferat en mängd fasta fornlämningar, däribland den stora Grönhögen vid Blomsholm. Fil. dr Olov Janse har undersökt ett tidigare rubbat gravröse i Herrestads s:n. På bekostnad av Göteborgs museum och Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening har Intendenten dr G. Sarauw undersökt stenåldersboplatser vid Henrietteberg, Lundby s:n på Hisingen inom Göteborgs stadsområde. Fynden förvaras i Göteborgs Museum.

Gotland. Fil. lic. O. W. Wennersten har vid Skäggs i Västkinde s:n undersökt en hällkista, vars flyttning till annan plats Akademien beviljat (inv. 16877). Fil. dr Olov Janse har företagit undersökning av gravar från järnåldern dels vid Skällhorns i Källunge s:n, 4 gravar i kanten av ett grustag (inv. 16909), dels ett gravröse i Langenshage invid Visby, till vars borttagande tillstånd lämnats (inv. 16910). Fil. kand. J. Nihlén har undersökt gravar från järnåldern vid Ragnvaldsgård och Gnisvärd, Tofta s:n, gravhög vid Gardums, Stenkumla s:n, samt 2 kämpagravar vid Alvena, Eskelhems s:n. Tillstånd har även lämnats till borttagande av 2 vid Slättflis, öster om Visby belägna gravrösen, vilka undersökts av fil. kand. A. Edle. Denne har vidare företagit besiktningar av fasta fornlämningar inom skilda delar av ön. Konservator E. Sörling har besiktigat anmälda fyndplatser och fasta fornlämningar inom Fleringe, Linde, Lummelunda, Lärbro och Slite socknar.

Akademiens tecknare Olof Sörling har 1922 fortsatt sitt under en lång följd av år bedrivna arbete med avbildandet av Gotlands bildstenar för det av framlidne professor Gabriel Gustafson och rektor Fr. Nordin planlagda arbetet om dessa.

Halland. Antikvarien Arne har företagit besiktningar, varvid en hel del fasta fornlämningar fotograferats och uppmätts. Härvid har delvis fynd tillvaratagits, dels vid Sperlingholm i Öfraby (inv. 16933), dels i Snöstorp s:n samt dels vid Fröböke, Breared s:n (inv. 16934). Arne har därjämte företagit antikvarisk-topografiska undersökningar i Käreby, Vapnö och Veinge socknar. Intendenten T. Mårtensson har undersökt gravar på järnåldersgravfält på Broåsen, Grimeton s:n. Vid Gustafsberg i Wallda s:n har antikvarien Arne besiktigat samt fil. dr G. Sarauw å ett förromerskt gravfält undersökt 9 gravar, vilka hotats av grustäkt (inv. 16971). För Göteborgs Museums räkning har dr Sarauw vidare undersökt tvenne stenåldersboplatser vid Kyvik, Släps s:n.

Hälsingland. Amanuensen Hallström har företagit besiktningar av fasta fornlämningar inom landskapet samt även av

platsen förj ett samlat fynd av *järnföremål* sannolikt från vikingatid vid Tygsta, Trönö s:n (inv. 17076). Dessutom har han företagit förberedelser till de under sommaren 1923 gjorda undersökningarna av lämningar efter ett bostadshus från vikingatiden på Onbacken, Bollnäs köping.

Medelpad. Vid Hästnäset i Sjön Leringen, Torps socken, har amanuensen Hallström undersökt genom plundring skadade gravhögar samt därjämte besiktigat en anmäld fyndplats på Korpnäset i samma sjö. Likaså har Hallström undersökt en av Ostkustbanan åverkad mycket stor, märkligare gravhög från folkvandringstid vid Västland, Sköns s:n (inv. 17062). Ostkustbanan har därefter godkänt ett av riksantikvarien utarbetat förslag till partiellt återställande av graven och sedermera utfört detsamma. Amanuensen Hallström har därjämte under ungefär en månad företagit antikvarisk-topografiska fältarbeten i Njurunda, Selånger, Stöde, Sättna, Torp och Tuna socknar jämte Alnö.

Skåne. Antikvarien Arne har företagit besiktningar, dels i Kivik, S. Mellby s:n (skadad hög), dels i Rörum s:n (stenåldersgravar) och dels i Gladsax s:n (stenåldersgravar m. m.). En bronsåldersgrav vid Gualöf nr 20, Gualöfs s:n, har likaledes undersökts av antikvarien Arne (inv. 16801). Intendenten T. Mårtensson har likaså undersökt en grav från bronsåldern vid Utvälinge, Välinge s:n (inv. 16846) samt företagit besiktningar bl. a. av en hög vid Errarp, Barkåkra s:n. Tillstånd har lämnats till borttagande för väganläggning av starkt skadade rester av tvenne brandgravar vid Kiviks Esperöd, Södra Mellby s:n. Borttagandet skedde under uppsikt av A. N. Holm, varvid smärre fynd tillvaratogos (inv. 17016). Fil. dr Folke Hansen har företagit ett antal besiktningar bl. a. i Färslöv, Västra Värlinge och Bodarps socknar samt i Hörby köping. Dessutom har han undersökt platsen för en bortsprängd gånggrift vid Örum, Hörup s:n (inv. 16917) samt gravar på ett järnåldersgravfält i Tygelsjö s:n (inv. 16926). Tillstånd har lämnats att resa en kullfallen sten i

en gånggrift vid Hammenhög, vilket arbete utförts under kontroll av dr Hansen.

Småland. Fil. dr Knut Kjellmark har undersökt en hällkista från stenåldern vid Sjövik, Söraby s:n (inv. 16975), en hällkista från stenåldern vid Hagtorpet i samma socken (inv. 16976) samt en hällkista vid Givarps Södregård, Flisby s:n (inv. 16990). Tillstånd har lämnats till borttagandet av husrester i Djurle myr, Björkholma, Ö. Torsås s:n, vilka av dr Kjellmark blivit undersökta. Likaledes har Kjellmark undersökt 2 gravhögar vid Runhem, Öjaby s:n, vilkas bortgrävande beviljats. En vid Avlösa Södergård på Visingsö belägen starkt skadad gravhög från järnåldern har undersökts av ing. Algot Friberg, varefter dess bortodlande beviljats.

Södermanland. Antikvarien Arne har företagit flera undersökningar och besiktningar inom området. Så har han vid Lerbo, Östra Vegred s:n, besiktigat resta stenar, vilka varit utsatta för åverkan. Vid Skälbo, Årdala s:n, har Arne besiktigat genom grustag hotade gravar, varefter stängsel för deras framtida skydd uppsatts. Vid Stora Kungsladugården utanför Nyköping har Arne vidare besiktigat ett vid landstormsövningar skadat gravfält och träffat överenskommelse om återställandet, vilket sedermera utförts under kontroll av intendenten Sv. T. Kjellberg, Västerås.

Fil. kand. J. Nihlén har undersökt en gravhög vid Tumbo prästgård, Tumbo s:n (inv. 16994) samt 3 gravhögar från järnåldern vid Gredby, Fors s:n (inv. 16993), vilkas borttagande sedermera beviljats.

Uppland. På egnahemsområdet i Skälby mark i Sollentuna s:n hava å olika tomter fasta fornlämningar blivit undersökta, dels en mindre gravhög (inv. 17054) av konservator E. Sörling, dels av fil. kand. J. Nihlén 2 gravhögar från järnåldern (inv. 16992). Tillstånd till borttagande av dessa fornlämningar har sedan beviljats. Likaså har tillstånd givits att borttaga 5 mindre gravhögar på Vallentuna egnahemsområde, vilka undersökts av konservator Sörling (inv. 16898). Vid Enebybergs

municipalsamhälle i Danderyds s:n har antikvarien Arne och fil. kand. S. Erlandsson var för sig vid olika tillfällen undersökt 2 högar från järnåldern å olika tomter (inv. 17009); högarnas borttagande har därefter beviljats. Erlandsson har likaledes företagit undersökningar av fyra i en åker anträffade brandgravar vid Frötuna i Rasbo s:n (inv. 16929) samt ett mindre röse från bronsåldern vid Smedslättens trädgårdsstad, Bromma s:n (inv. 16937), varefter dessa fornlämningar efter tillstånd borttagits.

Fil. dr Arvid Enqvist har utom en del besiktningar inom olika delar av landskapet företagit undersökningar av bl. a. två starkt skadade gravhögar från järnåldern, den ena vid Ersta, Tolfta s:n, i kanten av ett grustag (inv. 17059), den andra vid Björnvretsbacken, Vestra Vad, Vesslands s:n (inv. 17058), vilken senare återställts. Likaledes har dr Enqvist undersökt en skadad järnåldershög vid Boda, Bred s:n (inv. 17057), vilken sedermera återställts. Docenten G. Ekholm har undersökt 3 vid odling påträffade gravar å ett järnåldersgravfält vid Sunnersta, Bondkyrka s:n (inv. 17076), till vars borttagande tillstånd senare lämnats. På bekostnad av adj. dr K. A. Karlinder hava docenten B. Thordeman och fil. kand. S. Erlandsson undersökt en plats för en förmodad hyddlämning på Revelsta gårds ägor, Altuna s:n (inv. 16920).

Diverse undersökningar i landskapet hava dessutom utförts av docenten N. Åberg, amanuensen A. Julius och O. A. Öberg.

Värmland. Amanuensen Erlandsson har under 1922 företagit besiktningar av flera skadade eller hotade fasta fornlämningar inom landskapet samt därjämte bl. a. undersökt ett röse vid Vitteby, Sunne s:n (inv. 16935) samt en förstörd brandgrop vid S. Soneby i samma socken (inv. 16936).

Västerbotten. Författaren Sigurd Dahlbäck har under året utfört resor inom landskapet, där han för Statens Historiska Museums räkning insamlat stenåldersföremål och gjort noggranna undersökningar rörande fyndomständigheterna. Amanuensen Hallström har utom antikvarisk-topografiska arbeten i landskapet fortsatt och avslutat den arkeologiska rekognosce-

ringen av Stora Sjöfallets nationalpark och angränsande områden. Därjämte har han företagit preliminär undersökning av en stenåldersboplats vid Gummarp, Skellefteå (inv. 17007) samt besiktigat och undersökt fyndplats för flintyxor vid Burträsk, Bygdsiljum.

Västergötland. I samband med antikvarisk-topografiska besiktningar och uppteckningar i södra delen av Vadsbo härad har fil. dr K. E. Sahlström undersökt en del gravar å ett brandgravfält på en gruskulle vid Hållaregården, Värings s:n (inv. 16921), till vars borttagande sedermera tillstånd givits. Fil. lic. Å. Stavenow har i vetenskapligt syfte undersökt 2 järnåldersgravar vid Säby gård, Berga s:n (inv. 16922). Fil. dr Olov Janse har företagit undersökning dels av hällkista från järnåldern vid Anderssvensgården, Öja, Södra Kyrketorp s:n (inv. 16972) samt dels tvenne gravrösen från järnåldern vid Abrahamsgården, samma by och socken (inv. 16973), vilkas borttagande sedermera beviljats. Dessutom har dr Olov Janse företagit flera besiktningar, däribland av ett skadat järnåldersgravfält vid Valtorps kyrka samt runsten vid Håkanstorp.

Västmanland. Antikvarien Arne har företagit ett flertal besiktningar av åverkade fornlämningar särskilt i trakten av Köping, Norsa och Hagelsberga samt likaså besiktigat och fotograferat fornminnen i trakten av Kolbäck (Kvicksund). I samband med arkeologisk exkursion med elever från Stockholms Högskola har amanuensen Lindqvist företagit grävningar å stenåldersboplats samt undersökningar av skadade gravhögar från järnåldern nära Fågelbacken, Hubbo s:n (inv. 16890) samt likaledes undersökt skadade järnåldersgravar vid Tibble, Badelunda s:n (inv. 16891); desamma återställdes efter undersökningen i sitt förutvarande skick.

Ångermanland. I denna provins har lektor O. B. Santesson fortsatt sina i flera år bedrivna fältundersökningar rörande stenåldern samt företagit systematiska grävningar å stenåldersboplatser på flera ställen (inv. 17096—97). En del besiktningar

av fasta fornlämningar särskilt i Grundsunda och Arnäs socknar ha därjämte utförts av amanuensen Hallström.

Öland. Antikvarien Arne har företagit besiktningar inom området, särskilt av det stora La Tène-gravfältet med bland annat den bekanta gravhögen "Noaks ark" vid Karums alvar, Högsrums s:n.

Östergötland. Antikvarien Arne har undersökt skadade gravar vid Göthult, Åtvidaberg, varvid en del fynd tillvaratagits (inv. 16903). Dessutom har konservator Sörling undersökt en skadad skelettgrav från äldre järnålder vid Alvastra, Västra Tollstads s:n, vars borttagande sedermera beviljats.

Från medeltiden och nyare tiden.

Under 1922 hava ej mindre än 470 ärenden rörande vården av kyrkor och andra byggnader av kulturhistoriskt värde behandlats av riksantikvarien.

I brev av den 20 maj 1921 har Eders Kungl. Maj:t anbefallt riksantikvarien att i samråd med Kungl. Byggnadsstyrelsen inkomna dels med plan för utredning angående förekomsten av ödekyrkor och ruiner i landet samt rörande dessas tillstånd och vård, dels ock med beräkning av kostnaderna för en sådan utredning. Då för detta betydande arbete intet särskilt anslag varit tillgängligt, har det måst utföras i samband med andra tjänsteresor. Under året har detta arbete dock fortskridit så långt, att det vid 1922 års utgång kan sägas vara till drygt hälften slutfört. Undersökningen har utförts genom t. f. antikvarien Brandel.

På grund av dessa undersökningar har Akademien efter framställning från riksantikvarien ansett sig böra även 1922 såsom en provisorisk åtgärd hos Eders Kungl. Maj:t i underdånig skrivelse anhålla om statsbidrag till konservering av en del kulturhistoriskt intressanta byggnader, vilkas tillstånd varit i hög grad prekärt.

Angående andra större arbeten i landsorten, som under 1922 utförts på uppdrag av riksantikvarien, må nämnas:

Småland. Konserveringsarbeten å Västra Eds kyrkoruin hava under ledning av t. f. antikvarien S. Brandel blivit utförda. Kostnaderna hava bestritts dels av medel från anslag till vissa ödekyrkor genom Kungl. brev av den 15 juni 1922, dels av församlingen.

Å Dädesjö ödekyrka ha vissa konserverings- och underhållsarbeten i enlighet med ett av t. f. antikvarien S. Brandel uppgjort program utförts. Arbetena hava bl. a. varit följande: lagning och tjärstrykning av spåntak, takfotsbräder och vindskivor samt lagning av fönster och golv. Kostnaderna hava bestritts av medel från anslag till vissa ödekyrkor genom Kungl. brev av den 15 juni 1922.

Södermanland. Program för konservering av Kärnbo kyrkoruin har uppgjorts av t. f. antikvarien S. Brandel.

Västergötland. Å Hyssna ödekyrka har i enlighet med ett av t. f. antikvarien S. Brandel uppgjort program och under dennes ledning långhusets yttertak lagats och långhuset i övrigt undergått behövlig konservering. Kostnaderna hava bestritts medels en donation på 3,000 kr. från fabrikör Anders Arnells stärbhus, Hyssna, 1922.

Östergötland. Program för konserveringsarbeten å S:t Annæ kapell har uppgjorts av t. f. antikvarien S. Brandel. Större delen av de i detta program föreslagna murningsarbetena hava under ledning av Brandel blivit utförda med medel från anslag till vissa ödekyrkor genom Kungl. brev av den 15 juni 1922.

Vid Alvastra har antikvarien O. Frödin under året fortsatt de systematiska utgrävningarna och undersökningarna av lämningarna från de forna klosterbyggnaderna. Kostnaderna härför hava bestritts av därtill särskilt donerade medel.

III

Särskilda åtgärder hava på initiativ av riksantikvarien eller genom beslut av Akademien efter genom riksantikvarien verkställd undersökning vidtagits till skyddande av en del fornlämningar:

På begäran av riksantikvarien har fridlysning utfärdats för gravfält vid Margretelund, Österåkers s:n, Upland, för gravfält vid Tunagård i samma socken, för gravar vid Acklinga s:n, Västergötland, för en skans vid Staby, Högsby, Småland samt för en gammal fyrplats vid Kolabacken, Falsterbo, Skåne.

En ansökan om tillstånd att få borttaga ett gravröse vid Haraldsgården, Björkäng, Borgstena s:n, Västergötland, har av Akademien avslagits. Likaledes har Akademien avslagit en begäran om att få borttaga 4 i Hallvide, Slite s:n, Gotland, vid vägen mellan kyrkan och Bjerges befintliga större gravrösen. En ansökan att för grustäkt få flytta 8 resta stenar i Låtsbyn, Gunnarsnäs s:n, Dalsland, har Akademien ej funnit skäl bifalla. Likaså har en begäran att få borttaga en oval stenkrets å Stabbgård under Mårtens i Öja s:n, Gotland, ej kunnat bifallas.

Den av Stockholms stads fastighetsnämnd verkställda inventeringen av fasta fornlämningar inom stadens område har under året av ingeniör Bror Ericsson fortsatts och avslutats i vad det gäller Bromma socken.

En ansökan från Kullerstads kommun, Östergötland, att få företaga en mindre flyttning av en vid Kullerstad bro rest runsten mot att kommunen åtager sig ordnandet av platsen, har av Akademien bifallits. Från enskild person har till Akademien inkommit en anhållan om tillstånd att få flytta en vid Svanå bruk, Harakers s:n, Västmanland, befintlig runsten till dess gamla plats vid Ulfsta i samma socken. Ansökan har bifallits under villkor, att arbetet utföres under kontroll av en av riksantikvarien godkänd person. En i kyrkomuren till Tullstorps kyrka, Skåne, förut inmurad runsten har av församlingen uttagits och uppställts på kyrkogården. Denna åtgärd har av Akademien godkänts. Tillstånd har beviljats att få företaga en mindre flyttning av en vid landsvägen stående runsten vid Lilla Lundby, Överselö s:n, Södermanland.

Den år 1910 upptäckta ristningen från bronsåldern i fast berghäll vid Hägvide, Lärbro s:n, Gotland, har, för att hindra söndervittring, måst genom Akademiens försorg övertäckas.

Som tillsyningsman på Björkö har under året tjänstgjort lantbrukaren A. Rylander. Röjningsarbetet å fornlämningsområdet å statens mark därstädes har fortsatts under ledning av konstnären Gunnar Hallström.

Bland till Akademien och Statens Historiska Museum under året lämnade gåvor må särskilt nämnas:

Lantbrukaren Karl Teodor Gustafsson har till Akademien som gåva överlämnat en vid Krogörns forna vilställe på Husby ägor, Markims s:n, Upland, rest minnessten över den gamla vintervägen från Stockholm norrut, jämte den mark, varpå stenen står intill en meters avstånd från stenen och en 2 m. bred och 16 m. lång väg till Husby ägoväg.

F. överbibliotekarien Cl. Annerstedt har som bidrag till fortsatt utgivande av Axel Oxenstiernas skrifter överlämnat 2,000 kr. Bergsingenjören Fr. Brusewitz har överlämnat 1,000 kr. att användas till antikvariska ändamål. Likaså har direktör Holger Winkel, Köpenhamn, överlämnat 2,000 kr. för antikvariska ändamål. Fru Emma Zorn har utöver de medel, som Akademien anslagit, godhetsfullt ställt till Akademiens förfogande ett större belopp för inköp av den sid. II omnämnda biskopskräklan.

För antikvariska undersökningar, hava under året fölföljande anslag lämnats av Akademien: till författaren Sigurd Dahlbäck för fortsättande av hans materialinsamling i Norrbottens län 500 kr., till skriftställaren Pehr Jonsson för förtecknande av fornlämningar i Norra Åsbo härad, Skåne, 200 kr.; till fil. kand. Arthur Nordén för fortsatta undersökningar av hällristningar i Ö. Eneby och Borgs socknar, Östergötland, 500 kr.; till fil. dr K. E. Sahlström för fortsatt uppteckning och kartläggning av fornlämningar i Vadsbo härad, Västergötland, 500 kr.; till kyrkoherde Mats Åmark för undersökning av medeltida kyrkklockor i Södermanland och Västmanland, 250 kr.; till docenten H. Cornell för studier rörande förhållandet mellan de uppsvenska kyrkomålningarna från 1400-talet och träsnittskonsten 300 kr.; till lektor Erik Brate för undersökning av runstenar i Södermanland, 300 kr.; till Professor O. von Friesen

för granskning av runstenar i Kronobergs län, 500 kr.; varjämte Akademien till f. amanuensen Eric Ihrfors anslagit 600 kr. jämte ersättning för bindning av 18:de samlingen av dennes *Anteckningar ur Östergötlands äldre kyrkohävder.* Akademien har därjämte anslagit 1,000 kr. som bidrag till kostnaderna för hållande av Nordiskt arkeologmöte i Stockholm sommaren 1922. Dessutom hava följande reseanslag utdelats till Akademiens tjänstemän: till antikvarien Arne för studier i Italien av gotisk kultur 500 kr. (med Akademiens tillstånd utnyttjat 1923); till antikvarien Frödin för utländsk studieresa 250 kr.; till amanuensen Lindblom för utländsk studieresa 250 kr. samt till amanuensen Hallström för studier av hällristningar i Norge 500 kr.

Vid den mångskiftande fornminnesvården hava, vid sidan av Akademiens tjänstemän och av Eders Kungl. Maj:ts Befallningshavande eller av riksantikvarien för särskilda fall anmodad kronobetjäning, företrädesvis följande personer vid upprepade tillfällen medverkat: landsfiskal C. G. Agelin, Eksjö, folkskollärare J. Alin, Göteborg, fil. dr S. Ambrosiani, Stockholm, riksdagman A. Andersson, Saxtorp, Vårgårda, disponenten K. E. Anderson, Årnäs, redaktör W. Andersson, Lund, kandidat Ola Bannbers, Holsåker, handl. Nils Bengtsson, Skepparslöf, landsfiskal Tor Berglöf, Gävle, amanuensen A. Billow, Stockholm, lektor E. Brate, Stockholm, dr J. Bring, Simrishamn, skriftställaren Sigurd Dahlbäck, Lansjärv, adjunkt C. Danholt, Gävle, fil. kand. A. Edle, Visby, docent G. Ekholm, Uppsala, fil. dr A. Enqvist, Uppsala, ingeniör Bror Ericsson, Stockholm, länsantikvarien E. Festin, Östersund, godsägare E. Flach, Söderköping, redaktör O. Fredriksson, Skeninge, ingenjör A. Friberg, Jönköping, prof. O. v. Friesen, Uppsala, prof. C. M. Fürst, Lund, konstnären Gunnar Hallström, Björkö, fil. dr Folke Hansen, Lund, fil. kand. Harald Hansson, Gamleby, intendenten Hugo Hedberg, Örebro, frih. E. Hermelin, Marieberg, fabrikör A. N. Holm, Kivik, fil. dr Olov Janse, Stockholm, skriftställaren Pehr Jonsson, Broby, organist J. Jonsson, Röinge, amanuensen A. Julius, Upsala, dr K. A. Karlinder, Stockholm,

landsarkivarien C. M. Kjellberg, Vadstena, intendenten Sv. T. Kjellberg, Västerås, fil. dr Knut Kjellmark, Växiö, intendenten T. Mårtensson, Helsingborg, fil. lic. Erik Lundberg, Stockholm, fil. kand. John Nihlén, Upsala, fil. kand. Arthur Nordén, Norrköping, kontraktsprosten J. A. L. Quist, Ösmo, intendenten A. Roland, Stockholm, dr I. Rosengren, Sigtuna, fil. dr Hanna Rydh, Stocksund, professor O. Rydbeck, Lund, fil. dr K. E. Sahlström, Stockholm, lektor O. B. Santesson, Uppsala, fil. dr E. Salvén, Stockholm, intendenten G. Sarauw, Göteborg, agronom Carl Sondén, Vreta kloster, fil. lic. Ake Stavenow, Upsala, herr A. Steijer, Stockholm, amanuensen O. Sundin, Lund, docenten B. Thordeman, Uppsala, intendenten Sanfrid Welin, Skara, arkivarien O. W. Wennersten, Visby, amanuensen K. V. Wåhlin, Lund, docenten N. Åberg, Upsala, herr A. O. Öberg, Kävra, Enköping.

Enligt § 17 i Eders Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för riksantikvarien och Akademiens tjänstemän böra dessa samtliga verka för väckande och underhållande av kärlek till våra fornminnen och för spridande av kunskap om dem samt genom vetenskaplig verksamhet bidraga till vidgandet av vår kunskap om forntiden. Denna verksamhet har bedrivits huvudsakligen genom föreläsningar och vetenskapliga publikationer, till stor del utförda på tjänstemännens fritid.

Riksantikvarien Bernhard Salin (tjänstledig.)
Publicerat: *Fyndet från Broa i Halla, Gotland* (Fornvännen 1922);

Minnesteckning över Oscar Montelius (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 34: 1, 2).

T. f. riksantikvarien O. Janse har hållit föreläsningar i Stockholm och dess närhet.

Antikvarien T. Arne har hållit 14 föreläsningar i Stockholm, Uppland, Västmanland och Södermanland, därav 3 på en hembygdskurs för folkskollärare i Södertälje.

Publicerat: *Den äldsta bebyggelsen vid Bosporen* (Fornvännen 1922);

Vår äldsta produktion av stål (Rig 1922);

Kulturminnen i Samara („Hjälp Ryssland“);

Om ryskt museiväsen under bolsjevikväldet (Soc. Dem. 1922).

Artiklar i Nordisk Familjebok.

Antikvarien Otto Frödin har hållit ett flertal föreläsningar i skilda delar av landet.

Antikvarien Bror Schnittger har hållit ett 50-tal föreläsningar i arkeologiska ämnen i Ångermanland, Västerbotten och Lappland samt diverse liknande i Stockholmstrakten.

Publicerat: *En hällristning vid Berga-Tuna i Södermanland* (Fornvännen 1922);

Hällristningarnas kronologi och betydelse (Fornvännen 1922);

Skeppet från Oseberg och drottning Åsas likbegängelse (Ord och bild 1922);

Där fädrens kummel stå. En utfärdsbok för Stockholmstrakten (utg. tillsammans med dr Hanna Rydh).

Diverse atiklar i Nordisk familjebok.

Amanuensen Gustaf Hallström har hållit ett antal föreläsningar i Stockholm och landsorten samt har såsom lärare i K. Lantmäteristyrelsen hållit föreläsningar för årets elever i ämnet „Fornlämningar och naturskydd“.

Publicerat: *Forntiden* (kap. 2 i arbetet Norrbotten, utgivet av Luleå stads jubileumsutställnings bestyrelse 1922);

Västerbottens läns förhistoria (inledning till detta län i arbetet „Sverige“);

Västerbottens län. Antikvariska sockenbeskrivningar (Sverige 1922);

Gravplatser och offerplatser i ryska Lappmarken (Rig 1922. Andra avdelningen tryckt föreg. år i Festskrift för N. E. Hammarstedt);

Ett besök i det Solovjetska klostret i Vita havet ("Hjälp Ryssland");

Sibirien. Minnen från min Rödakorstjänstgöring 1915—1916. (Landstormsmannen, festskrift för Prins Carl).

Har med understöd av Akademien företagit en månads resa i Norge för undersökningar rörande hällristningar.

Amanuensen Sune Lindqvist:

Publicerat: *Till vår folkvandringstids historia* (Fornvännen 1922).

2 uppsatser om *forntiden i Närke* (Läsebok för skola och hem 1922).

Amanuensen Andreas Lindblom:

Publicerat: *Naturalismens genombrott inom det nederländska måleriet.* En översikt av den nyare forskningens resultat (Konsth. sällskapets publikation 1921);

Statens Historiska Museum. Vägledning i Medeltidsavdelningen 1922.

Nyordnandet av stora kyrksalen i Statens Historiska Museum (Tidskr. f. konstvetenskap 1922).

Har med understöd av Akademien bedrivit vetenskapliga studier under 2 månader i Tyskland, Frankrike och Italien.

Bibliotekarien Sigrid Leijonhufvud:

Publicerat: *Sophie Adlersparre (Esselde). Ett liv och en livsgärning.* I. 1922.

Matilde Fibiger och Esselde (Vår tid 1922. Årsbok utg. av Samfundet De Nio).

Stockholm i december 1923.

Underdånigst
OTTO JANSE.
t. f. riksantikvarie.

Till Konungen.

Till fullgörande av den riksantikvarien enligt § 9 i Eders Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för riksantikvarien och Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens tjänstemän åliggande skyldigheten att till Eders Kungl. Maj:t inkomma med årsberättelse över de under Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens vård ställda statssamlingarna samt över åtgärder, vidtagna för fornlämningars förtecknande och vård, får jag för år 1923 i underdånighet anföra följande:

Innan jag ingår på de mera detaljerade uppgifterna rörande samlingarne samt det under år 1923 bedrivna arbetet för fornlämningarnes vård och förtecknande, anhåller jag att i underdånighet få framlägga några mera allmänna synpunkter och önskemål med avseende på de uppgifter, som äro föremål för Akademiens och Riksantikvariens verksamhet.

Det finnes utan tvivel all anledning att tacksamt erkänna ett förstående och välvilligt intresse inom alla kretsar av vårt folk för de arbeten och strävanden, som ligga inom fornminnesvården och fornkunskapens verksamhetsområden. Detta bör med så mycket större tillfredsställelse konstateras, som en dylik allmän förståelse måste sägas vara den enda hållbara grundvalen för en sund och effektiv fornminnesvård. Lagar och förordningar, de må nu vara huru goda som helst, kunna i detta avseende föga åstadkomma, om de ej bäras upp och suppleras av en allmän opinion. Jag vill ingalunda påstå, att allt i detta avseende är som sig bör, men det vore å andra sidan orätt och otacksamt att icke erkänna den goda vilja och det osjälviska intresse som i allmänhet komma till synes, då det gäller omsorgen om minnena från svunnen tid. Få saker i vår tid torde också vara mera ägnade att utan hinder av klass- och partihänsyn samla ett enigt intresse än just vården om våra fäderneärvda kulturskatter. Sverige har också på det området ärorika traditioner att upprätthålla. Intet land i Europa har så tidigt som Sverige stiftat fornminneslagar, och riksantikvarieinstitutionen stammar från Gustaf Adolfs dagar.

Innevarande stund ligger landet snarare så, att den statliga fornminnesvårdens organisation icke förmår fylla de alltmera växande krav, som ställas på densamma just på grund av det stigande intresset ute i bygderna. Varken arbetskrafter eller till buds stående anslag göra det möjligt att på effektivt sätt tillmötesgå alla de önskningar om undersökningar, konserveringar, skyddsåtgärder, råd och anvisningar, vilka numera inströmma från skilda delar av Sveriges stora land. Ännu svårare är att på ett effektivt sätt utöva den dock under alla förhållanden nödiga kontrollen över författningarnas efterlevnad och de olika fornminnesgruppernas vård, varförutan lätt missförhållanden kunna uppstå och vinna olämplig spridning. Allt intresse är ej av godo och stundom kan ett missriktat nit vara skadligare än en passiv likgiltighet. Med ett ord, här som på alla andra områden är det nödvändigt med *aktiv ledning* och

en ledning som är så utrustad, att den har möjlighet att effektivt nå dit, där ledningen bäst behöves. En viss omorganisation och vidare utbyggnad av den bestående fornminnesmyndigheten är ett alltmera trängande önskemål och torde icke alltför länge kunna eftersättas. Önskvärt är även att finna en lämplig form för sammanknytande av de många i de olika provinserna verksamma lokala fornminnesorganisationerna med det statliga centralorganet, för att å ena sidan vinna möjlighet till en viss decentralisation av vissa fornminnesärendens behandling och å andra sidan bidraga att giva de lokala organisationerna och dessas ofta mycket värdefulla samlingar större möjligheter till verkligt fackmässig verksamhet och vård.

I det allra intimaste samband härmed står emellertid en för Akademiens verksamhet synnerligen viktig fråga, vilken sedan mera än ett decennium stått på dagordningen, dock utan att hittills hava vunnit sin lösning, jag menar Statens Historiska Museums byggnadsfråga. Jag skall ingalunda här hängiva mig åt de dystra skildringar och reflexioner, vartill Historiska Museets lokalfråga eljest kunde giva rikaste stoff. Jag kan inskränka mig att hänvisa därtill, att Statens Historiska Museum, den institution, ur vilken den europeiska arkeologiens främste banbrytare och storman Oscar Montelius framgått, för sina rika, med stora kostnader och under mansåldrars forskarmöda framgrävda och sammanbragta samlingar, vilka på vissa områden icke finna sin like i andra länder, i denna dag till sin disposition har mindre utställningsutrymme än samma museum fick sig tillmätt på 1860-talet. Otaliga äro de fynd av stor vetenskaplig betydelse, som ligga begravda djupt nere i Nationalmuseibyggnadens källarvalv.

Det redan på 1890-talet föreliggande behovet av en särskild byggnad för Statens Historiska Museum framstår med varje år såsom alltmer oavvisligt. Upprepade framställningar från Akademien har också i detta avseende på sista tiden gjorts, såväl år 1913 som senare, och frågan är för närvarande under utredning inom Byggnadsstyrelsen. Nödvändigt synes emeller-

tid att i avvaktan på byggnadsfrågans slutliga lösning kunna åstadkomma någon omedelbar provisorisk lättnad i de rådande lokalsvårigheterna. Inom Akademien är därför under övervägande möjligheterna att bereda tillfälliga lokaler i någon annan statens byggnad, varigenom åtminstone bristen på magasinerings- och uppackningsutrymmen skulle kunna tillfälligt minskas.

Innan Historiska Museets byggnadsfråga vunnit en tillfredsställande lösning, måste Akademiens verksamhet i allmänhet bliva väsentligt hämmad på grund av den starkt verkande tvångströja, de nuvarande lokalförhållandena lägga på dess arbeten.

Ett av fornminnesvårdens och fornkunskapens stora gemensamma önskemål är åstadkommande av en i möjligaste mån fullständig inventering av landets fasta fornminnen. Det är en stor och svårlöst och framför allt kostsam uppgift, på vilken har arbetats från institutionens sida under långa tider. Ett stort steg framåt har under år 1923 gjorts i och med framläggande på Göteborgsutställningen av resultatet av den ytterst noggranna och fullständiga inventering, som verkställts över de förhistoriska fornminnena i Bohuslän, norra Halland, stora delar av västra Västergötland och delar av Dalsland. Påbörjad redan på 1880-talet av dr E. Eckhoff har denna inventering sedermera fortsatts dels med understöd av Akademien och landskapets fornminnesförening, dels och framför allt med anslag från Göteborgsutställningen, som för detta arbetes slutförande anslagit c:a 45,000 kr. Under energisk och målmedveten ledning av intendenten för Göteborgs Museums arkeologiska avdelning, dr Georg Sarauw, har detta mönstergilla inventeringsarbete under de senaste åren förts till ett lyckligt slut. Därmed har Göteborg givit ett utomordentligt viktigt och värdefullt bidrag till landets arkeologiska kartläggning och beskrivning, ett bidrag för vilket den statliga fornminnesmyndigheten har all anledning att vara tacksam.

Men detta arbete manar också till efterföljd. Göteborgsarbetet har å ena sidan visat vilka utmärkta resultat, som genom ett målmedvetet och ihärdigt arbete kunna vinnas. Men också å andra sidan, att dessa icke kunna vinnas utan högst betydande kostnader. Dessa kunna ju i första hand te sig avskräckande, i synnerhet då man betänker vårt lands stora utsträckning. Å andra sidan har sedan lång tid tillbaka så mycket arbete nedlagts på fornminnesinventeringen i de olika landsdelarna, och intresset därför är allt fortfarande i flertalet landskap så stort, att utsikterna för en allmän inventerings genomförande dock borde kunna vara ganska gynnsamma. Om lämpliga åtgärder för samarbete mellan alla intresserade parter och åstadkommande av ett gemensamt system för uppteckningar, kartläggning m. m. kunna genomföras, torde det stora uppställda önskemålet, en möjligast fullständig och pålitlig förteckning och kartläggning av hela landets fornminnesbestånd kunna bliva verklighet inom rimlig tid. Men härför fordras, att den centrala fornminnesvårdsmyndigheten sättes i stånd att detachera särskilda arbetskrafter, som under en längre tidsföljd odelat kunna ägna sig åt denna viktiga uppgifts genomförande. Jag har ansett mig böra i detta sammanhang särskilt hänvisa till denna uppgift, då dess genomförande synes mig vara en av hörnstenarna för en effektiv fornminnesvård.

I.

1 och 2. **Statens Historiska Museum** och **Myntkabinettet** hava under året tillväxt genom 310 förvärv (inv. 17055—17364), av vilka 177 äro inköp för statsmedel, 68 fynd från systematiska grävningar eller tillfälliga jordarbeten, 55 gåvor, 1 såväl gåva som fynd från undersökning, 2 depositioner, 2 byten och 5 avgjutningar. De särskilda förvärven innehålla oftast var för sig flera, stundom ett stort antal föremål.

Bland inköpen märkas ett större slutet fynd av föremål från

bronsålderns 5:te period från Hjärpetan, Grava s:n, Värmland (inv. 17093 och 17143); armring jämte delar av halsring av guld från Kams, Halla s:n, Gotland (inv. 17077); 3 armringar samt 2 ringspännen av silver, funna vid plöjning i myrmark vid Snaldarve, Martebo, Lummelunda s:n, Gotland (inv. 17203); silverfynd, bestående av 300 hela eller delar av mynt, 1 armring, 1 fingerring m. m. vägande tillsammans c:a 500 gr., funnet vid St. Varbos, Sanda s:n, Gotland (inv. 17305). Ett av årets märkligaste förvärv utgör ett större skattefynd innehållande ett stort antal föremål av guld och silver från medeltiden och nyare tid (till större delen från 1600-talet), anträffat vid stensprängning å länsmansberget vid Rotebro, Sollentuna s:n, Uppland (inv. 17339). Ett par större samlingar av förhistoriska föremål hava av Akademien under året inlösts, nämligen dels framlidne jägmästare E. G:son Hjorts i Kisa samling, omfattande över 600 föremål, de flesta från Östergötland (inv. 17332), dels ett 300-tal föremål, insamlade av den svenska Kamtschatka-expeditionen (inv. 17139). Utom med dessa har museets komparativa samling utökats med ett antal paleolitiska flintföremål och ben samt romersk keramik (terra sigillatakärl) från museet i S:t Germain, Paris (inv. 17354). I utbyte har enligt Kungl. Brev den 6/4 1923 lämnats vissa i Statens Historiska Museum förvarade föremål, för vilka närmare fynduppgifter saknas jämte avgjutningar av en del i museets samlingar förvarade fynd. Bland gåvor till samlingarna under året märkas en hel del stenåldersföremål från Ångermanland (inv. 17098—17124), överlämnade av skilda personer inom landskapet genom lektor O. B. Santesson, Uppsala.

Under året har konserverats, delvis med hjälp av ett ej fast anställt biträde, förutom nyinkomna fynd, ett betydande antal äldre föremål i samlingarna, tillsammans c:a 6,000 föremål. Dessutom har även under detta år i konserveringsanstalten i och för byte med utländska museer, framför allt i Frankrike, tillverkats ett stort antal avgjutningar av i museets samlingar förvarade fynd.

3. **Antikvariskt-topografiska arkivets** båda serier, den ena innehållande anteckningar om fornlämningar, fornfynd, kyrkor och andra äldre byggnadsverk med inventarier, den andra innehållande avbildningar av motsvarande grupper, till största delen fotografier jämte ett stort antal fotografiska negativ, hava under året utökats med c:a 3,000 nummer. I sistnämnda serie märkes särskilt en större samling (c:a 1100 st.) fotografiplåtar av gotländska kyrkor, skänkt av dr E. Erici, Stockholm. Apotekare J. V. Hamner, vilken redan förut vid olika tillfällen överlämnat fotografiska negativ av gotländska kyrkor, kastaler och gravstenar, har under året ytterligare ökat denna samling med ett stort antal av honom tagna plåtar.

De till samma avdelning hörande samlingarna av klichéer och skioptikonbilder hava båda under året utökats såväl genom inköp som genom gåvor. Omordnandet av arkivet har under året fortgått.

4. **Bibliotekets** tillväxt framgår av följande tabell:

	Antal verk	Antal band eller häften
Genom köp	110	300
„ gåvor	252	464
„ byten	461	1,281
Tillsammans	823	2,045

Den i tabellen upptagna bytesaccessionen har erhållits genom Akademiens förbindelser med akademier, lärda sällskap och institutioner, framförallt i utlandet. Dessas antal uppgår f. n. till 811. Frånsett lån till Akademiens tjänstemän och de talrika tillfällen, då besökande inom dess lokaler begagnat dess bibliotek, har utlåningen under året omfattat 395 volymer.

Vid dessa institutioner hava under året tjänstgjort följande Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens *tjänstemän:*

Riksantikvarie och föreståndare för samlingarna: fil. dr Bernhard Salin, utnämnd år 1913; tjänstledig för hälsans vårdande under tiden 1 jan.—15 mars. Oaktat han icke uppnått pensionsåldern, begärde Salin — enär något verkligt tillfrisknande efter en då 5-årig sjukdom icke vore att förvänta — från den 16 mars avsked med pension, vilket i nåder beviljades. Riksantikvarietjänsten uppehölls från årets början av antikvarien Otto Janse (under dennes sjukdom 16 jan.—13 febr. av antikvarien Ture J:son Arne) till den 16 maj, då byggnadsrådet, fil. dr Sigurd Curman utnämndes till riksantikvarie. För avslutande av de arbeten, som åvilat Curman som byggnadsråd, erhöll han tjänstledighet från riksantikvarieämbetet 17 maj—16 juni, under vilken tid Janse uppehöll tjänsten

Antikvarier och avdelningsföreståndare: *för medeltiden och nyare tiden:* fil. dr Otto Janse, utnämnd år 1909 (andre amanuens år 1907); t. f. riksantikvarie 1 jan.—15 maj, 17 maj—16 juni; Janses antikvariebefattning har såväl under nämnda tid som ock under Janses sjukdom 29 okt.—23 nov. uppehållits av amanuensen Sven Brandel;

för järnåldern: fil. dr Ture J:son Arne, utnämnd år 1909; t. f. riksantikvarie under tiden 16 jan.—13 febr., då antikvarietjänsten uppehölls av amanuensen Gustaf Hallström;

för sten- och bronsåldern: fil. dr Otto Frödin, utnämnd år 1911.

för myntkabinettet (Hjertbergsk antikvarie): fil. dr Bror Schnittger, utnämnd år 1915; tjänstledig under tiden 1 jan. —31 maj, 27 aug.—10 okt. samt 5 nov.—31 dec.; antikvariebefattningen har under tiden uppehållits dels av amanuensen Rosa Norström 1 jan.—14 febr., dels av amanuensen Gustaf Hallström 15 febr.—31 mars (då Schnittger hade tjänstefrihet för studier i utlandet), 1 april—31 maj och 27 aug.—10 okt., dels slutligen av amanuensen Sune Lindqvist 5 nov.—31 dec.

Kontorsbiträde: fru Lillot Hildebrand, ordinarie år 1912.

Amanuenser: fil. lic. Gustaf Hallström (1909) sedan år 1910; t. f. antikvarie 16 jan.—13 febr., samt t. f. Hjertbergsk antikvarie 15 febr.—31 maj och 27 aug.—10 okt.;
docenten fil. dr Sune Lindqvist sedan år 1910; t. f. Hjertbergsk antikvarie 5 nov.—31 dec.;
docenten fil. dr Andreas Lindblom sedan år 1910; 12 febr. —29 nov. och 15—31 dec. halv tjänstgöring; 30 nov.— 14 dec. tjänstledig;
arkitekten Sven Brandel sedan år 1917; t. f. antikvarie 1 jan.—15 maj, 17 maj—16 juni och 29 okt.—23 nov.;
fru Rosa Norström sedan år 1899; t. f. Hjertbergsk antikvarie 1 jan.—14 febr.;
fröken Agda Reuterskiöld (1902) sedan år 1910;
fröken Elsa Broman sedan år 1910;
fil. mag. fröken Maj Sondén sedan år 1918; tjänstledig 9— 15 sept.;
fil. kand. Sven Erlandsson (1919) sedan år 1922; 8 mån. om året med halv tjänstgöring;
fil. dr Arvid Enqvist sedan 22 jan. 1923.
fil. dr Erik Salvén sedan 16 april 1923.

Riksantikvariens administrativa biträde (enl. Kungl. Brev den $^{5}/_{7}$ 1923): t. f. kanslisekr. August Borgström sedan 14 aug. 1923 med halv tjänstgöring.

Bibliotekarie: fil. kand. fröken Sigrid Leijonhufvud sedan år 1901; tjänstledig 5 juli—31 aug.

Tecknare: Olof Sörling; såsom hans ställföreträdare har under större delen av året tjänstgjort Harald Faith-Ell.

Räkenskapsförare: fru Rosa Norström t. o. m. 30 juni;
fröken Marit Widén sedan 1 juli 1923;

Konservator: Erik Sörling (1909) sedan år 1910.

Fotograf och konservators biträde: fröken Ella Öberg sedan år 1918.

Arkiv- och skrivbiträden: fröken Grittel Koch sedan år 1919; begärde och erhöll avsked 7 okt. 1923;

fröken Elsa Jacobsson sedan år 1918;
fröken Alice Schotte sedan 1 dec. 1923.

Samlingarna hava varit öppna för allmänheten söndagar (kl. 1—3) och helgfria vardagar utom måndagar (under maj—sept. kl. 12—3, övriga månader kl. 12—2) med fritt tillträde, vad beträffar söndagar, tisdagar och fredagar, eljest mot en avgift av 25 öre pr person. Besökandes antal har under året utgjort 29,837. Bibliotek och arkiv hava varje söckendag varit tillgängliga kl. 11—3.

II.

Undersökningar av fornlämningar och äldre byggnader.

Under året hava inom riket nedan angivna mera betydande undersökningar av fornlämningar och äldre byggnader företagits på uppdrag eller med tillstånd av riksantikvarien. De i det följande nämnda medgivandena till fornminnens borttagande hava lämnats av Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. I allmänhet äro kostnaderna bestridda av Akademien med för dylikt ändamål till dess förfogande ställda statsmedel. I vissa fall hava dock undersökningarna bestritts av enskilda personer.

(När genom undersökningarna vunna fynd inkommit till Statens Historiska Museum, angives detta i förteckningen genom tillfogande av de inventarienummer, varunder de därstädes, stundom först 1924, antecknats. I andra fall angivas de museer, som fått tillstånd att behålla fynden.)

Från hednatiden.

Blekinge. Fil. dr Knut Kjellmark har företagit preliminär undersökning av en stenåldersboplats, anträffad vid grundgrävning för nybyggnad vid Karlshamns lasarett (inv. 17340).

Bohuslän. Amanuensen Lindqvist har besiktigat och återställt ett skadat röse, Tryggverör, Tryggön, Askims s:n och

därvid tillvaratagit fynd (inv. 17190). Återställandet utfördes på initiativ av fornminnessällskapet Vikarvet genom frivilligt arbete av dess medlemmar. Vidare har han undersökt resterna av tvänne jordblandade rösen å Möllegården, Näsinge s:n (inv. 17191), till vilkas borttagande tillstånd sedermera lämnats. Amanuensen Hallström har företagit besiktningar av vissa hällristningar inom Brastads och Tanums socknar. Amanuensen Erlandsson har utfört grävningar å en stenåldersboplats vid Kodebacken, Bäve s:n (inv. 17344). Folkskolläraren J. Alin, Göteborg, har på uppdrag av riksantikvarien kontrollerat återställandet av ett genom militära åtgärder i samband med neutralitetsvakten under världskriget skadat bronsåldersröse, Stora rös, i Styrsö s:n.

Dalarne. Amanuensen K. A. Gustawsson, Uppsala, har verkställt besiktningar av en del fasta fornlämningar inom landskapet samt därjämte undersökt ett skadat röse vid Koberga, Husby s:n (inv. 17327), vilket därefter återställts. Vid Dragsängarna mellan Insjön och Häradsbygden, Leksands s:n, har fil. kand. Ola Bannbers undersökt fyndplats för skelett och järnföremål.

Dalsland. Amanuensen Hallström har besiktigat vissa fornlämningar, däribland särskilt hällristningar vid Råvarpen, Tisselskog s:n, och därvid även upptäckt några hittills okända sådana. Amanuensen Erlandsson har undersökt ett jordblandat röse, anlagt på resterna efter en stenåldershydda vid Solbacken, Dagsholm, Ödeborgs s:n (inv. 17221). Tillstånd till gravens borttagande har sedermera meddelats.

Gestrikland. Vid Årsunda kyrka, Årsunda s:n, har amanuensen Hallström företagit undersökning av 3 genom landsvägsbyggnad starkt skadade gravhögar (inv. 17408) samt därjämte besiktigat gravfält vid Storvik.

Gotland. Amanuensen Enqvist har undersökt några i Martebo myr, Lummelunda s:n, vid odling påträffade byggnads- och brorester av trä. Fil. kand. A. Edle har undersökt en starkt skadad gravhög vid Skällhorns i Källunge s:n, vars borttagande efter ansökan från Slite-Roma järnvägs A.-B. beviljats.

Tillstånd har även lämnats till borttagande av tvänne rösen vid S. Vestris, Tingstäde s:n, vilka likaledes undersökts av kand. Edle. Vid Stapelbacken invid Lärbro kyrka, Lärbro s:n, har Edle likaså undersökt ett antal gravar. Dessutom har han verkställt ett flertal besiktningar av fasta fornlämningar och anmälda fyndplatser på ön, så ock av skadade gravhögar från vikingatiden vid Ringome i Alva s:n samt återställda gravar på ett gravfält vid Gnivsvärd, Tofta s:n. Fil. lic. O. W. Wennersten har undersökt skelettgravar, påträffade vid grävningar invid Visby södra järnvägsstation (inv. 17251) samt företagit grävningar å stenåldersboplats vid Eivide, Eksta s:n (inv. 17251). Ett antal stenåldersboplatser på ön ha under året med anslag från Akademien undersökts av fil. kand. J. Nihlén (inv. 17184 och 17295). Delvis med anslag från Akademien har Major E. Zetterling fortsatt undersökningarna av de i Tingstäde träsk, Tingstäde s:n, funna träkonstruktionerna, det s. k. "Bulverket". Som ett led i dessa undersökningar ha även ingått fotografering från luften, vilken på begäran utförts av arméns flygare.

Akademiens tecknare Olof Sörling har 1923 fortsatt sitt under en lång följd av år bedrivna arbete med avbildandet av Gotlands bildstenar för det av framlidna professor Gabriel Gustafson och rektor Fr. Nordin planerade arbetet om dessa, vilket arbete numera fortsättes av doc. S. Lindqvist.

Halland. Antikvarien Arne har inom ett flertal socknar av landskapet utfört undersökningar och besiktningar i samband med pågående antikvariskt-topografiska fältarbeten, varvid ett stort antal fornlämningar fotograferats och uppmätts. Vid Vessinge, Veinge s:n, har han utgrävt en större hög, kallad Vessingehögen, 23 m. i diam. och 3,75 m. hög. I högen fanns ett av en fotkedja omgivet röse, vilket täckte en hällkista, framför vars södra gavel en rad höga stenar stodo i öst-västlig riktning. Kistan innehöll rester av flera skelett, 4 flintdolkar, 1 spjutspets och 5 pilspetsar av flinta, bärnstenspärlor samt en del krukskärvor, däribland en lerskål med handtag. I kistans

förrum påträffades likaledes bärnstenspärlor och krukskärvor samt utanför kistan bl. a. ett stort antal, c:a 750, delvis rikt ornerade krukskärvor från gånggriftstid (jfr Arne i Årsbok 1923, utg. av Vetenskapssocieteten i Lund). Vid Skogaby, Veinge s:n, har Arne kartlagt ett gravfält med ett 20-tal mestadels med fotkedja omgivna, något jordblandade rösen. Därvid undersöktes 2, vilka visade sig härröra från romersk järnålder. Nära stationen i samma s:n har Arne vidare företagit utgrävning av en bland de tre s. k. Krigshögarna samt av en hustomtning, kallad Danskgraven, båda sannolikt från bronsåldern. Vidare fotograferades och uppmättes en del andra fornlämningar i Veinge, Tjärby, Laholms, Ysby, Snöstorp och Harplinge socknar. Åtskilliga fornlämningar ha av Arne därjämte antecknats och fotograferats i Köinge, Svartrå och Okome socknar. Vid Påarp i Trönninge s:n har ett gravfält delvis kartlagts. Undersökningarna av dessa fornlämningar ha till stor del utförts på bekostnad av disponent Edv. Berger, Halmstad. Vidare har Arne besiktigat och fotograferat en dös vid Klastorp, Träslövs s:n, samt undersökt en skadad hällkista vid Risarp n:r 4, Harplinge s:n, vilken därefter återställts.

Hälsingland. Amanuensen Hallström har företagit besiktningar av fasta fornlämningar, däribland flera gravfält och befästningar inom Norrala s:n. Dessutom har han undersökt 2 gravhögar från järnåldern samt utfört den under år 1922 förberedda undersökningen av en husgrund från vikingatiden på Onbacken inom Bollnäs köping. Vid undersökningen anträffades resterna av ytterligare en liknande husgrund. Vidare har Hallström undersökt en skadad gravhög vid Häggestalund inom samma s:n samt gjort topografiska undersökningar inom Bollnäs, Arbrå, Rengsjö, Mo, Söderala, Norrala, Hög, Bergsjö och Gnarp socknar.

Medelpad. En mängd besiktningar av anmälda fyndplatser och fornlämningar inom skilda delar av landskapet har företagits av amanuensen Hallström. Så har har han bl. a. besökt fyndplatsen för en bronsspets i Borgsjö s:n, besiktigat och upp-

tecknat en hel del fornlämningar inom Njurunda, Tuna och Selångers socknar, ett skadat gravfält i Selångers s:n samt skadade gravar i Haverö s:n. Vid Lagmansören, Indals s:n, har Hallström undersökt en vid grustäkt påträffad hällkista med tvänne skelett, sannolikt från stenåldern och den nordligaste av denna art i Sverige. I Westland, Skön s:n, har han besiktigat återställandet av en år 1922 genom Ostkustbanans byggnad skadad och då undersökt gravhög. Därjämte har han inom samma s:n besiktigat en i kyrkan insatt runsten jämte gravsten och besökt museet i Sundsvall för granskning av nyinkomna fynd.

Skåne. Fil. dr Folke Hansen har undersökt en av odling starkt kringskuren hög innehållande gånggrift vid Lackalänge. Likaså har Hansen undersökt 2 gravhögar vid Öremölla by, Skivarps s:n. Fynden från båda dessa undersökningar förvaras i Lunds Universitets Historiska Museum. Dessutom har han företagit besiktningar av fornlämningar inom Svarte och V. Nöbbelöf socknar, och vidare kontrollerat arbetet med resandet av 3 stenar vid Glostorp, Oxie s:n, vilka enligt Akademiens beslut uppsatts i stället för söndersprängda och bortförda bautastenar. Amanuensen O. Källström har besiktigat stenåldersboplatser i Åhus s:n, från vilka fynd inkommit till Statens Historiska Museum (inv. 17285) samt undersökt förmodade gravar vid Strömshäll, Raflunda s:n. Källström har vidare kontrollerat för triangelmätning utförda markeringar inom 2 gravhögar i V. Klagstorp och Oxie socknar. Amanuensen B. Engström har undersökt påträffad skelettgrav vid Rinkaby, Rinkaby s:n (inv. 17240). Tillstånd har lämnats till borttagande av resterna av gravhög från bronsåldern vid V. Vemmerlöf by och s:n, vilken undersökts av amanuensen O. Källström. Fynden förvaras i Lunds Universitets Historiska Museum.

Småland. Fil. dr Knut Kjellmark har undersökt en starkt ramponerad hällkista vid Hjortsjöhult, Rydaholms s:n (inv. 17229), en liknande vid Ingelstad Nöbbeled, Torsås s:n (inv. 17230) och en vid Eneryda, Virestads s:n (inv. 17250). Tillstånd till borttagande av hällkistan vid Ingelstad Nöbbeled har

sedermera lämnats. Kjellmark har vidare företagit ett flertal besiktningar av fornlämningar, så vid Nya Torp, Vislanda s:n, vid Hackekvarn, Urshults s:n (fyndplats för stenverktyg), vid Räppe järnvägsstation (gravar), gravar vid Asa kyrka och vid vid Jäts by och s:n. Folkskoleinspektör O. Lidén, Ljungby, har utom en del besiktningar undersökt 4 skadade järnåldersgravar vid Stavsjö, Angelstad s:n (inv. 17369). Fil. lic. M. Hofrén har besiktigat dels fasta fornlämningar vid egendomen Karlshöjd, Förlösa s:n, dels fyndplatsen för tvänne i Kalmar Museum förvarade flintdolkar vid Igellösa, Voxtorps s:n. Akademien har under vissa villkor lämnat tillstånd till borttagande av resterna av ett gravröse vid Jönsagården, Dänningelanda s:n, vilket besiktigats av dr Kjellmark.

Södermanland. Antikvarien Arne har undersökt ett flatröse med fotkedja och ett skadat jordblandat röse på Hedenlunda gårds ägor, Vadsbro s:n, till vilkas borttagande tillstånd lämnats. Likaså har Arne vid Bjudby, Blacksta s:n, utgrävt ett lågt flatröse med jordblandning, varvid inga fynd gjordes. Antikvarien Frödin har utfört besiktningar av fasta fornlämningar, dels av några resta stenar i Lerbo s:n, dels av gravfält vid Balsberga, Vårdinge s:n, vilket skadats genom framdragande av elektriska kraftledningar. Amanuensen Erlandsson har likaledes företagit ett antal besiktningar och undersökningar inom området. Så har han vid Nynäshamn besiktigat en förmodad runristning i fast häll och vid Lillgården på Torön en rund stensättning. Vid Söderby i Österhanninge s:n har han vidare besiktigat en kullfallen runsten samt en åverkad fornborg, Ruda skans. För denna åverkan har riksantikvarien anbefallt utredning genom landsfiskal och eventuellt åtal. Ett järnåldersgravfält på Gärtuna ägor, Östertälje s:n, har inspekterats av konservator Sörling. Vid fiskartorpet Kolsundet under Norrby, Toresunds s:n, har Erlandsson undersökt en skadad gravhög innehållande 2 skelett (inv. 17286), vilken efter undersökningen återställts i ursprungligt skick. Vid Älta i Nacka s:n och Brokvarn, Turinge s:n har amanuensen

Enqvist besiktigat och tillsammans med amanuensen Lindqvist företagit grävningar på nyupptäckta stenåldersboplatser (inv. 17188; 17218; 17302). Amanuenserna Lindqvist och Enqvist ha därjämte i samband med dessa undersökningar med elever från Stockholms Högskola undersökt 4 delvis skadade gravhögar vid Rudkällan, Brokvarn, Turinge s:n (inv. 17303) samt besiktigat fornlämningar inom samma s:n. I Södertälje stad har Enqvist därjämte undersökt tvänne sannolikt medeltida skelettgravar, påträffade vid schaktning för brofäste till den nya bron över Södertälje kanal (inv. 17304). Vidare har Enqvist besiktigat och preliminärt kartlagt ett genom grustäkt starkt skadat och hotat gravfält med resta stenar i Österby, Hölö s:n. Tillfälligt förbud för utvidgande av grustäkten har sedermera genom Kon. Bef.-havande i länet utfärdats. Vid Jonslund i Stigtomta s:n besiktigades av Enqvist en grupp av delvis rubbade domarringar, vilka därefter genom socknens studiecirkel efter anvisning av riksantikvarien, så vitt möjligt, återställts. På Botkyrka kyrkogård har Enqvist ytterligare undersökt en sannolikt medeltida stenkista med skelett. Tillstånd har lämnats fattigvårdsstyrelsen i Över-Enhörna s:n att restaurera ett vid hemmanet Nöllesta n:o 1 befintligt, skadat gravfält i enlighet med av amanuensen Erlandsson upprättat, av riksantikvarien godkänt förslag.

Uppland. Sedan ett länge hyst önskemål om friläggandet av området närmast väster om kungshögarna i Gamla Upsala slutligen kunnat realiseras genom ett avtal i oktober 1922, möjliggjort dels genom särskilt anslag av Eders Kungl. Maj:t, dels genom av Föreningen för svensk kulturhistoria på frivillig väg anskaffade medel, har arbetet med ifrågavarande friläggande genom rivning av de på området befintliga ekonomibyggnaderna till väsentlig del utförts under det gångna året. Samtidigt ha även en del undersökningar bedrivits på platsen av amanuensen Lindqvist för att klarlägga, vilka övriga delar av området invid Gamla Upsala kyrka böra innefattas i de särskilda åtgärder till framtida skydd, vartill Akademien senare

skall inkomma med underdånigt förslag. Amanuensen Erlandsson har undersökt ett jordblandat röse och en stensättning vid Hagalund, Ytterby, Häverö s:n (inv. 17177), 4 smärre gravhögar vid Igelsta, Söderbykarls s:n (inv. 17178) och 2 sedan gammalt skadade gravhögar vid Norrby n:o 2 i samma s:n (inv. 17179). Tillstånd till borttagande av alla dessa gravar har sedan lämnats. I samband med och på bekostnad av dr K. A. Karlinder har amanuens Erlandsson undersökt dels en brandgrav på komministergården i Altuna s:n, dels ett gravröse i Altuna by i samma s:n (inv. 17345). Amanuensen Enqvist har företagit ett flertal besiktningar av fyndplatser och fornlämningar samt en del smärre undersökningar inom landskapet. Vid Killinge, Håtuna s:n har han besiktigat fyndplats för bronsyxa (inv. 17210) samt runstenar vid Kolsta i Häggeby s:n, V. Ryds kyrka, Högsta i Bälinge s:n och Broholm, Jumkil s:n (nyupptäckt sönderssprängd sten). Vid Väsby i Åkerby s:n, Grönö i Österlöfsta s:n och Sticklinge, Lidingön, har Enqvist besiktigat anmälda gravar och gravfält. På ansökan av Roslagens fornminnes- och hembygdsförening har Enqvist undersökt 6 gravar på ett större gravfält vid Bystan, Tomta, Roslagsbro s:n (inv. 17341), vilka efter undersökningen återställts. Undersökning av gravar, till vars borttagande Akademien lämnat tillstånd, har av Enqvist företagits på följande ställen: Bolsta, Westlands s:n, 2 högar (inv. 17289), Skogsborg, V. Ryd s:n, 2 skadade gravar från romersk järnålder (inv. 17206), Åbyholm, Vallentuna s:n, skadat gravröse (inv. 17207), Gribby, Lohärad s:n, 10 gravar för utvidgning av grustäkt (inv. 17211), Kåbogärde, Upsala, 5 gravar (inv. 17238), Viby lantgårdar, Sollentuna s:n, 5 gravar (inv. 17288), Edsvikens villastad, 3 gravar (inv. 17297 och 17342) och Edsbergs egnahemsområde, Sollentuna s:n, 2 gravar (inv. 17298) samt Nählsta, Spånga s:n, 2 gravar (inv. 17299). Enqvist har vidare förtecknat och kartlagt fasta fornlämningar inom Vallentuna s:n. Docenten G. Ekholm, Uppsala, har med elever från Uppsala Universitet företagit undersökningar av delvis nyupptäckta stenålders-

boplatser i Skuttunge och Bälinge socknar. Tillstånd har lämnats Stockholms stads fastighetskontor att för tomtreglering under vissa villkor efter undersökning få borttaga vissa smärre gravhögar vid Ålsten, Bromma s:n.

Värmland. Amanuensen Hallström har besiktigat hällristningar på Näset, Eskilssäters s:n samt skadade gravar i By s:n. Amanuensen Erlandsson har likaledes företagit besiktningar av en del skadade bronsåldersrösen inom landskapet. Vid Hjärpetan, Grava s:n, har amanuensen Enqvist besiktigat fyndplatsen för ett större slutet fynd från bronsåldern (inv. 17093 och 17143). Tillstånd har givits Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening att uppresa 4 från en domarring i Dye, Grava s:n, rubbade stenar på ursprunglig plats samt att iordningsställa ett bronsåldersröse med hällkista å Stora Karholmen, Ö. Fågelviks s:n.

Västerbotten. Ett flertal besiktningar inom området ha utförts av amanuensen Hallström. Så har han besökt stenåldersboplatser vid Dalsjö, Umeå landsförsamling, vid Bygdsiljum, Burträsk s:n, vid Skråmträsk i Skellefteå s:n och Bjurselet i Byske s:n samt fyndplats för stenverktyg vid Åbyn i samma s:n. I Burträsk har Hallström vidare besiktigat en förmodad gravhög samt vid Sangis, Nederkalix s:n upptäckt och preliminärt undersökt en gravhög från vikingatiden (inv. 17320). Han har därjämte inom skilda delar av området gjort topografiska anteckningar, samt besökt museerna i Umeå och Luleå för granskning av deras nyförvärv och därjämte granskat förslaget för det planerade Torneå-Kalixmuseet. Författaren Sigurd Dahlbäck har delvis med understöd av Akademien under det gångna året fortsatt sina under en följd av år bedrivna topografiska uppteckningar och undersökningar.

Västergötland. Antikvarien Arne har företagit ett flertal besiktningar, varvid en hel del fasta fornlämningar fotograferats och uppmätts. Besiktningarna ha omfattat Levene, Kvänum, Kärråkra, Finnekumla, Sexdrega, Borgstena, Hulared och Gällstad socknar. Vid Stommen, Kölaby s:n har Arne undersökt

en gravhög från vikingatid (inv. 17409), till vars borttagande tillstånd lämnats. Fil. d:r H. Jungner har besiktigat fornlämningar (domarringar) i Jungs och Slöta socknar samt i Falköpingstrakten. Ett antal besiktningar ha vidare utförts av intendenten S. Welin, Skara, inom Mölltorps, Mo, Kärråkra och N. Vånga socknar. I samband med på Akademiens bekostnad fortsatta antikvariskt-topografiska uppteckningar och karteringar i S. Vadsbo hd, har fil. dr K. E. Sahlström besiktigat och delvis undersökt fasta fornlämningar. Så har han vid Glasbacken under Bölaholm, Vettlösa s:n, undersökt flera av grustäkt hotade brandgravar under flat mark (inv. 17281) samt företagit smärre undersökningar av skadade gravar inom Edsvära, Jungs, N. Vånga och Fyrunga socknar (inv. 17321).

Ångermanland. Lektor O. B. Santesson, Upsala, har under året med anslag från Akademien fortsatt sina under flera år bedrivna fältundersökningar rörande Ångermanlands stenålder och därvid tillvaratagit ett stort antal stenåldersföremål (inv. 17098—17124) samt besiktigat fyndplatserna.

Östergötland. Antikvarien Frödin har besiktigat en stensättning vid Sandby, Hagebyhöga s:n samt fyndplatsen för stor tunnackig flintyxa vid Svemb, Ödeshögs s:n (inv 17204), en stensättning utanför Skänninge stad samt en runsten vid Nykvarn i närheten av Linköping. Konservator Sörling har likaledes verkställt besiktningar av ett antal fasta fornlämningar: gravfält vid kyrkan, Grebo s:n, gravfält vid Slattefors, Landeryds s:n, gravfält från förromersk järnålder vid Vreta i samma s:n samt inspekterat gravfält vid grustag i Sjögestad s:n. Därjämte har han undersökt genom grustäkt skadad gravhög vid Ryttarlyckan, Landeryds s:n. Fil. kand. Arthur Nordén, Norrköping, har besiktigat åverkade gravhögar vid Örstad, Dagsbergs s:n samt undersökt tvänne gravar vid Kohlstad säteri, Risinge s:n (inv. 17308).

Från medeltiden och nyare tiden.

Under 1923 hava ej mindre än 781 ärenden rörande vården av kyrkor och andra byggnader av kulturhistoriskt värde behandlats av riksantikvarien. Ärenden av denna art visa alltså en högst väsentlig ökning sedan föregående år, då antalet var 470.

Genom K. brev av den 17 maj 1923 ha kr. 8,000:— ställts till Antikvitetsakademiens förfogande i och för utförande av konserveringsarbeten å S:t Anna, Bara, Ganns, Elinghems Hyssna, S. Ibbs och Kärnbo ödekyrkor och kyrkoruiner ävensom till Väderskärs kapell och Stegeborgs ruin. Vidare genom K. brev av samma datum 1,500 kr. till konservering av Nydala bondkyrka samt genom K. brev av den 9 aug. 1,750 kr. till fullbordande av pågående konservering av S. Görans ruin vid Visby.

Angående större arbeten i landsorten som under år 1923 utförts på uppdrag av riksantikvarien, må nämnas:

Bohuslän. Program för vissa konserveringsarbeten av Öckerö ödekyrka har uppgjorts av t. f. antikvarien S. Brandel.

Dalarne. Avesta kyrka har besökts av amanuensen Salvén i och för uppgörande av förslag till ordnande av äldre gravhällar.

Gotland. Bara ödekyrka har konserverats under ledning av t. f. antikvarien S. Brandel och Fil. kand. A. Edle. Kostnaderna ha bestritts av direktör Laurin, vilken härtill lämnat en summa av över 5,000 kr. Förteckning över Gotlands medeltida profanhus har påbörjats av Brandel.

Hälsingland. Amanuensen Salvén har under året besiktigat Trönö ödekyrka. Kyrkans tak befanns vara i behov av omtjärning, varför Salvén underhandlat med församlingen att låta verkställa och bekosta sådan.

Jämtland. Oviken har besökts av amanuensen Salvén för att inom församlingen söka på allvar väcka tanken på dess ödekyrkas restaurering och förbereda de ekonomiska möjligheterna för sådan.

Medelpad. Alnö ödekyrka har under året besiktigats av amanuensen Salvén och program för dess konservering uppgjorts. Likaså har Salvén besökt Indals kyrka för undersökning av på kyrkogården belägen äldre grav, sannolikt tillhörande församlingens medeltida, nu rivna stenkyrkas byggmästare, Pater Josephus. Lidens ödekyrka har likaledes av Salvén inspekterats. Program för kyrkans fortsatta konservering har i samråd med Salvén uppgjorts av arkitekt O. Hökerberg.

Småland. Nydala "bondkyrka" har under sommaren 1923 undergått en genomgripande konservering under ledning av t. f. antikvarien S. Brandel. Kostnaderna ha bestritts dels av medel från anslag till vissa ödekyrkor genom Kungl. brev av den 17 maj 1923, 1,500 kr., dels genom frivilliga bidrag av fru H. Berglund, Os bruk, 350 kr. och av ägaren till Nydala gård 500 kr. kontant samt arbetsmaterial, motsvarande c:a 150 kr. Restaureringsprogram för Myresjö och Vederslövs ödekyrkor hava uppgjorts av Brandel. Likaså har program till utgrävning och konservering av Stegeholms slottsruin vid Västervik samt program till åtgärder vid Västerviks gamla kyrka uppgjorts av Brandel. Han har vidare undersökt och uppmätt resterna av Karl Knutssons gård Fågelvik.

Södermanland. Hyltinge kyrka har besökts av amanuensen Salvén för besiktning av ett vid grävning för värmeledningsanläggning paträffat gravkor. Vid Årsta i Österhaninge s:n har Salvén undersökt grundmurarna till ett sannolikt medeltida profanhus.

Uppland. Ön Gröneborg i Mälaren, Vallby s:n, har besökts av amanuensen Salvén för utstakning av gräns för utvidgad grustäkt och besiktning av den på ön befintliga medeltidsanläggningen.

Västergötland. Hyssna ödekyrkas restaurering, vilken påbörjades 1922, har under sommaren 1923 slutförts under ledning av t. f. antikvarien Brandel, dels med medel från anslag till konservering av vissa ruiner och ödekyrkor, 2,500 kr., dels

genom frivilliga bidrag, 3,000 kr. Program till utgrävning av Skärvums kyrkoruin, Grolanda s:n, har uppgjorts likaledes av Brandel.

Utgrävningarna av Varnhems klosterruiner, varav stora delar blivit blottade i samband med den år 1923 avslutade restaureringen av Varnhems kyrka, hava under året fortsatts under överinseende av riksantikvarien Curman. Såsom arbetsledare på platsen har fungerat arkitekten Axel Forssén, vilken förut tjänstgjort såsom Kungl. Byggnadsstyrelsens och riksantikvariens kontrollant vid kyrkorestaureringen sedan 1918. Utgrävningarna, som ännu ej avslutats, hava helt bekostats med enskilda medel.

Ångermanland. Ramsele ödekyrka har besökts av amanuensen Salvén för igångsättande av kyrkans restaurering, vartill program av Salvén utarbetats. Restaureringen sker medelst frivilliga medel från församlingen. Vid Sånga kyrka har Salvén undersökt en igenfylld, äldre offerbrunn under sakristians golv. I Torsåker har Salvén besiktigat en sannolikt medeltida befästningsanläggning och undersökt, huruvida skäl föreligga för begärd fridlysning av fornminnet i fråga.

Östergötland. S:t Annæ ödekyrkas år 1922 påbörjade konservering har slutförts sommaren 1923 under ledning av t. f. antikvarien S. Brandel. Kostnaderna härför ha bestritts dels genom statsanslag till vissa ödekyrkor genom Kungl. brev den 15 juni 1922, 1,000 kr, dels 500 kr. av anslaget till konservering av vissa ruiner och ödekyrkor. Dessutom har grevinnan Ebba Mörner, Thorönsborg, bidragit med arbetsmaterial motsvarande c:a 1,000 kr. Program för konservering av Stegeborgs slottsruin har uppgjorts av Brandel. Vid Alvastra kloster har antikvarien Frödin fortsatt de under föregående år påbörjade undersökningarna. Arbetet har bekostats av den till Akademiens disposition för ändamålet ställda Ombergsfonden. Riksantikvarien Curman har besiktigat de grävnings- och konserveringsarbeten, som alltsedan år 1916 pågått i Vreta kloster i och för klarläggande av den omfattande klosteranläggningen. Detta arbete, som alltsedan sin begynnelse stått

under Curmans ledning, har på platsen skötts och kontrollerats av fil. lic. Erik Lundberg. Arbetet utföres helt med enskilda medel.

III

Särskilda åtgärder hava på initiativ av riksantikvarien eller genom beslut av Akademien efter genom riksantikvarien verkställd undersökning vidtagits till skyddande av vissa fornlämningar:

På begäran av riksantikvarien har således fridlysning för en gravhög i Tärna s:n, Västerbotten samt tillfälligt förbud för utvidgande av grustäkt invid skadade gravfält vid Österby, Hölö s:n, Södermanland och vid Hulterstad by och s:n, Öland, utfärdats.

En ansökan om tillstånd att få borttaga ett röse, varifrån sten bortplockats, vid Ramsjö, Långasjö s:n, Småland, har av Akademien avslagits. Vederbörande har i stället ålagts att återställa detsamma. Likaledes har Akademien ej kunnat bifalla en av en tomtägare inom Edsbergs egnahemsområde, Sollentuna s:n, Upland, gjord framställan om borttagandet av tvänne å hans tomt (n:o 148) belägna gravhögar. En ansökan att få borttaga tvänne i Djurle myr under Björkholmen, Ö. Torsås s:n, Småland, anträffade stenläggningar (husgrunder), sannolikt från förhistorisk tid, vilka på riksantikvariens uppdrag undersökts av fil. dr Knut Kjellmark och statsgeologen L. von Post, har Akademien ej funnit skäl bifalla.

En ansökan från Bunge museum, Gotland, att till museet få överföra och som deposition mottaga och förvara en vid Hammars i Lärbro s:n liggande bildsten, vilken Akademien förut beslutat överföra till Statens historiska museum, har Akademien under vissa villkor bifallit. Likaså har Akademien bifallit en anhållan om flyttandet och resandet på en mera skyddad plats av en bildsten vid Olleifs, Alskog s:n, Gotland, vilken sten länge använts som gångbro på en skiftesväg. En framställning att till Sköldinge kyrkogård, Södermanland, få över-

flytta fragment av en vid Valla gästgivargård i samma s:n liggande runsten har Akademien bifallit. Likaså har medgivande lämnats till en mindre förflyttning av en vid Stora Mellansjö, Huddinge s:n, Södermanland, stående runsten. En vid Ullfors bruk, Uppland, liggande, söndersprängd runsten har överförts till sin gamla plats vid Yttre by, Tierps s:n, där sammansatts och rests. Arbetet har bekostats av Stora Kopparbergs Bergslags A.-B. och utförts under kontroll av amanuensen Enqvist.

I samband med utgivandet av nytt geologiskt kartblad över Stockholmstrakten, har riksantikvarien igångsatt en inventering av områdets fasta fornlämningar. Efter hänvändelse från riksantikvarien ha de flesta av berörda områdes kommuner anmält personer, vilka frivilligt erbjudit sig biträda vid nämnda inventering och uppteckning av fornlämningarna. På uppdrag av riksantikvarien har amanuensen Enqvist för deltagarna i nämnda inventering dels hållit en instruktionskurs i Vallentuna, dels personligen instruerat de ombud, som ej hade tillfälle där deltaga, samt vidare vid upprepade tillfällen kontrollerat deltagarnas arbete. De i inventeringen deltagande personerna äro: lärare U. Nordhagen, St. Björknäs (Bo s:n); vaktmästare Karl Backman, Gustafsberg (Gustafsbergs s:n); lärare N. Carlstedt, Drottningholm och arrendator C. Bäckström, Drottningholm (Lovö s:n); kamrer H. Zotterman, Huddinge (Huddinge s:n); lärare E. Castegren, Tumba (Botkyrka s:n); löjtnant H. Karlsson, Munsö (Munsö s:n); lantbrukaren Hj. Jernberg, Hilleshög (Hilleshögs s:n); lantbrukaren Rikard Karlsson, Ekerö och agronom G. Rittner, Asknäs (Ekerö s:n); lantbrukaren D. Pettersson, Svartsjö (Skå s:n); inspektor H. Nissar, Spånga och herr E. Forseman, Bromsten (Spånga s:n); lärare J. Back, Råsunda och brevbärare A. Tydén, Huvudsta (Solna s:n); lärare N. G. Göransson, Tureberg, lärare G. V. Bergström, Rotebro och lärarinnan Maja Wallkvist, Rotebro (Sollentuna s:n); lärare O. A. Wiklund, Roslags-Näsby (Danderyds s:n); tapetserare E. Ternström, Täby (Täby s:n).

En liknande systematisk inventering av fasta fornlämningar har med anslag dels från Akademien och dels från Sveriges Geologiska Undersökning under ledning av amanuensen Lindqvist företagits på Gotland på ett område, svarande till det geologiska kartbladet Katthammarsvik. Inventeringsarbetet har utförts av kandidaterna H. Alm, G. Malmborg och B. Bergman under sommaren 1923.

Som tillsyningsman på Björkö har även under det gångna året tjänstgjort lantbrukaren A. Rylander. Röjningsarbetet å fornlämningsområdet å statens mark därstädes har fortsatts under konstnären Gunnar Hallströms ledning.

Bland till Akademien och Statens Historiska Museum under året lämnade gåvor må särskilt nämnas:

F. överbibliotekarien Cl. Annerstedt har som bidrag till fortsatt utgivande av Axel Oxenstiernas skrifter överlämnat 1,500 kr. Bergsingenjören Fr. Brusewitz har överlämnat 1,000 kr. att användas till antikvariska ändamål. Som bidrag till nödvändiga konserveringsarbeten å Bara ödekyrka har direktör Harald Laurin överlämnat c:a 5,000 kr.

För undersökningar, vilka ligga inom Akademiens verksamhetsområde hava följande anslag lämnats av Akademien; till författaren Sigurd Dahlbäck för fortsättande av hans materialinsamling i Norrbottens län 500 kr., till skriftställaren Pehr Jonsson för förtecknande av fornlämningar i Rönnebergs härad Skåne, 200 kr., till lektor O. B. Santesson för fortsatta undersökningar rörande Ångermanlands stenålder 600 kr., till statsgeologen Lennart v. Post för pollenanalytiska undersökningar av fornfynd ur torvmarker 500 kr., till fil. dr K. E. Sahlström för fortsatt uppteckning och kartläggning av fornlämningar inom S. Vadsbo härad, Västergötland, 500 kr., till lantbrukaren A. Rylander för uppsökande av hällristningar i Uppland 100 kr., till professor C. M. Fürst, Lund, för undersökningar vid Vreta Kloster, 200 kr., till fil. kand. John Nihlén för undersökning av stenåldersboplatser på Gotland, 400 kr., till major A. Zetterling för fortsatt undersökning av anläggningarna, Bulverket, i

Tingstäde träsk, Gotland, 300 kr. och till kyrkoherde M. Åmark för fortsatta undersökningar av medeltida kyrkklockor, 200 kr. Dessutom hava följande reseanslag utdelats till Akademiens tjänstemän: till antikvarien Arne 250 kr. för utländsk studieresa; till antikvarien Schnittger 400 kr. för museistudier i utlandet och till amanuensen Hallström 350 kr. för utländsk studieresa. Akademien har därjämte anslagit medel som resebidrag för tjänstemännens deltagande i Nordiska historikermötet och Nordiska museumsförbundets möte i Göteborg i juli 1923. Akademien har vidare anslagit visst belopp för att bereda lärare, vilka äro lämpliga att framdeles användas som Riksantikvariens ombud, tillfälle att deltaga i av antikvarien Arne i Halland ledda kurser i samband med där pågående antikvarisktopografiska fältarbeten.

Vid den mångskiftande fornminnesvården hava vid sidan av Akademiens tjänstemän och av Eders Kungl. Maj:ts Befallningshavande eller av riksantikvarien för särskilda fall anmodad kronobetjäning, företrädesvis följande personer vid upprepade tillfällen medverkat: landsfiskal C. G. Agelin, Eksjö, folkskollärare G. Ahlberg, Järnbrott, folkskollärare J. Alin, Göteborg, ingeniör F. Almberg, Sundsvall, fil. dr S. Ambrosiani, Stockholm, redaktör A. Andersson, Varberg, disponenten K. E. Andersson, Årnäs, Amanuensen W. Andersson, Lund, kand. Ola Bannbers, Holsåker, handl. Nils Bengtsson, Skepparslöf, landsfiskal Tor Berglöf, Gävle, amanuensen A. Billow, Stockholm, lektor E. Brate, Stockholm, dr J. Bring, Simrishamn, pastor A. Calleberg, Arjeploug, skriftställaren Sigurd Dahlbäck, Lansjärv, adjunkt C. Danholt, Gävle, fil. kand. A. Edle, Visby, docent G. Ekholm, Uppsala, amanuensen B. Engström, Lund, ingeniör Bror Ericsson, Stockholm, kyrkoherde W. Evald, Ö. Karup, länsantikvarien E. Festin, Östersund, kyrkoherde A. Flenzberg, Mariefred, redaktör O. Fredriksson, Skeninge, ingeniör A. Friberg, Jönköping, professor O. v. Friesen, Uppsala, professor C. M. Fürst, Lund, folkskolläraren E. A. Granberg, Stöde, in-

spektor S. Grönlund, Östavall, amanuensen K. A. Gustawsson, Uppsala, konstnären Gunnar Hallström, Björkö, advokat Sven Hallström, Umeå, fil. dr Folke Hansen, Lund, fil. kand. Harald Hansson, Gamleby, intendenten Hugo Hedberg, Örebro, frih. E. Hermelin, Marieberg, fil. lic. M. Hofrén, Kalmar, fabrikör A. N. Holm, Kivik, folkskollärare G. Holmlund, Husum, herr C. Ingman, Halmstad, folkskollärare L. Johansson, Fränsta, skriftställaren Pehr Jonsson, Broby, organist J. Jonsson, Röinge, fil. kand. A. Julius, Upsala, fil. dr H. Jungner, Stockholm, dr K. A. Karlinder, Stockholm, landsarkivarien C. M. Kjellberg, Vadstena, intendenten Sv. T. Kjellberg, Västerås, fil. dr Knut Kjellmark, Växiö, hemmansägare John Leman, Matfors, folkskoleinspektör O. Lidén, Ljungby, pastor O. Lindgren, Boden, folkskollärare E. Lindälv, Göteborg, fil. lic. Erik Lundberg, Stockholm, folkskollärare E. Löfgren, Njurunda, amanuensen O. Källström, Lund, intendenten T. Mårtensson, Helsingborg, fil. kand. John Nihlén, Upsala, fil. kand. Arthur Nordén, Norrköping, kontraktsprosten J. A. L. Quist, Ösmo, pastor Y. J. Reding, Ljustorp, intendenten A. Roland, Stockholm, dr I. Rosengren, Sigtuna, professor O. Rydbeck, Lund, fil. dr K. E. Sahlström, Stockholm, lektor O. B. Santesson, Uppsala, intendenten G. Sarauw, Göteborg, brandchefen C. Sjöstedt, Piteå, fotograf W. Sohlberg, Bollnäs, agronom Carl Sondén, Vreta kloster, herr A. Steijer, Stockholm, fil. dr O. Sundin, Hall, folkskollärare E. Svensson, Säffle, kyrkoherde H. Söderstén, Askersund, docenten B. Thordeman, Uppsala, intendenten Sanfrid Welin, Skara, arkivföreståndaren O. W. Wennersten, Visby, redaktör E. Westerlund, Skellefteå, domkyrkoarkitekten Th. Wåhlin, Lund, kyrkoherde M. Åmark, Enköping, herr A. O. Öberg, Kävra, Enköping.

Av Akademiens egna publikationer ha under år 1923 följande utkommit: *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Handlingar,* 3:dje Följden. D. 1 : 3—4 (= del 34:3—4) samt *Fornvännen* 1922: h. 5 och 1923, h. 1—3. Dessutom hava under året följande större, förut påbörjade arbeten av-

slutats: *Arkeologiska Monografier* 4:2 (O. ALMGREN och B. NERMAN: *Die ältere Eisenzeit Gotlands,* h. 2) samt professor O. MONTELIUS' posthuma arbete: *"Die älteren Kulturperioden im Orient und Europa,* II."

På uppdrag av Akademien har amanuensen Lindqvist utarbetat: *"Vägledning genom samlingarna från forntiden."*

Enligt § 17 i Eders Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för riksantikvarien och Akademiens tjänstemän böra dessa samtliga verka för väckande och underhållande av kärlek till våra fornminnen och för spridande av kunskap om dem samt genom vetenskaplig verksamhet bidraga till vidgandet av vår kunskap om forntiden. Denna verksamhet har bedrivits huvudsakligen genom föreläsningar och vetenskapliga publikationer, till stor del utförda på tjänstemännens fritid.

Riksantikvarien Sigurd Curman har under våren och hösten hållit särskilda av föreläsningar och exkursioner bestående kurser rörande kyrkornas vård för de teologie studerande vid Lunds universitet; vardera kursen har pågått en vecka.

Publicerat: *Kyrkorna såsom kulturminnesmärken* (i Hävd och Hembygd 1923).

Stockholms Stadshus, Arkitektonisk komposition. (I arbetet Stockholms Stadshus, del I, Sthlm 1923).

Redigerar tillsammans med professor J. Roosval *Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium.*

Har under året avslutat den sedan år 1918 pågående restaureringen av *Varnhems kyrka,* lett utgrävnings- och konserveringsarbeten å *Vreta klosters-* och *Varnhems klosterruiner* ävensom å *Nyköpingshus.* Har under året påbörjat restaureringen av *Nicolaikyrkan i Nyköping,*

Har på uppdrag av Finlands regering biträtt Delegationen för Åbo domkyrkas restaurering vid upprättande av program för Åbo domkyrkas restaurering, för vilket ändamål tvänne besök avlagts i Åbo.

Antikvarien Otto Janse har hållit föreläsningar i Stockholm och dess närhet.

Antikvarien T. Arne har hållit ett 20-tal föreläsningar i Stockholm, Uppland och Södermanland, därav några vid Konstakademien såsom vikarierande lärare för professor J. Roosval.

Publicerat: *De arkeologiska undersökningarna i Sydhalland sommaren 1923.* (I Årsbok 1923, utg. av Vetenskapssocieteten i Lund).

Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav. (I Fornvännen 1923).

De komparativa samlingarna i Statens Historiska Museum (Meddelande i "Nordiska arkeologmötet i Stockholm 1922", Stockholm 1923).

Egypti land. Akhnaton och Tutankhamon. (I Julfacklan 1923).

Redigerat *Svenska Orientsällskapets Årsbok 1923.* Diverse artiklar i Nordisk Familjebok, 1 o. 2 uppl. samt i tidningspressen.

Har med understöd av Akademien under 6 veckors tid idkat museistudier i Italien, Tjeckoslovakiet, Jugoslavien och Ungern. Har som Akademiens representant deltagit i den internationella kongress, som la Fédération archéologique et historique de Belgique avhållit i Tongres september 1923.

Antikvarien Otto Frödin har hållit ett flertal föreläsningar i skilda delar av landet.

Publicerat: *Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav.* Ett genmäle. (I Fornvännen 1923).

Antikvarien Bror Schnittger.

Publicerat: *Den föreslagna lagen angående kulturminnesvård ur arkeologisk synpunkt.* (I Tidskrift för hembygsvård 1923).

Diverse artiklar i Nordisk Familjebok.

Har delvis med understöd från Akademien bedrivit museistudier i Frankrike, Spanien och England, varvid han särskilt studerat de olika ländernas myntsamlingar.

Amanuensen Gustaf Hallström har hållit ett antal föreläsningar i Stockholm och landsorten samt har såsom lärare i K. Lantmäteristyrelsen hållit föreläsningar för årets elever i ämnet "Fornlämningar och naturskydd".

Publicerat: *Norrbottens läns förhistoria* (Inledning till detta län i arbetet "Sverige").

Norrbottens län. Antikvariska sockenbeskrivningar (I Sverige 1923).

Det hedniska Sigtuna. Ett fragmentariskt bidrag till Sigtunaforskningen (I Upplands Fornminnesförenings tidskrift. H. XXXVII).

Bebyggelsesägner och snarlikt från Norrbottens län (I Norrbottens läns hembygdsförenings tidskrift 1923).

Emil Eckhoff. Minnesruna (I Fornvännen 1923).

Har redigerat "*Nordiska Arkeologmötet i Stockholm 1922*", berättelse över mötet och dess förhandlingar.

Diverse artiklar i Nordisk Familjebok och i dagspressen.

Har med understöd av Akademien företagit studieresa till utlandet.

Amanuensen Sune Lindqvist:

Publicerat: *Hednatemplet i Uppsala* (I Fornvännen 1923).

Gamla Uppsala. (I Hävd och Hembygd 1923).

Statens historiska museum. Vägledning genom samlingarna från forntiden. Stockholm 1923.

Jarlabanke-släktens minnesmärken (I. "Nordiska arkeologmötet i Stockholm 1922", Stockholm 1923).

Har avslutat utgivningen av Oscar Montelius' posthuma arbete "Die älteren Kulturperioden im Orient und Europa. II."

Diverse bokanmälningar i Nordisk tidskrift.

Amanuensen Andreas Lindblom:

Publicerat: *Vägledning bland Vadstena klosterkyrkas konstskatter* (1923).

Jungfru Marie Rosenkrans' altare i Vadstena. Ett återfunnet konstverk (I "Östgötabladet, utgivet med anledning av 550-årsjubileet av den heliga Birgittas död", 1923).

Fransk barock- och rokokoskulptur i Sverige. Studier. (1923).

Pierre-Huberts L'archevêques ryttarbild av Gustaf Adolf. Några blad ur dess tillkomsthistoria. (I Nationalmusei årsbok, 1923).

Tessin inför slottsbygget. Ett arkitekturhistoriskt bidrag. (I Tidskrift för konstvetenskap, 1923—24).

De nyaste forskningarna om Johan Tobias Sergel. En översikt med kommentarer. (I Nordisk Tidskrift, 1923).

Dessutom litteraturanmälningar i Nordisk Tidskrift, Historisk Tidskrift, samt artiklar i dagspressen.

Amanuensen Arvid Enqvist:

Publicerat: *Undersökning av gravhög vid Ulfsta, Ockelbo socken* (I Gestriklands Fornminnesförenings tidskrift 1923).

De kulturhistoriska samlingarna i Gustavianum (I Upplands Fornminnesförenings Tidskrift, H. XXXVII och Rig 1923).

Från uppländska gravfält. VI. Undersökningar vid Överhassla, Häggeby socken. (I Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. H. XXXVII).

Hälsingland under förhistorisk tid (I Svenska Turistföreningens tidskrift 1923).

Amanuensen Erik Salvén:

Publicerat: *Bonaden från Skog. Undersökning av en nordisk bildvävnad från tidig medeltid.* Akad. avh. (Stockholm 1923).

Från kyrkorna i Haaken Gullesons land. (I Svenska Turistföreningens tidskrift 1923).

Beskrivning av samtliga kyrkor och kapell i Västerbottens och Norrbottens län (i Sverige 1923).

Bibliotekarien Sigrid Leijonhufvud:

Publicerat: *Sophie Adlersparre (Esselde). Ett liv och en livsgärning.* II. (1923).

Garl Gustaf Tessin på Svindersvik (I Ord och bild 1923).

Underdånigst
S. CURMAN.

Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet.

Tillväxten under år 1922.

Mynt, 8, *medaljer,* 26, präglade år 1921 å Kungl. Myntet. Leverans från Kungl. Mynt- och Justeringsverket. 16791.

Rovaniemihacka av skiffer (Mn 185). ***Soukalajärvi, Övertorneå sn.*** *Vb* 16792.

Amulett av mässing med figurframställningar i relief på båda sidor, f. nära ***Brearyds k:ka, Brearyds sn, Vestbo hd.*** Gåva av ingenjör Nordström. 16793. *Sm*

Flintstycken, krukskärvor och bitar av *lerklining,* f. å stenåldersboplatsen vid ***Nyskottet, Altuna sn, Simtuna hd.*** Gåva av läroverksadj. K. A. Karlinder. 16794. *Up*

Brakteater, 108+3, svenska av silver, präglade av Knut Eriksson och Valdemar i Västerås, f. under en sten vid ***Mackmyra, Valbo sn.*** 16795. *Ge*

Boplatsfynd från stenåldersboplats samt hyddebotten (modern tid) vid den s. k. ***Kenttan, Lillsundet, Lansjärv, Överkalix sn.*** 16796. *Vb*

Gravfynd från ett tiotal av antikvarien T. Arne under medverkan av prof. O. Sirén och aman. A. Billow år 1921 undersökta gravar (stenkistor under flat mark) från romersk järnålder (jfr inv. 16617) vid ***Bjärby, Kastlösa sn.*** 16797. *Öl*

Svärd av järn med silverinläggning (jfr Sv. F. 507). ***Snåttsta, Markims sn, Seminghundra hd.*** 16798. *Up*

Gravhäll, långsidohäll till s. k. Eskilstunakista, på utsidan med ett konturtecknat rundjur, i 2 delar (jfr ATS 22:1, sid. 35 ff. och

---

Överstycket: I mitten glaserat kakel från Helgeandsholmsfyndet; vid sidorna detaljer från ett guldarmband, som tillhört Johan den III:s dotter Anna.

48 f. samt fig. 16). F. på kyrkogården vid ***Sundby k:ka och sn, Österrekarne hd.*** 16799. ***Sö***

Skifferyxa med hålegg, "senare använd vid flåning av ren m. m., ärvd av förfädren, som ärvt den på samma sätt." F. vid ***Jukkil, Jokkmokk sn.*** 16800. ***La***

Gravfynd från av antikvarien T. Arne år 1921 undersökt liten, fyrsidig stenkista under flat mark, innehållande *bronskniv, brända,* rengjorda *ben* m. m. ***Gualöf sn, Villands hd.*** 16801. ***Sk***

Spjutspets av järn med bronsklädd hålk; *betsel* av järn. ***Ängesta, Tortuna sn, Yttertjurbo hd.*** ***Vsm***

Nyckel, sax och yxliknande *föremål* av järn. ***"Västerås klostergrund".*** ***Vsm***

Stenyxa, tjocknackig, med tväregg. ***Västerås.***

Spjutspets av järn med hålk. ***"Kåneholmen, Örebrotrakten".*** ***Ne***

Miniatyryxa med skafthål, av järn. ***Stockholm.*** ***St***

Ringspänne av brons med en bevarad facetterad knopp. ***Källunge sn.*** ***Go***

Ringspänne av brons likt föregående. ***Västergarns sn.*** ***Go***

Nyckel av brons (lik Sv. F. 498). ***Vamlingbo sn.*** ***Go***

Svärd av järn (jfr Sv. M. II:182), fragmentariskt. ***Snuggarp, Dimbo sn, Vartofta hd.*** ***Vg***

Flintyxa, tjocknackig, med hålegg. ***Skövde stad.*** ***Vg***

Flintsåg (jfr Mn 579). ***Eksjö stad.*** ***Sm***

Bygel av brons, öppen, med något utvidgade och tillplattade ändar. Utan känd fyndort. 16802.

Nycklar, 2; *pilspets* med tånge; *pilspets* med holk, allt av järn, f. vid undersökning av en gårdslämning från 14—1500-talet vid ***Björsbyn, Nederluleå sn.***

Undersökningen utförd år 1921 av amanuensen G. Hallström. 16803. ***Vb***

Mynt, 2 tyska (1 av papper, 1 av metall) och 4 finska av metall; *medaljer,* 2 belgiska, 1 holländsk och 3 finska; *plakett* över Paul Heyse; *spelbricka* av svart trä i medaljform. 16804.

Medaljer, 4, och *plaketter* av brons, 2 belgiska från kriget 1914—1918. 16805.

Pappersmynt, 19 från Sönderjylland, 32 från Tyskland och 11 från Österrike; *metallmynt,* 5 ryska och 9 tyska. 16806.

Gravfynd från en c:a 15 m. vid och minst 2 m. hög, skadad gravhög med fotkedja. ***Utanmyra, Sollerö sn.*** ***Dr***

Tveeggat *svärd* (jfr Sv. F. 507) med spår av silverbeläggning; *spjutspets* (jfr Sv. F. 499); *yxa* (jfr Sv. F. 484); *sköldbuckla* (som Mbl. 1903—1905, s. 467, fig. 380); eneggad *kniv;* 10 *pilspetsar* med spetsig tånge, som upptill vidgas till en rombisk platta; 2 *d:o* som Mbl. 1894, s. 81, fig. 33; fragment av *hästsko; brodd,* stor och bred; *brodd,* liten, som Fv. 1919, s. 9, fig. 9; sluten *ring; hasp;* 6 *tenar;* 2 *band* och en *nit,* allt av järn; *obrända ben.* 16807.

Likarmat spänne av brons, fragmentariskt; 2 *ringar* av brons; fragment av *kniv* av järn; 6 *pärlor* av bärnsten; 186+13 *d:o* av glas och glasfluss; c:a 70 *krukskärvor,* f. 80 cm. djupt vid vägarbete. ***Skärje, Skee sn, Vette hd.*** ***Bo***

Skära av järn med fem nithål; *krukskärvor* och *brända ben,* f. några meter från föregående på 80 cm:s djup. ***Skärje, Skee sn, Vette hd.*** 16808. ***Bo***

Fynd från 1918 års grävningar vid ***S:t Knuts kapell, Algutsrums sn:*** ***Öl***

Tegelstenar, 2 fragment; *järnslagg; glasbitar,* 3, den ena ornerad; skärvor av *ler-* och *stengods; bronsbit; löv* av järn, hjärtformigt med små bucklor; *järnspikar,* 12; *murbruk; kol.*

Undersökningen utförd av amanuensen A. Billow. 16809.

Fynd från år 1921 av antikvarien Otto Frödin fortsatta undersökningar vid Sverkersgården och samma år påbörjade undersökningar vid klostret i ***Alvastra*** (jfr Meddel. fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening 1922, s. 49 f.). ***V. Tollstads sn, Lysings hd.*** 16810—11. ***Ög***

Stenklubba med hål. ***Porsiforsen, Jokkmokk sn.*** 16812. ***La***

Spänne av brons, runt, genombrutet (jfr ATS 22:4, fig. 67). Gåva av fru Hjärpe. ***Görlinge, Biskopskulla sn, Lagunda hd.*** 16813. ***Up***

Flintspets, lancettformig. Gåva av hr V. Pettersson. ***Malma, Härkeberga sn, Trögds hd.*** 16814. ***Up***

Spännbuckla av brons, oval, enskalig (lik SFT VIII, s. 157, fig. 42) med spår av silverliknande beläggning; *mosaikpärla* av glasfluss. F. intill en förstörd kämpagrav. ***Bjärs, Guldrupe sn.*** 16815. ***Go***

Ring av järn, spiralvriden, med kvarsittande torshammare, fragmentarisk; 7+17 *spikar* av järn; ornerad *kam* av ben, fragmentarisk; fragment av *bryne; flintskärva;* 38 skärvor av ett grovt *lerkärl; brända ben.* Från en förstörd, 8 m. vid och 1 m. hög gravhög. **Sund, Värmdö sn och sg.** 16816.

Ringspännebygel av brons med facetterade knoppar. **Botarve, Väte sn.** 16817.

Krukskärvor, brända ben och *kol.* Från förstörd grav. **Valex Såge, Skee sn, Vette hd.** 16818.

Stenyxor, 3 av Limhamnstyp och 6+6 med oval genomskärning. **Krokstäde, Tofta sn.** 16819.

Stenyxor, 2 av Limhamnstyp och 7+3 med oval genomskärning. **Smågårda, Tofta sn.** 16820.

Stenyxor, 6+2 av Limhamnstyp och 3+5 med oval genomskärning. **Sallmunds, Tofta sn.** 16821.

Spjutspets av järn med silverinläggning på hålken. **Suderbys, Akebäcks sn.** 16822.

Glasskål av gröngulaktigt glas, utsidan med vertikala åsar; *bronssmycke,* rektangulärt, i mitten på ena sidan en inlagd, ljusröd sten; *örhänge* av guld, genombrutet i palmettmönster. 16823.

Bronssvärd, likt Mn 1011—1012. F. i en gravhög. **Väcklinge, Refteleds sn, Västbo hd.** 16824.

Skifferspets, uddfragment. **Liggafallet, Jokkmokk sn.** 16825.

Pappersmynt, 20 tyska. 16826.

Svärdsklinga av brons, f. vid dammgrävning. **Ätrafors, Askome sn, Årstads hd.** 16827.

Gravfynd från två låga högar inom gravfältet i “Engelska parken“, **Tureberg, Sollentuna sn och hd.**

Nr 1. Tunn, rektangulär *ten* av järn; 3 fragment av *kam* av ben; *brända ben* och *kol.*

Nr 2. 9+20 *nitar* eller *spikar* av järn; en halv *pärla* av ben; *krukskärvor; brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd år 1921 av konservator Erik Sörling. 16828.

Myrjärnsredskap (jfr Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift

V, s. 108—114), f. tillsammans med 10—12 liknande. ***Solberg, Njurunda sn.*** 16829. *Me*

Pärla av karneol; *krukskärvor* och *brända ben* från 5 förstörda gravar. ***Sorbys, Stenkyrka sn.*** 16830. *Go*

Gravfynd, bestående av ornerad *benkam,* fragment; *järnsinka; järnnyckel; järnten; järnhasp* (?); *bronskedja,* fragment; *spännbucklor,* ovala, fragment; *glaspärlor,* minst 7; ett stycke *svavelkis* samt *brända ben,* allt f. vid av länsantikvarien E. Festin år 1921 företagen undersökning av gravhög, ***Jungfrukullen, Södergård nr 1, Brunflo sn.*** 16831. *Jä*

Kam av ben med på ryggen uppskjutande rund trissa, fragmentarisk; delar av *fodral* av ben till densamma och *brända ben* från skadad gravhög. ***Östertälje, Östertälje sn, Öknebo hd.*** 16832. *Sö*

Gravfynd från en 7,5 m. vid och 0,8 m. hög gravhög vid ***Ny-Märsta, Husby sn, Erlinghundra hd:*** *Up*

Kittel av järn, fragmentarisk, närmast lik Vendel XXVI : 4; *brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd år 1921 av amanuensen A. Julius. 16833.

Remsöljor, 2; sidostycke till *betsel* och fragment av *sax* av brons. ***Bettorp nr 4, N. Möckleby sn.*** 16834. *Öl*

Armbygel av brons med silverskal, uträtat fragment (jfr Sv. M. I : 80); *dosa* med lock och inneliggande två *vågskålar,* hopfälld *balans* och 3 små *spiraler* av brons (jfr Sv. F. 642 och 646); 2 bronsklädda *vikter* som Sv. F. 644; en rulle fin *bronstråd.* "Uglehaugs gravfält", ***Tystebols, Stenkyrka sn.*** 16835. *Go*

Guldten, spirallagd (vikt 158,1 gr.); gjuten *sölja* av brons med flätornering. ***Smitts, Sanda sn.*** 16836—37. *Go*

Offerfynd: brons-, silver- och tennföremål från ***Tjautjer, Gråträsk, Piteå landsförsamling.*** 16838—39. *Vb*

Silvermynt, 234, svenska (112) och danska (122) från tiden 1606—1656. ***Björnbygget, Örkelljunga sn, N. Åsbo hd.*** 16840. *Sk*

Flintspets, grovt tillslagen. ***Svartå, Kvistbro sn, Edsbergs hd.*** *Ne*

Inskriftsband av trä (I N R I) från krucifix. ***Åsaka k:ka och sn, Kållands hd.*** *Vg*

Flintyxa med spetsovalt tvärsnitt och tväregg. Alstensgaard pr Fane, Sjælland, Danmark. 16841.

Pappersmynt, 524 tyska. Gåva av hr C. G. Hesselblad. 16842.

Skifferyxa av oregelbunden form. ***Staviksudden nr 1, Yttre Lansjärv, Överkalix sn.*** 16843. *Vt*

Skifferstycke, långsträckt, använt som bryne eller dylikt. ***Bergviksudden nr 1, Yttre Lansjärv, Överkalix sn.*** 16844. *Vt*

Kräkla av snidad valrosstand (fig. 12). F. i ruinerna av Aghadoe's katedral på Irland. 16845.

Lerkruka, fragmentarisk, närmast lik Mn 1434 och *brända ben* från en vid vägarbete anträffad grav under flat mark. ***Utvälinge, Välinge sn, Luggude hd.*** 16846. *Sk*

Gravfynd från c:a 8 förstörda gravhögar vid ***Hagelsberga, Köpings landsförsamling, Åkerbo hd:*** *Vsm*

Nr 1. *Kniv* och *beslagsfragment* av järn samt *krukskärvor.*

Nr 2. 23 *fragment* av järn; ornerat *fragment* av brons; *krukskärvor* av en större och en mindre gravurna.

Nr 3. *Ringspänne,* fragmentariskt; *ring* och runt *spänne* av brons; *remsölja;* fragment av *kniv* och 6 *spikar* av järn; 4 *pärlor* av glasfluss.

Nr 4. *Krukskärvor* av 2 gravurnor och *brända ben.* Dessutom 7 fragment av *brynen* och *brända ben.* 16847.

Gravfynd från undersökning av en 4 m. vid gravhög med runt röse. ***Högtorp, Ekeby sn, Sköllersta hd:*** *Ne*

Beslag, långsträckt, genomborrat längs mitten med flera små hål; *nål* av brons med facetterat huvud och 3 *pärlor* av spirallagd bronstråd; *ögla* av järn; 6 fragment av ornerad *kam* av ben; 68+26 *pärlor* av glas; c:a 50 *krukskärvor;* 1 stycke *lerklining;* 5 *flintstycken;* 4 fragment av *sjönöt* (?); *brända ben.*

Undersökningen utförd 1913 av intendenten Hugo Hedberg. 16848.

Djurben från boplats vid ***Hultungs, Bunge sn.*** 16849. *Go*

Spännbuckla av brons, djurhuvudformad, lik ATS IV, fig. 177, f. vid ansning av en grav å ***kyrkogården, Garda sn.*** 16850. *Go*

Ringspännebygel av brons med upprullade ändar, f. i åkern "Silverhättan", **Löives, Hejde sn.** 16851. **Go**

Dryckeskanna av tenn. **Grausne, Lokrume sn.** 16852. **Go**

Stenyxa med långovalt snitt och tväregg; nackdel av platt *skafthålsyxa* av sten, f. i **"Hagåkern", Sigvards, Etelhems sn.** 16853. **Go**

Stenyxor, 5, med långovalt snitt och tväregg; 4 eggdelar och 3 nackdelar av *dylika;* 2 små *stenyxor* med tillspetsat långovalt snitt. F. i **"Tomtaåkern", Krokstäde, Tofta sn.** 16854. **Go**

Stenyxor, 5, med ovalt-långovalt snitt (4 med tväregg); eggdel av *skafthålsyxa* av sten med ryggad framsida; 5 *krukskärvor* från medeltid och nyare tid; 2 *kopparmynt* (Carl XI:s 1/6 S. M. 1676), f. i **"Storåkern", Grinds, Vallstena sn.** 16855. **Go**

Nål med facetterad knopp; *ringspänne* med upprullade ändar; *armbygel* med trint tvärsnitt och fragmentariskt *bleck* med två nithål, allt av brons; fragment av *kam* av ben med bronsnit; *pärla* av kalksten och en *dylik* av glasfluss, f. i **"Strandbergsåkern", Högbro, Halla sn.** 16856. **Go**

Nål med facetterad knopp; ornerad *ringspännebygel* med facetterade knoppar; *remsölja* och *nyckel* lik Sv. M. I, fig. 56, allt av brons, f. i åkern **"Fulländer", Orleifs, Levede sn.** 16857. **Go**

Ringspänne av brons som Boh. Bidrag I, s. 367, fig. 98. **Tjengvide, Kräklingbo sn.** 16858. **Go**

Armbygel av brons, snodd, f. i **"Ängsåker", Binge, Alva sn.** 16859. **Go**

Spjutspets av järn; *brons-* och *järnfragment,* c:a 20; *bärnstenspärla,* fragment. **Svie, Alva sn.** 16860. **Go**

Jetton av mässing över Napoleons kröning 1804; *dylik* av brons över allryska kongressen 1918. 16861.

Sländtrissa av sten. **Nortuna, Romfartuna sn, Norrbo hd.** **Vsm**

Stenyxa med subrektangulärt snitt och tväregg. **Fröberga, Malma sn, Åkerbo hd.** **Vsm**

Stenyxa med subrektangulärt snitt och tväregg. **Norr-Starfors, Västerlövsta sn, Simtuna hd.** **Up**

Stenyxa med långovalt snitt och hålegg. **Heby, Västerlövsta sn, Simtuna hd.** **Up**

Sporre av järn lik Sv. M. II: 172. **Ål, Vårfrukyrka sn, Åsunda hd.** **Up**

Spännbuckla, oval, enskalig, lik Mbl. 1877, s. 474, fig. 29. ***Eke, Skuttunge sn, Bälinge hd.*** ***Up***

Skafthålsyxa av sten, oborrad. ***"Spångkärr", Tensta sn, Norunda hd.*** 16862. ***Up***

Gravfynd från undersökning utförd år 1921 av fil. d:r Hanna Rydh (se Meddel. av Gestriklands kulturhist. förening år 1921, s. 42—46). ***Strömsbro*** vid ***Gävle.*** ***Ge***

Fynden deponerade i Gestriklands kulturhist. förenings museum i Gävle. 16863.

Skifferyxa med djup hålegg. ***Järvträsk, Arvidsjaurs sn.*** 16864. ***La***

Spännbucklor av brons, 2, ovala, enskaliga, som Sv. F. 577, enligt uppgift f. i ett gravröse. ***Finneränger, Vesslands sn, Örbyhus hd.*** 16865. ***Up***

Järnspik, lerklining och *kol* från en av läroverksadjunkten K. A. Karlinder och doc. B. Thordeman år 1921 undersökt, förmodad hyddlämning (jfr inv. 16920). ***Revelsta, Altuna sn, Simtuna hd.*** ***Up*** 16866.

Skelett av människa från skadad grav vid ***"Smörkullen", Alvastra, V. Tollstads sn, Lysings hd.*** 16867. ***Ög***

Lerkärl. ***N. Kylsäter, Färgelanda sn, Valbo hd.*** 16868. ***Dd***

Lerkärl, litet, cylindriskt, f. i en förstörd gravhög. ***Karlsborg, Åby, Vallentuna sn och hd.*** 16869. ***Up***

Pappersmynt, 87, österrikiska. Gåva av hr Rudolf Horacek. 16870.

Svärd av brons, 4. Gåva av ingenjör O. Karlbeck. Prov. Honan i Kina. 16871.

Nätsänken av sten, 3, platta, med dubbelkoniska hål intill kanten. Gåva av hr J. Gabrielsson. ***Boden, Överluleå sn.*** 16872. ***Vb***

Hornskaft med skafthål, ornerat; *avsatsyxa* av brons lik Mn 860, f. i två av fil. lic. O. V. Wennersten undersökta hällkistor. ***Kneippbyn, Västerhejde sn.*** 16873. ***Go***

Pappersmynt, 816, tyska och österrikiska. Gåva av hr C. G. Hesselblad. 16874.

Medaljer, 2, en i brons över Johan Banér och en i mässing över John Ericsson och Robert Fulton. Gåva av hr R. Robertsson. 16875.

Remsölja (?), 1+1 *nit,* 1+4 *spikar* och 4 *fragment* av järn; fragment av 2 *slipstenar; brända ben* och *kol,* enligt uppgift från grav å **Österråda kulle, Mellerud, Holms sn, Nordals hd.** 16876. ***Dd***

Bryne av sandsten, litet, långsträckt och genomborrat; *lerklining* och *brända ben,* f. i en skadad hällkista under ett stenröse i **"Silveråker", Skäggs, Västkinde sn.** 16877. ***Go***

Pilspets av flinta lik Mn 456. Gåva av hr E. Persson, Västboås. **Slättö, Torskinge sn, Västbo hd.** 16878. ***Sm***

Nål av ben, genomborrad och ornerad. **Sigtuna stad.** 16879. ***Up***

Slaggprov från undersökningar av gamla järnugnar, företagna år 1918 av ingenjör C. Stubbe vid **Ambjörby, N. Ny sn, Älvdals hd.** ***Vr*** 16880.

Kvartsitspets. Gåva av jägmästare A. Hagelstén. **Tjäl, Anundsjö sn.** ***Ån*** 16881.

Pappersmynt, 1100, tyska och österrikiska. Gåva av hr C. G. Hesselblad. 16882.

Gravfynd från undersökning av tre gravar vid **Smiss, Linde sn:** ***Go***

Nr 1. *Bleck, ten* och 2 *nitar* av järn; 2 *glasbitar* och 2 fragment av *svinbetar.*

Nr 2. *Ringspänne* av brons med facetterade knoppar, ornerat; 8 *spikar* av järn.

Nr 3. Eneggad *kniv* av järn; *mosaikpärla* och 2 *kalkstenspärlor; djurtand.*

Undersökningen utförd år 1911 av rektor Hans Hansson. 16883.

Flintskärvor, 2, små; ett fåtal *obrända* och *brända ben,* f. vid av fil. d:r Knut Kjellmark företagen efterundersökning av en plundrad hällkista, varifrån förut en skafthålsyxa av sten (inv.-nr 14280) insänts. **Vieboda, Linneryds sn, Konga hd.** 16884. ***Sm***

Flintspån; ett litet fragment av en *skafthålsyxa* av sten; *skrapa* av kvarts; tillslagna *stycken* av hälleflinta; *krukskärvor;* ett fåtal *obrända ben,* f. vid av densamme år 1908 utförd undersökning av ett skadat röse med hällkista vid **Stenkulla Norregård, Tolgs sn, Norrvidinge hd.** 16885. ***Sm***

Gravfynd från en år 1919 av docenten Nils Åberg undersökt, c:a

19 m. vid och 3 m. hög gravhög med ett c:a 4 m. vitt centralröse vid ***Ene, Överjärna sn, Öknebo hd:*** ***Sö***

Pärla av brons, cylindrisk, ornerad; 2 *kantbeslag* och 24 *fragment* av brons, däribland ett med djurornament och ett med flätornering; talrika *nitar,* däribland 2 med stora välvda huvuden, *spikar* samt 7 *bleckfragment* av järn; klumpar av smält *glas; spelbrickor* av ben och fragment av *dylika; lerkärl,* cylindriskt, fragmentariskt; *brända ben* och *kol.* 16886.

Krukskärva, enligt uppgift f. i en grav. ***Riddare, Hejnums sn.*** 16887. ***Go***

Stenyxa, tjocknackig, med tväregg. Gåva av fil. kand. Arthur Nordén. ***Vimantorp, Kisa sn, Kinda hd.*** 16888. ***Ög***

Flintyxor, 3 tjocknackiga, ofullbordade; 2 förarbeten till *spjutspetsar* och ett *dylikt* av osäker bestämmelse; 2 *spånor;* en *knuta;* 23 *avfallsstycken,* allt av flinta, f. vid grustäkt i Järavallen, vid skjutbanan S om ***Limhamn, Hyllje sn, Oxie hd.*** 16889. ***Sk***

Boplatsfynd från av docenten Sune Lindqvist ledd undersökning av stenåldersboplats vid ***Fågelbacken, Hubbo sn, Siende hd.*** 16890. ***Vsm***

Gravfynd från 2 undersökta gravar vid ***Tibble, Badelunda sn, Siende hd:*** ***Vsm***

Nr 1 (brandgrav). *Krukskärvor; ring* av järn med *torshammare,* fragmentarisk; *brända ben.*

Nr 2 (skelettgrav). *Armring* av brons; del av *människoskelett.*

Undersökningen utförd år 1922 av amanuensen S. Lindqvist. 16891.

Ringsölja av brons med majuskelinskrift: VIELMBRAMEC+ (jfr Sv. M. II, fig. 215—219). ***Bröttorp, N. Möckleby sn.*** 16892. ***Öl***

Plakett i brons, slagen till minne av 150-årsdagen av grundandet av Académie royale des Sciences, des Lettres et des Sciences morales et politiques et des Beaux-Arts de Belgique 1922. Gåva av densamma. 16893.

Båtyxa av sten, platt, mellandel. ***Svartbyn, Överkalix sn.*** 16894. ***Vb***

Flintyxa, tunnackig, f. vid ålderdomshemmet Hemgården i ***Nyköping.*** 16895. ***Sö***

Fynd från en år 1921 av fil. lic. Erik Lundberg utförd undersökning av ett hus från 1500-talet vid ***Hårstorp, Motala sn, Aska hd.*** ***Ög*** 16896.

Relikdosa av brons. ***Posjärv, Överkalix sn.*** 16897. ***Vb***

Gravfynd från fem 5—10 m. vida, jordblandade rösen inom ett gravfält vid ***Rickeby, Vallentuna sn och hd:*** ***Up***

Nr 1 och 5 voro fyndlösa.

Nr 2. *Ögla,* 3 *spikar* och fragment av *beslag* av järn; *bryne* av sandsten; *lerkärl* och *brända ben.*

Nr 3. *Brända ben.*

Undersökningen utförd år 1922 av konservator Erik Sörling. 16898.

Skifferyxa, tjocknackig, med tväregg. ***Svartbyn, Överkalix sn.*** 16899. ***Vb***

Ringspänne av brons. ***Svartbyn, Överkalix sn.*** 16900. ***Vb***

Stenyxor, 2, med tväregg och resp. ovalt och långovalt snitt. ***Bernshammar, Heds sn, Skinnskattebergs bg.*** ***Vsm***

Stenyxa med långovalt snitt och hålegg, liten. ***Jönsarbo bruk, Heds sn, Skinnskattebergs bg.*** ***Vsm***

Stenyxa med långovalt snitt; *dylik* med tväregg i båda ändar. ***Solberga, Odensvi sn, Åkerbo hd.*** ***Vsm***

Sked av brons med brett blad. ***Ullvi, Irsta sn, Siende hd.*** ***Vsm***

Stenyxor, 2, med tväregg, den ena liten och oregelbunden, den andra med subrektangulärt snitt. ***Nyskottet, Altuna sn, Simtuna hd.*** ***Up***

Skafthålsyxa av sten, plankonvex. ***Ör, Tillinge sn, Åsunda hd.*** 16901. ***Up***

Solidus av guld för kejsar Zeno (474—476). ***Myrungs, Linde sn.*** 16902. ***Go***

Järnsvärd, 4; *kniv* av järn från en skadad gravhög vid ***Göthult, Åtvids sn, Bankekinds hd.*** 16903. ***Ög***

Spännen av brons, 4, ett som SFT IX, s. 189, fig. 22, ett som SFT XII, s. 276, fig. 93, ett som SFT VI, s. 249, fig. 5; avbrutet fotstycke av *spänne* av brons av öländsk typ (jfr Salin, Die altgerm. Thierornamentik, s. 50, fig. 110); *beslag* av brons (trol. från en dolk). Uppgivas vara funna i trakten av ***Skövde.*** ***Vg*** 16904.

Svärd av järn likt Sv. F. 500 med mässingsbeläggning på fästet och damascerad klinga (Fig. 10). ***Burge, Lummelunda sn.*** 16905. ***Go***

Armbyglar, 2 som Sv. F. 597, 1 som Sv. F. 599, 1 platt och ornerad med instämplade små trekanter; snodd *armring* som Sv. F. 615, allt av silver. ***Tungelbos, Levide sn.*** 16906. ***Go***

Armring av brons. ***Ekebys, Ganthems sn.*** 16907. ***Go***

Nätsänken (?), 3, av sten, platta och ovala och med vardera två urtagningar i kanten mitt emot varandra för fastbindning. ***Skråmträsk, Skellefteå landsförsamling.*** ***Vb***

Eldsten lik Fv. 1917, s. 178, fig. 13. ***Hummelholm, Nordmalings sn.*** ***Ån***

Kvartsitspets, jfr Fv. 1914, s. 55, fig. 3. ***Gräsmyr, Nordmalings sn.*** ***Ån*** 16908.

Gravfynd från sex av fil. d:r Olov Janse år 1922 undersökta gravar inom ett gravfält nära Larsarve hållplats. Beskrivas i Fv. 1924. ***Skällhorns, Källunge sn.*** 16909. ***Go***

Skelettdelar från ett skadat, jordblandat röse med hällkista vid Langens Hage (nära gränsen till Träkumla och Follingbo snr), S om ***Visby.*** 16910. ***Go***

Kniv av järn; ***brända ben*** och ***kol,*** f. i en 3,5—4,5 m. vid gravhög. ***Finnäset, Venjans sn.*** ***Dr***

Pik, konisk långsträckt; *ten* av järn; *brända ben* och *kol,* f. i en skadad gravhög. ***Torsnäset, Järna sn.*** ***Dr***

Undersökningarna utförda år 1920 av fil. kand. Ola Bannbers. 16911.

Skafthålsyxa av sten (jfr Mn 387); *skifferspets* lik Mn 518. Gåvor av fabrikör Ossian Forslund. ***Boden, Överluleå sn.*** 16912. ***Vb***

Skifferspets (jfr Mn 514); f. vid kanalgrävning. ***Kulinge, Odensvi sn, Åkerbo hd.*** ***Vsm***

Stenyxa, tjocknackig med hålegg (jfr Mn 228). ***Hogla, Kumla sn, Övertjurbo hd.*** ***Vsm***

Stenyxa, tjocknackig, med tväregg. ***Broby, Björksta sn, Yttertjurbo hd.*** ***Vsm***

Båtyxa av sten av enkel typ. ***Salnecke, Gryta sn, Hagunda hd.*** ***Up***

Kantyxa av brons, ornerad (fig. 3). ***Prästgården, Hagby sn, Hagunda hd.*** 16913. ***Up***

Eldsten, spetsoval. ***Forkarby, Bälinge sn o. hd.*** 16914. ***Up***

Flintyxa, tjocknackig och tunnbladig med tväregg. ***Fjuckby, Ärentuna sn, Norunda hd.*** 16915. ***Up***

Stenyxor, 4, med trint-långovalt snitt samt en *eggdel* och en *nackdel* till dylika, f. på samma ställe. ***"Glasberga", Neder Söderby, Sorunda sn, Sotholms hd.*** 16916. ***Sö***

Flintyxor, 4, tunnackiga (en med tväregg); 2 *eggdelar* och 3 mindre *skärvor* av dylika; *spånskrapor,* 7; 26 *spånor;* ett *borr* och 42 *avfallsstycken* av flinta; nackdel av *dubbeleggad skafthålsyxa* av sten som Mn 272; 632 ornerade och 603 oornerade *krukskärvor;* 23 st. *lerklining.* Fynd tillvaratagna från en av markägaren förstörd gånggrift och deponerade i Simrishamns museum. ***Örum nr 5, Hörups sn, Ingelstads hd.*** 16917. ***Sk***

Pilspets av svartaktig kvarts. ***"Vikbäcken", Kullsta, Ragunda sn.*** ***Jä*** 16918.

Skafthålsyxa av sten, mångkantig (fig. 1). Gåva av konsul Arthur Hultqvist. ***Hjulby, Lofta sn, N. Tjusts hd.*** 16919. ***Kl***

Krukskärvor, flintbitar, benflisor och *kol,* f. vid fortsatt undersökning, utförd år 1922 av läroverksadjunkten K. A. Karlinder och doc. B. Thordeman av samma hyddlämning, varifrån fynden inv.-nr 16866. Under hyddlämningen hittades ett gravröse.

Gravfynd från undersökning av ett 3,50 m. vitt, jordblandat röse, som var täckt av ovan nämnda hyddlämning:

2 fragment av *ring* av silver; 4 *spännen,* däribland ett likt SFT IX, s. 223, fig. 67, och ett skadat *bleckspänne;* 2 *ringar* och 2 *fragment* av brons; ornerad *kam* av ben; 12 *krukskärvor;* ett stycke *slagg;* 4 *flintskärvor; brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd år 1922 av adj. K. A. Karlinder och aman. Sven Erlandsson. ***Revelsta, Altuna sn, Simtuna hd.*** 16920. ***Up***

Gravfynd från undersökning av fem gravar under flat mark inom ett förut delvis undersökt gravfält (se inv. 16537 och 16686) vid ***Hållaregården, Värings sn, Vadsbo hd:*** ***Vg***

3 små *järnfragment, krukskärvor, björnklor, brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd år 1921 av fil. d:r K. E. Sahlström. 16921.

Gravfynd från undersökning av tre, 6—15 m. vida och 0,30—1,45 m. höga gravhögar med centralrösen inom ett gravfält vid torpet Eken under ***Säby, Berga sn, N. Vadsbro hd.*** ***Vg***

Nr 1. 32 fragment av ett *ryggknappspänne;* 5 flata *knappar; remändbeslag; pärla, nit* och 2 *fragment* av brons; 2 frag-

ment av *beslag* och 3 *nitar* av järn; smält *pärla* av glasfluss; *krukskärvor; brända ben* och *kol.*

Nr 2. 5+1 *pärlor* av brons; fragment av genombrutet, runt *spänne* av brons; *ring,* 2 *nitar* och 3 *fragment* av järn; 14+47 *pärlor* av glasfluss; krossat ornerat *lerkärl;* prov på *lerklining; brända ben* och *kol.*

Nr 3. *Brodd* och 2 *spikar* av järn; *mosaikpärla* och 4 *pärlor* av glas; fragment av *kam* av ben med järnnit; krossat, ornerat *lerkärl; brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd år 1922 av fil. lic. Åke Stavenow. 16922.

Flintdolk som Mn 414. ***Fjuckby, Ärentuna sn, Norunda hd.*** *Up*

Stenklubba, jfr Mn 247. ***Åslunda, Odensala sn, Erlinghundra hd.*** *Up*

Skafthålsyxa av sten, enkel, nackdel. ***Märsta, Husby sn, Erlinghundra hd.*** *Up*

Stenyxa, tjocknackig. ***"Spånlöts torp", Össebygarns sn, Vallentuna hd.*** *Up*

Flintdolk, jfr Mn 409, delvis slipad. ***Svinninge, Österåkers sn, Åkers hd.*** *Up*

Stenyxa, tunnackig. ***Skuru, Nacka sn, Svartlösa hd.*** *Sö*

Skafthålsyxa av sten, enkel, ofullbordat skafthål. ***N. Enby, Sorunda sn, Sotholms hd.*** *Sö*

Bryne, yxliknande. ***Över-Söderby, Sorunda sn, Sotholms hd.*** *Sö*

Stenyxa med långovalt snitt och tväregg. ***Erikslund, Sorunda sn, Sotholms hd.*** *Sö*

Stenyxa med subrektangulärt snitt. ***Hoxla, Sorunda sn, Sotholms hd.*** *Sö*

Skafthålsyxa av sten, fragment. ***Ottersta, Sorunda sn, Sotholms hd.*** *Sö*

Skafthålsyxa av sten, oborrad. ***"Zettra", Sorunda sn, Sotholms hd.*** *Sö*

Stenyxa med ovalt snitt. ***Nora, Ytter-Enhörna sn, Selebo hd.*** *Sö*

Stenyxa med fyrsidigt snitt och tväregg. ***Tuna, Ytter-Enhörna sn, Selebo hd.*** 16923. *Sö*

Skivskrapa av flinta, rund (jfr Mn 564—565); eggdel av *stenyxa* med långovalt tvärsnitt och tväregg. Gåva av trädgårdsmästare H. Blomqvist. ***Marmorbruket, Krokeks sn, Lösings hd.*** 16924. *Ög*

Pilspets av flinta, bladformig (jfr Mn 447); *lerkruka* som Mn 1434 men med öron som Mn 1439, f. tillsammans med *brända ben*

i samma grustag som pilspetsen, ung. 300 m. NO om Färlövs järnvägsstation, ***Färlövs sn, Ö. Göinge hd.*** 16925. ***Sk***

Silvermynt, danskt (Niels, 1103—1134, jfr Hauberg s. 230, Niels, nr 2); *handtag* (?) av ben, enkelt ornerat; *nit* av järn och 19 fragment av *dylika;* f. vid undersökning av 31 skelettgravar i ÖV riktning, anträffade vid grundläggning för den nya prästgården. ***Tygelsjö sn, Oxie hd.*** 16926. ***Sk***

Undersökningen utförd år 1922 av fil. d:r Folke Hansen.

Bronsnål och *obrända ben* från en skadad grav inom ett gravfält vid ***Odvalls, Linde sn.*** 16927. ***Go***

Eldsten, spetsoval. ***Månäs, N. Ny sn, Älvdals hd.*** 16928. ***Vr***

Gravfynd från undersökning av fyra ej ovan jord synliga rösen av 3,50—2 m:s vidd. ***Frötuna, Rasbo sn och hd:*** ***Up***

Nr 1. *Brända ben* och *kol.*

Nr 2. 2 ornerade fragment av *kam* av ben; fragment av *spikar* och *nitar* av järn; *krukskärvor; brända ben* och *kol.*

Nr 3. Fragment av *spikar* och *nitar* av järn; *krukskärvor; brända ben* och *kol.*

Nr 4. *Nål* av brons (jfr ATS 22: 4, fig. 149); fragment av *spikar* och *nitar* av järn; *bryne* av sandsten; *krukskärvor; brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd år 1922 av aman. Sven Erlandsson. 16929.

Betseldel av brons, lik Fv. 1909, s. 247, fig. 38. ***Hagaberg, Lundby, Fors sn, Västerrekarne hd.*** 16930. ***Sö***

Klinga av brons till dolk (jfr Mn 1212). ***Fjälkinge nr 8, Fjälkinge sn, Villands hd.*** 16931. ***Sk***

Gravfynd bestående av *krukskärvor* och *brända ben,* f. i resterna av ett röse vid ***Ramtvetsmon, Elseröd, Mo sn, Bullarens hd.*** 16932. ***Bo***

Gravfynd: brända ben från brandgrav (efterbegravning) i bronsåldershög vid ***Sperlingsholm, Öfraby sn, Halmstads hd.*** 16933. ***Ha***

Gravfynd: brända ben och *kvartsbitar* från förstörd stendös från järnåldern vid ***Fröböke, Breared sn, Tönnersjö hd.*** 16934. ***Ha***

Kniv av järn; *obrända ben* och *kol,* f. i den öppna kistan i ett skadat stort röse vid ***Vitteby, Sunne sn, Fryksdals hd.*** 16935. ***Vr***

Pilspets av järn med brett blad och lång, smal tånge; *bryne* av sandsten; *lerklining; obränt* och *bränt ben* samt *kol* från en vid husbygge förstörd brandgrop. **S. Soneby, Sunne sn, Fryksdals hd.** 16936. **Vr**

Gravfynd från undersökning av fem små platta, 2—4,5 m. vida rösen, av vilka tre voro fyndlösa; i ett hittades *brända ben* och i kanten av det största en *hålkyxa* av brons, lik Mn 1189.

Undersökningen utförd år 1922 av ingenjör Bror Ericson, amanuens Olov Källström och amanuens Sven Erlandsson. ***Smedslättens trädgårdsstad, Bromma församling.*** 16937. **Up**

Skifferyxa, tjocknackig, med djup hålegg (jfr Mn 230). **Grundforsbäcken, Nederkalix sn.** **Vb**

Skifferyxa med fyrsidigt tvärsnitt och två eggar; *skifferhackor,* 2. **Kypasjärvi, Överkalix sn.** **Vb**

Skifferyxa, tunn och platt med skarp tväregg; *skiffermejsel* med smal, rundad egg. **Storträsk, Nederkalix sn.** 16938. **Vb**

Brakteat av guld (fig. 8), vikt 5,75 gr. **Tossene sn, Sotenäs hd.** 16939. **Bo**

Krigsmedaljer, 10, i brons eller järn, tyska. 16940—41.

Pappersmynt, 7, tyska. Gåva av fröken Grittel Koch. 16942.

Spjutspets av brons (jfr Mn 820—822). **Martebo myr, Lummelunda sn.** 16943. **Go**

Stenyxa med långovalt tvärsnitt, väl slipad (jfr Montelius, La Grèce préclassique, pl. 1, fig. 2); dubbeleggad *skafthålsyxa* av brons (jfr samma arbete, pl. 5, fig. 11—12); inköpta i Tripolis i Arkadien och trol. f. i dess närhet. Grekland. 16944.

Solidus av guld för kejsar Vespasianus (69—79). Italien. 16945.

Hästskor, 3, av järn. **Gryta, Kulla sn, Lagunda hd.** 16946. **Up**

Skifferyxor, 2, med subrektangulärt snitt och hålegg. **Mikkojärvi, Överkalix sn.** 16947. **Vb**

Stenyxa av glimmerskiffer med tjock och bred nacke; *skifferhacka* med mycket smal egg. **Poinisträsk, Överkalix sn.** 16948—49. **Vb**

Stenyxa med ovalt snitt; *stenyxa,* tunnackig; fragment av eldskadad, tunnackig *flintyxa;* 2 fragment av 2 *stenyxor* med långovalt snitt; litet stycke *lerklining.* **Nyskottet, Altuna sn, Simtuna hd.** 16950. **Up**

Mynt, 98 kinesiska, 23 japanska och 4 koreanska. 16951.

Svärd av järn (jfr Sv. F. 507), knappens övre del borta; *spjutspets* av järn lik Sv. F. 503; 2 ovala *spännbucklor* av brons lika SFT VIII, s. 157, fig. 42; ring till *ringnål* av brons (jfr Sv. F. 550); 7 *pärlor* av glas och glasfluss. ***Ruda, Skedevi sn, Finspångaläns hd.*** 16952. ***Ög***

Spännbuckla, oval, av brons lik Sv. F. 556, f. vid landsvägsarbete mellan Molnby och Vallentuna stationer, ***Vallentuna sn och hd.*** ***Up*** 16953.

Pappersmynt, 400, tyska. Gåva av hr C. G. Hesselblad. 16954.

Medalj i silver, präglad av den mexikanska regeringen till firande av Brasiliens 100-årsjubileum som självständig stat. Gåva av mexikanska regeringen. 16955.

Skafthålsyxa av sten. ***Läby, Björklinge sn, Norunda hd.*** ***Up***

Eldsten, oval. ***Rickberga, Björklinge sn, Norunda hd.*** ***Up***

Sländtrissa av sten, platt. ***Kyrkebyn, Hagby sn, Hagunda hd.*** ***Up***

Båtyxa av sten med holk (jfr Mn 312). ***Vällinge, Litslena sn, Trögds hd.*** ***Up***

Spånskrapa av flinta; *eldsten,* spetsoval. ***Vånsjö, Härnevi sn, Torstuna hd.*** 16956. ***Up***

Stenyxa med långovalt snitt; *skafthålsyxa* av sten. Gåva av hr V. Jonsson. ***Haga, Ringarums sn, Hammarkinds hd.*** 16957. ***Ög***

Stenyxa med subrektangulärt snitt och tväregg. ***Långrådna, Ö. Eds sn, N. Tjusts hd.*** 16958. ***Sm***

Skelettdelar, tillvaratagna 1922 i en av Bror Emil Hildebrand undersökt gånggrift (se ATS I, s. 266). ***Lockagården, Slöta sn, Vartofta hd.*** 16959. ***Vg***

Stenmejslar, 2, tjocknackiga; 2 *djurtänder,* f. i en mosse. Gåva av hr Frans Jonsson och hr H. Wilson. ***Anders-Svensgården, Öja, S. Kyrketorps sn, Gudhems hd.*** 16960. ***Vg***

Stenyxa, tjocknackig, med tväregg; nackdel av *stenyxa* med subrektangulärt snitt. ***Rå, Ådalslidens sn.*** 16961. ***Ån***

Pilspetsar, 3, av järn (jfr Sv. F. 501). Gåva av hr Orvar Isberg. F. på två platser på en ås mellan byarna Backa, Västberg och Rovgärde. ***Rättviks sn.*** 16962. ***Dr***

Stenklubba, halv, platt, med dubbelkoniskt skafthål. ***Råneå sn.*** 16963. ***Vb***

Solidus av guld (vikt 4,45 gr.), präglad för Majorianus (457—461). **Hardings, Valls sn.** 16964.

Pappersmynt, 14, österrikiska. 16965.

Dubbeleggad *skafthålsyxa* av sten med ofullbordat skafthål (jfr Mn 277), f. i grustaget S om **Arboga.** Vs

Ring av brons, sluten, platt. **Väsby, Kungsåra sn, Siende hd.** Vs

Flintyxa, tjocknackig, med hålegg. **Fiby, Vänge sn, Ulleråkers hd.** 16966. Up

Gravfynd från tre förstörda brandgropar vid grustaget i **Sjögestad, Sjögestads sn, Valkebo hd:** Ög

2 *skäror* av järn; 2 små *lerkärl* och *brända ben.* 16967.

Träask med skjutlock, på bottnens utsida är inskuren en lejonbild (fig. 13). F. av fil. d:r E. Salvén i ett tornrum i **Skogs k:ka och sn.** Hs

Deposition av Skogs församling. 16968.

Fynd från av antikvarien Otto Janse åren 1914—1916 utförda undersökningar av ruiner av ett medeltida hus. Dep. på Bjärka-Säby slott. **Bosholmen, Bjärka-Säby, Vists sn, Hanekinds hd.** 16969. Ög

Ring av förgylld brons, från 1766; har använts till ram åt prismedaljerna i San Luca, Rom (?) 16970.

Gravfynd från undersökning av ett gravfält vid **Vallda k:ka, Fjäre hd:** Ha

Nr 1. (Skadad brandgrop). *Kol; skrapa* av flinta.

Nr 2. (d:o). *Krukskärva* och *kol.*

Nr 3. (Brandgrop). *Lerurna, brända ben* och *kol.*

Nr 5. *Lerurna* och *brända ben.*

Nr 6. (Brandgrop). *Hartstätning* och *brända ben.*

Nr 7. *Hartstätning* och *brända ben.*

Nr 8. *Brända ben* och *kol.*

Nr 9. (Brandgrop). *Lerurna* och *brända ben.*

Undersökningen utförd år 1922 av intendenten Georg Sarauw. 16971.

Kam av ben, ornerad, fragment; skadat *skelett* av människa, f. vid av fil. d:r Olov Janse år 1922 verkställd undersökning av en skadad hällkista. **Anders-Svensgården, Öja, S. Kyrketorps sn, Gudhems hd.** 16972. Vg

Gravfynd från undersökning av två jordblandade rösen, resp. 14

och 9 m. vida och 0,40 och 0,25 m. höga. **Abrahamsgården, Öja, S. Kyrketorps sn, Gudhems hd:** *Vg*

Nr 1. *Krukskärvor* och *brända ben.*

Nr 2. *Brända ben.*

Undersökningen utförd 1922 av fil. d:r Olov Janse. 16973.

Dörr-ring, låsskylt, nyckel, sporre, 1+1 *hästsko, borr* (?) och *ten* av järn; 2 *brakteater* för Magnus Eriksson och ett otydligt *mynt; knapp* och 16 *smältklumpar* av brons; förkolnad *säd* och förkolat *träföremål* med spår av inskurna ornament; *hästtand;* f. i en medeltida husgrund. **Göshult, Markaryds sn, Sunnerbo hd.** *Sm* 16974.

Gravfynd från en i ett grustag nedstörtad hällkista med röse. **Sjövik, Söraby sn, Norrvidinge hd:** *Sm*

Flintdolk, mycket starkt uppskärpt; *skifferhänge* som Mn 634 men utan ornament; 4 *skrapor,* 1 *spån* och 4 *avfallsstycken* av flinta; 2 *avfallsstycken* av hälleflinta. 16975.

Gravfynd från en år 1922 av fil. d:r Knut Kjellmark undersökt skadad hällkista. **Hagtorpet, Söraby sn, Norrvidinge hd:** *Sm*

Skafthålsyxa av sten; *flintskrapa; skrapa* av hälleflinta, *obrända* och *brända ben.* 16976.

Sten, rundad, troligen knacksten. **Björkholmen, Djurle myr, Ö. Torsås sn, Konga hd.** 16977. *Sm*

Silvermynt, 157, tyska (140) och anglosaxiska (17); 7 *fragment* av dylika; *silverten,* fragment. **Unghause, Eskelhems sn.** 16978. *Go*

Armring av silver (jfr Sv. F. 640—641); fragment av smal och platt *halsring* av brons. **Asa, Lojsta sn.** 16979. *Go*

Flintyxa, tunnackig; *stenyxa* av samma typ. **Lundby, Lilla Malms sn, Villåttinge hd.** 16980. *Sö*

Flintmejsel med tunn nacke. **"Varpet", Gottskär, Onsala sn, Fjäre hd.** *Ha* 16981.

Pappersmynt, österrikiskt. 16982.

Stenyxa med subrektangulärt snitt; *eggdel* av dylik; *stenyxa,* tjocknackig med tväregg. **Hårsbäck, Västerlövsta sn, Torstuna hd.** *Up*

Nål av brons som Mn 1311. **Rickeby, Boglösa sn, Trögds hd.** *Up*

Pärlor, 2, av glasfluss. **Alma by, Tillinge sn, Åsunda hd.** *Up*

Båtyxa av sten, enkel, fragment; nackdel av *skafthålsyxa* av sten. ***Gran, Övergrans sn, Håbo hd.*** 16983.

Skära av järn, stor. ***"Älvsund 1", Rödupp, Överkalix sn.*** 16984.

Medalj i brons, präglad över Gerhart Hauptmann 1922 av Benno Elkan. 16985.

Ringspänne av silver (jfr Mbl. 1903—05, s. 114, fig. 164 och för nålen Sv. F. 588); smal *spjutspets* av järn med trind hålk. ***Sorbys, Bro sn.*** 16986.

Skifferyxa med välvda bredsidor och två eggar, bägge tvära. ***Peltovuoma by, Enontekis sn, Lappmarken, Finland.*** 16987.

Sten, konisk, med grund ränna runt mitten, blanksliten i ena ändan (mortel- eller malsten). Gåva av Carl Backman. ***Gustavsberg, Värmdö sn och sg.*** 16988.

Gravfynd från två av fil. d:r Knut Kjellmark år 1921 undersökta, 4,50 m. vida och 0,50 m. höga, skadade rösen med fotkedja vid ***Ramnåsa, Dädesjö sn, Uppvidinge hd.*** 16989.

Torn av brons till ringsölja; *kniv* av järn och *brända ben*, f. i ett skadat jordblandat röse med hällkista. ***Givarps Södregård, Flisby sn, S. Vedbo hd.*** 16990.

Tråd av brons, fragment; *krukskärvor* och *brända ben*, f. i ett förstört, 15 m. vitt röse. ***Hagaberg, Kyrkeby, Döderhults sn, Stranda hd.*** 16991.

Gravfynd från två små gravhögar undersökta år 1922 av fil. kand. John Nihlén på tomten 148 i ***Turebergs villastad, Sollentuna sn och hd:***

Nr 1. *Krukskärvor* och *brända ben.*

Nr 2. *Järnfragment; pärla* av glasfluss; fragment av ornerad *kam* av ben; *krukskärvor* och *brända ben.* 16992.

Gravfynd från tre gravhögar, undersökta år 1922 av densamme vid ***Gredby, Fors sn, Västerrekarne hd:***

Nr 1. 25 *nitar* av järn, *krukskärvor* och *brända ben.*

Nr 2. *Krukskärvor* och *brända ben.*

Nr 3. *Brända ben.* 16993.

Gravfynd från skadad gravhög, undersökt år 1922 av densamme vid prästgården, ***Tumbo sn, Västerrekarne hd:***

10 *nitar* av järn; 2 fragment av *söljor* av järn; fragment av *kam* av ben; *pärla* av glasfluss; fragment av *läder; krukskärvor* och *brända ben.* 16994.

Skifferhacka. **Hällan, Heden, Överkalix sn.** 16995. ***Vb***

Stenyxa av tunnackig typ med tväregg. **"Brotorp", Kristineholm, Helgona sn, Rönö hd.** ***Sö***

Skafthålsyxa av sten, enkel. **Vrenaby, Nykyrka sn, Jönåkers hd.** ***Sö***

Stenyxa, platt, oregelbunden. "Köpt i Nyköping". ***Sö***

Stenyxa, tjocknackig, med hålegg. **Nävekvarns båtsmanstorp, Tunabergs sn, Jönåkers hd.** 16996. ***Sö***

Mosaikpärla av glasfluss (fig. 9 a-b), f. i en myr ungefär 2 km. S om kyrkan i **Lärbro sn.** 16997. ***Go***

Flintyxa, tunnackig. **Fjälkinge nr 3, Fjälkinge sn, Villands hd.** 16998. ***Sk***

Plakett i brons över mynthandlare D. Holmberg. Gåva av fröken Berta Holmberg. 16999.

Stenyxa med ovalt snitt; *dylik* med subrektangulärt snitt och tväregg; *flintflisa;* 48 *krukskärvor,* därav 14 ornerade (jfr Lithberg, Gotlands stenålder, fig. 97, 117 och 122); *obrända ben.* **Toe, Ejvide, Eksta sn.** ***Go***

Flintdolk med fyrsidigt skaft. **Sandåker, Ejvide, Eksta sn.** 17000. ***Go***

Gravfynd från undersökning av tre gravhögar inom ett stort gravfält vid **Stora Åsby, Rytterns sn, Snevringe hd:** ***Vsm***

Nr 9. (låg hög, 3 m. vid, med centralröse). *Brända ben* och *kol.*

Nr 12. (7 m. vid hög med centralröse). Några *järnklumpar, obrända* och *brända ben* och *kol.*

Nr 43. (4,70 m. vid hög med centralröse). 12 fragment av *beslag,* 1 + 1 *nitar,* 2 + 5 *spikar* och 7 *klumpar* av järn; *brända ben* och *kol.*

Undersökningen utförd 1914 av fil. kand. Gunnar Silfverstolpe. 17001.

Svärd av järn (jfr Sv. F. 507), fragmentariskt; botten av en *lerkruka,* f. i en gravhög. **Vrena gd och sn, Oppunda hd.** ***Sö***

Spjutspets av järn med trind, silverbelagd hålk. **Okänd fyndort.** 17002.

Nyckel, fragmentarisk; 13 + 10 *ringar* av flera storlekar och 5 *tenar* av järn. **Duss, Bro sn.** 17003. ***Go***

Flintspån; 23 *krukskärvor,* varav 6 ornerade (stå) och obrända *ben.* **Ejvide, Eksta sn.** Go

Krukskärvor, 3 (jää.); *skelettrester* av människa; *kol* från förstörda gravar i ett grustag. **Gute, Bäls sn.** 17004. Go

Stenkulor, 2, något tillplattade. **Kävra, Vårfrukyrka sn, Åsunda hd.** Up

Ten av järn med öglor i båda ändar, i vilka hänga ovala länkar; prov på *lerklining.* Gåvor av herr O. A. Öberg. **Tjursåker, Vårfrukyrka sn, Åsunda hd.** 17005. Up

Stenkulor, 2, något tillplattade; *obrända ben,* f. i en oval hög. **Lilla Härnevi, Härnevi sn, Torstuna hd.** Up

Stenkula, något tillplattad. **Skarsvad, Breds sn, Åsunda hd.** 17006. Up

Boplatsfynd: avfall av sten m. m. från stenåldersboplats vid **Gunmark, Skellefteå sn.** 17007. Vb

Gipsavgjutning av ett medeltida, rikt ornerat *dryckeshorn,* som tillhört Götiska förbundet. Orig. i Upsala universitets museum för nordiska fornsaker. 17008.

Brända ben och *kol,* f. vid undersökning av en grav med stenröse under flat mark på tomt 208, **Enebyberg, Danderyds sn och sg.** Up 17009.

Flintyxor, 7, tjocknackiga och oslipade, med hålegg; 4 tjocknackiga och slipade *flintyxor* (däribland 2 med tväregg och 1 med hålegg); 1 tjocknackig och slipad *flintmejsel* med tväregg; 2 *skrapor;* 1 *knuta* och 1 *flisa* av flinta; *bryne* av skiffer. **Kallbäcken, Bygdsiljum, Burträsk sn.** 17010—12. Vb

Flintyxor, 2, tjocknackiga och oslipade, med hålegg; 2 tjocknackiga och slipade *flintyxor* med hålegg; tjocknackig och oslipad *flintmejsel.* **Kallbäcken, Bygdsiljum, Burträsk sn.** Vb

Flintyxor, 2, tjocknackiga och oslipade, med hålegg. Byte med Umeå museum. **Överboda, Umeå landsförsamling.** 17013. Vb

Flintyxa, tjocknackig och oslipad, med hålegg. **Kallbäcken, Bygdsiljum, Burträsk sn.** 17014. Vb

Silverskedar, 2. **Rönngården, Ölsta, Färentuna sn och hd.** 17015. Up

Kniv av brons lik Mn 1112, fragmentarisk; krossat *lerkärl* med plan botten; *brända ben,* f. i en förstörd grav. **Kivik, Mellby sn, Albo hd.** 17016. Sk

Krukskärvor, 25 utan och 5 med ornament (st.-å.); 3 små *flintstycken; obrända ben* av djur; en liten *bränd* bit *ben.* **Alvena, Eskelhems sn.** *Go*

Lerkliningsprov; rund *sten,* något avplanad; platt avrundad *sten* med dubbelkoniskt hål. **Boterarve, Sanda sn.** 17017. *Go*

Gravfynd från ett av antikvarien T. Arne år 1922 undersökt jordblandat röse vid **Elvesta, Sköldinge sn, Oppunda hd.** 17018. *Sö*

Holkyxa av brons som Mn 1172. **Förunda, Bergs sn, Snevringe hd.** *Vsm*

Båtyxa av sten, eggdel (jfr Mn 311). **Rallsta, Bergs sn, Snevringe hd.** *Vsm*

Stenyxa med långovalt tvärsnitt. **Södra skogen, Arboga.** *Vsm*

Skafthålsyxa av sten (jfr Mn 387). **Prästgården, Västermo sn, Västerrekarne hd.** *Sö*

Skafthålsyxa av sten, enkel, eggdel. **Knutsta, Öja sn, Västerrekarne hd.** *Sö*

Flintdolk lik Mn 414. **Vingsleör, Lista sn, Västerrekarne hd.** 17019. *Sö*

Stenyxor, 2, med ovalt tvärsnitt; 2 nackdelar av *stenyxor* med subrektangulärt tvärsnitt, f. i **"Storåkern", Grinde, Vallstena sn.** 17020. *Go*

Stenyxor, 6, med långovalt tvärsnitt, mer eller mindre fragmentariska, f. i åker. **"Tomta", Krokstäde, Tofta sn.** 17021. *Go*

Stenyxor, 3, med långovalt tvärsnitt; 2 små platta *stenyxor,* f. i **"Hemåkern", Smågårda, Tofta sn.** 17022. *Go*

Stenyxor, 3, med långovalt tvärsnitt; 6 fragment och 4 ämnen (därav 2 fragmentariska) till *dylika.* **Rangvalds, Tofta sn.** 17023. *Go*

Stenyxor, 4, med långovalt tvärsnitt och 3 fragment av *dylika.* **Krokstäde, Tofta sn.** 17024. *Go*

Stenyxor, 4, med långovalt-subrektangulärt tvärsnitt, f. i **"Sågåkern", Nygårds, Vallstena sn.** 17025. *Go*

Stenyxa med långovalt tvärsnitt. **Sallmunds, Tofta sn.** 17026. *Go*

Sten, cylindrisk, starkt nött i ena änden. **Binge, Dalhems sn.** 17027. *Go*

Spänne av brons, runt (jfr ATS 22 : 4, fig. 49). **Engvards, Träkumla sn.** 17028. *Go*

Armring, fragment, och *nyckel* av brons; *pilspets* med trind hålk och *beslag* av järn. **Maldes, Stånga sn.** 17029. *Go*

Nyckel av brons. **Botarve, Fröjels sn.** 17030. *Go*

Armring av brons med hoplindade ändar, f. i **"Törnarveåkern", Pilgårds, Boge sn.** 17031. *Go*

Spjutspets av järn med trind hålk. **Slumra, Vallstena sn.** 17032. **Go**

Fynd från av antikvarien Otto Frödin år 1922 fortsatta undersökningar vid klostret i **Alvastra, V. Tollstads sn, Lysings hd.** 17033. **Ög**

Flintyxa, tjocknackig och oslipad, med hålegg; *flintyxa,* tillslagen av en flisa. **Alnarp, Lomma sn, Bara hd.** 17034. **Sk**

Krukskärvor, 14, oornerade och *brända ben,* f. i en la-téne-grav vid **Sturefors järnvägsstation, Vists sn, Hanekinds hd.** 17035. **Ög**

Skafthålsyxa av sten med ryggad framsida, oborrad. **Mörbylånga by och sn.** 17036. **Öl**

Kors av ben, medeltida, ornerat med koncentriska cirklar. **Hernön, Nora sn.** 17037. **Ån**

Kedja av brons med långa, med bronstråd omlindade länkar. **Gillberga, Persnäs sn.** 17038. **Öl**

Pärlor, 21+2 och platt *sländtrissa* av bärnsten, f. på samma plats som inv. 16480. **Badelunda, Burs sn.** 17039. **Go**

Flintblad hörande till det avslagna flintdolkskaftet inv. 16042:1. **Svanebro, Ör sn, Allbo hd.** 17040. **Sm**

Sked av horn, skaftet slutande i ett degenererat djurhuvud (fig. 11); *sländtrissa* av sten. **Sigtuna stad.** 17041. **Up**

Silvermynt, 30, romerska denarer (Nerva-Commodus), f. vid kyrkogården i **Hörsne sn.** 17042. **Go**

Solidus av guld för Leo I (457—474). **Rovide, Fröjels sn.** 17043. **Go**

Träkärl med bronsbeslag (fig. 5). **Gösta, Huggenäs sn, Näs hd.** 17044. **Vr**

Skifferyxor, 2, med tväregg och eggdel av *dylik;* liten tunn *skifferhacka.* **Vändnäs, Överkalix sn.** 17045—46. **Vb**

Skifferyxa med djup hålegg. **Stråkaudden, Rödupp, Överkalix sn.** 17047. **Vb**

Skifferhacka med smal egg. **Kengisfors, Pajala sn.** 17048. **Vb**

Ringspänne av brons, ornerat. **Smiss, Hörsne sn.** 17049. **Go**

Guldmedalj över Sigismund. 17050.

Guldten, trind (vikt 4,6 gr.). **Brunsta, Övergrans sn, Håbo hd.** 17051. **Up**

Nitar av järn, 2 fragmentariska; krossat *lerkärl* (jfr Sv. F. 655); eldskadat *flintstycke, brända* och *obrända ben,* f. i en låg gravhög. **Vardala, Närtuna sn, Långhundra hd.** 17052. **Up**

Guldten, spirallagd (vikt 11,11 gr.), f. i sjön **Sillen, Västerljungs sn, Hölebo hd.** **Sö**

Fingerring av silver med spår av förgyllning; 4 *mynttecken* av brons och ett *dylikt* av läder med 5 infattade blyplomber med bomärken, medeltida. Gåva av direktör C. G. Strokirk. Utan fyndort. 17053.

Gravfynd från undersökning av en 0,9 m. hög och 7,3 m. vid gravhög med röse å egnahemstomten nr 52, ***Edsberg, Sollentuna sn och hd:*** ***Up***

Fragment av *silvermynt; d:o* av brons med ornament; *kniv* av järn; *dubbelkam* av ben; *flintbit; skelett* av människa.

Undersökningen utförd 1922 av konservator Erik Sörling. 17054.

Tillväxten under år 1923.

Skafthålsyxa av sten, planoplan. ***Svartbäcken, Österhaninge sn, Sotholms hd.*** 17055. ***Sö***

Fynd från mindre undersökning av vikingatidsgravar, utförd av fil. kand. A. Julius år 1922. ***Buska, Häverö sn, Norra Roslags fögderi.*** 17056. ***Up***

Gravfynd: brända ben och *järnten* från en av fil. d:r A. Enqvist år 1922 undersökt, skadad gravhög vid ***Boda, Breds sn, Åsunda hd.*** 17057. ***Up***

Gravfynd från starkt skadad gravhög vid ***Björnvretsbacken, V. Vad, Vesslands sn, Örbyhus hd:*** ***Up***

Fragment av *bronskedja;* sammansmälta *bronsklumpar; bärnstenspärla;* 11 fragment av ornerad *benkam; beslag* av järn; *brodd* av järn; *spikar* och *nitnaglar* av järn; *brända ben* av människa och djur.

Undersökningen utförd år 1922 av fil. d:r A. Enqvist. 17058.

Gravfynd från starkt skadad gravhög vid ***Ersta, Tolfta sn, Örbyhus hd:*** ***Up***

Spännbuckla av brons, oval, liten, enskalig; 2 fragment av *bronsbeslag,* ornerade (bandflätning); *nålfäste med spiral* till bronsspänne; 2 *bronsbleck;* 3 *bronstenar* små; *bronsring;* fragment av *benkam,* ornerad; 4 *pärlor* av glasfluss; 3 *järnspikar;* minst 10 *nitnaglar* av järn; *brända ben* av människa och djur.

Undersökningen utförd år 1922 av fil. d:r A. Enqvist. 17059.

Stenyxa med subrektangulärt tvärsnitt, eggdel; *förstenat frö* av tropisk palm. F. vid brunnsgrävning i ***Vennevad, Västra Vingåkers sn, Oppunda hd.*** 17060. ***Sö***

Gravfynd (?), bestående av: 2 fragment av *flintdolk,* lancettformig; *hängsmycke* av skiffer med V-borrat hål; *obrända ben* av människa. F. vid lägenheten ***Solbacken,*** avsöndring från ***Dagsholms gård, Ödeborgs sn, Valbo hd.*** 17061. ***Da***

Gravfynd, bestående av: *bronskittel* med hank (fig. 7); flera fragment av slipade *glas,* största delen sammansmälta i klumpar; *järnkniv; näverfragment; björnklor; brända ben* m. m., funnet i en stor, vid järnvägsbyggnad skadad gravhög vid ***Westland, Sköns sn.*** ***Me***

Undersökt år 1922 av amanuensen G. Hallström. 17062.

Boplatsfynd från det s. k. ***Bulverket*** i ***Tingstäde träsk, Tingstäde sn:*** ***Go***

4 stockar, 2 plankor och 2 grenar av *trä,* alla med spår av bearbetning.

Undersökningen utförd år 1921 av major A. Zetterling. 17063.

Eldslagningssten av kvartsit, spetsoval. Gåva av ingenjör A. Bentz, Sundsvall. ***Stafreviken, Hässjö sn, Ljustorps tg.*** 17064. ***Me***

Stenyxor, tillslagna, 2. ***Granhed, Floda sn, Oppunda hd.*** 17065. ***Sö***

Skafthålsyxa av sten, planoplan, förarbete. ***Garlinge, Medåkers sn, Åkerbo hd.*** ***Vsm***

Skafthålsyxa av sten med påbörjad rörborrning. ***Brattberget, Södra skogen, Arboga.*** ***Vsm***

Skafthålsyxa av sten, planoplan, vittrad. ***Aspetorp, Västermo sn, Västerrekarne hd.*** 17066. ***Sö***

Ringspänne av brons, ornerat med tväråsar och instämplade ornament (jfr Mbl. 1896, sid. 74, fig. 76). F. i ***Bjärbymyr, Etelhems sn.*** 17067. ***Go***

Fynd från undersökning av medeltida borgruin, utförd år 1921 av fil. d:r B. Thordeman. ***Tuna, Österåkers sn, Åkers skplg.*** 17068. ***Up***

Gipsavgjutning av kranium (sannolikt av Birger Jarl). ***Varnhems klosterkyrka, Skarke sn, Valle hd.*** 17069. ***Vg***

Gravfynd från skadad gravhög vid ***Valex Såge, Skee sn, Vette hd:*** ***Bo***

Fragment av ornerad *benkam;* skärvor av *lerkärl; björnklor,* brända; *brända ben.*

Undersökningen utförd av antikvarien T. Arne. 17070.

Fingerring av silver, medeltida, rund platta med ingraverat Kristushuvud. **Kölaby småskola, Kölaby sn, Redvägs hd.** 17071. *Vg*

Depotfynd från järnåldern, bestående av minst 30 *spjutspetsar* av järn, en med silverbelagd holk, en *skära* av järn samt 2 *järnknivar*. F. vid **Gudrings, Wallstena sn.** 17072. *Go*

Spänne av brons, hjulformigt, genombrutet; *ringsölja* av brons med tresidigt utsprång (jfr B. Nerman: Gravfynden på Gotland, fig. 81). **Busarve, Othems sn.** 17073. *Go*

Gipsavgjutning av *skifferspets,* lång, dubbeleggad. **Holaforsen, Lidens sn, Sollefteå tg.** 17074. *Ån*

Skäggyxa av järn, litet runt hål genom bladet. **Käcktjärn, Piteå sn.** *Vb* 17075.

Gravfynd från 3 av docenten G. Ekholm m. fl. undersökta gravhögar vid **Sunnersta, Bondkyrka sn, Ulleråkers hd:** *Up*

Nr 1. *Remsölja* av brons, liten; fragment av 2 *remändbeslag* av brons; fragment av *ryggknappsspänne* av brons (nål och rand); *bronsfragment;* 3 *järnnitar; nålbryne* av skiffer; skärvor av *lerkärl* och *brända ben.*

Nr 2. *Järnnit;* skärvor av *lerkärl; brända ben.*

Nr 3. *Nålhus* av brons; *remsölja* av järn; *järnbrodd* och fragment av *järnspikar; lerkärl* med uppstående öra, fragment (avb. i Upl. Fornm. För. Tidskrift XXXVII, s. 82, fig. 11); *brända ben.* 17076.

Guldring, ormhuvudring (Sv. F. 347), uträtad och hopböjd; *halsring* av guld, vriden, i 4 fragment. **Ängsåkern, Dalbo, Halla sn.** *Go* 17077.

Bänkdyna till korbänk, flamskvävnad. **Källunge kyrka och sn.** 17078. *Go*

Krukskärva (vik. tid). F. i **Sigtuna stad.** 17079. *Up*

Armbyglar av silver, 3 (Sv. 597 och 599); *fingerring* av silver med instämplade ornament; *silvertacka.* **Malmsmyr, Lauritse, Rone sn.** 17080. *Go*

Bronsmynt, byzantinskt, präglat för Justinianus I (Sabatier nr 87). 17081.

Pilspetsar av järn, 2, brett blad och smal, spetsig tånge. **Stubblandet, Överkalix sn.** 17082. Vb

Silvermynt, 2, thalrar (1 österrikisk av år 1563, 1 holländsk av år 1602). **Kettilsboda, Jämjö sn, Östra hd.** 17083. Bl

Gravfynd från 2 gravhögar vid **Soldattorpet, Överhassla, Häggeby sn, Håbo hd:** Up

Nr 1. 4 *hängsmycken* av brons, genombrutna; 2 *bronsringar,* små; 19 *glaspärlor; 3 bronspärlor; krukskärvor.*

Nr 2. *Hängsmycke* av brons, genombrutet.

Undersökningen utförd år 1915 av prof. O. Almgren. 17084.

Djurben (häst, hund, svin, nötkreatur), ett möjligen bearbetat. F. vid nyodling vid **Grönstad, Visingsö sn, Vista hd.** 17085. Sm

Myrjärnsredskap (jfr Jämtlands läns fornm. för. tidskrift V, sid. 108 ff. och fig. 10 och 11), 20 st. F. under ett stenblock vid **Tygsta, Trönö sn.** 17086. Hs

Bronskula, ihålig, med ett litet hål, oxiderad. F. på Brunkebergsåsen vid grundgrävning, kvarteret Stuten, **Norrmalm, Stockholm.** 17087. St

Fynd från år 1922 företagna grundgrävningar vid **St. Nygatan 22, Stockholm.** 17088. St

Doppsko av brons, medeltida, sexkantig, fälten ornerade med akantusrankor och inskrift i minuskler (fig. 15). **Enköping.** 17089. Up

Pilspets av järn med bred tvåkluven spets, tången saknas. **Lillsundet, Överkalix sn.** 17090. Vb

Halsringar av silver, 3; *armringar* av silver, 2, spirallagda. Enl. uppgift funna i **Estland** (Hapsal). 17091.

Skafthålsyxa av sten, planoplan. **Tyskerud, Väfversunda sn, Dals hd.** 17092. Ög

Depotfynd från bronsåldern, bestående av: *hängkärl* av brons (jfr Mn 1395); *spännen* av brons, 2, glasögonformiga (Mn 1345); *nål* av brons, vinkelböjd upptill och slutande i en vertikalt ställd, rund skiva (Mn 1327); *armring* av brons, öppen, med förtjockade ändar; *armring* av brons (Mn 1284), ihålig, i 3 delar, ändarna ornerade; *kniv* av brons med skaft slutande i en ring, böljeornerad (jfr Mn 1265); *kniv* av brons med spiral-

upprullat huvud, rikt ornerad (jfr Mn 1242); 3 *sylar* av brons; 2 *holkyxor* av brons jämte fragment av en tredje; fragment av *spjutspets* av brons; fragment av *bronssvärd* med *beslag* till övre delen av *svärdslidan;* fragment av *bronssåg;* fragment av *bronslur,* det ena från en skarv; *blyten,* lagd i vindlingar. Allt funnet vid uppbrytning av en sten vid ***S. Hjärpetan, Grava sn, Karlstads hd.*** 17093. ***Vr***

Stenklubba med skafttränna. ***Södvajaur, Rånetjokk, Arjeploug sn.*** ***La*** 17094.

Rovaniemihacka av grön skiffer, slipat eggparti. ***Jokkfall, Ansvar, Överkalix sn.*** 17095. ***Vb***

Boplatsfynd från stenåldern, anträffade vid norra och södra torpet, ***Bäckarne, Backe, Fjällsjö sn:*** ***Ån***

Nr 1. *Mejsel* av ben; *pilspetsar,* 2, en av skiffer, en av kvartsit; *krukskärvor,* snörornerade (fig. 2); *skärvor* av kvarts och kvartsit; *flintstycke; kol* och *brända ben.*

Nr 2. *Skärvor* av kvarts och kvartsit; 2 *flintbitar; brända ben.*

Nr 3. Fragment av *pil-* och *spjutspetsar* av kvartsit, minst 7; *skrapor* av kvarts och kvartsit; *skifferstycke; slipstenar* av glimmerskiffer, 2; *krukskärvor,* asbestblandade, kam- och vävintryck; *avfall* av kvartsit.

Undersökningarna utförda år 1922 av lektor O. B. Santesson. 17096.

Boplatsfynd från stenåldern från ***Bodums och Tåsjö socknar:*** ***Ån***

Nr 1. Från ***Lesjön, Bodums sn:*** *pilspetsar,* 6, en av kvartsit, de övriga av skiffer, delvis fragment; *skrapor* av kvartsit, 66 *avfall* av skiffer och kvartsit.

Nr 2. Från ***Mindre Bastuholmen, Tåsjö sn:*** *skrapor* av kvarts 2; *skifferspets,* förarbete; *krukskärvor,* asbestblandade; *avfall* av skiffer, kvarts och kvartsit.

Nr 3. Från ***Större Bastuholmen, Tåsjö sn:*** *avfall* av kvartsit, talrikt.

Nr 4. Från ***Andersnäset, Tåsjö sn:*** *pilspets* av kvartsit, fragment; *avfall* av kvartsit.

Nr 5. Från ***Björnholmen, Tåsjö sn:*** *skifferspets,* fragment;

skivskrapa, flinta; *skrapa* av kvartsit, högryggad; *avfall* av skiffer.

Undersökningen utförd år 1922 av lektor O. B. Santesson. 17097.

Kvartsitklubba, platt, rundad med bikoniskt hål. ***Mo, Junsele sn.*** Ån

Skifferbryne, långsträckt, hål vid ena ändan. Gåva av lektor O. B. Santesson. ***Imnäs nr 1, Ramsele sn.*** 17098. Ån

Stenyxa, tjocknackig, med hålegg. Gåva av hemmansägare Johan Sjödin, Trehörningsjö. ***Karlsvikens nr 1 fäbod, Trehörningsjö sn.*** Ån 17099.

Skafthålsyxa av sten, planoplan, nackdel; *bryne* av sandsten. Gåva av hemmansägare N. Strandqvist, Resele. ***Strand, Resele sn.*** 17100. Ån

Stenyxa, tjocknackig, tunn med hålegg. Gåva av hemmansägare P. L. Sjödin, Trehörningsjö. ***Karlsviken nr 1, Trehörningsjö sn.*** Ån 17101.

Spjutspets av järn, lång holk, smalt ryggat blad, kort. Gåva av hemmansägare P. E. Aronsson, Resele. ***Rödsta nr 2, Resele sn.*** 17102. Ån

Skifferspets, uddfragment. ***Västeringet, Rå, Ådalslidens sn.***

Stenyxa med subrektangulärt tvärsnitt, eggdel. Gåva av E. V. Borin, Näsåker. ***Eds sn(?).*** 17103. Ån

Skifferspets, ryggad, 2 fragment. Gåva av hemmansägare C. J. Skoglund, Junsele. ***Eden, Junsele sn.*** 17104. Ån

Stenyxa med subrektangulärt tvärsnitt och hålegg. Gåva av hemmansägare S. Östlund, Junsele. ***Östanbäck, Junsele sn.*** 17105. Ån

Pilspets av skiffer, korta hullingar, lång tånge. Gåva av fru M. Abrahamsson, Vallen. ***Vallen, Junsele sn.*** 17106. Ån

Skafthålsyxa av sten, båtformig, eggdel. ***Nässjön, Ramsele sn.***

Skifferspets med hullingar, fragment. ***Backe nr 1, Fjällsjö sn.***

Stenklubba med skaftränna. ***Norra torpet, Bäckarne, Backe, Fjällsjö sn.*** Gåvor av hemmansägare P. Rudén, Backe. 17107. Ån

Stenklubba med skaftränna (Mn 254); *skifferspets,* uddfragment. Gåva av hemmansägare H. Eriksson, Backe. ***Norra torpet, Bäckarne, Backe, Fjällsjö sn.*** 17108. Ån

Bryne av skiffer, långsträckt. Gåva av fröken Hanna Eriksson, Backe. ***Norra torpet, Bäckarne, Backe, Fjällsjö sn.*** 17109. Ån

Stenklubba med skafttränna, liten (Mn 251). ***Norra torpet, Bäckarne, Backe, Fjällsjö sn.*** 17110. ***Ån***

Skrapa av kvartsit, högryggad; *brynstenar,* 2; *stenblock,* vattenslipat; *grönstenstycke,* bränt. Gåva av löjtnant V. Nilsson, Backe. ***Norra torpet, Bäckarne, Backe, Fjällsjö sn.*** 17111. ***Ån***

Pilspets av kvartsit med insvängd bas. Gåva av A. Nilsson, Multrå. ***Bjurhäll, Käll, Multrå sn.*** 17112. ***Ån***

Stenyxa, fyrsidigt tvärsnitt, hålegg. Gåva av D. L. Fahlén, Nyland. ***Nordanåker, Ytter-Lännäs sn.*** 17113. ***Ån***

Skafthålsyxa av sten, planoplan (Ragundadiabas). Gåva av N. E. Flodin, Selsjön. ***Forsås, Ådalslidens sn.*** 17114. ***Ån***

Pilspets av skiffer, ryggad, lång tånge. Gåva av J. A. Johansson, Sysslebäck. ***Nässjö, Ramsele sn.*** 17115. ***Ån***

Kniv av skiffer, tveeggad, ryggad (Mn 496). Gåva av E. Engström, Kälarne. ***Mo, Junsele sn.*** 17116. ***Ån***

Stenklubba med skafttränna. Gåva av E. Arnqvist, Rossön. ***Flyn, Bodums sn.*** 17117. ***Ån***

Dolkblad av skiffer med skaft; *dolkblad* av skiffer, förarbete. Gåva av J. A. Sundin, Hoting. ***Hoting, Tåsjö sn.*** 17118. ***Ån***

Pilspets av kvartsit, liten, tvär bas; *spånor* av kvartsit, 10. Gåva av E. Holmström, Hoting. ***Andersnäset, Tåsjö sn.*** 17119. ***Ån***

Skifferspets, stor med hullingar och tånge. ***Hundviken, Tåsjö sn.*** ***Ån***

Skifferspets, uddfragment, ryggad. Gåva av fru A. Vikström, Brattbäcken. ***Rotnäset, Tåsjö sn.*** 17120. ***Ån***

Stenyxa, fyrsidigt tvärsnitt, hålegg. Gåva av B. O. Helldahl, Multrå. ***Klovsta, Multrå sn.*** 17121. ***Ån***

Skifferkniv, tveeggad, svagt böjd (jfr Mn 497). Gåva av E. Häggmark, Antjärn. ***Antjärn, Häggdångers sn.*** 17122. ***Ån***

Skafthålsyxa av sten. Gåva av konsul A. J. Norberg, Hernösand. ***Björkå bruk, Över-Lännäs sn.*** 17123. ***Ån***

Skafthålsyxa av sten, mångkantig, utan knopp. Gåva av dir. Axel Kjellström, Salsåker. ***Jäpplinge, Ullångers sn*** eller ***Åsäng, Nordingrå sn.*** 17124. ***Ån***

Stenklubba med skafttränna, kvartsit. ***Brännvalludden, Vilhelmina sn.*** 17125. ***La***

Pilspets av skiffer, hullingar och avsmalnande tånge; *dolkblad* av skiffer, tveeggat, konkav bas, ornerad. ***Hoting, Tåsjö sn.***

Halsring av brons, flätad, ändarna uthamrade. ***Bastuholmen, Hoting, Tåsjö sn.***

Redskap av kvartsit, T-formigt, förarbete. ***Bastuholmen, Hoting, Tåsjö sn.***

Skifferkniv, ryggad, tveeggad; *skifferspets*, ryggad, med skåror för fastbindning; *skrapa* av flinta. ***Lesjön, Bodums sn.***

Skifferspets med hullingar, tånge med urnupen bas (Mn 516); *skifferkniv* med kort, vid basen avrundat skaft (Mn 496); *skifferhacka*, tväreggad, romboidiskt tvärsnitt; *spånskrapa* av flinta; *slipstenar*, 2; *skifferbryne*, långsträckt; *stenar*, 3, bearbetade; *obrända djurben*. ***Norra torpet, Bäckarne, Backe, Fjällsjö sn*** (jfr inv. 17096).

Skifferyxa, spetsovalt tvärsnitt, tväreggad; *stenklubba* med skaftränna. ***Södra torpet, Bäckarne, Backe, Fjällsjö sn.***

Spets av kvartsit (Mn 491); *avfallsstycke* av kvartsit. ***Storstensberget, Imnäs, Ramsele sn.***

Skifferkniv, tveeggad, kort skaft (jfr Mn 496, ej skaftet). ***Nässjö, Ramsele sn.***

Skifferspets, långsträckt, ryggad; *skafthålsyxa* av sten, planoplan, vittrad. ***Östertjärns fäbodar, Junsele sn.***

Skifferspets, svagt ryggad, skadad. ***Häxmo, Ådalslidens sn.***

Pilspets av svart sten, konkav bas; *spjutspets* av kvartsit, rundad bas; *smalmejsel* av skiffer, håleggad. ***Djupdalstorp, Ådalslidens sn.***

Pilspets av skiffer, små hullingar, tunn tånge. ***Holmsta, Helgums sn.***

Trindyxa av sten, ovalt tvärsnitt, tväreggad. ***Örbäck, Långsele sn.***

Stenyxa med subrektangulärt tvärsnitt, tväreggad. ***Långviksmon, Björna sn.***

Pilspetsar av skiffer, 2, långa och smala, ryggade, korta hullingar och kort tånge. ***Movattnet, Björna sn.***

Föremålen insamlade åren 1921 och 1922 av lektor O. B. Santesson. 17126.

Guldring, fragment. ***Ängsåkern, Dalbo, Halla sn.*** (jfr inv. 17077). 17127.

Boplatsfynd: krukskärvor, redskapsfragment av flinta och sten m. m. från en av fil. d:r K. Kjellmark år 1918 undersökt stenåldersboplats vid **Draftinge, Ås sn, Västbo hd.** 17128. *Sm*

Flintdolk, tvåsidigt skaft, uppskärpt blad. Från en ramponerad hällkista vid **Sjövik, Söraby sn, Norrvidinge hd.** 17129. *Sm*

Eldsten av kvartsit, spetsoval. **Förunda, Bergs sn, Snevringe hd.** *Vsm*

Stenyxa, tjocknackig, slipad. **Lundby, Odensvi sn, Åkerbo hd.** *Vsm*

Stenyxa, tjocknackig, slipad. **Nogsta, Odensvi sn, Åkerbo hd.** *Vsm*

Stenyxa, tunnackig. **Slyta, Odensvi sn, Åkerbo hd.** *Vsm*

Stenyxa, tunnackig, med hålegg. **Ökna, Stenkvista sn, Österrekarne hd.** *Sö*

Trindyxa av sten, ovalt tvärsnitt. **Spånga, Ärila sn, Österrekarne hd.** *Sö*

Skafthålsyxa av sten, båtformig, förarbete (Mn 317). **Ärlunda, Ärila sn, Österrekarne hd.** 17130. *Sö*

Bronsmynt, parthiska, 5. 17131.

Prov på tillhuggning av flinta och glas, utförda av E. Spiessbach, Flensburg. 17132.

Flintdolk, fragment av spetsen. **Önunda, Ärila sn, Österrekarne hd.** *Sö*

Skafthålsyxa av sten, båtformig, nackparti; förarbete till *skafthålsyxa* av sten. **Skölby, Öja sn, Vesterrekarne hd.** *Sö*

Pilspets av järn, Sv. F. 501. Vid kyrkan, **Sätterbo sn, Åkerbo hd.** *Vsm*

Skafthålsyxa av sten, båtformig, kort holk. **Tveta, Medåker sn, Åkerbo hd.** 17133. *Vsm*

Boplatsfynd: krukskärvor, redskap av flinta och sten från av fil. d:r U. Sundelin företagna undersökningar av ett flertal stenåldersboplatser i **Skåne, Blekinge, Halland och Småland,** beskrivna i Ymer 1920, sid. 131—195. 17134. *Sk Ha Bl Sm*

Boplatsfynd: krukskärvor, redskapsfragment av flinta från stenåldersboplats vid **Draftinge, Ås sn, Västbo hd.** (jfr 17128). 17135. *Sm*

Bronsmedalj över d:r Fritz Holm. Gåva av Marguerite Holm. 17136.

Gravfynd: brända ben och *kol,* f. vid av fil. d:r A. Enqvist år 1916 företagen undersökning av skadad gravhög vid **Lund, Ramsta sn, Hagunda hd.** 17137. *Up*

Stenyxa med oval genomskärning. **Neder Söderby, Sorunda sn, Sotholms hd.** *Sö*

Skafthålsyxa av sten. **Ekstubben, Älta, Nacka sn, Svartlösa hd.** 17138. *Sö*

Samling förhistoriska föremål: *yxor, spjut-* och *pilspetsar* av sten, flinta och obsidian, *krukskärvor* m. m., insamlade av svenska Kamtschatkaexpeditionen. 17139.

Fingerring av brons, medeltida, inskrift med majuskler. ***Mickels, Valls sn.*** 17140. ***Go***

Skafthålsyxa av sten, båtformig, låg holk (jfr Mn 310); *stenyxa,* tjocknackig, tväreggad. Kasiko, Oesel, ***Estland.*** 17141.

Kniv av brons med bred, kort tånge. ***Vesterbjers, Bara sn.*** 17142. ***Go***

Bronssvärd, kort, triangulär klinga, tånge; *bronsföremål,* avlångt, kupigt, ornerat på översidan; *bronslur,* fragment; *obränt ben.* Tillhör depotfyndet inv. 17093. ***S. Hjärpetan, Grava sn, Karlstads hd.*** 17143. ***Vr***

Dubbeldukat av guld, präglad för Gustaf II Adolf i Würzburg 1632. 17144.

Gipsavgjutning av S:t Annabild. ***Kinne-Kleva sn, Kinne hd.*** 17145. ***Vg***

Järnnyckel, stor, medeltida. ***Gamla kyrkan, Överkalix sn.*** 17146. ***Vb***

Gipsavgjutning av skifferyxa med vacker hålegg. Orig. f. på stranden av Torne älv, på udden mellan ***Torne och Vittangi älvar.*** 17147. ***Vb***

Yxa av järn med skafthål, flikar på sidorna, brett blad. ***Tåsjön, Hundvika, Tåsjö sn.*** 17148. ***Ån***

Boplatsfynd: stenyxfragment, 16, från stenåldersboplats vid ***Unsume kusar, Ragnvalds, Tofta sn.*** 17149. ***Go***

Trindyxa, oval genomskärning, slipad egg. ***Kolsva, Bro sn, Åkerbo hd.*** ***Vsm***

Skafthålsyxa av sten, båtformig, eggdel. ***Borsökna, Gillberga sn, Vesterrekarne hd.*** ***Sö***

Skafthålsyxa av sten, degenererat båtformig. ***Hållby, Gillberga sn, Vesterrekarne hd.*** ***Sö***

Stenyxa, oval genomskärning, slipad. ***Slyte, Ärila sn, Österrekarne hd.*** ***Sö***

Stenyxa, subrektangulär genomskärning. ***Aronstorp, Dunker sn, Österrekarne hd.*** ***Sö***

Flintyxa, tunnackig, upphuggen egg, slipad. ***Ökna säteri, Floda sn, Oppunda hd.*** ***Sö***

Stenyxa, oval genomskärning, spetsnackig. ***Ökna säteri, Floda sn, Oppunda hd.***

Glättsten av glas, halvrund. Okänd fyndort. 17150.

Guldmalm, ett stycke, från gruvan Great Boulder Kalgoorlis. Gåva av H. M:t Konungen. Australien. 17151.

Rovaniemihacka av skiffer, eggdel, slipad. ***Djuplavan, Lansjärv, Överkalix sn.*** 17152. ***Vb***

Holkyxa av brons, liten, sexsidigt tvärsnitt, ornerad. ***Öster Flygge, Indalslidens sn.*** 17153. ***Ån***

Gravfynd: skelett av minst 13 mänskliga individer, funna vid undersökning av raserad hällkista från stenåldern. En *skafthålsyxa* jämte *flintdolk* påträffades samtidigt, förvaras nu i Örebro museum. ***Ösby, Sköllersta sn och hd.*** 17154. ***Ne***

Stenyxor, 13, delvis fragment. ***Smågårda, Tofta sn.*** 17155. ***Go***

Stenyxor, 4, därav 2 Lihulttyp, 1 med spetsovalt och 1 med ovalt tvärsnitt. ***Marsåker och Emåker, Smågårda, Tofta sn.*** 17156. ***Go***

Stenyxor, 15, delvis fragment. Samma fyndort som föreg. 17157. ***Go***

Stenyxor, 12, mest fragment. ***Tomta, Krokstäde, Tofta sn.*** 17158. ***Go***

Stenyxor, 25, större delen fragment, däribland en mångkantig och 1 dubbeleggad. ***Kull- och Tomtaåkrarna, Krokstäde, Tofta sn.*** 17159. ***Go***

Spänne av brons, runt, genombrutet, filigranornerat. ***Rolex, Valls sn.*** 17160. ***Go***

Ringspänne av brons, ändarna slutande i djurhuvud. ***Levide, Valls sn.*** 17161. ***Go***

Spänne av brons, djurhuvudformat (jfr Sv. F. 535). ***Lasses, Botarve, Öja sn.*** 17162. ***Go***

Ringspänne av brons, spiralupprullade ändar. ***Högårdsåkern, Norrgårda, Hamra sn.*** 17163. ***Go***

Gravfynd: bronsnål, ögla upptill; *bronssyl; benkammar,* ornerade, 2 fragment, från en vid grustäkt förstörd, mindre gravkulle vid ***Träväggen, Krasse, Guldrupe sn.*** 17164. ***Go***

Silvermynt, 12, präglade för Carl XI och Carl XII från en grav på ***Rackeby kyrkogård, Rackeby sn, Kållands hd.*** 17165. ***Vg***

Guldfingerring av tunnt, hopvikt guldband. ***Tibble, Litslena sn, Trögds hd.*** 17166. ***Up***

Lerurna (vik.-tid). F. vid nyodling vid ***Ekeby, Sparrsätra sn, Åsunda hd.*** 17167. ***Up***

Gipsavgjutning av skafthålsyxa, båtformig, vacker (Mn 316). Orig. f. vid **Elleholms Hofgård, Mörrums sn, Listers hd.** 17168. ***Bl***

Flintsåg, konvex, tandad egg. **Prästgården, Runtuna sn, Rönö hd.** ***Sö***

Stenyxa, ovalt tvärsnitt, slipad. **Humlekärr, Kila sn, Jönåkers hd.** ***Sö***

Stenyxa, bredovalt tvärsnitt, tväreggad, delvis slipad. **Lindebol, V. Vingåker sn, Oppunda hd.** ***Sö***

Stenyxa, bredovalt tvärsnitt, räteggad, slipad. **Tista, Stigtomta sn, Jönåkers hd.** ***Sö***

Stenyxa, tunnackig, eggdel, slipad. **Tista, Stigtomta sn, Jönåkers hd.** ***Sö***

Stenyxa, subrektangulärt tvärsnitt, slipad. Samma fyndort som föreg. ***Sö***

Stenyxa, tjocknackig, smal, slipad. **Sunnansjö, Floda sn, Oppunda hd.** ***Sö***

Dolkklinga av brons, fragment, svagt ryggad. **Fredsbacken, Yxtaholm, L:a Mellösa sn, Villåttinge hd.** 17169. ***Sö***

Fingerring av förgyllt silver, medeltida. **Orsa sn och tg.** 17170. ***Da***

Nålbryne av skiffer med hål; *sländtrissa* av bränd lera, bikoniskt hål. **S. Unnaryd, Unnaryd sn, Vestbo hd.** 17171. ***Sm***

Flintkärna, stor, från stenåldersverkstad vid Grand-Pressigny, dep. Indre-et-Loire, **Frankrike.** 17172.

Halsring av brons, fyrsidigt tvärsnitt, ändarna hakade om varandra. **Bredsätra, Bredsätra sn.** 17173. ***Öl***

Bronsarmring, öppen, bandformig, ornerad på utsidan med cirklar och streckade linjer. Hasenpoth sn, **Kurland.** 17174.

Fingerring av guld, medeltida (jfr Sv. M. II, sid. 413, fig. 354). **Snevide, Hafdhems sn.** 17175. ***Go***

Pilspets av flinta, tresidig med tånge. **Drängsmark, Byske sn.** 17176. ***Vb***

Gravfynd från 2 undersökta gravar vid **Hagalund nr 2, Ytterby, Häverö sn, Väddö skplg:** ***Up***

Nr 1. *Krukskärvor; järnnitar,* 4+11 fragment; *järnbleck,* omböjt; *benkam,* ornerad, 4 fragment; *brända ben; kol.*

Nr 2. *Järnnit* +2 fragment; *järnten; spelbrickor* av ben, 3 fragment; *benkam,* ornerad, 3 fragment; *benpärla,* cylindrisk; *sandstensbryne; brända ben* av människa och djur; *björnklor; kvartsstycke; kol.*

Undersökningen utförd år 1923 av amanuensen Sv. Erlandsson. 17177.

Gravfynd från 6 undersökta gravar vid ***Igelsta, Söderby-karls sn, Lyhundra hd:*** *Up*

Nr 1. *Brända ben; kol.*

Nr 2. *Hartstätning; sten,* flat, med hål i mitten; *brända ben.*

Nr 3. *Brända ben; kol.*

Nr 4. *Brända ben; kol.*

Nr 5. *Hartstätning; brända ben.*

Nr 6. *Brända ben.*

Undersökningen utförd år 1923 av amanuensen Sv. Erlandsson. 17178.

Gravfynd från 2 undersökta gravar vid ***Norrby nr 2, Söderby-karls sn, Lyhundra hd:*** *Up*

Nr 1. *Brända ben.*

Nr 2. *Guldring; knapp till bältehake* av brons, guldbelagd (jfr Mbl. 1890, sid. 128, fig. 45); *guldbleck* med vidsittande tygrest; *trä.*

Undersökningen utförd år 1923 av amanuensen Sv. Erlandsson. 17179.

Gipsavgjutning av pilspets av brons med tånge, ryggat blad. Orig. f. i ***Näset, Bodums sn.*** 17180. *Ån*

Gipsavgjutning av Lihultyxa av sten. Orig. f. i ***Gamla Hammaren, Urfors, Ovansjö sn.*** 17181. *Ge*

Medalj i silver över Gustaf Vasa, präglad av samfundet S:t Erik 1923. 17182.

Pärlor av glasfluss, 5. ***Testaby, Vårfrukyrka sn, Åsunda hd.*** 17183. *Up*

Boplatsfynd: krukskärvor, en del ornerade; *flintskärvor; djurben* från stenåldersboplats vid ***Alfvena, Eskelhems sn.*** 17184. *Go*

Trindyxa av sten; *stenyxa* med ovalt tvärsnitt, delvis slipad. ***Tyllahagen, Torsång sn och tg.*** 17185. *Dr*

Stenyxor, 2, ovalt tvärsnitt. ***Jakobsberg, St. Malms sn, Oppunda hd.*** *Sö*

Trindyxor av sten, 2, ovalt tvärsnitt, delvis slipade. ***Järnbol, Björkvik sn, Jönåkers hd.*** *Sö*

Stenyxa, bredovalt tvärsnitt, slipad. ***Åkers bruk, Åkers sn, Åkers hd.*** *Sö*

Skafthålsyxa av sten, båtformig, eggdel. ***Stigtomta sn, Jönåkers hd.*** ***Sö***
Skafthålsyxa av sten, båtformig, miniatyryxa. ***Jakobsberg, St. Malms sn, Oppunda hd.*** ***Sö***
Sten, hjärtformad, urholkad. ***Fäboda, St. Malms sn, Oppunda hd.*** ***Sö***
17186.
Skafthålsyxa av sten, planoplan, svagt böjd. ***Sandvik, Bromma sn, Sollentuna hd.*** 17187. ***Up***
Boplatsfynd: stenyxor 2; *krukskärvor,* delvis ornerade; *avfall* av flinta, kvarts och skiffer från nyupptäckt stenåldersboplats vid ***Älta, Nacka sn, Svartlösa hd.*** 17188. ***Sö***
Stenyxor 2, subrektangulärt tvärsnitt, slipade. ***Lillgården, Lindeshäll, Skäcklinge, Botkyrka sn, Svartlösa hd.*** 17189. ***Sö***
Gravfynd: nitnagel av järn, *avfallsstycke* av hälleflinta; *ben.* F. vid återställande av skadat gravröse. ***Tryggverör, Tryggön, Askums sn, Sotenäs hd.*** 17190. ***Bo***
Gravfynd från 2 förstörda gravar vid ***Mällegården, Näsinge sn, Vette hd:*** ***Bo***

Nr 1. *Lansspets* av flinta; *avfallsstycke* av flinta; *människoskelett.*

Nr 2. *Krukskärvor; brända ben.* 17191.

Sked av brons. ***Vada, Vada sn, Vallentuna hd.*** 17192. ***Up***
Bronsyxa, avsatsyxa (Mn 860); *nål* av brons, spiralupprullat huvud. ***Bjers, Hejnum sn.*** 17193. ***Go***
Nål av brons med gropornerat huvud (Sv. F. 545). ***Kvie, Bro sn.*** ***Go***
17194.
Pärla av guldbleck, dubbelkonisk, pålödda sirater (Sv. F. 365). ***Hallegårda, Halla sn.*** 17195. ***Go***
Rovaniemihacka av skiffer, slipad egg. ***Ängerå, Överkalix sn.*** 17196. ***Vb***
Pilspets av järn. ***Lansjärv, Överkalix sn.*** 17197. ***Vb***
Skifferyxa, förarbete, planoplan, eggslipad. ***Lomträsk, Överkalix sn.*** 17198. ***Vb***
Slipsten av sandsten, fragment. Samma fyndort som föreg. 17199. ***Vb***
Spänne av brons, dosformigt. ***Annexen, Hemse sn.*** 17200. ***Go***
Ringspänne av brons med facetterade knoppar. ***St. Kallings, Follingbo sn.*** 17201. ***Go***

Bultlås av järn, litet. **Övre Kuivakangas, Övertorneå sn.** 17202. *Vb*

Ringspännen av silver, 2, med instämplade ornament och facetterade knoppar; *armring* av silver, vriden; *armbyglar* av silver, 2, med instämplade ornament. **Martebo, Lummelunda sn.** 17203. *Go*

Flintyxa, tunnackig, praktex. **Svemb, Ödeshögs sn, Lysings hd.** 17204. *Ög*

Armring av silver, i vilken sitter en *fingerring* av silver (jfr Sv. F. 638); *silvermynt,* arabiskt. **Skolan, Kulltorp sn, Vestbo hd.** 17205. *Sm*

Gravfynd från 2 skadade gravar under flat mark vid **Skogsborg, Lerberga, V. Ryds sn, Bro hd:** *Up*

Nr 1. *Hartstätning; brända ben.*

Nr 2. *Hartstätning; krukskärvor; brända ben* och *kol.*

Undersökt år 1923 av fil. d:r A. Enqvist. 17206.

Gravfynd: benkam, ornerad, fragment; *nithuvuden* av brons, 2; *bronsfragment,* 2 små; *björnklor; brända ben; kol.* F. i en starkt skadad, år 1923 av fil. d:r A. Enqvist undersökt grav vid **Åbyholm, Vallentuna sn och hd.** 17207. *Up*

Gravfynd: bronsbleck, 3 små; *bronsskiva; järnbleck,* 7 fragment; *spikar* av järn, 2; *lerkliningsstycke; skärvor* av stengods; *brända* och *obrända ben* från en förstörd grav(?) vid **Härja, Härja sn.** *Vg* 17208.

Skafthålsyxa av sten, deg. båtformig, ofullbordat hål. Gåva av U. Nordhagen, St. Björknäs. **Stora Björknäs, Bo sn, Värmdö skplg.** *Sö* 17209.

Holkyxa av brons, mellansvensk typ (Mn 1054). **Killinge, Håtuna sn, Håbo hd.** 17210. *Up*

Gravfynd från 4 gravar vid **Gribby, Råby, Lohärad sn, Lyhundra hd:** *Up*

Nr 1. *Brända ben.*

Nr 2. *Brända ben.*

Nr 3. *Krukskärvor,* delvis ornerade.

Nr 4. *Spiralfingerring* av brons; *hartstätning; brända ben.*

Undersökningen utförd år 1923 av fil. d:r A. Enqvist. 17211.

Bronsspännen, 2 (jfr Sv. F. 316); *holkyxa* av järn (Sv. F. 262). **Forsa, Hejde sn.** 17212. *Go*

Bronsspänne, dosformigt. **Grene, Hejde sn.** 17213. *Go*

Björnspjut av järn. **Ö. Lansjärv, Överkalix sn.** 17214. *Vb*

Spjutspets av brons med holk, ornerad vid basen; *kniv* av brons, fragment. **Djursnäs, Lännäs sn, Askers hd.** *Ne*

Trindyxa av sten, slipad egg. **Lunda, V. Vingåker sn, Oppunda hd.** *Sö*

Stenyxa, Lihulttyp, delvis slipad. **Långkärr, Öja sn, Vesterrekarne hd.** *Sö*

Stenyxa, tjocknackig. **Kojäng, Husby Rekarne sn, Österrekarne hd.** *Sö*

Stenyxa, planoplan, håleggad. **Åtorp, Floda sn, Oppunda hd.** *Sö*

Stenyxa, tunn, delvis slipad. **Hyndevad, Gillberga sn, Hölebo hd.** *Sö*

Skafthålsyxa av sten, förarbete. **Åsby, Husby Rekarne sn, Österrekarne hd.** *Sö*

Nyckel av brons till bultlås, fragment. **Skulsta, Fors sn, Vesterrekarne hd.** 17215. *Sö*

Skafthålsyxa av sten, planoplan; *skifferyxa,* subrektangulärt tvärsnitt, hålegg; *stenyxa,* ovalt tvärsnitt; *stenyxa,* subrektangulärt tvärsnitt, slipad. **Hedenlunda, Vadsbro sn, Oppunda hd.** 17216. *Sö*

Spjutspets av järn med kort holk, skadat blad. **Testeby, Vårfrukyrka sn, Åsunda hd.** 17217. *Up*

Boplatsfynd: stenyxor, 5, delvis fragment; *slipstenar* av sandsten, 3 fragment; *krukskärvor; avfall* av flinta och sten från en stenåldersboplats vid **Brokvarn, Turinge sn, Öknebo hd.** 17218. *Sö*

Gravfynd: spännbucklor av brons, 2 ovala; *spänne* av brons, likarmat; *armring* av brons, tvärstrierad. Från en förstörd grav vid **Överhassla, Häggeby sn, Håbo hd.** 17219. *Up*

Mynt, 2 pappers- och 3 aliminium, tyska. Gåva av fröken Grittel Koch. 17220.

Gravfynd: nålar av ben, 4, med genomborrade huvuden; *skifferhänge,* V-borrat; *flintdolkar,* 5 fragment; *flintskärvor; lerklining* m. m. från en av amanuensen Sv. Erlandsson år 1923 undersökt gravhög vid **Solbacken, Ödeborgs sn, Valbo hd.** 17221. *Dd*

Hängsmycke (brakteat) av guld, pålödda sirater. **Skoga, Öja sn.** *Go* 17222.

Stenkulor, 9, oreg. klotformiga (jfr inv. 17006). **Lilla Härnevi, Härnevi sn, Torstuna hd.** 17223. *Up*

Doppsko av brons till svärdslida (Sv. F. 515), genombruten. **Mellings, Eksta sn.** 17224. *Go*

Kniv av vildsvinsbete med hak för fästandet i skaft. ***Toe, Eksta sn.*** 17225. *Go*

Stenyxor, 26, grovt slagna, delvis i fragment. ***Tomta, Krokstäde, Tofta sn.*** 17226. *Go*

Bultlås av järn, fastrostad rund bygel. ***Tomsarve, Hogräns sn.*** 17227. *Go*

Nyckel av järn, stor, axet 5-tandat. ***Ekese, Ardre sn.*** 17228. *Go*

Gravfynd: skafthålsyxa av sten, planoplan; *flintdolk* med rombiskt skaft; *krukskärvor* m. m. från en hällkista vid ***Hjortsjöhult, Rydaholms sn, Östbo hd.*** 17229. *Sm*

Gravfynd: flintdolk, fyrsidigt pringlat skaft; *spjutspets* av flinta använd som eldsten; *spånpilspets* av flinta; *krukskärvor; avfallsstycken* av flinta och kvarts m. m. från en av fil. d:r K. Kjellmark år 1923 undersökt hällkista vid ***Per Håkansgård, Ingelstad Nöbbeled, Ö. Torsås sn, Konga hd.*** 17230. *Sm*

Bronsring av fyrsidig ten, sluten. ***Flugbo, Bollnäs sn.*** 17231. *Hs*

Skafthålsyxa av sten, fragment, eggdel. ***Kälvesta, Spånga sn, Sollentuna hd.*** 17232. *Up*

Skafthålsyxa av sten, stor, planoplan. ***Stensta, Rimbo sn, Sjuhundra hd.*** 17233. *Up*

Silvermynt från 1000-talet, 11, därav anglosaxiska 8 och tyska 3. ***Hagåker, Koparve, Rute sn.*** 17234. *Go*

Bronsring, fragment, spiralornerat. ***Mickelgårds, Västkinde sn.*** 17235. *Go*

Veterantecken för deltagare i polska frihetskriget 1863. Gåva av V. Unman, Stockholm. 17236.

Fynd från år 1922 av antikvarien O. Frödin fortsatta undersökningar vid Sverkersgården och klostret i ***Alvastra, V. Tollstads sn, Lysings hd.*** 17237. *Ög*

Gravfynd från 6 gravar vid ***Kåbogärde, Upsala stad:*** *Up*

Nr 1. *Krukskärvor,* minst 2 kärl; *nitnagel* av järn; *brända ben.*

Nr 2. *Krukskärvor; järnfragment; brända ben.*

Nr 3. *Skelett.*

Nr 4. *Skelett av barn.*

Nr 5. *Krukskärvor; beslag* av järnbleck till träskrin; *järnbeslag* med skivformade ändar; *järnbeslag,* bandformigt; *järn-*

kniv; järntenar, 3; *nitnaglar* av järn, c:a 30; *spikar* av järn, 9; *brända ben; obränt djurben; kol.*

Nr 6. *Krukskärvor; järnring,* oval; *nitnaglar* av järn, 8 fragment; *järnspikar* 4; *bronsring,* liten (pärla?); *lerpärla; benkam,* 15 fragment, ornerade; *brända ben.*

Undersökningen utförd år 1923 av fil. d:r A. Enqvist. 17238.

Spänne av brons, djurhuvudformat (Sv. F. 536); *spännbuckla* av brons, rund, förgylld (Sv. F. 539). ***Sallmunds, Grötlingbo sn.*** **Go** 17239.

Gravfynd från 6 undersökta gravar vid ***Rinkaby, Rinkaby sn, Villands hd:*** **Sk**

Nr 1. 2 *bronsfibulor;* 2 *bronsnålar; hängprydnad* av brons (fig. 4); *järntenar* 7; *järnkniv,* fragment; *krukskärva; skelett.*

Nr 2. *Hartstätning; krumkniv* av järn med skaft; *skära* av järn, fragment; *järnring; skelett.*

Nr 3. *Krukskärva; brända ben.*

Nr 4. *Krukskärvor; brända ben.*

Nr 5. *Krukskärvor; brända ben.*

Nr 6. *Krukskärvor; flintskrapa; avfallsstycke* av flinta; *brända ben.*

Undersökningen utförd år 1922 av amanuensen B. Engström, Lund. 17240.

Pappersmynt, 2, tyska. 17241.

Silvermedalj, präglad i Wismar 1903. 17242.

Nödmynt, papper, tyska. 17243.

Pappersmynt, tyskt. 17244.

Silvermynt, arabiska, 95+24. ***Kysings, Valls sn.*** 17245. **Go**

Armring av guld, hälften, ihålig, på insidan rester av harts kvarsittande. ***Övide, Eskelhems sn.*** 17246. **Go**

Mynt, österrikiskt. 17247.

Pappersmynt, 4 tyska. 17248.

Armring av guld, ändarna upprullade och hakade i varandra i spiraler (jfr Sv. F. 610). ***Vihagaåkern, Garda sn.*** 17249. **Go**

Gravfynd: rakkniv av brons, fragment; *pilspets* av flinta, hjärtformig; *mejsel* av flinta, oreg.; *dolkblad* av flinta; *dolkskaft,*

kvadratiskt; *krukskärvor; avfall* av flinta och sten m. m. från en av fil. d:r K. Kjellmark undersökt hällkista vid ***Kölve, Eneryda, Virestads sn, Allbo hd.*** 17250. *Sm*

Krukskärvor, en ornerad med kamintryck; *avfall* av flinta; *djurben* m. m., uppsamlade på stenåldersboplats vid ***Toe, Eivide, Eksta sn.*** *Go* 17251.

Stenyxa av skiffer, tjocknackig, slipad. ***Lomträsk, Överkalix sn.*** *Vb* 17252.

Rovaniemihacka av skiffer, stor, eggslipad. ***Lappviken, Övre Lansjärv, Överkalix sn.*** 17253. *Vb*

Rovaniemihacka av skiffer, eggdel. ***Abramså, Råneå sn.*** *Vb*

Stenyxa, vaggmedformad, eggslipad. ***Åsträsk, Råneå sn.*** *Vb*

Rovaniemihacka av skiffer, fyrsidigt tvärsnitt, eggslipad. ***Hvalvträsket, Råneå sn.*** 17254. *Vb*

Skifferyxa, tunn, bred, rektangulärt tvärsnitt. ***Snarhuvudberget, Abramså, Råneå sn.*** *Vb*

Rovaniemihackor av skiffer, 5; *sandstensplatta,* tunn (slipsten?); *skifferbryne,* avlångt. ***Kilisjärv, Överkalix sn.*** 17255. *Vb*

Pilspets av järn, kort holk, fyrsidigt blad. ***Korsbetningen, Visby stad.*** 17256. *Go*

Silvermynt, 55 svenska, präglade för Carl IX. ***Boxbol, Redslared, Svenljunga sn, Kinds hd.*** 17257. *Vg*

Trindyxa av porfyr, övre delen inknipen. ***Suderbys, Hejdeby sn.*** *Go* 17258 a.

Ringspänne av brons, fragment, uppvikta ändar, instämplade ornament. ***Kvie, Endre sn.*** 17258 b. *Go*

Bronsspänne, runt (Sv. F. 437), djurornamentik, infattade granater. ***Allekvia, Endre sn.*** 17258 c. *Go*

Stenyxor, 15, delvis starkt fragmenterade. ***Kamlösaåkern, Sallmunds, Tofta sn.*** 17259. *Go*

Ringspänne av brons, stort, facetterade knoppar, spår av guldbeläggning. ***Fride, Lojsta sn.*** 17260. *Go*

Silvermynt, 2 anglosachsiska, 3 tyska. ***Koparve, Rute sn.*** 17261. *Go*

Stenyxa, ovalt tvärsnitt, slipad; *stenyxa,* tjocknackig, slipad, tväreggad; *halsprydnad* av brons (Sv. F. 613), förgylld; *bronsspänne,*

dosformigt; *bronsspänne,* dosformigt; *ring* av brons till ringnål, nedtill slutande i djurhuvud, flätornament; *yxa* av järn med skafthål. ***Ale och Ardre snr.*** 17262. *Go*

Blyklump, f. ingjuten i ett människokranium. ***N. Vrams k:ka, N. Vrams sn, Åsbo hd.*** 17263. *Sk*

Ringspänne av brons, slutet, de sammanvuxna ändarna visa degenererade djurhuvuden, ramen ornerad på översidan; *yxa* av järn med skafthål och holk, bred egg. ***Bara, Etelhem sn.*** 17264. *Go*

Yxa av järn med skafthål (Sv. F. 484). ***Nygårda, Eskelhems sn.*** 17265. *Go*

Slipsten, sandsten (Mn 558); *stenklubba* med skafttränna. ***Öster Hedemora, Ärila sn, Österrekarne hd.*** *Sö*

Stenyxa, subrektangulärt tvärsnitt, slipad; *trindyxa,* oval genomskärning, spetsnackig. ***Starrsäter, Dunker sn, Österrekarne hd.*** *Sö*

Stenyxa, rektangulärt tvärsnitt, tväreggad. ***Sjölund, Dunker sn, Österrekarne hd.*** 17266. *Sö*

Skifferyxa, rektangulärt tvärsnitt, tväreggad, tunn. ***Brännvattenstjärn, Skråmträsk, Skellefteå sn.*** 17267. *Vb*

Bronsnål, genombrutet huvud (Sv. F. 546). ***Bara sn.*** 17268. *Go*

Spjutspets av kvarts, bred, svagt konkav bas. ***Nyslupen, Vilhelmina sn.*** 17269. *Vb*

Pilspets av skiffer, fragment. Gåva av direktör R. Västberg, Söräng. ***Edsbyn, Ovanåker sn.*** 17270. *Hs*

Eldslagningssten av kvartsit, oval. Gåva av E. Westlin, Rengsjö. ***Västerby nr 1, Rengsjö sn.*** 17271. *Hs*

Knacksten, rund, avplanad på 2 ställen. Gåva av J. V. Johansson, Bollnäs. ***Björkhagen, Björktjära, Bollnäs sn.*** 17272. *Hs*

Skiffermejsel, avrundat rektangulärt tvärsnitt, håleggad. Gåva av Lars Rehn, Granbo. ***Kvarnböle, Hanebo sn.*** 17273. *Hs*

Skafthålsyxa av sten. ***Hibo fäbodar, Myssje, Söderala sn.*** 17274. *Hs*

Flintyxa, tunnackig, liten, väl slipad, omhuggen egg. ***Galttorpet, Gnarps by och sn.*** 17275. *Hs*

Yxa av järn, skafthål med holk. ***Storhällstjärn, Skråmträsk, Skellefteå sn.*** 17276. *Vb*

Hålmejsel av skiffer, avrundat rektangulärt tvärsnitt. ***Ytter Morjärv, Nederkalix sn.*** 17277. *Vb*

Sten, avlång, tresidigt tvärsnitt, förarbete till yxa (?); *skifferyxa,* ovalt tvärsnitt, hålegg. ***Över Morjärv, Nederkalix sn.*** 17278. *Vb*

Trindyxa, runt tvärsnitt, slipad; *stenyxa,* trapezoidiskt tvärsnitt. ***Äs, Julita sn, Oppunda hd.*** *Sö*

Trindyxa, runt tvärsnitt, trubbnackig. ***Bjurstorp, Floda sn, Oppunda hd.*** *Sö*

Stenyxa, oval genomskärning, håleggad. ***Skogsbyn, Kila sn, Jönåkers hd.*** *Sö*

Stenyxa, tunnackig, slipad. ***Julita, Julita sn, Oppunda hd.*** *Sö*

Skifferyxa, tjocknackig, tväreggad. ***Lövnäs, Västermo sn, Vesterrekarne hd.*** *Sö*

Stenyxor, 2, tjocknackiga, håleggade. ***Arninge, Västermo sn, Vesterrekarne hd.*** *Sö*

Skifferdolk, uddfragment. ***Magla, Gillberga sn, Vesterrekarne hd.*** *Sö* 17279.

Silvermynt, 2, svenska, präglade för Carl XI och Carl XII. ***Ullati Ylinenvaara, Gellivare sn.*** 17280. *La*

Gravfynd från 10 gravar under flat mark vid ***Glasbacken, Bölaholm, Vättlösa sn, Kinne hd:*** *Vg*

Nr 1. *Lerkärl; kol.*

Nr 2. *Hartstätning; brända ben; kol.*

Nr 3. *Hartstätning; brända ben.*

Nr 4. *Hartstätning; bronsring,* liten; *brända ben.*

Nr 5. *Lerkärl,* fragment; *brända ben.*

Nr 6. *Krukskärvor; brända ben.*

Nr 7. *Lerkärl; järnten; järnskära* med skaftnitar; *brända ben; kol.*

Nr 8. *Krukskärvor; hartstätning; brända ben.*

Nr 9. *Krukskärvor; brända ben; kol.*

Nr 10. *Lerkärl; gördelring* av brons med beslag; *krumkniv* av järn, spiralvridet skaft; *krumkniv* av järn med kort, smal tånge, defekt; *brända ben.*

Undersökningen utförd år 1923 av fil. d:r K. E. Sahlström. 17281.

Rovaniemihacka, oreg. fyrsidigt tvärsnitt; *rovaniemihacka* av skiffer, förarbete. ***Storberget, Korpikå, Nederkalix sn.*** 17282. Vb

Kortsvärd av brons med kort tånge, vid klingans mitt 2 paralella linjer. ***Skrea sn, Årstads hd.*** 17283. Ha

Silverplakett över numismatikern I. Lagerberg, Shoreham, U. S. A. Gåva av fröken B. Holmberg. 17284.

Boplatsfynd från 4 stenåldersboplatser i ***Albo och Gärds hd:*** Sk

Nr 1. ***Lindormabacken, Ravlunda sn, Albo hd:*** *pilspetsar* av flinta, 6, tväreggade; *avfall* av flinta.

Nr 2. ***Lindormabacken,*** 4 km. norr om föreg.: *pilspets* av flinta, tväreggad; *spånor* och *avfall* av flinta.

Nr 3. ***Yngsjö, Åhus sn, Gärds hd:*** *pilspetsar* av flinta, 12, tväreggade; *krukskärvor; avfall* av flinta.

Nr 4. ***Ljunge:*** *pilspetsar* av flinta, 6, tväreggade. 17285.

Gravfynd, bestående av: 2 *människoskelett,* funna vid av amanuensen Sv. Erlandsson år 1923 företagen undersökning av en rund-oval stensättning vid ***Kolsundet, Norrby, Toresunds sn, Selebo hd.*** 17286. Sö

Rovaniemihacka av skiffer, eggdel, slipad, trapezoidiskt snitt. ***Storberget, Korpikå, Nederkalix sn.*** 17287. Vb

Gravfynd från 3 gravhögar vid ***Viby, Norrviken, Sollentuna sn och hd:*** Up

Nr 1. *Krukskärvor* av minst 3 kärl; *järnspikar,* 6; *järnnitar,* 2; *benkam,* fragment; *flintstycke,* bränt; *brända ben.*

Nr 2. *Lerkärl; krukskärvor; järnspikar,* 1 hel och 10 fragment; *benkam,* ornerad, 6 fragment; *skifferhänge; brända ben* och *kol.*

Nr 3. *Krukskärvor; järnring* (halsring) med vidhängande *torshammare* av järn; *brända ben.*

Undersökningen utförd år 1923 av fil. d:r A. Enqvist. 17288.

Gravfynd från 2 gravhögar vid ***Bolsta, Wesslands sn, Örbyhus hd:*** Up

Nr 1. *Järnhank* till kärl; *järnhank* som föreg., 5 fragment; *järnkniv,* fragment; *järnspikar,* 4 hela samt 9 fragment; *järnbleck,* 6 fragment; överkanten av *träskål* med *beslag* av brons, omvikt om kanten; *nålhus* av brons; *ringsöljor* av brons, 2,

små; *kedjelänkar* av brons, 2; *hänge* av bronsbleck; *hängsmycke* av silver; *silvermynt,* fragment; *glaspärlor,* 6; *trärester; läderstycke* med små hål vid kanten; *obränt människoben.*

Nr 2. *Krukskärvor,* ornerade med meandermönster; *benkam,* ornerad, 2 fragment; *bronsbeslag,* litet, omvikt; *bronssölja* med bred, hög ram; *bronsklump; björnklor,* brända; *brända ben* av människa och djur.

Undersökningen utförd år 1923 av fil. d:r A. Enqvist. 17289.

Bronssvärd med tånge (jfr Mn 212). **Myren, Knäm övre Östergård, Tanums sn.** 17290. **Bo**

Järnsvärd, 2, ett fragmenterat; *spjutspets* av järn. **Gardese, Gauthems sn.** 17291. **Go**

Lansspets av flinta med kort tånge. **Åbyn, Byske sn.** 17292. **Vb**

Flintyxa, tjocknackig, håleggad; *spån* av flinta. **Kallbäcken, Bygdsiljum, Burträsk sn.** 17293. **Vb**

Avfall av flinta, kvarts, kvartsit och grönsten. **Bjurselet, Byske sn.** **Vb** 17294.

Boplatsfynd från 3 stenåldersboplatser på Gotland, f. vid undersökningar år 1923 av fil. kand. J. Nihlén:

Nr 1. **Ejvide, Eksta sn.:** *obrända djurben.*

Nr 2. **Visborgs Kungsladugård:** 6 st. *hälleflintor.*

Nr 3. **Gumbalde, Lau sn:** *krukskärvor,* däribland flera ornerade; *obrända djurben; kol.* 17295. **Go**

Skifferyxa med avrundat rektangulärt tvärsnitt, djupt håleggad. **Skråmträsk, Skellefteå sn.** 17296. **Vb**

Gravfynd, bestående av: 2 *järnspikar,* fragment, f. vid av fil. d:r A. Enqvist år 1923 företagen undersökning av gravhög vid **Edsvikens villastad, Sollentuna sn och hd.** 17297. **Up**

Gravfynd: järnspikar, 9; *järnkniv,* del av skaftet av trä med *ändbeslag* av brons bevarat; *skelett* av människa; *brända djurben,* allt funnet vid undersökning av fil. d:r A. Enqvist år 1923 av gravhög med fotkedja vid **Edsbergs villastad, Tureberg, Sollentuna sn och hd.** 17298. **Up**

Gravfynd från undersökning av 2 gravhögar vid **Nählsta, Spånga sn, Sollentuna hd:** **Up**

Grav 1. *Krukskärvor; järnspikar,* 2; *järnnitar,* 3; *brända ben; kol.*

Grav 2. *Krukskärvor; järnspikar,* 5 fragment; *nitskiva* av järn; *beslag* av brons, fragment; *brända ben; kol.*

Undersökningen utförd av fil. d:r A. Enqvist. 17299.

Sänkestenar, 5; *stenskiva,* tunn (sänksten?). **Skråmträsk, Skellefteå sn.** 17300. **Vb**

Flintyxa, tjocknackig, delvis slipad; *sländtrissa,* ovalt tvärsnitt. **Hedegården, Öja, S. Kyrketorp sn, Gudhems hd.** 17301. **Vg**

Boplatsfynd: grönstensyxa, tunnackig, kort; fragment av *stenyxa; slipstensfragment,* 8, ett av kvartsit, de övriga av sandsten; *krukskärvor,* 3 små; *avfall* av grönsten, allt f. vid undersökning av stenåldersboplats vid **Brokvarn, Turinge sn, Öknebo hd.** **Sö**

Undersökningen utförd år 1923 av aman. S. Lindqvist och A. Enqvist. 17302.

Gravfynd, bestående av: *brända ben, krukskärvor* och *järnföremål* från 4 delvis skadade gravar vid **Rudkällan, Brokvarn, Turinge sn, Öknebo hd.** 17303. **Sö**

Gravfynd: människoskelett, 2, från två sannolikt medeltida gravar, f. år 1923 vid grävning för brofäste för nya bron över Södertelje kanal, **Södertälje.** 17304. **Sö**

Skattefynd, bestående av: *300* hela eller delar av *mynt; armring; fingerring;* del av *halsring* samt 3 smärre föremål, allt av silver, vägande tills. 497,7 gr. F. vid stensprängning på **Storåkern, St. Varbos, Sanda sn.** 17305. **Go**

Holkyxa av brons, liten, med ögla vid den förtjockade mynningskanten. **Kiaby nr 24, Kiaby sn, Villands hd.** 17306. **Sk**

Tvärstång av brons, troligen övre hjaltet tilll svärdfäste, avlångt fyrsidig, i mitten ett långsträckt hål. **Lustorp nr 2, Lustorp, Köinge sn, Faurås hd.** 17307. **Ha**

Gravfynd från 3 undersökta gravar vid **Kohlstad säteri, Risinge sn, Finspångaläns hd:** **Ög**

Nr 1. *Krukskärvor; pilspets* av järn, lancettformigt blad, kort tånge; *järnbroddar,* 2; *nitnaglar* av järn, 3 hela och 2 fragment; *järnspikar,* 20 fragment; *järnbeslag,* bandformigt, fragment.

Nr 2. *Järnkniv; glaspärla,* blå, refflad.

Nr 3. *Krukskärvor; järnbrodd; järnfragment; brända ben.*

Undersökningen utförd år 1923 av fil. kand. A. Nordén. 17308.

Helgonbild av brons, fragment, spår av gropemalj och förgyllning. ***Krämplösa, Hejde sn.*** 17309. *Go*

Spännbuckla av brons, oval, enskalig (Sv. F. 577). ***Hultsjö Mellangård, Hultsjö sn, Vestra hd.*** 17310. *Sm*

Avsatsyxa av brons (Mn 849), avslagen upptill. ***Bråten, Tunabergs sn, Jönåkers hd.*** 17311. *Sö*

Svärdsklinga av brons, i två delar, brett avrundad bas med 4 nithål. ***Bergslyckan, Köinge sn, Tranås hd.*** 17312. *Ha*

Gravfynd, bestående av: *järnsvärd* med kort tånge; *spjutspets* av järn med holk, skadad; *järnkniv* med lång tånge, slutande i en liten knopp; *holkyxa* av järn; *järnbetsel,* fragment, allt f. i resterna av en låg hög vid grustagning i ***Tjärnmo, Vilstensmyran, Ås, Gnarps sn.*** 17313. *Hs*

Armbygel av silver med instämplade ornament; *stenyxa* med avrundat rektangulärt snitt, tväreggad. ***Skäggs, Västkinde sn.*** 17314. *Go*

Flintblad med avrundad bas. ***Ålspånga, Bettna sn, Oppunda hd.*** *Sö* 17315.

Gravfynd från medeltid, bestående av: *bronsspänne,* runt, med runor; *hornföremål,* skaftliknande, prytt med karvsnittsornament; *dubbelkam* av horn, fragment (fig. 14); *bronsbleck; järnplatta; järnband; nitnagel* av järn; *järnfragment; björknäver,* hopsydd och hopflätad; delar av *människoskelett,* allt funnet i en grav i ***Guttuberget nära Forsbäck, Tärna sn.*** 17316. *La*

Stenyxor, 25, de flesta starkt fragmenterade. ***Önningåkern, Kullåkern, Tomtåkern, Krokstäde, Tofta sn.*** 17317. *Go*

Glaspärlor, 8, delvis starkt förbrända; *bronskedja,* 8 små fragment. ***Rangsarve, Alva sn.*** 17318. *Go*

Fynd från skadad eldstadsgrop: *krukskärvor* och *flintor,* funnet vid undersökning år 1921 av fil. d:r Folke Hansen i ***L:a Isie by och sn, Vemmenhögs hd.*** 17319. *Sk*

Gravfynd, bestående av: *järnsvärd* och *sköldbuckla* av järn, funnet

vid av amanuensen Hallström år 1923 företagen preliminär undersökning av gravhög vid **Sangis, Nederkalix sn.** 17320. ***Vb***

Gravfynd från 6 undersökta, förstörda gravar i **Västergötland:**

Nr 1. *Skära* av järn; *rostklumpar; hartstätning; brända ben; kol.*

Nr 2. *Krukskärvor;* små brända *benflisor.*

Från 2 brandgravar i grustag vid **Skattegården, Edsvära sn, Skånings hd.**

Nr 3. *Lerklining* (?); *kolstycke.*

Från 2 brandfläckar i grustag vid **Kartegården, Jungs sn, Skånings hd.**

Nr 4. *Lerklining; krukskärvor* från grustag vid **Bäcken, N. Vånga sn, Skånings hd.**

Nr 5. *Krukbit; kol* från brandfläck vid skolan, **Fyrunga sn, Skånings hd.**

Nr 6. *Krukskärvor,* 2, från brandfläck vid **Noleby, Fyrunga sn, Skånings hd.** 17321. ***Vg***

Lerkärl, litet, oornerat; *skifferbryne,* avlångt fyrsidigt. **Vretsta, Vingåker sn, Oppunda hd.** 17322. ***Sö***

Skafthålsyxa av sten, liten. **Sturehill, Årsta, Skyllinge sn, Oppunda hd.** 17323. ***Sö***

Mynt, 4; *medaljer,* 23, präglade år 1922 å Kungl. Myntet. Leverans från Kungl. mynt- och justeringsverket. 17324.

Skifferbryne, fragment; *stengods,* 3 st. **Skråmträsk, Skellefteå sn.** ***Vb*** 17325.

Fingerring av guld, medeltida, inskrift i minuskler. **Vallby, Torpa sn, Åkerbo hd.** 17326. ***Sö***

Gravfynd, bestående av: delar av *människoskelett: obrända djurben; brända ben* från efterundersökning av plundrat gravröse vid **Koberga, Husby sn.** 17327. ***Da***

Undersökningen utförd av fil. kand. K. A. Gustafsson.

Guldsolidus, präglad för kejsar Marcianus (450—57). **Stenåsa by och sn.** 17328. ***Öl***

Bronsjetton, präglad i Tyskland för Ludvig XVI i Frankrike. **Stenåsa kyrkogård, Stenåsa sn.** 17329. ***Öl***

Lansspets av kvartsit, grovt tillhuggen. ***Granträskån, Övermorjärv, Nederkalix sn.*** *Vb*

Spjutspets av järn, fyrsidig, bakåt tillspetsad tånge, vid spetsen brett, eggat blad. ***Vestanås, Nederkalix sn.*** 17330. *Vb*

Stenyxa med ovalt tvärsnitt, antydan till tväregg; *stenyxa,* tjocknackig, oregelbunden, slipad. ***Vännevad, V. Vingåker sn, Oppunda hd.*** *Sö*

Stenyxa med bredovalt snitt, slipad. ***Hosjö, L:a Malma sn, Villåttinge hd.*** *Sö*

Stenyxa, tjocknackig, slipad, ena kanten omhuggen. ***Lundby, L:a Malma sn, Villåttinge hd.*** *Sö*

Stenyxa, tjocknackig, håleggad, liten. ***Harpsund, L:a Mellösa sn, Villåttinge hd.*** *Sö*

Stenyxa, tunn, tväreggad, facettslipad; *stenyxa,* tjocknackig, håleggad, starkt kalcinerad. ***Vintergata, V. Vingåker sn, Oppunda hd.*** *Sö*

Stenyxa, tjock-tunnackig, slipad. ***Hulla, Österåker sn, Oppunda hd.*** *Sö*

Trindyxa, slipad, vittrade ytor. ***Eksjö, Skedevi sn, Finspångaläns hd.*** *Ög*
17331.

Samling förhistoriska föremål, c:a 600, vilken tillhört avlidne jägmästare C. G:son Hjort, Kisa. De flesta föremålen torde vara från ***Östergötland.*** 17332—33.

Tygrester; obränt djurben, f. under en samling stenar vid jordarbete i ***Sjö, Kärråkra sn, Ås hd.*** 17334. *Vg*

Armbygel av silver med instämplade ornament. ***Gandarve, Dalhem sn.*** 17335. *Go*

Armbygel av silver, ornerad med djupa vågintryck och tvärgående åsar. ***Torn nr 1, Fjärås sn, Fjäre hd.*** 17336. *Ha*

Sänkstenar, 11, oreg. med inknackade hak i kanterna. ***Skråmträsk, Skellefteå sn.*** 17337. *Vb*

Minnesmedalj i brons över Göteborgs 300-års jubileum. 17338.

Skattefynd, bestående av: *guldmynt,* 6; *skål* av silver; *bägare* av silver, 3; *skedar* av silver med kort skaft, 8; d:o med långt skaft, 4; *sölja* med rembeslag av silver; *remändbeslag* av silver; *rembeslag* av förgyllt silver, rektangulära, 16; *knappar* av silver, förgyllda, 24; *knapp* med kedja av silver; *söljor* av sil-

ver, förgyllda, 3; *fingerring* av förgyllt silver; *remändbeslag* av silver, 2; *bygel till remsölja* av silver; *bronsspänne,* allt funnet vid sprängning av ett stenblock å ***Länsmansberget,*** öster om ***Rotebro*** station, ***Sollentuna sn och hd.*** 17339. ***Up***

Prov från *lagerföljd* å nyupptäckt stenåldersboplats vid ***Karlshamns lasarett, Karlshamn.*** 17340. ***Bl***

Gravfynd från 4 undersökta gravar vid ***Bystan, Tomta, Roslagsbro sn, Bro skplg.*** ***Up***

Nr 1. *Lerurna; brända ben.*

Nr 2. *Nålhus* av brons; *nitar, spikar* och *broddar* av järn; *lerurna; brända ben.*

Nr 3. *Nålbryne* av skiffer, fragmentariskt; *lerurna; brända ben.*

Nr 4. *Beslag* av brons, 2, ett hjärtformigt och ett rektangulärt; *bronsföremål,* tresidigt med hål; *spikar* och *nitar* av järn; *lerurna; brända ben.*

Undersökningen utförd år 1923 av fil. d:r A. Enqvist. 17341.

Gravfynd från 2 undersökta gravar vid ***Edsviken, Sollentuna sn och hd:*** ***Up***

Nr 1. *Järnring* med torshammare, fragment; *järnspikar,* 12; *järnbeslag,* bandformigt; ornerad *benkam,* 6 fragment; *krukskärvor* av två kärl; *brända ben; kol.*

Nr 2. *Järnspikar* och nitnaglar, 6; *krukskärvor; brända ben.*

Undersökningen utförd år 1923 av fil. d:r A. Enqvist. 17342.

Samling förhistoriska föremål från olika svenska landskap, deponerade av Nordiska muséet i Statens historiska museums samlingar 1923. 17343.

Bronsbleck, cylindriskt, hopböjt; *avfallstycken* av flinta, brända; *brända ben* och *kol.* Från stenåldersboplats vid ***Kodebacken, Bäve sn, Lane hd.*** 17344. ***Bo***

Gravfynd från 3 undersökta gravar vid ***Altuna by och sn, Simtuna hd:*** ***Up***

Nr 1. *Krukskärvor; brända ben* och *kol* från 2 brandfläckar under flat mark.

Nr 2. *Krukskärvor; kol* från oval stensättning.

Undersökningen utförd år 1923 av amanuensen Sv. Erlandsson och d:r K. A. Karlinder. 17345.

Bronsspänne, djurhuvudformat, starkt nött. **Hemåkern, Haltarve, Lokrume sn.** 17346. *Go*

Stenyxor, 11; *pilspetsar* av obsidian, 2; *sten* vattenslipad, från **Kamtschatka.** Insamlade av fil. kand Sten Bergman. 17347.

Gravfynd, bestående av: *lerkärl,* litet, oornerat; *krukskärvor; flintavslag; brända ben* och *kol,* funnet i en kolgrop i grustag vid **Torp, Skredsvik sn, Lane hd.** 17348. *Bo*

Gulddukat, präglad för kejsar Karl V. **Runö, Estland.** 17349.

Silvermynt, 137, till största delen från Estland och Livland, därav 2 svenska och 1 danskt, alla från 14—1500-talet. **Runö, Estland.** 17350.

Gipsavgjutningar av 20 lerkärl från sten- och bronsålder från **Tyskland** och **Schweiz.** 17351.

Doppsko av brons till svärdsslida, starkt nött. **Brundaren, Öndarve, När sn.** 17352 a. *Go*

Mynt, 8 + 1/2 tyska, präglade för Henrik II och Otto II, anglosaxiska 2. **Torsvät, Pilgårds, När sn.** 17352 b. *Go*

Silvermynt, 54 st. est- och livländska från 14—1500-talet. **Runö, Estland** (jfr inv. 17350). 17353.

Samling paleolitiska föremål samt *krukskärvor* (terra sigillata) från romersk tid, från muséet i S:t Germain, Paris, **Frankrike.** 17354.

Bronssvärd med oval fästeknopp, spiralornerad, klingan med 4 nitar vid basen, ornerad med paralella längsgående linjer; *bälteprydnad* av brons (jfr Mn 954); *halskrage* av brons, spiralornerad, 9 fragment (jfr Mn 960), allt från en förstörd bronsåldersgrav vid **Ulvsbo, Okome sn, Faurås hd.** 17355. *Ha*

Bronsten, fragment, refflad förtjockning på mitten. **Visby.** 17356. *Go*

Nödmynt, tyska. 17357.

Bultlåsnyckel av brons, medeltida. **Bringes, Norrlanda sn.** 17358. *Go*

Rakkniv av brons med spiralupprullat huvud. **Etebols, Martebo, Lummelunda sn.** 17359. *Go*

Bronsbeslag i form av djurfigur (grip) i relief (fig. 6 **Norra Näsby nr 4, Sandby sn, Åkerbo hd.** 17360. **Öl**

Stenyxa med plankonvext tvärsnitt, håleggad, tunn nacke. **Vänsjärv, Överkalix sn.** **Vb**

Skifferyxa med plankonvext tvärsnitt, håleggad. **Rakkberget, Lansjärv, Överkalix sn.** 17361. **Vb**

Skifferredskap med rektangulärt tvärsnitt (yxa?); *rovaniemihacka* av skiffer, smaleggad, rektangulärt snitt. **Lomträsk, Överkalix sn.** 17362. **Vb**

Bronsyxa, massiv med skafthål och holk, eggen avslagen (jfr Mn 880). **Bäckedalen, Finnerrödja sn, Vadsbo hd.** 17363. **Vg**

Remändbeslag av brons, slutande i en rund platta, profilerat; *gördelbygel* av brons, rektangulär ram med utsprång (jfr. ÄEG, I, textfig. 63 b); *remsölja* av brons med beslag från en förstörd grav i åker vid **Klinta nr 5, Smedby sn, Gräsgårds hd.** 17364. **Öl**

De i marginalen stående förkortningarna hava följande betydelse:

Bl = Blekinge.	**Jä = Jämtland.**	**Sö = Södermanland.**
Bo = Bohuslän.	**Kl = Kalmar läns del av Småland.**	**Up = Uppland.**
Dd = Dalsland.		**Vb = Västerbotten.**
Dr = Dalarne.	**La = Lappland.**	**Vg = Västergötland.**
Ge = Gestrikland.	**Me = Medelpad.**	**Vsm = Västmanland.**
Go = Gotland.	**Ne = Nerike.**	**Vr = Värmland.**
Ha = Halland.	**Sk = Skåne.**	**Ån = Ångermanland.**
Hs = Helsingland.	**Sm = Småland.**	**Ög = Östergötland.**
Hr = Härjedalen.	**St = Stockholm.**	**Öl = Öland.**

Vid litteraturhänvisningar ha följande förkortningar använts:

ATS = Antikvarisk Tidskrift för Sverige.
Fv. = Fornvännen.
Mbl. = K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad.
Mn = O. Montelius, Minnen från vår forntid (Sthlm 1917).
SFT = Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift.
Sv. F. = O. Montelius, Svenska Fornsaker (Sthlm 1872—74).
Sv. M. = H. Hildebrand, Sveriges Medeltid (Sthlm 1879—1903).
Teckn. = B. E. och H. Hildebrand, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum (Sthlm 1873—83).
Vendel = Hj. Stolpe och T. J. Arne, Graffältet vid Vendel (Sthlm 1912).
ÄEG = O. Almgren, Die ältere Eisenzeit Gotlands (Sthlm 1914).

Fig. 1—4.

Fig. 1. 1/3. Inv. 16919, Kl.

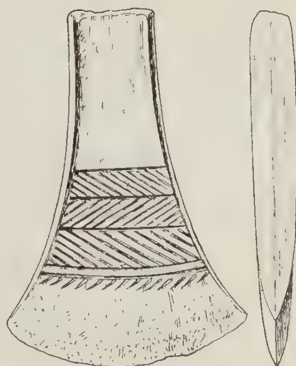

Fig. 3. 1/2. Inv. 16913. Up.

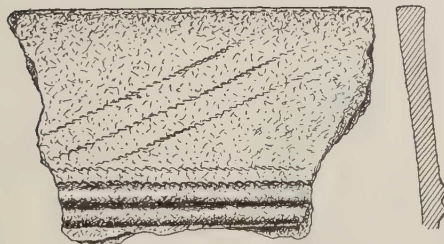

Fig. 2. 1/2. Inv. 17096. Ån.

Fig. 4. 1/2. 17240. Sk.

Fig. 5—6.

Fig. 5. C:a 1/5. Inv. 17044. Vr.

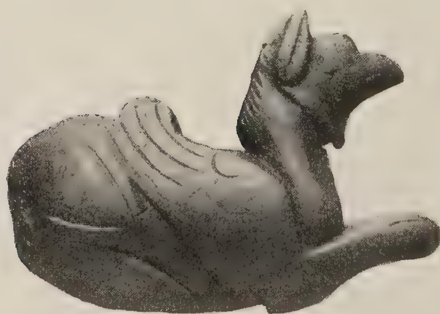
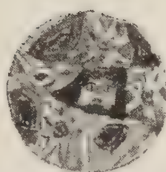

Fig. 6. 1/1. Inv. 17360. Öl.

Fig. 7—9.

Fig. 8. 1/1. Inv. 16939. Bo.

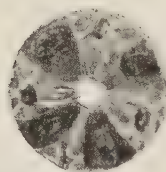

Fig. 9 a. 1/2. Inv. 16997. Go.

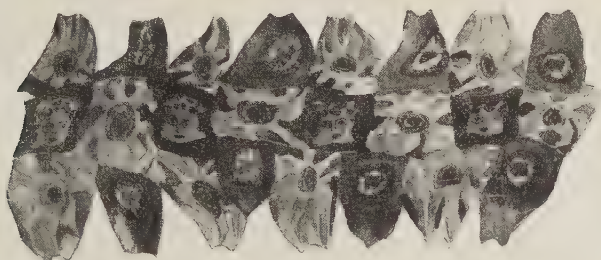

Fig. 9 b. (utvecklat mönster).

Fig. 7. C:a 1/6. Inv. 17062. Me.

Fig. 10—14.

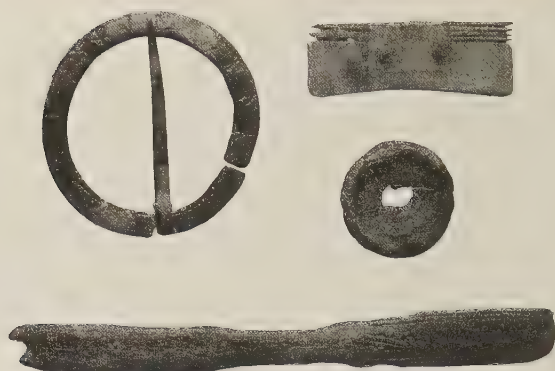

Fig. 14. 1/2. Inv. 17316. Vb.

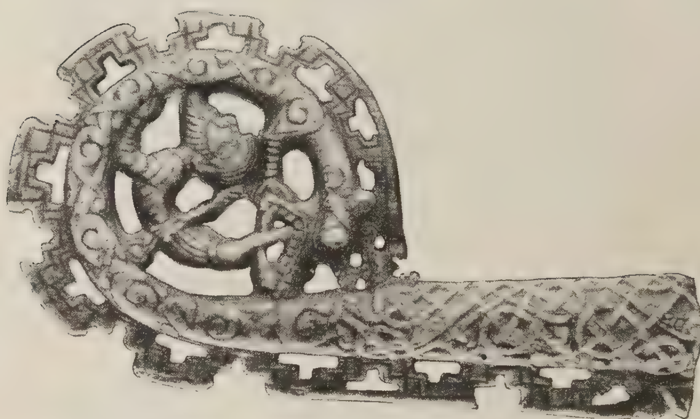

Fig. 12. 2/3. Inv. 16845. Irland.

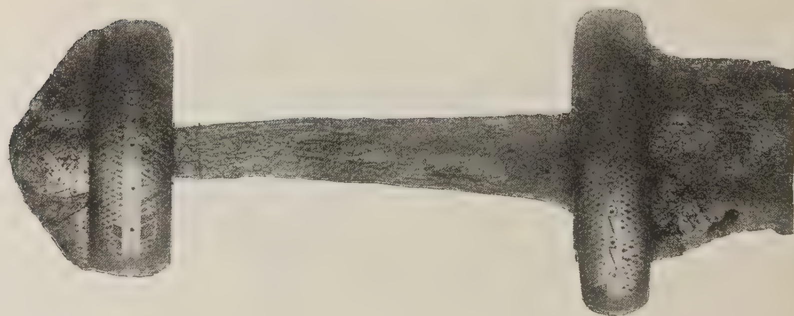

Fig. 10. C:a 1/2. Inv. 16905. Go.

Fig. 11—15.

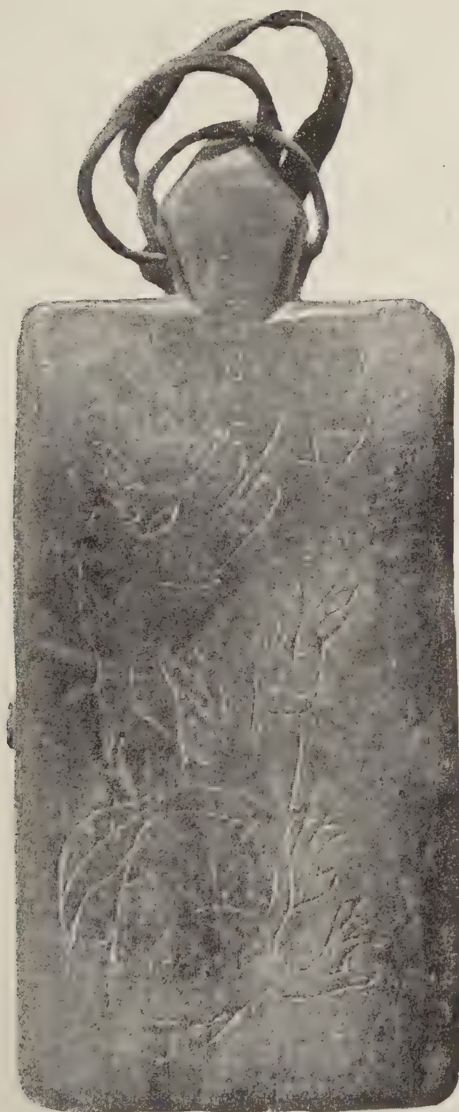

Fig. 13. 1/2. Inv. 16968. Hs.

Fig. 11. 1/2. Inv. 17041. Up.

Fig. 15. 1/1. Inv. 17089. Up.

Innehållet i Fornvännen, årgångarna 1906—1923.

(Bd. 1—18).

Bidrag till Gotlands-kyrkornas kronologi. *1913,* s. 28–60; 91—124 (26 fig.).
Uttalande i anledning av S. Lindqvist: Hednatemplet i Uppsala (1923, s. 85). *1923,* s. 118.

EKHOLM, GUNNAR.
Bragby-svärdet. Ett märkligt uppländskt bronsåldersfynd. *1916,* s. 158—163 (2 fig.).
En ny uppländsk hällristning. *1918,* s. 48—52 (2 fig.).
Folkvandringstidens guldringar. Deras utveckling och släktskapsförhållanden. *1918,* s. 53—60 (3 fig.).
Till frågan om de ovala spännbucklornas uppkomst. *1918,* s. 78—83 (2 fig.).
Två fynd från den förromerska järnåldern. *1919,* s. 224—231 (4 fig.).
Ultunagraven. En replik. *1919,* s. 245—246.
Det baltiska kulturområdet. *1920,* s. 207—217 (4 fig.).
När kommo svenskarna till Finland? *1921,* s. 48—60 (1 fig.).
Dubbelspännena av Ljunits-typ. *1922,* s. 74—76 (1 fig.).
Finländska stenåldersfrågor ur svensk synpunkt. *1922,* s. 141—157 (6 fig.).
Hällristningsproblemet. Ett genmäle. *1922,* s. 213—229 (2 fig.).
Om hällristningarnas kronologi och betydelse. *1922,* s. 239—259 (4 fig.).
Om uppkomsten av stil II. *1923,* s. 1—8 (4 fig.).
Det nyaste bidraget till vår fornhistoria. Några kritiska synpunkter. *1923,* s. 60—80 (1 fig.).

ERIKSSON, J. V.
Ett karelskt stenvapen med älghufvud funnet i Uppland. 3. Naturförhållandena på fyndplatsen (tills. med R. Sernander). *1911,* s. 171—175. (jfr. O. Almgren och E. Reuterskiöld).

ERIXON, SIGURD.
Stenåldern i Blekinge. *1913,* s. 125—212 (81 fig. och 1 tab.).

FRIESEN, OTTO VON.
Historiska runinskrifter. I—II: *1909,* s. 57—85 (5 fig.). III: *1911,* s. 105—125 (7 fig.).
Hvem var Yngvarr enñ viðforli? *1910,* s. 199—209 (3 fig.).
Runinskrifterna på en koppardosa, funnen i Sigtuna. *1912,* s. 6—19 (4 fig.).
Blyrullen från Alvastra. *1918,* s. 199—201.
Blyrullen från Alvastra och dess ställning i raden av medeltida svenska runinskrifter. *1919,* s. 112—126.

FRÖDIN, O.
En svensk pålbyggnad från stenåldern. *1910,* s. 29—77 (80 fig.).
Några lerkärl från Bornholms stenålder. *1916,* s. 181—200 (10 fig.).
Från det medeltida Alvastra. Undersökningarna åren 1916 och 1917: *1918,* s. 105—124 12 fig.); 125—198 (37 fig.). Undersökningarna 1918: *1919,* s. 43—68 (8 fig.). Undersökningarna 1919: *1920,* s. 169—197 (14 fig.).

Bihang.

Notiser och meddelanden.

Litteraturanmälningar.

"En bok om Värmland" och en föregiven stavkyrka (Emil Eckhoff). *1918,* s. 237—240.

Vilhelm Thomsen: *Samlede Afhandlinger.* Förste Bind (T. J. Arne). *1919,* s. 140—142.

A. M. Tallgren: *Zur Einwanderung der Esten.* — Nicolaus Busch: *Zu Plinius hist. nat. IV 96; Zur Kosmographie des Aethicus Ister I* (T. J. A.). *1921,* s. 250—252.

Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet:

Samlingarnas tillväxt:

Under år 1906	(inv. n:r 12651—13015).	*1906,*	.... s. 199—290	(142 fig.).
» » 1907	(» 13016—13338).	*1907,*	.... s. 209—319	(214 fig.).
» » 1908	(» 13339—13616).	*1908,*	.... s 201—311	(217 fig.).
» » 1909	(» 13617—13957).	*1909,*	.... s. 213—322	(136 fig.).
» » 1910	(» 13958—14227).	*1910,*	.... s. 211—300	(121 fig.).
» » 1911	(» 14228—14560).	*1911,*	.... s. 205—290	(166 fig.).
» » 1912	(» 14561—14832).	*1912,*	.... s. 169—231	(110 fig.).
» » 1913	(» 14833—15059).	*1913,*	.... s. 245—316	(110 fig.).
» » 1914	(» 15060—15304).	*1915,*	.... s. *1—48*	(28 fig.).[1]
» » 1915	(» 15305—15552).	*1916,*	.... s. *1—58*	(34 fig.).
» » 1916	(» 15553—15810).	*1917,*	.... s. *1—41*	(8 fig.).
» » 1917	(» 15811—16034).	*1918,*	.... s. *1—36*	(20 fig.).
» » 1918	(» 16035—16198).	*1919,*	.... s. *1—24*	(9 fig.).
» » 1919	(» 16199—16377).	*1920,*	.... s. *1—24*	(13 fig.).
» » 1920	(» 16378—16579).	*1921,*	.... s. *1—24*	(6 fig.).
» » 1921	(» 16580—16790).	*1922,*	.... s. *1—26*	(10 fig.).
» » 1922	(» 16791—17054).	*1923,*	.... s. *1—25*	(10 fig.).
» » 1923	(» 17055—17364).	*1923,*	.... s. *25—59*	(6 fig.).

Riksantikvariens årsberättelse.

År 1908.	*1908,* .... pag.	I—VI.	År 1916.	*1917,* .... pag.	I—XIII.
» 1909.	*1909,* .... »	I—VIII.	» 1917.	*1918,* .... »	I—XIII.
» 1910.	*1910,* .... »	I—VIII.	» 1918.	*1919,* .... »	I—XVI.
» 1911.	*1911,* .... »	I—VIII.	» 1919.	*1920,* .... »	I—XV.
» 1912.	*1912,* .... »	I—VIII.	» 1920.	*1921,* .... »	I—XVI.
» 1913.	*1913,* .... »	I—XI.	» 1921.	*1922,* .... »	I—XIX.
» 1914.	*1915,* .... »	I—X.	» 1922.	*1923,* .... »	I—XIX.
» 1915.	*1916,* .... »	I—IX.	» 1923.	*1923,* .... »	I—XXXII.

[1] Från och med år 1915 införes särskild paginering för tillväxten.

Tysk resumé (Inhaltsangabe):

Arbeten utgivna på Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens förlag:

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar (ny följd): del 1—8:1, 9—13:1, (3:dje följden) del 1:1-6.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige: del 1—20, 21:1, 3, 4, 22:1, 3.

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad: band 1—10, 1872—1905.

Fornvännen: årg. 1—18, 19:1, 1906-24.

Arkeologiska Monografier:

Almgren, O., "Kung Björns hög" och andra fornlämningar vid Håga, 1905. Pris 5 kr.

Eckhoff (Ekhoff), Emil, S:t Clemens kyrka i Visby, 1912. Pris 12 kr.

Stolpe, H., och **Arne, T. J:son**, Graffältet vid Vendel, 1912. Pris 25 kr.

Almgren, Oscar und **Nerman, Birger**, Die ältere Eisenzeit Gotlands. Hft 1, 2, 1914, 1923. Pris 10 + 20 kr.

Kolmodin, L., Stolpe, H. och **Schnittger, B.**, Grottan Stora förvar på Stora Karlsö. Hft 1, 1913. Pris 3 kr.

Birka I. **Hjalmar Stolpes** grafundersökningar, beskrifna af **G. Hallström.** Hft 1, 1913. Pris 10 kr.

Tynell, Lars, Skånes medeltida dopfuntar. 1913—1921. Pris 45 kr.

Lindblom, Andreas, Nordtysk skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden. Hft. 1, 2, 1916. Pris 20 kr.

Eckhoff (Ekhoff), Emil, Svenska stavkyrkor, 1914—1916. Pris 25 kr.

Lindblom, Andreas, La peinture gothique en Suède et en Norvège, 1916. Pris 30 kr.

Roosval, Johnny, Die Steinmeister Gottlands, 1918. Pris 125 kr.

Sveriges Runinskrifter:

Band 1. **Söderberg, Sven** och **Brate, Erik**, Ölands runinskrifter, 1900—1906. Pris 9 kr. — Band 2. **Brate, Erik**, Östergötlands runinskrifter, 1911—1918. Pris 22 kr. — Band 3. Södermanlands runinskrifter, häfte 1 (textdelen). Pris 15 kr. (Utgivna med anslag av Bergerska fonden).

CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1924

